

MAHARAJA SIVA SINGHA,
King of Assam,
1714-1744 A.D.

শ্রীশী মহানিৰ্বাৰ্জিৎ মহাৰাজা

MAHARANI AMVIKA DEVI,
Queen Regnant of Assam,
1732-1739 A.D.

শ্রীশী মাত্ৰিহাসিকাদেবী

তুংখুঙ্গীয়া বুৰঞ্জী ।

শ্রীনাথ দুৱৰা বৰবৰুৱা সংকলিত
“শ্রীশ্রীতুংখুঙ্গীয়া ৩৮ বংশাবলী”ৰ পৰিবৰ্দ্ধিত
সংস্কৰণ ।

TUNGKHUNGIA BURANJI,

OR

A Chronicle of

The Tungkhungia Kings of Assam:

Comprising the chronicle of Srinath Duara Barbarua, from Rajeswar Singha to Kamaleswar Singha, 1751-1806 A.D.; and the account of the previous Kings, Udayaditya Singha to Pramatta Singha, 1671-1751, newly collated from old Buranjis.

With running marginalia and introduction.

EDITED

S. K. BHUYAN, M.A., B.L.,

*Professor, Cotton College, Gauhati, and Honorary Assistant Director
of Historical and Antiquarian Studies, Assam.*

PUBLISHED BY THE DEPARTMENT OF HISTORICAL AND ANTIQUARIAN
STUDIES, ASSAM.

1932

[Assamese Version.]

[Price Rupees Two.]

Published by the
DEPARTMENT OF HISTORICAL AND ANTIQUARIAN
STUDIES, ASSAM.

প্রকাশক—

ডিপার্ট্মেণ্ট অব্ হিষ্টৰিকেল এণ্ড
এণ্টিকোৱেৰিয়ান ষ্টাডিজ্, আসাম।

নত্বা শ্ৰীকৃষ্ণাপাদাল্লী সন্মনোমধুলেহকে ।
লিখ্যেতে শক্ৰবংশ্যানাং নৃপাণ্যভ্ৰুন্মকৰ্ম্মণী ॥
বিচিত্ৰকৰ্ম্মণাং তেষাং নৃপাণাং কৰ্ম্মকীৰ্ত্তনে ।
নাত্ৰ হাস্যাস্পদং বিদ্বা যতোঽনেকত্ৰ সংস্থিতিঃ ।
একত্ৰীকরণে তেষাং শক্তিঃ কোষাং ন কুণ্ঠিতা ॥

After due salutation at the lotus-feet of Srikrishna, which are drunk by the hearts of the righteous like so many honey-sucking bees, the origin and deeds of the Kings sprung from the line of Indra are here described. Oh learned ones! In the recital of the history of those Kings who are credited with varied and brilliant achievements one is not to be an object of laughter (if mistakes and discrepancies creep in), as the accounts exist in diverse places, and in their unification whose powers are not strained?

—Sanskrit preamble to an old Buranji.

Printed by
P. KNIGHT, AT THE BAPTIST MISSION PRESS, 41, LOWER CIRCULAR
ROAD, CALCUTTA.

PREFACE.

The publication of the present book, *Tungkhungia Buranji*, was part of the scheme inaugurated in 1925, under the auspices of the Assam Government, by Mr. H. C. Barnes and the late Srijut Hemchandra Goswami, for bringing to light representative Assamese classics with English translations. A transcript of an old buranji of the Tungkhungia dynasty of Ahom kings, compiled by Srinath Barbarua of the Duara family, was placed at my disposal by Srijut Sonaram Chaudhury sometime in 1925. Chronicles of the later period of Ahom rule being comparatively rare the above buranji proved a great revelation to me specially as it was compiled by an eminent Ahom official and noble. A proposal was submitted to the Local Government through Mr. Goswami to sanction the publication of Srinath Barbarua's buranji; and it received the approval of the Government in June, 1927.

The kings of the Tungkhungia family ruled in Assam for 145 years, A.D. 1681-1826. The Barbarua's buranji, though it purports to be a chronicle of the Tungkhungia dynasty, deals only with the history of 55 years, 1751-1806, as it commences with the accession of Rajeswar Singha in 1751 and ends with the events of the year 1806 during the reign of Kamaleswar Singha. The earlier kings, Gadadhar Singha, Rudra Singha, Siva Singha and Pramatta Singha, covering the period 1681 to 1751 are dismissed in the preamble only by the mention of the dates of their accession and death. The Barbarua's chronicle thus contains full accounts of the reigns of Rajeswar Singha, Lakshmi Singha, Gaurinath Singha, and of the first eleven years of the reign of Kamaleswar Singha. In all likelihood it was the very same chronicle which has been described by Sir (then Mr.) Edward Gait

in his 'Report on the Progress of Historical Research in Assam', 1897, p. 17,—

'A third *Assam Buranji* was found at Jorhat by Munshi Muhibuddin Ahmed, Extra Assistant Commissioner. It commences with the reign of Gadadhar Singha in 1603 *saka*, 1681 A.D., but is very brief until 1673 *saka*, 1751 A.D. It gives a full account of the reign of Rajeswar Singha and of his immediate successors, Lakshmi Singha, Gaurinath Singha and Kamaleswar Singha.'

Srinath Barbarua's buranji being thus incomplete, I have, in conformity with the title of the book, prefixed an account of the earlier Tungkhungia kings, from Gadadhar Singha to Pramatta Singha. This additional account has been collated from two buranjis, *viz.*, the puthi recovered in 1912-13 by Mr. Goswami from the Bengena-ati Satra, dealing with the period from Suhungmung Dihingia Raja to Pramatta Singha, 1497-1751; and another manuscript chronicle discovered by me in 1925 in the godown of the American Baptist Mission, Gauhati, from the accession of Jayadhwaj Singha in 1648 to the initiation of Rudra Singha's campaign against Cachar in 1706. I have also given an account of the events of the ten years prior to Gadadhar Singha's accession narrating the circumstances which led to the ascendancy of the Tungkhungia family: this chapter has been collated from the above two buranjis and several other chronicles. The language of the original manuscripts, laid under contribution for this collated portion, has been retained. Srinath Duara Barbarua's list of the Tungkhungia kings, inserted in the first chapter ends with the accession of Gaurinath Singha; the remaining portion referring to Kamaleswar Singha, Chandrakanta Singha, Jogeswar Singha and Purandar Singha has been reproduced from other chronicles. The present publication, *Tungkhungia Buranji*, therefore, consists of the chronicle of Srinath Barbarua,

corresponding to paragraph 1, the first 19 lines of paragraph 2, and paragraphs 83 to 342; the additional matter newly collated by the editor corresponds to the later 27 lines of paragraph 2, and paragraphs 3 to 82. For an account of the Tungkhungia kings from the year 1806 to the termination of their rule in 1826, and the events up to the transfer of the territories of the Honourable East India Company to the Crown in 1858, the reader is referred to the metrical Assamese chronicle *Asamar Padya-Buranji*, shortly to be published by the Department, and to the synopsis in English appended to that book.

The Assamese text and its English translation were first prepared by me from the transcript lent by Mr. Chaudhury which presented considerable inconvenience and difficulty in the absence of the puthi for purposes of comparison and verification; and as the transcript was not certified to be a correct and faithful reproduction of the original any discrepancy or irregularity was easily explained as a scribal error. This led to complications and doubts, which were, however, set at rest by the recovery of the original manuscript in March, 1931, from Srijut Saratchandra Goswami, B.A., found among the private collection of his father the late Srijut Hemchandra Goswami. The Assamese text was thoroughly revised and compared with the puthi before it was sent to the press, and it has undergone fresh revisions during the process of correcting the proofs in comparison with the original manuscript. The present book can therefore be regarded as a faithful reproduction of the original buranji of Srinath Barbarua; and our editorial intervention has been confined to the standardisation of the spelling as far as it can be done without involving any phonetic alteration, to the grouping of the text into chapters and paragraphs, to the numbering of the paragraphs, to the provision of chapter headings and a running marginal

summary of the paragraphs. The absence of punctuation in the original puthi has made the task of the editor arduous and difficult, as words, clauses and sentences tend to coalesce into one another, and they have to be separated with discretion and judgment which requires a complete knowledge of the minutiae of Assam history. As the text preserves a beautiful monument of chaste and dignified Assamese prose as used by the enlightened gentry of those days it is imbued with vast potentialities for purposes of philological investigation. We have carefully weighed every word and phrase and noticed every morphological peculiarity and novelty of expression, and satisfied ourselves that it is in the original. Our attempt has been to present a contemporaneous, historical and literary masterpiece before the public in as flawless a manner as possible. It may be mentioned that the preparation of the text and the translation has kept us engaged for full six years.

The picture of King Siva Singha and his Queen regnant Amvika Devi, also known as Draupadi and Madamvika Barkuanri, inserted as frontispiece to this volume, has been reproduced from a contemporary painting, being one of the numerous illustrations forming part of the famous treatise on elephants entitled *Hasti-vidyārnava*, compiled by Sukumar Barkath under the orders of that royal pair in 1734 A.D. The illustrations which are highly gorgeous and realistic were provided by two court-painters Dilbar and Doshai who were specially commissioned for the purpose. The book contains many other pictures of King Siva Singha and Queen Amvika Devi. From the close uniformity of the facial cut and expression maintained in all the pictures, it is evident that they all conform to a fixed prototype, and they therefore preserve an exact verisimilitude of the real features of the enlightened King and Queen. The superior skill and æsthetic judgment of the two artists are so much in

evidence in their numerous paintings that the sketching of a realistic portrait was a matter of easy attainment to them. The names of the King and Queen are written at the bottom of the respective pictures. The court-painters would not dare to submit to their royal patrons anything but their true representations, as any deviation from the living models would produce a caricature and would be highly appalling to the æsthetic taste and ideals of the time. So we can take the frontispiece as containing faithful representations of King Siva Singha and Queen Amvika Devi. *

My thanks are due to Srijut Sonaram Chaudhury for lending me the transcript of Srinath Barbarua's buranji; to the Kamarupa Anusandhan Samiti for lending the historical manuscripts in its custody; to Rev. A. J. Tuttle of the American Baptist Mission, Gauhati, for the manuscript buranjis originally collected for the Mission by Rev. Nathan Brown during 1840 and 1850; to Pundits Lakshminarayan Chatterjee, M.A., Srinath Chakravarti, M.A., and Taranath Chakravarti Kavyavinod, for their ungrudging help in preparing a correct text of the Sanskrit preambles to the six historical letters found in Srinath Barbarua's chronicle; to Mr. P. Knight, Superintendent of the Baptist Mission Press, Calcutta, for his unfailing courtesy and personal interest in the printing of the book; to Srijuts Basudev Misra, B.A., and Madhabchandra Barooah of the staff of the Department of Historical and Antiquarian Studies for assistance in proof-correction; to Srijut Saratchandra Goswami, B.A., for lending to the Department the original manuscript puthi of Srinath Duara Barbarua; and to Srijut Hiteswar Barbarua for supplying me a genealogical table of the Duara family. Finally, I express my deep sense of gratitude to the Government of Assam for sanctioning the publication of this valuable historical classic, and also to Mr. A. H. W. Bentinck, Honorary Provincial Director of the Department

of Historical and Antiquarian Studies, for providing funds to meet the expenses of publication.

A literal English rendering of the present Assamese text of the *Tungkhungia Buranji* is in the press, and is expected to come out within the course of a few months.

COTTON COLLEGE,
Gauhati, Assam. }
Sept. 15, 1932. }

S. K. BHUYAN,
Honorary Assistant Director of
Historical and Antiquarian Studies,
Assam.

INTRODUCTION.

MANUSCRIPT.

The manuscript of Srinath Barbarua's buranji is enclosed in a beautifully painted wooden box measuring externally $5\frac{3}{4}" \times 1' 5" \times 3\frac{1}{4}"$. The box is made of one piece of wood. The pictures on the four sides depict various types of *Nāgarikas* or fashionables of both sexes engaged in love-making or in brooding over their separation from their paramours, or recreating themselves with a game of chess, or a musical *soirée*, or the placid fumes of the hubble-bubble. The painting on the lid represents the ten-handed goddess Durga fixing her spear at the bosom of the audacious Mahishasur; on the lower half of the lid Ram, Sita and Lakshman are seen wending their steps along the forest paths while a group of deer are grazing fearlessly, unaffected by the approach of the righteous trio. The picture of the irate goddess aims at producing awe and terror in the hearts of those who might ever covet and steal the treasure within; while the lower picture meets the same problem from the opposite plane by appealing to the higher sense of justice and the spiritual efficacy of non-possession.

The manuscript is made up of oblong strips of Sanchi bark, each strip measuring $4" \times 1' 2\frac{1}{2}"$. There are 85 folios or 170 pages, with ten lines of closely packed writing on each page. Folio 73 is missing. From the absence of the usual terminal sign at the end of the manuscript and the incomplete character of the sentence at the end of folio 85 it is obvious that the manuscript originally contained a few more folios. An examination of the maximum capacity of the box leads us to believe that it could easily accommodate at least twenty more folios. The puthi bears proofs of careful revision, as all omissions and mistakes have been rectified in the margin.

AUTHOR.

The compiler Srinath Barbarua was a distinguished member of the Ahom Rangachila Duara family. The founder of the family possessed a red dog with which he had once accompanied King Surampha Bhaga Raja, 1641-44, on a hunting excursion. The dog running with the swiftness of a kite, fell at a deer and bit and seized the prey for which the King gave the dog the name of *Ranga-chila*, or the red kite. The name was subsequently transferred to the proud possessor of the hound, and the family was thenceforth known by that title. The first Ranga-chila Phukan had two sons, Mecha and Kirkiria, both of whom

enjoyed the office of Barbarua during the reign of Sudaipha Parvatia Raja, 1677–1679. Both of them took a leading part in the intrigues and embroils of the period which led ultimately to the deposal and murder of Sudaipha, the accession of Sulikpha Lora Raja, the usurpation of sovereign power by Laluksola Barphukan, the flight of Prince Gadapani and the martyrdom of Princess Jaymati. Mecha Barbarua's son was one Nandalal about whom history is absolutely mute. Nandalal had two sons, the elder one was Harnath and the younger one was our author Srinath Barbarua.

Harnath played a distinguished part during the reigns of three successive sovereigns Rajeswar Singha, Lakshmi Singha, and Gaurinath Singha. He first emerges in history as the Bhitareal Phukan of Swargadeo Rajeswar Singha, in charge of the household troops of the sovereign. He was then appointed Senapati or Commander-in-chief of the army sent in 1765 with Raja Jaysingha Karta-Maharaj of Manipur to oust the Burmese usurpers from that country. Harnath was thenceforward known as Senapati Phukan. The failure of the expedition, known in history as 'Latākatā Ran', attended by huge loss of men and supplies, threw Harnath into considerable disrepute at the court.

During the first stage of the insurrection of the Morans in the reign of Lakshmi Singha, Harnath Senapati Phukan was sent in November 1769 at the head of a powerful force. During the encounter with the Morans the Phukan's army was discomfited by the rebels. Their chief ally Mohanmala Gohain, the third son of Rudra Singha, persuaded the Phukan to accept him as his sovereign. The Phukan having refused to offer his homage to anyone but the reigning monarch Lakshmi Singha, was seized and retained in custody. This was interpreted at court as gross delinquency: and the severest critics attributed to Harnath wilful desertion of his charge and voluntary submission to the enemy. Harnath subsequently hoodwinked the Morans and escaped from their custody; and fled down to Silmari in the district of Rungpoor in Bengal. After Lakshmi Singha's restoration to the throne in April, 1770, Harnath was fetched from his refuge and appointed to his old office of Bhitareal Phukan. He was a great friend of the Kalita Cholahdara Phukan, probably the first non-Ahom to rise to the rank of a Phukan. The King instituted enquiries into the old allegations against Harnath, and decreed his execution which was averted by the intercession of the Queen-mother, the King's spiritual Guru and the Barbarua. He was, however, dismissed from his office of Bhitareal Phukan.

Lakshmi Singha's successor Gaurinath Singha appointed Harnath as Barphukan or Viceroy of Gauhati. He once arranged in 1782 on behalf of the King a colossal sacrifice at Kamakhya temple to propitiate the goddess so that peace and quiet might

be restored in the kingdom. Harnath Senapati Barphukan died at Gauhati in August, 1784. Harnath was also known as Abhimanyu which was perhaps a title conferred on him in recognition of his numerous military exploits.

Harnath Senapati Phukan's son Ghinai *alias* Badanchandra was the man who brought the Burmese to Assam in March, 1817. Badanchandra had first become Barphukan during the reign of Gaurinath Singha through the instrumentality of one Hazara Sing Bangal who had at his disposal a powerful force of up-country sepoy with the help of which he dictated affairs at Gauhati. Badanchandra promised to pay sixty thousand rupees as consideration to Hazara Sing which he had to raise by pillaging the sacred vessels of gold and silver from the temples of Kamakhya, Hazo, etc. He became Barphukan for a second time during the reign of Chandrakanta Singha, when he joined Satram's conspiracy to murder the Premier, Purnananda Buragohain. The Prime Minister's despatch of Maheswar Parvatia Phukan to Gauhati to arrest Badanchandra, Badanchandra's flight to Calcutta and then to Burma, and his return to Assam with a Burmese force, and his assumption of dictatorial power under the ægis of the nominal ruler Chandrakanta Singha, and his murder by Rupsing Subedar, are facts of common history.

The author Srinath Barbarua has not attained such celebrity in history as his redoubtable elder brother and his adventurous nephew have done. He was a milder type of genius, and spent a greater portion of his official career as a peaceful dispenser of justice in preference to the storm and stress concomitant to the life of a provincial administrator or an army leader. But war was a thing not absolutely unknown to this judge and historian: but it came as a stop-gap and diversion, his ingrained abilities being forensic and scholarly. As a dignified courtier, a restrained historian, a gallant fighter, a sedate counsellor, an impartial jurist, he represents the fine flower of a culture which has passed away and is not likely to return.

In 1800, on the death of Bhadari Barbarua, Srinath was appointed Barbarua by Swargadeo Kamaleswar Singha. He thus became the fifth man of the realm, his superiors being the King, the Buragohain, the Barpatra Gohain, and the Bargohain. The Barbarua was the head of the judiciary. All appeals from the decisions of the lower courts, including that of the Nyaya-sodha Phukan or Chief Justice, lay to him. Even the decrees requiring royal confirmation had to be presented to the monarch by the Barbarua. The Barbarua was also the head of the executive, the function of the three Gohains being principally deliberative and consultative. There was hardly any function or duty which could not be slipped into the Barbarua's portfolio. From the levying of a militia, the deputation of a military expedition, the settle-

ment of a revenue dispute, to the reception of a foreign ambassador and the erection of halting camps for any royal tour, the Barbarua had to exercise a general supervision over all details of administration.¹ Purnananda Buragohain found in Srinath Barbarua an ardent and appreciative supporter of his policy towards the solution of the critical problems of the time. Srinath continued in this eminent office for full seventeen years, till 1817, when Badanchandra returned from Burma and did away with all the adherents of Purnananda Buragohain, not sparing his own uncle Srinath. Dhani was appointed Barbarua, who was afterwards a principal factor in the murder of Badanchandra. Nothing more is heard of Srinath after this. He was obviously very old and preferred to live in seclusion and retirement; or his existence, like that of many others, was possibly swept away by the swelling tide of Burmese barbarities. He is reported to have had no male issue.

Before assuming the office of Barbarua, Srinath served as Dualia Phukan, Nyaya-sodha Phukan and Bhitara Phukan. The author describes himself as a member of the Kharikatia branch of the Duara family, probably due to his home at Kharikatia, while his brother Harnath and his family had their residence at Simalluguri. Towards the end of April, 1770, Srinath who was then an ex-Dualia Phukan, was sent against the Morans at the head of an army of one thousand Lahan and Bacha soldiers. He went to Kundil near Sadiya, engaged the rebels, captured their leader Obhotanoma and recovered the treasures previously plundered by the Morans. His services were recognised by the King and he was honoured with appropriate presents. In June, 1773, Srinath was appointed Nyaya-sodha Phukan or Chief Justice. This appointment does not seem to be a continuous one, as we hear of another Nyaya-sodha Phukan of the Duara family who was captured by the Morans at Rangpur in April, 1783, and afterwards killed; he was succeeded in the office of Nyaya-sodha Phukan by his son. The presence of two simultaneous Nyaya-sodha Phukans may be explained by the possibility of two Chief Justices holding their court at Gargaon and Rangpur, and afterwards at Jorhat, which was perhaps necessary at that time in view of increased criminality due to the disturbed condition of the country. — In

¹ Buchanan-Hamilton wrote sometime in 1809,—‘The Boro Boruya, or the great secretary, is the fourth great officer of state, and in fact he ought to be the prime minister, to whom, of right, all the whole executive power, civil and military, is intrusted, and to whose court there is an appeal in all cases, except where the servants of the three great Gohaings are concerned. He must be chosen from among the four families called Duyasa, Dihingga, Lahon, and Sondiki. He is only allowed 100 servants, but he has fees on all commissions, and on all cases that come before his court. The present Boruya has been totally deprived of power, and his deputies act under the orders of the Bura Gohaing.’—Martin’s *Eastern India*, Vol. III, p. 613.

July, 1795, Srinath was made Bhitaraual Phukan and in 1800 he was raised to the rank of the Barbarua.

With regard to Srinath's official career as Barbarua we get the following glimpses in his own chronicle:—

In February, 1804, he gave formal audience to the Jayantia envoy Ramchandra, through whom he communicated his oral and written message to Ram Singha, Raja of Jayantia, in which he referred to the Assamese fugitives taking shelter in Jayantia to escape from the depredations of the Moamarias. He insisted on their speedy repatriation. In March, 1804, he summoned at the instance of the King, the religious leaders, and asked them to surrender to the Government all those who joined the standard of the rebels in default of which they would have to pay a fine of one hundred rupees.

In April, 1804, he received the Kachari ambassador Chenakhumdang with a letter from his ruler Raja Krishnachandra Narayan addressed to the Barbarua himself in which the latter was described as a worshipper of Durga. The Barbarua accused the Kachari Raja as harbouring the fugitive prince Barmura Gohain and his family and other Assamese subjects and demanded their return. The Barbarua in his letter to Krishnanarayan, dated Chaitra 14, 1726 *saka*, described himself as a worshipper of Gopala or Srikrishna. In April, 1805, he presented to King Kamaleswar Singha an elephant named Tilak duly caparisoned and fitted with all the necessary trappings and jewels. In October, 1805, he presented to the King a brown pony, properly harnessed and decorated. The King went to the court that day by riding on that horse. In December, 1805, the Barbarua attended the marriage of Purnananda Buragohain's son Oreshanath Dhokial Phukan to Majiu Aideu, sister of King Kamaleswar Singha. In January, 1806, Srinath accompanied the King and his party in their visit to Pani-be-bejia where men of Bacha were engaged in catching an elephant. In March, 1806, he witnessed the performance of the dramas *Rukmini-haran* and *Akruragaman* and presented rupees eight and ten on the two occasions respectively. In February, 1806, he received the Jayantia envoy Ramchandra. The letter submitted by Ramchandra purported to be another epistle addressed to the Buragohain, and not to the Barbarua. This was a serious offence and Ramchandra excused himself saying,—‘The ambassadors of this place are properly trained, whereas we are not.’ In July, 1806, he accompanied the King in his visit to the old capital Rangpur, the Rangnath temple and Majudoul. In August, 1806, he tried the case against one Abetha Khangia Kakati who was accused of sitting in the sedan¹ belong-

¹ The original word is *Kekora-dola* the use of which was the prerogative of the highest lords and ladies of the realm. It can be described as ‘a litter with curved ridge-pole’.

ing to the Queen-mother. The accused admitted his guilt, and was punished with the loss of his ears, eyes, and nose. We learn from other sources that the Barbarua presided over the historic trials of Panimua's conspiracy in March, 1803, and that of Satram Charingia Phukan in June, 1814.

During the whole tenure of his official career Srinath Barbarua was an enthusiastic admirer and supporter of the Premier Purnananda Buragohain. The times were critical: the Moamarias had launched a guerilla warfare against the established authority of the country and its suppression became a matter of difficulty as many nobles and officials of the royalist camp entertained secret sympathy with the cause of the rebels, Assamese subjects had taken shelter in neighbouring lands; local potentates had set up independent rule in different places; the plundering raids of Bengal burkendazes had aggravated the misery of the inhabitants; the wild tribes of the neighbourhood led sporadic incursions into the plains; and the country was on the verge of ruin and destruction. The Prime Minister had to adopt special emergency measures to counteract the grave situation of his country; and for that purpose he had to appoint his officers from among those who were expected to vigorously carry out his policy. His supporters, among whom were his nearest relatives, were appointed to positions of trust and responsibility. The Premier selecting his own ministers and subordinates, which is a very normal offshoot of any government conducted on party lines, was regarded by a section of Purnananda's contemporaries as an act of gross nepotism and high-handedness. His motives were suspected, and he was even charged with the usurpation of sovereign power. The result was a colossal conspiracy launched against him with the connivance if not with the tacit permission of the sovereign.

Srinath remained true to his chief till the last. Purnananda died in March, 1817, soon before the arrival of the Burmese forced by Badanchandra, and a few days after Srinath was dismissed from his Barbaruaship. Srinath has, however, recorded in unmistakable terms his appreciation of his leader's policy,—‘During that period of affliction and misery the Mahamantri Buragohain Dangaria protected the people like a mother-bird guarding her nestlings under her wings.’ An indirect tribute to Srinath's devotion to the Premier is recorded by Dr. Buchanan-Hamilton who writing in 1809 about the functions of the Barbarua said,—‘The present Boruya has been totally deprived of power, and his deputies act under the orders of Bura Gohaing’.¹ Such interference with a minister's charges in a dictatorial regime was no doubt warranted by the emergency of the situation. Buchanan-Hamilton, who did not come to Assam had to depend entirely

¹ Martin's *Eastern India*, Vol. III, p. 613, quoted *ante*.

on hearsays which entirely misrepresented the motives and policy of Purnananda Buragohain—the most misunderstood man of Assam history.

It should, however, be admitted that it is not clear whether Srinath himself compiled the book or got it compiled by a scholar or staff specially engaged for the purpose. The first sentence states,—‘This is the chronicle *caused to be written* by the Duara Barbarua in 1725 *saka*.’ Even if he had got the thing done by a scholar, he exercised close and direct supervision, or the scholar served as an amanuensis to take down the Barbarua’s dictation. Anyhow the Barbarua lent the book all the weight and responsibility that the association of his eminent name commanded. The intimate hand of the Barbarua is discernible in the systematic presentation of facts worthy of a judge and a statesman, in the stately and elegant language of the narratives, in the significant revelations about the pedigree and achievements of the Duara family, in the pardonable prominence given to those events of which he himself was a prominent actor. All this leads us to believe that the Barbarua was the soul and living organism of the buranji, while the *writer*, if any, was there only to render mechanical assistance to the scholarly and steady pre-occupation of a man engrossed in the high and strenuous game of politics and statecraft.

DATE.

In the preamble to Srinath Barbarua’s chronicle it is specifically stated that the compilation of the book was commenced on Thursday, the twenty-second day of Phalgun, 1725 *saka*, on the panchami tithi or the fifth day of the moon, corresponding to March 6, 1804, that is, four years after he assumed charge of his office as Barbarua. As the chief executive officer of the Ahom Government he had access to all the records which were systematically preserved in the archives of the state under the superintendence of a responsible officer known as Gandhia Barua. Srinath could also marshall all the facilities that he wanted, as any one whom he approached for information, verbal or documentary, would readily oblige such an eminent and powerful potentate. His chronicle is retrospective as well as progressive. He has given a full account of the years previous to 1804, drawn from existing chronicles and despatches or the testimony of reliable eye-witness among whom he himself was counted. He also records the events after 1804 in the course of their occurrence gleaned from his personal knowledge and current official correspondence.

The difference between the pre-1804 and post-1804 narratives of the buranji can be easily detected: the first are fairly representative and include events occurring in remote parts of the province

about which a vast quantity of records had naturally accumulated in the fullness of time in the official archives, and which had gained currency in the land and thus become matter of general knowledge; the second class of narratives deal with events of the metropolis, *e.g.*, the reception of foreign embassies by the King and his ministers, the despatch of an expedition from the capital, or the hunting excursions and pleasure-trips of the monarch and his courtiers. Provincial matters had not till then passed through the necessary period to obtain publicity and diffusion: and the years 1804 to 1806 being a period of comparative stability and peace there did not take place any sensational occurrence in the remote corners of the land to deserve transmission to the headquarters in all the haste possible in those days, and which was likely to cause a stir in the cabinet and secretariat at Jorhat. The last event mentioned in the book is dated Agrahayan 16, 1728 *saka*, near about December 2, 1806.

The incomplete character of the buranji as preserved in the present manuscript and its abrupt termination four lines after the mention of the above date, leave us in the dark as to the actual downward limit of Srinath Barbarua's chronicle. We may only state that the discovery of a complete copy of Srinath's book will be a great service to the cause of Assamese historical studies, and that we have not come across any Assamese prose chronicle dealing with the events of the early nineteenth century.¹

TUNGKHUNGIA DYNASTY.

The Tungkhungia kings derived their name from a place called Tungkhung, also known as Tingkhang, Tingkhāng, Tungkhang and Tungkhāng. Suhungmung Dihingia Raja, 1497–1539, established his four sons at four different places, Charing, Dihing, Tipam and Tungkhung, and each of these centres became in course of time an establishment of princes, and estates were granted for the maintenance of the princely houses. There were also similar establishments of princes at Samaguri and Namrup. Six different *faids* or clans of princes thus sprang up. The heads of these houses were known as Rajas in the case of Charing, Tipam and Namrup; and Gohains in the case of the rest. In course of time the three Rajaships became titular distinctions conferred on the sons or nephews of the sovereign. They were known as *mels*. The order of precedence varied from time to time; the Tipamia mel was always the last and hence known as Sarumel, and the position of the Charingia and Namrupia mels, known as Purani mel and Maju mel, underwent frequent fluctuations. After the murder of Sudaipha

¹ Sir Edward Gait in the introduction to his *History of Assam*, mentions an Assamese buranji 'from the earliest times to the end of Ahom rule'. We have not yet come across any such prose chronicle.

Parvatia Raja and the accession of Lora Raja, Gadapani was a Charing Raja, which he resigned, as a protest against the supersession of his claims. He then retired to his village which he left afterwards when the search for his person was instituted. During Gadapani's stay at Kaliabar waiting for acceptance as Swargadeo he was first made Tipam Raja, from which he had to be formally removed at the time of declaring him as King in July, 1681. At the time of ascending the throne Pramatta Singha was a Charing Raja, Lakshmi Singha a Namrupia Raja, Kamaleswar Singha's father Kadamdighala was a Charing Raja which title he held up to his death in September, 1799, after which it was conferred on Kamaleswar's brother Chandrakanta, then aged only two years. The title of Charing Raja became a customary appellation of the heir-presumptives of the Ahom rulers. Purandar Singha, with the permission of the British Government, conferred this title on his son Kameswar Singha, and the latter on Kandarpeswar Singha. The three mels had also estates and men attached to them which were administered by a regular gradation of Phukans and Baruas.

There was no distinction called Tungkhungia Raja, but there was an estate or territory known as Tingkhang, under the charge of a member of the clan designated as Tungkhungia Gohain, or in Ahom *Chāo-Tungkhāng*. The princes of the six different clans, who were all descended in the male line from the first Ahom conqueror Sukapha, looked upon themselves as lawful claimants to the throne, but success in their candidature depended upon their winning the support of powerful ministers at the capital, or their capacity to push forth their claims with the help of the soldiery.

The first Tungkhungia prince to be set up on the throne was one Gobar Raja. Debera Barbarua was the king-maker on this occasion, but the downfall and death of Debera were followed by the deposal and murder of Gobar Raja, after a reign of only twenty days, in January, 1675. Gobar Raja is described in history as a descendant of Suklenmung Gargayan Raja, 1539-1552, who being the son of the aforesaid Suhungmung Dihingia Raja, was obviously the prince to settle at Tungkhung at the instance of his father. Gobar Raja was succeeded by princes of other families, Sujinpha Dihingia Raja, Sudaipha Parvatia Raja and Sulikpha Samaguria Raja, after whom came Gadadhar Singha. As Gobar's kingship was short-lived, abortive and ultimately overthrown by the sinner body of ministers, Gadadhar Singha whose descendants ruled the country in unbroken succession till the end of Ahom rule, is regarded as the founder of the Tungkhungia Dynasty of Ahom Kings.

Gadadhar had two sons by his wife Jaymati Kuanri—Lai or Rudra Singha and Lechai Namrupia Raja. Rudra Singha and his four sons Siva Singha, Pramatta Singha, Rajeswar Singha and

Lakshmi Singha occupied the throne from 1696 to 1780, at the end of which Lakshmi Singha's son Gaurinath Singha became King up to 1795. Gaurinath having died sonless the succession reverted to the line of Lechai Namrupia Raja. There was one Kadam-dighala, son of Ayusut Gohain and grandson of Lechai. Kadam-dighala's two sons Kamaleswar Singha and Chandrakanta Singha occupied the throne one after the other. Chandrakanta's successor Purandar Singha was the son of Brajanath, son of Bijoy Barmura Gohain, son of Ratneswar Gohain, son of Rajeswar Singha. Even the Burmese nominee Jogeswar Singha was a Tungkhungia prince.¹

On account of the uninterrupted enjoyment of sovereign power by the Tungkhungia Dynasty for such a long time the expression *Tungkhungia faid* became a by-word for pride and imperiousness; and a certain amount of sanctity and immunity from the normal obligations of mortals gathered round the personality of the powerful descendants of Gadadhar Singha. The reminiscences and traditions about the pre-Tungkhungia rulers being thrown into the distant background, those of the latest dynasty have exercised a powerful hold upon the living memory of men. Even in present-day Assamese parlance a braggart is snubbed with the retort,—‘O, look at him, His Highness has sprung from the Tungkhungia faid!’ During the famous trial of Satram Charingia Phukan held in June, 1814, the Premier summoned the accused to appear before the tribunal. The King Chandrakanta Singha bent upon protecting Satram from the hands of the indignant counsellors, expressed his unwillingness to part with his favourite. Purnananda Buragohain then despatched Captain Chandra Gohain to fetch Satram from the presence of the monarch, but he solemnly enjoined,—‘Just see that no insult is shown to the prince of the Tungkhungia dynasty.’ Chandrakanta while living as a pensioner at Gauhati, had once admitted a concubine to his residence, whom he wanted to give the *dola* or sedan used by his wife Nirmilia Kuanri. The Kuanri remonstrated against the proposed misuse of the prerogative enjoyed by a prince's lawful consort alone, and she refused to part with the *dola*. Chandrakanta inflicted severe wounds on the person of the Kuanri with a Khamti dao. This unchivalrous conduct of the former King of Assam was reprimanded by the Magistrate of Kamrup, whereupon

¹ In a recent article in *Āmār Desh*, Vol. I, No. 5, Srijut Hiteswar Barbarua has given the names of Jogeswar Singha's ancestors. He was descended from Jāmbār Gohain Charing Raja, younger uterine brother of Gadadhar Singha. Jāmbār's son was Sriram Gohain, Sriram's son Langal Gohain, Langal's son Pirika Gohain, Pirika's son Bagakowanr Tipam Raja. Bagakowanr's children were,—Jogeswar Singha, Mantan Charing Raja, Bihuram Tipam Raja, Hemo Aideu who was given to King Badowapha of Burma as a present from Chandrakanta Singha, and Dhaniram Gohain.

Chandrakanta replied,—‘Does not a Raja of the Tungkhungia family possess the privilege of assaulting his wife?’

The village Tungkhung or Tungkhang is still called by that name, and is situated on the Rajgarh-ali highway in the Lakhimpur District, at a distance of some eight miles to the north-west of the Naharkatia Station on the Assam-Bengal Railway. The village is more or less contiguous to the Tinkong Tea Estate belonging to the Assam Consolidated Tea Estates Ltd. The present population of the village is composed of Ahoms and Kacharis. Sites of the residences, tanks and orchard-groves of the princes once living in that place can still be seen; the elevated hedges are still shown as once marking the limits of the compound of Gadadhar Singha's homestead. Traditions relating to Gobar, his mother Rangdoi and his father Chaopam Gohain, the wanderings of the fugitive prince Gadapani, and his paramours Aghani Bāi of Sologuri, Bhāдай of Tipam and Rahdoi of Rahā and of one Nagini, are still current in that locality.

According to these traditions Gobar was a child of incestuous union, his mother Rangdoi being the paternal aunt of Chaopam Gohain. Gobar was born in a cowshed in the midst of cowdung or *gobar* which gave him his name. As a punishment for his incest Chaopam was flayed alive, and Rangdoi a princess was married to an ordinary man, a Letengia Kari. The reason why the pacifists wanted to remove Gobar from the throne was his inauspicious personality due to the consanguineous union of his parents. Gobar Raja fled from Gargaon and concealed himself in a deep pool of water in Dihing. The fishermen cast their nets and caught the Raja and handed him over to the Chaudangs. The place was thenceforth known as Moinapara Dubi. The astrologers intimated to Sulikpha Lora Raja that his destruction would come from Prince Gadapani; and hence the pursuit of Gadapani was taken up so vehemently and obstinately, and even by attempting to extract clues to his whereabouts by torturing his wife Jaymati Kuanri.

An old buranji¹ explains the etiology of the name Tingkhang by saying that the three sons of Sukapha arrived at that place with three wicker baskets and hence it was called *Tin-kehāng*, literally, three baskets. The prince who settled there was called Tingkhangia Raja, and the two others establishing their residence at Dihing and Charing were called Dihingia Raja and Charingia Raja. This gives an earlier origin to the princes' settlement at

¹ *Datiyalia Buranji*, a chronicle of the frontier relations of Assam, inserted in *Deodhai Asam Buranji* published by D.H.A.S., paragraph 223. The four princely establishments by Suhungmung Dihingia Raja at Charing, Tipam, Dihing and Namrup are referred to in Gunabhiram Borooah's *Buranji*, p. 102.

these places, in contravention of the existing belief that Suhungmung Dihingia Raja was the first to do so by making a quadruple allotment to his sons. The earlier division is most likely as Suhungmung himself was called Dihingia Raja which proves the existence of the title before he came to the throne. The two statements may be reconciled by interpreting Suhungmung's allotment as confirmatory of an existing division grown into use by custom; or the title Dihingia Raja as applied to Suhungmung might be a mere toponomous appellation without indicating any recognised distinction enjoyed by him in his princely days.

HISTORICAL VALUE.

As has been stated above Srinath Barbarua's buranji deals with the period from 1751 to 1806 A.D. He was a personal eye-witness and even an eminent participator of the events of this period. Besides himself, his brother Harnath Senapati Phukan and his nephew Badanchandra Barphukan held positions of great responsibility. Their ancestors were also intimately associated with the administration of the country. A chronicle compiled by a man of the position of Srinath, who lived in the midst of historical traditions and surroundings from his cradle to the grave, cannot but be of the highest importance and value. The faculty of sifting evidence which he had acquired and cultivated as a judge has been brought to bear upon the handling of his original sources. Sentiment and bias have been rigidly discarded, and the author has confined himself to facts leaving the reader to draw his own conclusions. Even the most provoking situations have failed to take the author off his feet, or elicit from him any remark which might betray spleen or prejudice. His judicial temper has enabled him to maintain throughout a perfect equanimity of mind, and he has not been led by any motives of personal advertisement or party propaganda. The untoward actions of his nearest relatives have not escaped the scrutiny of the faithful historian; and even the worst enemies of the state have been treated with gentleness and dignity.

The strenuous endeavour made by Purnananda Buragohain, Prime Minister, 1783 to 1817, to suppress the disturbances and restore stability and order in the country, is the only occasion where the author has penned a few lines of personal comment and appreciation, comparing the Premier to a mother-bird protecting her young nestlings; and even this was a conventional compliment paid to all good rulers and statesmen, being borrowed from the instructions imparted by the great god Indra to his progeny at the time of sending them down to rule this earth.¹

¹ *Deodhai Asam Buranji*, paragraph 2.

The first king of Srinath Barbarua's buranji is Rajeswar Singha whose reign was peaceful, the only noteworthy events being the murderous attempt on Kirtichandra Barbarua, and Harnath Senapati Phukan's Manipur expedition. The Moamaria discontent seething underground for a long time came to a head during the reign of Rajeswar Singha's successor Lakshmi Singha; and in no time it became wide-spread and formidable continuing down to the reign of Kamaleswar Singha. Srinath's chronicle has thus one absorbing theme, *viz.*, the Moamaria insurrection reviewed in all its offshoots and ramifications, whose indirect effect could be seen in the strained Ahom relations with the neighbouring states, and the admittance of exterior aid for the solution of internal difficulties. Srinath's chronicle gives a detailed description of the Moamaria disturbances. All the actors of the scene, insurgents and royalists, have been presented in their true colours. Ahom reverses and Moamaria triumphs have both been depicted with the same dispassionateness and imperturbability, without any attempt at concealment or misrepresentation either explicitly or by the covert tactics of omission and emphasis.

Apart from the incidents of the Moamaria revolt the chronicle of the Duara Barbarua affords us glimpses of the relations of the Ahom Government with Manipur, Cachar, Jayantia, Bhutan, Munkang, the Singphows, the Naras, the Khamtis and the Dufflas, and the feudatory chiefs of Darrang. The Ahom policy towards the organised states at that time was one of armed friendliness; in the various embassies the Ahoms attempted to conceal the weakened character of their government brought about by internal disorder, and give an air of strength and capacity to launch immediate hostilities if diplomatic relations fell through. The wild tribes were kept pacified by regular presents and grants of villages as blackmail.

Srinath has preserved the only contemporary Assamese record of the relations of the Ahom Government with the British. Daniel Rausch, Captain Welsh, Lt. MacGregor and the Governor-General of British India described as the Bara-sahib of Calcutta, play distinguished rôle in the history of Assam. Captain Welsh meets the Premier Purnananda Buragohain, and his first observation is,—‘I thought the Buragohain to be a Burha or an old man; now I see that he is young’. The Assamese soldiers are trained on the lines of the East India Company's sepoy, and are grouped into companies and battalions manned by Assamese captains. Arms and ammunitions for the use of these soldiers are purchased at Calcutta; and coins of the Ahom Swargadeo are minted at the factory of the East India Company.

Other momentous changes were noticeable in this period. Foreigners or Bangals were in previous days rigidly excluded from the country as they came with the avowed object of conquest

and domination ; and now their advance could not be opposed by the weakened and disorganised Ahom army. The Bengal burkendazes swarmed the country as mercenaries and they received high credit at court for their dash and gallantry. Up-country jugglers, now so commonly seen in the villages and towns, could be seen even in those days in the streets and pavilions of the Ahom capital, performing their famous mango-trick before the Ahom sovereign, his nobility and his zenana. The capital was shifted to Jorhat ; but the King and his nobles paid occasional visits to the former capitals of Gargaon and Rangpur, hallowed by the associations of their ancestors.

The religious leaders exercised considerable influence upon the secular affairs of the country. The Moamaria Mahanta and his son pulled the leading strings in initiating the revolt of their disciples. The Dihing Mahanta personally took the field at the head of an army of devotees. The abbots made contributions to the impoverished coffers of the state. They were invited to the palace on all ceremonial occasions. The king and his courtiers personally visited the principal monasteries. Sākta influence gradually crept into the palace, but the monarch and his nobles maintained an attitude of tolerance and even of active sympathy towards the old hierarchy of Vaisnava leaders. The Ahom kings of the period were recognised Hindus, but they did not entirely discard the animistic rites of the Ahom priests, which led to a veritable dyarchy in religious matters.

The claims of art and public utility were not ignored. Dramatic performances or *bhawanas* were held for the entertainment of distinguished visitors. The absence of the comic element or of a *bahua* rendered a *bhawana* dull and insipid. Tanks were excavated, roads and temples were erected for the convenience of the public.

The buranji also throws accurate side-lights into the machinery of the Ahom Government, the nature of the Ahom kingship, the administration of criminal law, international relations, diplomacy and warfare. Social casuistry, rivalry between one noble and another, precedence and exclusive claims to high appointments, can be studied in all their details and intricacies. In the list of presents exchanged between the Ahom and other states we get an idea of the economic products of the time.

By virtue of one dominating theme pervading the whole book Srinath Barbarua's buranji has been raised to the rank of a historical monograph of rare and unique importance. There are digressions from the main subject, but they give reality to the central picture by supplying the appropriate background and canvas. In short Srinath Barbarua's buranji constitutes an invaluable mine of materials with the help of which the political,

constitutional, economic, religious and social history of the Assamese people can be reconstructed.

The value of the preliminary chapters prefixed to Srinath Barbarua's chronicle should not be ignored. We get there an idea how the ministerial usurpation of the royal power led to the loss of stability of the sovereign's position on the throne. Laluk-sola Barphukan became all-powerful in the state, and it was he, and not Sulikpha, a stripling of fourteen years, who was responsible for the chastisement and death of Princess Jaymati. We have inserted in that connection, in paragraph 26, the two statements about Jaymati's punishment, which are the only ones we have been able to discover hitherto in old buranjis. Gadadhar Singha on assuming the reins of government punished the sedition-mongers and put an end to all possibilities of the recurrence of disloyal manœuvres. Gadadhar Singha looked with concern at the growing influence and wealth of the monks, and instituted a vigorous campaign to effect their undoing. His son Rudra Singha was out for military glory; he subdued Cachar and Jayantia and launched preparations to invade Bengal. Rudra Singha's son Siva Singha preferred the pleasures of the seraglio to the dangers of the battle-field, and was unfit to prosecute the daring aims of his gallant father. Pramatta Singha was more or less a non-entity; and the comparative insignificance of his reign has been redeemed only by the erection of a number of beautiful edifices and temples. The chronicler has, however, made up by recording a graphic description of Pramatta Singha's coronation ceremony.

The extreme importance of an old chronicle which has preserved so much factlore and afforded such faithful glimpses of the past need not be emphasised at this stage of Indian historical research. We hope the day will soon come when scholars will study and interpret every name and sentence that occurs in this historical and literary masterpiece.

LITERARY FEATURES.

The historical value of Srinath Barbarua's buranji should not lead us to minimise its importance as an Assamese prose classic of the highest order. Compared with the antiquity of Assamese prose Bengali prose is a plant of yesterday's growth.¹

¹ 'Assamese prose literature developed to a stage in the far distant sixteenth century which no other literature of the world reached except the writings of Hooker and Latimer in England. The *Kathā-Gītā* shows clearly that the Assamese literature developed to a standard in the sixteenth century which the Bengali literature had reached only in the time of Iswar Chandra and Bankim Chandra. In fact, if some Assamese scholars now get up and say that it is the Bengalee who has borrowed his prose from Assamese literature and enriched his own, it will be very difficult to dislodge him.'—*Sir P. O. Roy's Presidential Address at the Tezpur Session of the Assam Students' Conference, 1919.*

Assamese prose literature is varied and profuse; it deals with equal vigour the immutable character of the godhead as well as the details of a military encounter. It is curious how the Assamese intellect, nurtured on the extravagance of Vaisnava poetry, could pin itself down to the chronicling of grim realities and hard facts in a colourless and impersonal fashion. The bridge between the two phases of the intellect labouring in the realm of fiction or of fact was afforded by the model set forth in the buranjis written in the Ahom language, the chroniclers of which enjoyed immunity from the influence of imaginative poetry and who were subjected to rigorous discipline and supervision as their works were compiled as a matter of official routine. In the absence of a written constitution the chronicles embodied the precedents with the help of which the government was conducted, pedigrees ascertained, and titular distinctions and offices conferred. The compilation of chronicles was thus a matter of official necessity rather than an intellectual recreation of leisured dilettantes. There was established a tradition of fidelity to truth and accurate representation of facts, and any one who took the chronicler's pen imposed upon himself the rigorous standard of truth and faithfulness.

The ideal was obviously a strenuous one. It is much easier to select a few apposite instances from history to propound one's favourite political doctrines; but the task of setting forth the details of a reign duly preserving the sequence of events, the dates and the names of persons and places, and filling up the missing links by collating particulars from several originals and inserting them at the appropriate places, keeping a close eye on the chronology, is an extremely arduous one and puts a severe strain on the chronicler. In his trying ordeal the conscientious buranjist sought the intervention of the immortals and the forgiveness of the critic, openly confessing the limitations of human endeavours.

Srinath Barbarua, conscious of his strength as well as his fallibility, has penned the following apology in the preamble to his chronicle which correctly represents the fears and misgivings of all buranjists,—

'Salutation to Srikrishna! Salutation to Ganesa! Salutation to the Goddess Parvati! This is the Buranji caused to be written in *saka* 1725 by the Duara Barbarua. Keep it secretly. Do not give it even to your son if you have no confidence in him. Show it to one who is unhostile and well-disposed towards you. Pandits have prohibited the betrayal of princes: and if trust is violated it amounts to an insult shown to one's mother. So keep it in confidence; more specially it is an unfathomable Sastra, who ever finds its bottom? Even great sages become victims of confusion in such matters which I have handled with whatever judgment I can command. So pandits should

not at random find fault with this book. If one is bent upon detecting blemishes he will find many. This is the Vamsavali or history of the Swargadeos or Kings of the Tunkkhungia Dynasty. This history is caused to be written on Thursday, the twenty-second of Phalgun, on the Panchami *tithi*.'

This feeling of imperfection is also recorded in Sanskrit verse in another old chronicle,—

'After due salutation at the lotus-feet of Srikrishna, which are drunk by the hearts of the righteous like so many honey-sucking bees, the origin and deeds of the Kings sprung from the line of Indra are here described. Oh learned ones! In the recital of the history of those Kings who are credited with varied and brilliant achievements one is not to be an object of laughter (if mistakes and discrepancies creep in), as the accounts exist in diverse places, and in their unification whose powers are not strained?'¹

The apology offered by the Barbarua is not in extenuation of any wilful mistake or misrepresentation: it only evinces his consciousness of his grave responsibility as a historian. We have had access to numerous contemporary sources, Assamese, Ahom, Manipuri and English, dealing with one phase or other of the events of the period covered by Srinath's chronicle, and the Barbarua's account has received corroboration in all material particulars.² He has acted up to the standard imposed upon himself and the expectations which he has raised in the hearts of his readers in view of his eminent and responsible personality.

The reason why he has enjoined upon the strict secrecy of his chronicle is not far to seek. The actors of the events or their immediate descendants were still living; and as the author's object was *bona fide* narration of facts, and not vilification of any individual, he did not desire his contemporary document to bring into disrepute any personage by giving publicity to his untoward actions which the Barbarua was compelled to record as an impartial and unsparing historian. He remembered very well the destruction of all suspected buranjis by Kirtichandra Barbarua because one of them, which was compiled by Numali Bargohain Rajmantri, attributed to Kirtichandra a low and non-Ahom origin. The secrecy would also immune the author from the animosity provoked by the bitterness of contemporary revelations. The passage of time will enable us to study Srinath's contemporary portraits in their true perspectives.

¹ These beautiful Sanskrit verses, the translation of which is here given, constitute the preamble to a chapter devoted to the history of the earliest Ahom monarchs, forming part of the buranji lent to the D.H.A.S. by the Ahom Juvak Samilani. The original slokas are inserted on the back of the title-page of this book.

² To realise the extreme truthfulness of Srinath Barbarua's chronicle the reader is referred to my *History of the Reign of Rajeswar Singha and Early British Relations with Assam*.

A chronicler drawing his materials from virgin sources finds very little opportunity for literary flourish or embellishment; and in fact the value of a chronicle diminishes proportionately as ornamentation increases. Srinath's one ambition was to record facts and not to indulge in emotional effusions and imageries. His style is therefore direct and unambiguous. He used the right and inevitable expression best suited to the context. He regarded chronicle-writing as a sacred function, and he has maintained uniform chasteness and restraint in his language and thought. There is not a single touch of puerility or flippancy, and everywhere he is serious, dignified and respectful. His language reminds us of what would drop from the lips of an Assamese grandee of the present day, living in his ancestral estates in Charing or Majuli, clad in his ceremonial muga dhuti, cloak and turban, visiting the town once or twice a year on some unavoidable business at the cutcherry. The times are fast changing, and though we are separated from Srinath only by a hundred years, we have moved through the track of centuries. The Assamese language has now become a cosmopolitan brogue; and those effective and pointed expressions with the help of which the ancestors of the present Assamese race ran their estates, conducted international pourparlers, pursued their commerce and expounded their philosophy, have been thrown into neglect and oblivion. Even our lexicons embody only a slender fraction of the total output of our nation's vocabulary. Srinath's chronicle was written sufficiently before his country was swept by the irresistible avalanche of changes; and as such it has conserved the basic structure and vocabulary of the Assamese language. In any scheme of literary progression one will have to draw his inspiration from a close and retrogressive survey of all available pre-British models.

A number of episodes of Srinath's chronicle have intrinsic literary merits as they are punctuated by human touches:—the assault on Kirtichandra Barbarua and the trial of the offenders, paragraphs 87–88; Raja Jay Singha in Assam, 89–104; Harnath Phukan's encounter with the Morans, 112–114; the heroism of Baroi Dualia Paniphukan, 120; Kuranganayani's slaughter of the Moran leader, 131–135; the rise and fall of Kalita Phukan, 156–163; the gallantry of Patkowanr, 205–206; Purnananda Buragohain's measures to save his country, 209, 215, 217, 233; Raja Jay Singha again in Assam, 223–224, 230–232; Gaurinath Singha's stay in Nowgong, 225; the interview between Captain Welsh and Purnananda Buragohain, 241; up-country jugglers in Assam, 86, 273, 324; the excavation of the Bhogdai, 279; deposal of and instructions to the Darangi Raja, 316–318, 331; Birabar Kusai, 335; punishment of Abetha Kakati, 338. Of the newly collated portion prefixed to Srinath's chronicle the following episodes possess literary finish: the leadership of Bahgaria

Buragohain, and the death of Debera, paras. 8-9; the flight and wanderings of Gadapani, 25, 26, 27; dismissal of Alan Barbarua, 38-40; Gadadhar Singha's harassment of Vaisnava Mahantas, 48-50; the synod of Gargaon, 59; Rudra Singha's military exploits, 60-65; Siva Singha's paramours and queens, 68-70, 72; the Tipam Raja's bid for the throne, 75; advice to the new King Pramatta Singha, 77; coronation of Pramatta Singha, 79.

The buranji also contains certain touches on poetry and art. Bhawanas or dramatic performances were held on distinguished occasions: *Ravan-badh* bhawana on the occasion of the visit of the Rajas of Cachar and Manipur to the Ahom court, where the son of Kirtichandra Barbarua served as master of the revels, with a party of 700 actors and musicians, para. 94; *Padmavati-haran* bhawana performed before Gaurinath Singha by the son of the Nagosain, 180; *Rukmini-haran* bhawana before Kamaleswar Singha, on the lines of the *ankia* dramas, accompanied by the exhibition of the images of a black serpent, a bear and a pair of elephants, 329; *Akruragaman* bhawana before the same King, where no comic interludes were provided and the parts were not properly acted, 332. To be a successful comic actor or *bahua* was a matter of some distinction, and an important personage of the time of Gaurinath Singha has been described as the son of a *bahua* named Bhumuk, para 182. Recent investigations have brought to light many relics in the Kapili valley proving the existence of an extensive Hindu colony there in past ages. Kirtichandra Barbarua recovered from the Kachari country a stone image of Hara and Gauri which was taken to Rangpur and properly worshipped. During the Moamaria ravages the image was reported to have perspired which augured disaster and calamity; it was therefore restored to its old place in the Cachar forests.

There are six historical letters exchanged between the Ahom, Jayantia and Cachar courts, of the years 1795 to 1805 A.D. The preambles are in Sanskrit and consist of strings of epithets describing the addressor and the addressee which reveal the religion and creed they professed. The business portion of the letters is in Bengali, mutilated to a great extent by the influence of Assamese syntax and vocabulary. Anyhow they are good specimens of Bengali as it was used for court purposes outside Bengal; and in the absence of any extant Bengali prose writing of that period and even much later, these letters can be regarded as an extremely valuable acquisition to Bengali literature.¹

September 15, 1932.

S. K. BHUYAN.

¹ The other buranjis in our possession contain several dozens of diplomatic epistles written in corrupt Bengali, Hindi and Persian, belonging to much earlier dates than the six letters inserted in *Tungkhungia Buranji*. Our *Kamrupar Buranji* contains 18 historical letters exchanged between the Ahom and the Mogul courts.

সূচীপত্ৰ ।

	Page
Preface	iii
Introduction	ix
সম্পাদকৰ পাতনি	xxxv

তুংখুঙ্গীয়া বুৰঞ্জী ।

১ম আধ্যা । আৰম্ভণ ।

পিঠি ১—৩ ॥

১ । প্ৰস্তাৱনা ।

| ২ । সাৰাংশ ।

২য় আধ্যা । পাত্ৰৰ অধীনত স্বৰ্গদেৱ ।

পিঠি ৩—১৫ ॥

৩ । উদয়াদিত্য ৰজা বধ ।	১৬ । বজালক গুৱাহাটী এৰি দিয়া প্ৰস্তাৱ ।
৪ । ৰামধ্বজ ৰজা বধ ।	১৭ । বিন-যুদ্ধে বজালক গুৱাহাটী অধিকাৰ ।
৫ । প্ৰথম তুংখুঙ্গীয়া ৰজা ।	১৮ । বাঁহগড়ীয়া বুঢ়াগোহাঁই বন্দী ।
৬ । চামগুৰীয়া চুহুং ৰজা ।	১৯ । স্বৰ্গদেৱলৈ অভয় দান ।
৭ । দ্বিতীয় তুংখুঙ্গীয়া ৰজা ।	২০ । চুউডেকা ৰজা বন্দী ।
৮ । বাঁহগড়ীয়া বুঢ়াগোহাঁইৰ নেতৃত্ব ।	২১ । চুলিক্কা লৰা ৰজা ।
৯ । ডেবেৰা বধ ।	২২ । বাঁহগড়ীয়া বুঢ়াগোহাঁই বধ ।
১০ । চুজিন্কা দিহিঙ্গীয়া ৰজা ।	২৩ । ৰাজবেশে বুঢ়াফুকন ।
১১ । দিহিঙ্গীয়া ৰজা বধ ।	২৪ । বুঢ়াফুকন বধ ।
১২ । চুউডেকা পৰ্বতীয়া ৰজা ।	২৫ । দেশান্তৰী গদাপানি ।
১৩ । স্বৰ্গদেৱক বধিবৰ চেষ্টা ।	২৬ । দক্ষিণপাট সত্ৰত গদাপানি কোঁৱৰ ।
১৪ । বুঢ়াফুকনৰ বজালকৰ সহায় ভিক্ষা ।	২৭ । কলীয়াবৰত গদাপানি ৰজা বৰণ ।
১৫ । চিন্তামণি-গড় ।	

৩য় আধ্য। স্বৰ্গদেৱ গদাধৰসিংহ।

পিঠি ১৬—২৭ ॥

২৮। স্বৰ্গদেৱ পাটত উঠে।	৪০। পানীফুকনৰ দ্ৰোহ-ভাব।
২৯। অমঙ্গল।	৪১। বিবিধ ঘটনা।
৩০। শাস্তি বিধান।	৪২। মিৰি বিদ্ৰোহ দমন।
৩১। ইটাখুৰিৰ ৰণ।	৪৩। কোঁৱৰ পোহা।
৩২। মধুৰ-খাঁৰ পৰাজয়।	৪৪। সৰুসুৰা ঘটনা।
৩৩। ডাঙ্গৰীয়া আৰু বিষয়াৰ ষড়যন্ত্ৰ।	৪৫। উৎপাত-অমঙ্গল।
৩৪। তিংখাঙ্গত পুখুৰী।	৪৬। নগা-অভিযান।
৩৫। পুনৰ ষড়যন্ত্ৰ।	৪৭। স্বৰ্গদেৱৰ নগা কুঁৱৰী।
৩৬। স্বৰ্গদেৱৰ গড়গাওঁ প্ৰত্যাগমন।	৪৮। বৈষ্ণৱ নিৰ্যাতন।
৩৭। বিদ্ৰোহী দমন।	৪৯। নিৰ্যাতনৰ কাৰণ।
৩৮। বৰবৰুৱাৰ বিদায়।	৫০। সম্পত্তি হৰণ আৰু দণ্ড।
৩৯। ভগা-বৰবৰুৱাৰ ৰাজভক্তিৰ প্ৰমাণ।	৫১। স্বৰ্গদেৱৰ স্বৰ্গাৰোহণ।

৪র্থ আধ্য। স্বৰ্গদেৱ ৰুদ্ৰসিংহ।

পিঠি ২৭—৩৬ ॥

৫২। ৰাজপাটত উঠা।	৬০। কাছাৰ আৰু জয়ন্তা অভিযান।
৫৩। ভূইকঁপ।	৬১। ৰংপুৰত ৰামসিংহৰ মৰণ।
৫৪। ষড়যন্ত্ৰ।	৬২। উৎপাত।
৫৫। জয়সাগৰ আৰু জয়দ'ল।	৬৩। গুৱাহাটীত স্বৰ্গদেৱ।
৫৬। লেচাই বিদ্ৰোহ।	৬৪। দীৰ্ঘেখৰীত মৃগয়া।
৫৭। বিদেশী সাজপাৰৰ প্ৰচলন।	৬৫। বদ আক্ৰমণ।
৫৮। নগাৰ আক্ৰমণ।	৬৬। মৃত্যু।
৫৯। গড়গাওঁত মহাজন-সন্মিলন।	

৫ম আধ্য। স্বৰ্গদেৱ শিৱসিংহ।

পিঠি ৩৭—৪০ ॥

৬৭। সিংহাসন আৰোহণ।	৭১। নতুন বুঢ়াগোহাঁই।
৬৮। ৰংপুৰলৈ ওভোতনি।	৭২। নতুন বৰকুঁৱৰী।
৬৯। ফুলেখৰী বৰকুঁৱৰী।	৭৩। মৃত্যু।
৭০। দ্ৰৌপদী পৰ্বতীয়া কুঁৱৰী।	

৬ষ্ঠ আধ্য। স্বৰ্গদেৱ প্ৰমত্তসিংহ।

পিঠি ৪০—৪৫ ॥

৭৪। তিপাম-ৰজাৰ ৰজা হবৰ আয়োজন।	৭৯। ৰজা-অভিষেক।
৭৫। ৰজা-পতা লিগিৰা দমন।	৮০। ৰাণীৰ কটকী।
৭৬। প্ৰমত্তসিংহ ৰজা।	৮১। গড়-মন্দিৰ নিৰ্মাণ।
৭৭। নতুন ৰজালৈ উপদেশ।	৮২। মৃত্যু।
৭৮। ৰাজদ্ৰোহীৰ দণ্ড।	

৭ম আখ্যা । স্বৰ্গদেৱ ৰাজেশ্বৰসিংহ ।

পিঠি ৪৫—৫৬ ॥

৮৩ । স্বৰ্গদেৱ ৰাজপাটত উঠে ।	৯৫ । জয়সিংহক সহায়-দান ।
৮৪ । দেশভ্ৰমণ ।	৯৬ । সেনাপতি হৰনাথ ফুকন ।
৮৫ । নৰাৰ কটকী ।	৯৭ । জয়সিংহক বিদায় ।
৮৬ । বজালী বাজীকৰ ।	৯৮ । বৰপাত্ৰ-গোহাঁইৰ বিদায়-বাণী ।
৮৭ । কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবৰুৱাক হত্যাৰ চেষ্টা ।	৯৯ । জয়সিংহৰ উত্তৰ ।
৮৮ । অপৰাধীৰ বিচাৰ ।	১০০ । সেনাপতি ফুকনক উপদেশ দান ।
৮৯ । মণিপুৰৰ ৰজা জয়সিংহ ।	১০১ । হৰনাথ ফুকনৰ উত্তৰ ।
৯০ । ৰহাত বৰবৰুৱা ।	১০২ । লতা-কটা ৰণ ।
৯১ । কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰৰ কীৰ্ত্তি ।	১০৩ । হৰনাথ ফুকনৰ অপৰাধ ।
৯২ । জয়সিংহৰ অভ্যর্থনা ।	১০৪ । ফুকনৰ উত্তৰ ।
৯৩ । কুৰঙ্গনয়নী ।	১০৫ । ৰাজেশ্বৰসিংহৰ মৃত্যু ।
৯৪ । ৰাৱণ-বধ ভাৱনা ।	১০৬ । কাঠসংস্কাৰ ।

৮ম আখ্যা । স্বৰ্গদেৱ লক্ষ্মীসিংহ ।

পিঠি ৫৬—৮৪ ॥

১০৭ । সিংহাসন আৰোহণ ।	১২৭ । মৰাণৰ ৰংপুৰ অধিকাৰ ।
১০৮ । মৰাণ-বিদ্ৰোহ আৰম্ভ ।	১২৮ । মৰাণৰ বিষয়া বাচনি ।
১০৯ । বিদ্ৰোহীৰ জয় ।	১২৯ । বামুণীয়া মহন্তৰ নিৰ্যাতন ।
১১০ । হৰনাথ সেনাপতি ফুকন ।	১৩০ । মৰাণৰ অন্তৰ্বিৰোধ ।
১১১ । আহোম সৈন্যৰ বিলৈ ।	১৩১ । আহোমৰ চেন্তন ।
১১২ । মৰাণৰ মন্ত্ৰণা ।	১৩২ । মৰাণ মৰাৰ অত্যাচাৰ ।
১১৩ । মোহনমালাৰ উদ্দেশ্য ।	১৩৩ । বামকৃষ্ণাই আৰু কুৰঙ্গনয়নী ।
১১৪ । হৰনাথ বন্দী ।	১৩৪ । কুৰঙ্গনয়নীৰ ৰাঘ বধ ।
১১৫ । মৰাণৰ প্ৰতিপত্তি ।	১৩৫ । ৰাধা-হত্যা ।
১১৬ । বৰচ'ৰাত মেল ।	১৩৬ । ৰংপুৰ উদ্ধাৰ ।
১১৭ । ধূমকেতু ।	১৩৭ । থোৱা মৰাণৰ মৰণ ।
১১৮ । মৰাণৰ সৈতে ৰণ ।	১৩৮ । নতুন আহোম-বিষয়া বাচনি ।
১১৯ । মৰাণৰ ফল ।	১৩৯ । মোৱামৰীয়া মহাজন বধ ।
১২০ । বৰৈ ভুৱলীয়া পানীফুকনৰ বীৰত্ব ।	১৪০ । গুৱাহাটীত মৰাণ দমন ।
১২১ । উজনিত ৰজা-পোৱালি ।	১৪১ । গুৱাহাটীত ৰুকুণী বধ ।
১২২ । ৰাণী আৰু লুকিৰ বিপৰ্য্যয় ।	১৪২ । হৰ-গৌৰীৰ মূৰ্ত্তি ।
১২৩ । লক্ষ্মীসিংহৰ নগৰ ত্যাগ ।	১৪৩ । চেকনী-কোবোৱা ৰণ ।
১২৪ । স্বৰ্গদেৱৰ লগনেৰাসকল ।	১৪৪ । নতুন বিষয়া ।
১২৫ । মৰাণৰ খবৰ-যোগনিয়াৰ ।	১৪৫ । পুনৰ মৰাণ-বিদ্ৰোহ ।
১২৬ । লক্ষ্মীসিংহ বন্দী ।	১৪৬ । প্ৰায়শ্চিত্ত ।

১৪৭। নতুন বিষয়া।	১৫৭। কলিতা-ফুকনৰ বিৰুদ্ধে গোচৰ।
১৪৮। উজনি বৰ্ণৰ বাতৰি।	১৫৮। স্বৰ্গদেৱৰ উত্তৰ।
১৪৯। মৰাণ দমন।	১৫৯। কলিতাৰ ক্ষমা-ভিক্ষা।
১৫০। গুৱাহাটীত পানীফুকনৰ মৃত্যু।	১৬০। কলিতাৰ বণোদ্যম।
১৫১। কলিতা-ফুকন।	১৬১। কলিতা-ফুকনৰ বিৰুদ্ধে বণ।
১৫২। বিষয়াৰ নিৰ্যাতন।	১৬২। কলিতা-ফুকন হত্যা।
১৫৩। নগা মজিন্দাৰ-বৰুৱা।	১৬৩। শদিয়ালৈ যাত্ৰা।
১৫৪। হৰনাথ ফুকন সেনাপতি।	১৬৪। ৰাজ-পৰিষালত মৃত্যু।
১৫৫। লক্ষ্মীসিংহৰ শিৱৰিষৰ আৰোহণ।	১৬৫। ভিতৰুৱাল সন্ধান।
১৫৬। কলিতা-ফুকনৰ পয়োভৰ।	১৬৬। লক্ষ্মীসিংহৰ মৃত্যু।

৯ম আধ্য। স্বৰ্গদেৱ গৌৰীনাথসিংহ।

পিঠি ৮৪—১৩৫॥

১৬৭। সিংহাসন আৰোহণ।	১৯২। অকা-বাইলুং।
১৬৮। বৰবৰুৱাৰ পদচ্যুতি।	১৯৩। মণিপুৰলৈ সহায়ৰ অৰ্থে কটকী প্ৰেৰণ।
১৬৯। স্বৰ্গদেৱ শিৱৰিষৰ উঠে।	১৯৪। লেৰেৰা বৰুৱা।
১৭০। মোৱামৰীয়াই ঘৰ পোৰে।	১৯৫। গুৱাহাটী যাত্ৰাৰ প্ৰস্তাৱ।
১৭১। মোৱামৰীয়াৰ উৎপাত।	১৯৬। গুৱাহাটীত গৌৰীনাথসিংহ।
১৭২। পৰ্বতীয়া গোসাঁইৰ অভিশাপ।	১৯৭। গুৱাহাটীৰ কথা।
১৭৩। মোৱামৰীয়াক ভেঁটিবৰ আয়োজন।	১৯৮। ৰংপুৰৰ কথা।
১৭৪। ৰংপুৰ পুনৰুদ্ধাৰ।	১৯৯। ভোগাই সেনাপতি।
১৭৫। মোৱামৰীয়া দমনৰ আয়োজন।	২০০। নতুন সেনাপতি নিয়োগ।
১৭৬। ভগা বৰবৰুৱাৰ পুতেকৰ শাস্তি।	২০১। মোৱামৰীয়াৰ সৈতে সংঘৰ্ষণ।
১৭৭। পূৰ্ণানন্দ বুঢ়াগোহাঁই।	২০২। মিতংজানৰ কোঠ।
১৭৮। পাটঘৰ আৰোহণ।	২০৩। নামডাঙ্গৰ কোঠ।
১৭৯। নগা মজিন্দাৰৰ চক্ষু উৎপাটন।	২০৪। কুঁৱৰীসকলৰ ৰক্ষা।
১৮০। হৰনাথৰ মৃত্যু।	২০৫। পাট-কোঁৱৰ।
১৮১। বামুণীয়া মতে স্বৰ্গদেৱৰ বিয়া।	২০৬। পাট-কোঁৱৰ বধ।
১৮২। গড়মুৰত স্বৰ্গদেৱৰ মৃগয়া।	২০৭। পহৰ সেনাপতি।
১৮৩। মোৱামৰীয়াৰ পুনৰ প্ৰতিপত্তি।	২০৮। লক্ষীমপুৰীয়াৰ বণ।
১৮৪। উত্তৰপাৰত মোৱামৰীয়া-বণ।	২০৯। আকালৰ আবিৰ্ভাব।
১৮৫। মোৱামৰীয়াৰ বিৰুদ্ধে যাত্ৰা।	২১০। বচাৰ স্বাতন্ত্ৰ্য।
১৮৬। গড়মুৰৰ বণ।	২১১। জপৰা গোহাঁই।
১৮৭। ৰজা-পোৱালিৰ পতন।	২১২। ঘোৰহাটত কোঠ।
১৮৮। গৌৰীসাগৰৰ কোঠ।	২১৩। বৰকান্দাজ চিপাহী।
১৮৯। শগুণমুৰীৰ বণ।	২১৪। মোৱামৰীয়াৰ উৎপাত।
১৯০। ভটীয়াপাৰৰ বণ।	২১৫। দেশ-ৰক্ষক বুঢ়াগোহাঁই।
১৯১। দিহিঙ্গৰ ভকতৰ বণোদ্যম।	২১৬। ঠায়ে ঠায়ে নপতা-ৰজা।

২১৭। বুঢ়াগোহাঁইৰ দেশৰক্ষাৰ চেষ্টা।
 ২১৮। অসমত মণিপুৰীয়া ধৰ্ম্মাধি।
 ২১৯। নতুন বৰফুকন।
 ২২০। নতুন বৰবৰুৱা।
 ২২১। নতুন বিষয়া।
 ২২২। হৰদত্ত চৌধুৰী।
 ২২৩। মণিপুৰীয়া বজাৰ সহায়-ভিক্ষা।
 ২২৪। মণিপুৰীয়া বজা জয়সিংহৰ ঠেহ।
 ২২৫। নগাঁওত ৰাজ-বিষয়াৰ অত্যাচাৰ।
 ২২৬। দুৱৰাৰ বৰফুকন।
 ২২৭। বৰাগী ৰজা।
 ২২৮। স্বৰ্গদেৱৰ নগাঁও ত্যাগ।
 ২২৯। দিচৈৰ কোঁঠত জয়সিংহ।
 ২৩০। জয়সিংহৰ সম্ভাষণ।
 ২৩১। জয়সিংহৰ ৰণ-যাত্ৰা।
 ২৩২। মণিপুৰীয়াৰ ৰণ।
 ২৩৩। মোৱামৰীয়াৰ দ্বাৰা দেশ লণ্ডলণ্ড।
 ২৩৪। মাটিৰ গড়।
 ২৩৫। উত্তৰকুলৰ জেছা-জঞ্জাল।
 ২৩৬। মোৱামৰীয়াৰ দেশ নাশ।
 ২৩৭। কোম্পানিৰ সহায়-ভিক্ষা।

২৩৮। বৰাগীৰ লগত কোম্পানিৰ চিপাহীৰ যুদ্ধ।
 ২৩৯। অসমত কাপ্তান।
 ২৪০। মিহুগুড চাহাব।
 ২৪১। কাপ্তানৰ লগত বুঢ়াগোহাঁইৰ সাক্ষাৎ।
 ২৪২। কাপ্তানৰ ৰংপুৰ উদ্ধাৰ।
 ২৪৩। স্বৰ্গদেৱৰ ৰংপুৰ প্ৰবেশ।
 ২৪৪। কাপ্তানৰ অসম ত্যাগ।
 ২৪৫। দিচৈত স্বৰ্গদেৱ।
 ২৪৬। কোম্পানিৰ চানেকিৰে অসমীয়া সৈন্যৰ শিক্ষা।
 ২৪৭। চেটিয়া বৰফুকনৰ জোহ।
 ২৪৮। চেটিয়া বৰফুকনক ধৰাৰ চেষ্টা।
 ২৪৯। হাজাৰাসিং বজাল।
 ২৫০। চেটিয়া ফুকনৰ বিচাৰ।
 ২৫১। চেটিয়া ফুকনৰ দণ্ড।
 ২৫২। জোগানগিৰিৰ গুৱাহাটী অধিকাৰ।
 ২৫৩। হেমিমেলি সলাল গোহাঁইৰ দণ্ড।
 ২৫৪। নিয়মত-উল্লাৰ গুৱাহাটী অধিকাৰ।
 ২৫৫। গোৰীনাথসিংহৰ মৃত্যু।
 ২৫৬। তিনিৰতীয়া মোহৰ।

১০ম আধ্য। স্বৰ্গদেৱ কমলেশ্বৰসিংহ।

পিঠি ১৩৫—১৮৬ ॥

২৫৭। সিংহাসন আৰোহণ।
 ২৫৮। নতুন বৰবৰুৱা।
 ২৫৯। কলীয়াভোমোৰা বৰফুকন।
 ২৬০। দুন্দীয়া দমন।
 ২৬১। কছাৰী ৰজালৈ দিয়া চিঠি।
 ২৬২। ডফলা ৰণ।
 ২৬৩। মহন্তৰ পৰা বৰদগি।
 ২৬৪। কছাৰী ৰজাৰ চিঠি।
 ২৬৫। বৰবৰুৱাৰ উত্তৰ।
 ২৬৬। ফোকাই সেনাপতি।
 ২৬৭। ফোকাইৰ জোহ দমন।
 ২৬৮। চকীহাটত মোৱামৰীয়া ৰণ।
 ২৬৯। থাম্টিৰ ৰণ।
 ২৭০। মুনকাছৰ কটকী তোলা।
 ২৭১। পূৰ্ণানন্দৰ দ্বাৰা দেশত শান্তি স্থাপন।

২৭২। পাইকৰ বিষয়া ভাৰ।
 ২৭৩। বজালৰ তিক্ততা বাজীকৰ।
 ২৭৪। কদমদীঘলাৰ মৃত্যু।
 ২৭৫। দৰঙ্গী ৰজাৰ ৰজাসেৱা।
 ২৭৬। দুৱৰাৰ শ্ৰীনাথ বৰবৰুৱা।
 ২৭৭। মৰাণ-চিংফৌৰ ৰণ।
 ২৭৮। ভৰথি ৰজাৰ মৃত্যু।
 ২৭৯। 'ভোগদৈ' নামৰ উৎপত্তি।
 ২৮০। ভোট-ৰজা দেৱাধৰ্ম্মাৰ কটকী।
 ২৮১। স্বৰ্গদেৱৰ সভাত ভোটৰ কটকী।
 ২৮২। ভোটৰ ৰজাৰ পৰা লৈ সন্দেশ।
 ২৮৩। সন্মিলিত ৰণ।
 ২৮৪। শত্ৰুৰ জয়।
 ২৮৫। কছাৰীক দমাবলৈ পুনৰ সৈন্ত-যাত্ৰা।
 ২৮৬। ভোগদৈ।

- ২৮৭। মোহাম্মদীয়াৰ সৈতে পুনৰ বণ।
 ২৮৮। বজাৰীয়াৰ জয়।
 ২৮৯। যুদ্ধৰ আয়োজন।
 ২৯০। জয়ন্তাৰ কটকী তোলা।
 ২৯১। জয়ন্তা বজাৰ পৰা ৩দৈৱলৈ চিঠি।
 ২৯২। মোহাম্মদীয়াৰ পৰাজয়।
 ২৯৩। বাজাৰীয়া নগৰাৰ দণ্ড।
 ২৯৪। বৰবৰুৱাৰ জয়ন্তালৈ সমিধান।
 ২৯৫। বৰবৰুৱাই জয়ন্তা বজালৈ দিয়া চিঠি।
 ২৯৬। জয়ন্তা বজালৈ দিয়া সন্দেশ।
 ২৯৭। কটকীক দিয়া বঁটা।
 ২৯৮। জয়ন্তা কটকীৰ বিদায়।
 ২৯৯। ভোটৰ কটকীৰ বিদায়।
 ৩০০। ভোটৰ কটকীক দিয়া বঁটা।
 ৩০১। দেৱাধৰ্ম্মালৈ দিয়া সন্দেশ।
 ৩০২। পানীমুৱাৰ খবৰ।
 ৩০৩। কছাৰী বজাৰ কটকী।
 ৩০৪। কছাৰী কটকী তোলা।
 ৩০৫। কছাৰী বজাই বৰবৰুৱালৈ দিয়া চিঠি।
 ৩০৬। বৰবৰুৱাৰ সমিধান।
 ৩০৭। দুৱৰা বৰবৰুৱাই বজা কৃষ্ণচন্দ্ৰলৈ দিয়া পত্ৰ।
 ৩০৮। কছাৰী বজাৰ ওচৰলৈ যোৱা কটকীক দিয়া সন্দেশ।
 ৩০৯। কনকসিংহৰ দণ্ড।
 ৩১০। আউনীআটীত কমলেশ্বৰসিংহ।
 ৩১১। বৰবৰুৱাৰ ৩২ৰ অভ্যর্থনা।
 ৩১২। দক্ষিণপাটত স্বৰ্গদেৱ।
 ৩১৩। ডেকাফুকনৰ মৰাণ বিজয়।
 ৩১৪। জয়ন্তালৈ যোৱা কটকীৰ ওভোতনি।
 ৩১৫। চন্দ্ৰা-চিলিমি ঘোঁৰাৰে ৩২ক অভ্যর্থনা।
 ৩১৬। দৰঙ্গী বজাৰ দণ্ড।
 ৩১৭। দৰঙ্গী বজাক দিয়া উপদেশ।
 ৩১৮। দৰঙ্গী বজাৰ উত্তৰ।
 ৩১৯। বুঢ়াগোহাঁইয়ে মুনকাছৰ কটকী তোলা।
 ৩২০। মুনকাছৰ বাতৰি।
 ৩২১। মাজিও আইদেউৰ বিয়া।
 ৩২২। স্বৰ্গদেৱৰ ম'হ চিকাৰ।
 ৩২৩। স্বৰ্গদেৱে মুনকাছৰ কটকী তোলা।
 ৩২৪। বাজী-তাম্ৰা।
 ৩২৫। মুনকাছৰ সন্দেশ।
 ৩২৬। স্বৰ্গদেৱৰ মৃগয়া।
 ৩২৭। দৰঙ্গী বজাৰ মৃত্যু।
 ৩২৮। বচাত বজাৰ বাহৰ।
 ৩২৯। কক্সিগীহৰণ ভাৱনা।
 ৩৩০। সমুদ্ৰনাৰায়ণলৈ দিয়া বঁটা-প্ৰসাদ।
 ৩৩১। দৰঙ্গী বজালৈ উপদেশ।
 ৩৩২। অকুৰাগমন ভাৱনা।
 ৩৩৩। স্বৰ্গদেৱৰ সমীপত জয়ন্তাৰ কটকী।
 ৩৩৪। জয়ন্তা কটকীৰ অপৰাধ।
 ৩৩৫। বীৰবৰ কুশাই।
 ৩৩৬। কমলেশ্বৰসিংহ ৩২ৰ দিনৰ বিষয়াসকল।
 ৩৩৭। স্বৰ্গদেৱৰ ৰংপুৰ যাত্ৰা।
 ৩৩৮। আবেধা চলিহাৰ দণ্ড।
 ৩৩৯। বৰগোহাঁই ভগন।
 ৩৪০। ধীৰেশ্বৰ কটকীৰ ওভোতনি।
 ৩৪১। নতুন দিহিঙ্গীয়া ফুকন।
 ৩৪২। পূব-সীমান্তলৈ যুদ্ধযাত্ৰা।

সম্পাদকৰ পাতনি ।

শ্ৰীনাথ বৰবৰুৱাৰ তুংখুঙ্গীয়া বুৰঞ্জী অসমীয়া বুৰঞ্জী-সাহিত্যৰ এটি বহুমূলীয়া সম্পদ । সাতামপুৰুষীয়া আহোম ছুৱৰা পৰিয়ালৰ সন্তান, স্বৰ্গদেৱৰ কাৰ্য্য-কাম চলাওঁতা ৰাজ্যৰ প্ৰধান বিষয়া, সোধ-পোছ দণ্ড-বিচাৰৰ চূড়ান্ত গৰাকি বৰবৰুৱা পদবীধাৰী, আৰু নিজৰ বৰ্ণিত বিষয়ৰ অধিকাংশৰে সমসাময়িক প্ৰত্যক্ষ দৰ্শক, এনে এজন বিচক্ষণ কৃতবিদ্য পুৰুষে লিখা বুৰঞ্জী পৃথিবীৰ যেই-সেই জাতিৰে আপুৰুগীয়া অভিনৱ সম্পত্তি বুলি চিৰ-আদৰণীয় নহৈ নোৱাৰে । অক্লান্ত পৰিশ্ৰম-সাপেক্ষ চিন্তা-প্ৰতিযোগিতা-সমাকুল দায়িত্বপূৰ্ণ ৰাজকাৰ্য্যৰ মাজতো মন্ত্ৰিপ্ৰবৰ শ্ৰীনাথ ছুৱৰা বৰবৰুৱাই অসমৰ বেলামাৰৰ উদ্যোগপৰ্বৰ এনে এটি নিৰ্ভুল চিত্ৰ, আৰু নিজ মাতৃভাষাৰ এনে নিভাজ আৰু উন্নত চানেকি অঙ্কন কৰি দেশবাসীক দান কৰি যাব পাৰিছে সেই বাবে তেওঁ অসমীয়াৰ যুগমীয়া আন্তৰিক কৃতজ্ঞতাৰ পাত্ৰ । যি কালত প্ৰতিবেশী বঙ্গীয় সাহিত্যক প্ৰণোদিত আৰু অনুপ্ৰাণিত কৰিবলৈ কোনো স্বাধীন ৰজা, ৰাজ-বিষয়া আৰু সৈন্ত-সেনাপতিৰ কাৰ্য্য-কলাপৰ অস্তিত্ব নাছিল, সেই কালত অসমীয়া জাতিৰ পৰা এনে প্ৰাণময় বিচিত্ৰ ৰজাঘৰীয়া গদ্য-সাহিত্যৰ উদ্ভব হৈছিল, সিও বৰ্ত্তমান আত্মবিস্মৃত অসমীয়াৰ পক্ষে প্ৰধান গৌৰৱৰ কথা ।

সতী জয়মতীৰ স্বামী গদাধৰসিংহ মহাৰাজ এই তুংখুঙ্গীয়া ৰাজবংশৰ প্ৰতিষ্ঠাপক । তেওঁৰ পাচত অবিচ্ছিন্ন ভাৱে তেওঁৰ সতি-সন্ততিসকলে অসমৰ ৰাজপাট ভোগ কৰে । সেইমতে তুংখুঙ্গীয়া বুৰঞ্জী অৰ্থে,—স্বৰ্গদেৱ গদাধৰসিংহ, তেওঁৰ প্ৰথম পুত্ৰ ৰুদ্ৰসিংহ, ৰুদ্ৰসিংহৰ চাৰি পুত্ৰ শিৱসিংহ, প্ৰমত্তসিংহ, ৰাজেশ্বৰসিংহ আৰু লক্ষ্মীসিংহ, লক্ষ্মীসিংহৰ পুতেক গোৰিনাথসিংহ, গদাধৰসিংহৰ দ্বিতীয় পুত্ৰ লেচাই নামৰপীয়া ৰজাৰ সন্ততি কমলেশ্বৰসিংহ আৰু চন্দ্ৰকান্তসিংহ, ৰাজেশ্বৰসিংহৰ সন্ততি পুৰন্দৰসিংহ, এই সকল স্বৰ্গদেৱৰ ৰাজত্ব-কাহিনীকে বুজায় । শ্ৰীনাথ বৰ-বৰুৱাৰ বুৰঞ্জীত কিন্তু ৰাজেশ্বৰসিংহৰ দিনৰ পৰাহে বিস্তৃত বিবৰণ সন্নিবদ্ধ আছে ; গদাধৰসিংহৰ দিনৰ পৰা প্ৰমত্তসিংহৰ ৰাজত্বলৈকে এই ছোৱা কাহিনী বৰবৰুৱাৰ বুৰঞ্জীৰ ভিতৰত নাই ; আৰম্ভণিত অতি চমুকৈ শক-তাৰিখ দি সূচোৱা হৈছে মাথোন । তুংখুঙ্গীয়া বুৰঞ্জীৰ সম্পূৰ্ণতা ৰক্ষা কৰিবৰ কাৰণে আমি অত্যাশ্ৰয় পুৰণি বুৰঞ্জীৰ পৰা সঙ্কলন কৰি এই ছোৱা কাহিনী বৰ্ত্তমান পুথিত সন্নিবিষ্ট কৰি দিলোঁ । যি বিপ্লৱৰ ফল-স্বৰূপে সতী জয়মতীয়ে স্বামীৰ প্ৰাণৰক্ষাৰ্থে দেহত্যাগ

কৰিছিল, আৰু তুংখুঙ্গীয়া বংশৰ কোঁৱৰ ৰাজপাটত বহিছিল তাৰো বিবৰণ পুৰণা বুৰঞ্জীৰ পৰা আনি “পাত্ৰৰ অধীনত স্বৰ্গদেৱ” শীৰ্ষক অধ্যায়ত দিয়া হ'ল। এই নকৈ সঙ্কলন কৰা কেই আখ্যাৰ পৰা বৰবৰুৱাৰ বুৰঞ্জীৰ কথাখিনি ভালকৈ অনুসৰণ কৰিব পৰা যাব বুলি আমাৰ বিশ্বাস। স্বৰ্গদেৱ কমলেশ্বৰ-সিংহৰ ৰাজত্বৰ একাদশ বছৰ অৰ্থাৎ ১৮০৬ খ্ৰীষ্টাব্দৰ ঘটনাতে বৰবৰুৱাৰ বুৰঞ্জী সমাপ্ত হৈছে। ১৮০৬ খ্ৰীষ্টাব্দৰ পৰা আহোম ৰাজত্বৰ অন্ত অৰ্থাৎ ১৮২৬ খ্ৰীষ্টাব্দৰ ইয়াণ্ডাবু সন্ধিলৈকে এই কুৰি বছৰৰ কাহিনী থকা অসমীয়া ভাষাত লিখা কোনো পুৰণা বুৰঞ্জী নোপোৱাত আমি তাক এই পুথিত দিব নোৱাৰিলোঁ। যিসকলে এই কেই বছৰৰ বিষয়ে বিশেষকৈ জানিব খোজে তেওঁলোকে এই ডিপাৰ্টমেণ্টৰ পৰা প্ৰকাশিত “অসমৰ পদ্য-বুৰঞ্জী” বা সেই পুথিৰ অন্তত দিয়া ইংৰাজী সাৰাংশ আৰু বৰ্তমান সম্পাদকৰ দ্বাৰা প্ৰকাশিত “বৰফুকনৰ গীত” পঢ়িলে সেই কালৰ ঘটনাবলীৰ এটি সুন্দৰ আভাস পাব।

শ্ৰীনাথ বৰবৰুৱা সুপ্ৰসিদ্ধ আহোম ছুৱৰা পৰিয়ালৰ সূত্ৰান। এই পৰিয়ালৰ প্ৰতিষ্ঠাপক ৰঙ্গাচিলা ফুকন, সেই অনুসাৰে এওঁৰ সতি-সন্ততিকো ‘ৰঙ্গাচিলা ফুকনৰ ঘৰ’ বুলি কয়। এই ছুৱৰাৰে আৰু এটি ফৈদৰ নাম হৈছে তৰুণ ছুৱৰা; এওঁলোকৰ কেবাজনেও গুৱাহাটীত বৰফুকনৰ বিষয় খাইছিল, যথা,—বিজয়, গদাধৰ, দশৰথ, কৃষ্ণনাথ। শিৱসিংহ, প্ৰমত্তসিংহ আৰু ৰাজেশ্বৰসিংহৰ দিনত গুৱাহাটীৰ অঞ্চলত সজা প্ৰায় সৰহভাগ মঠ-মন্দিৰতে শিলৰ ফলিৰ গদ্যত এই পৰিয়ালৰ বৰফুকনক “তৰুণ-ছুৱৰা-বুহুং-ফুকন” বুলি বৰ্ণোৱা আছে। ৰঙ্গাচিলা ছুৱৰাৰ ঘৰৰ মাথোন হৰনাথ সেনাপতি ফুকন, তেওঁৰ পুতেক মান-অনা বদন-চন্দ্ৰ বৰফুকন, আৰু বদনচন্দ্ৰৰ পুতেক পিয়ালি বৰফুকন হয়। ১৭৮৪ খ্ৰীষ্টাব্দৰ এখন তামৰ ফলিত হৰনাথক “পাণ্ডুৰ-যশোধাম-দ্বাৰান্বয়োদধি-ৰজনীকৰ-মঞ্জিৰৰ শ্ৰীসেনাপতি-বুহুং-ফুকনেন” বুলি বৰ্ণোৱা আছে। ১৮২৯ খ্ৰীষ্টাব্দত আনন্দৰাম ঢেকিয়াল ফুকনৰ পিতৃদেৱ হৰিৰাম ফুকনে বদনচন্দ্ৰক উপৰোক্ত ফলিৰ বাক্যকে ব্যৱহাৰ কৰি “দ্বাৰান্বয়োদধিকৰ-সেনাপতি-বৰফুকনাত্মজ বদনচন্দ্ৰ বৰফুকন” বুলি চিনাকি দিছে। ইয়াৰ পৰা জনা যায় ৰঙ্গাচিলা ফুকনৰ ঘৰক অকল ছুৱৰা বুলি কোৱা হৈছিল। কাশীনাথ তামুলী-ফুকনৰ বুৰঞ্জীত বৰফুকন হোৱা ঘৰৰ সংখ্যাত দুঘৰ ছুৱৰাৰ নাম আছে,—এঘৰ অকল ছুৱৰা, আন ঘৰ তৰুণ ছুৱৰা।

ৰঙ্গাচিলা ফুকনৰ ঘৰৰ বিষয়ে কেবাখনিও বুৰঞ্জীত এই দৰে আছে,—

“বুঢ়াগোহাঁই খেলৰ লালিম হাতীমূৰৰ তাৰে ফৈদৰ কলহ ১, বৰপানী ১, সৰুপানী ১, ফিচি ১, নিমকো ১, বকল ১। বকলে ৰজাক ৰাজনীতি যোগাইছিল। তাৰ পাচে বৰগোহাঁইয়ে বৰাই নি খেলুং হাতীমূৰত হাতীমূৰীয়া পাতি থলেনি। তাৰে পুতেকক ৰাইডলীয়া মেলৰ অধিকাৰ পাতি ছুৱাৰ ঘৰত থাকিব দিলে। সেই দিনৰ পৰাহে ছুৱৰা নাম হল। কাপচান বুলিবৰ এটা আছিল এই ফৈদৰ, ইয়াৰে মাক লুখুৰাখুনৰ জীয়ৰী। এই নিমিত্তেহে সেই ঘৰক লুখুৰাখুনে

নিলে, তাৰ লৰালুৰী কুলত আহোম হয়। লুখুৰাখুন হুই হীন হল। চুড়াম বজাৰ দিনত ফুটুকাতলীত পহু মাৰিবলৈ যাওঁতে ছুৱৰা ঘৰৰ বজা কুকুৰে পহুৰ ঠেঙ্গত কামোৰ মাৰি ধৰি পহু ৰাখিলে। পাচে বজা ৰং পাই কুকুৰৰ নাম দিলে ৰঙ্গাচিলা। সেই নামে এই ঘৰৰ নাম হল ৰঙ্গাচিলা।”

এইমতে চুৰামফা ভগাৰজাৰ (১৬৪১—৪৪) দিনত ৰঙ্গাচিলা ছুৱৰাৰ ঘৰ সেই নামেৰে পোনপ্ৰথমে অভিহিত হয়। প্ৰথম জনা ৰঙ্গাচিলা ফুকনৰ পুতেক কিৰ্কিৰীয়া আৰু মেচা চুঁড়ৈফা পৰ্ব্বতীয়া ৰজাৰ দিনত বৰবৰুৱাৰ বাব পায়। চুঁড়ৈফা আৰু লৰাৰজাৰ দিনত অসম-ৰাজ্যত যি বিপ্লৱ হয় ছুৱৰাৰ বৰটো আৰু সৰুটো বৰবৰুৱা দুয়ো লিপ্ত আছিল। সৰ্বসাধাৰণে গৰাকি যোৱা ৰাজ-আলি এৰি নতুন চেউনি কাটি খোজ কঢ়াটো ৰঙ্গাচিলা ছুৱৰাৰ ঘৰৰ কেবাজনা পুৰুষৰে গাত প্ৰমাণ পোৱা গৈছে। মেচা বৰবৰুৱাই ৰামধ্বজ সিংহ স্বৰ্গদেৱৰ আই-কুঁৱৰীদেৱক আনিছিল, আৰু নিজ কন্যাক চুঁড়ৈফা ৰজালৈ দিছিল। ই কথাৰ কাৰণে অহঙ্কাৰ বঢ়াত সেই কালৰ ৰাজ্যৰ সৰ্বনিয়ন্তা বাঁহগড়ীয়া আতন বুঢ়া-গোহাঁই ৰাজমন্ত্ৰী ডাঙ্গৰীয়াকো মেচাই তাচ্ছিল্য কৰিবলৈ ধৰিলে। বুঢ়াগোহাঁয়ে মেচাক বৰবৰুৱা ভাঙ্গিলে। মেচাই গুৱাহাটীলৈ পলাই গৈ তিলকে তাল কৰি লালুক সোলা বৰফুকনৰ আগত সকলো কথা কৈ বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ বিৰুদ্ধে গুৱাহাটীয়া বিষয়াসকলক উত্তেজিত কৰিলে। ইয়াৰ পাচত মেচাই গুৱাহাটীৰ পৰা মানুহ পঠিয়াই চুঁড়ৈফা ৰজাক গাৰ কেবা ঠাইতো বৈয়ালে। তাৰ পাচত লালুক বৰফুকনৰ চক্ৰান্তৰে আতন বুঢ়াগোহাঁইৰ হত্যা, লালুক বৰফুকনে পাদ-শ্যাহজাদা আজমতৰাৰ সহায়েৰে অসমৰ “ৰাজত্ব” লাভ, লালুকৰ হাতত চুঁড়ৈফাৰ হত্যা আৰু লৰাৰজাৰ সিংহাসন আৰোহণ, গদাপাণিৰ পলায়ন, সতী জয়মতীৰ শাস্তি আৰু গদাপাণিৰ সিংহাসন লাভ, এইবোৰ কথা সকলোৱে জানে।

মেচা বৰবৰুৱাৰ পুতেক নন্দলাল। নন্দলালে কোনো বিষয়-বাব খাইছিল বুলি স্পষ্টকৈ ঠিৰাং কৰিব নোৱাৰিলেও তেওঁ এবাৰ ত্ৰায়সোধা ফুকন হৈছিল বুলি অনুমান কৰিব পাৰি। নন্দলালৰ প্ৰথম পুত্ৰ হৰনাথ সেনাপতি ফুকন আৰু সৰুজনা পুতেক শ্ৰীনাথ ছুৱৰা বৰবৰুৱা। মণিপুৰৰ ৰজা জয়সিংহক সিংহাসনত বহুৱাবলৈ পঠোৱা সৈন্তৰ ওপৰে হৰনাথ ভিতৰুৱাল ফুকন সেনাপতি নিযুক্ত হৈছিল, এই অভিযান বুৰঞ্জীত “লতাকটা ৰণ” বুলি প্ৰসিদ্ধ। তেওঁ তেতিয়াৰে পৰা সেনাপতি ফুকন নামে বুৰঞ্জীত পৰিচিত। মৰাণৰ বিৰুদ্ধে ৰণ কৰি নোৱাৰাত তেওঁক মৰাণে ধৰি লৈ যায়। পাচলৈ তেওঁ মৰাণৰ হাতৰ পৰা পলাই সাৰি অসম এৰি বঙ্গদেশৰ ৰংপুৰ জিলাৰ চিলমাৰীত লুকাই আছিলগৈ। স্বৰ্গদেৱে আশ্বাস দি তেওঁক অসমলৈ ওভোতাই আনি পুনৰ ভিতৰুৱাল ফুকন পদত অধিষ্ঠিত কৰে। পাচলৈ তেওঁ বৰফুকন হয় গৈ। ১৭০৬ শকৰ ভাদৰ কৃষ্ণা সপ্তমীত সেনাপতি বৰফুকনৰ মৃত্যু হয়।

হৰনাথ বৰফুকনৰ পুতেক মান-অনা ঘিণাই বা বদনচন্দ্ৰ বৰফুকন। হাজাৰাসিং বঙ্গালক তিনি কুৰি হেজাৰ টকা দিয় বুলি তেওঁ হাজাৰাসিংৰ সহায়েৰে বৰফুকনৰ বিষয় লাভ কৰে। বঙ্গালক টকা দিব নোৱাৰি কামাখ্যা, হাজো আদি দেৱালয়ৰ পৰা সোণ-ৰূপৰ কোষা-অৰ্ঘ্য আৰু অগ্ৰাণ্য সাজ-সজুলি আনি তাকে ভাঙ্গি বঙ্গালক দিব লগা ধন শোধায়। এইবোৰ কাৰ্য্যৰ পৰা বদন-চন্দ্ৰ বৰফুকন কামৰূপী প্ৰজাৰ অপ্ৰিয়পাত্ৰ হয়গৈ। চন্দ্ৰকান্তসিংহৰ দিনত আকৌ বৰফুকন হোৱাত বদনচন্দ্ৰৰ অগ্ৰায় শাসন অতিৰেক বৃদ্ধি হল। তাৰ পাচত সতৰামৰ চক্ৰান্ত, বদনচন্দ্ৰৰ সহযোগিতা, বদনক ধৰাৰ চেষ্টা, বদনৰ পলায়ন, বদনৰ অনুৰোধত অসমলৈ মান অহা আদি কথা নজনা মানুহ অসমীয়াৰ মাজত নাই। আহোমৰ শাসনৰ শেষ ছোৱাত বদনচন্দ্ৰৰ পুতেক পিয়ালি বৰফুকন আৰু জন্মি বৰবৰুৱা হৈছিল।

বঙ্গাচিলা ছুৱাৰ পৰিয়াল আহোমৰ মাজত শিৰফুটা আৰু প্ৰাচীন। জয়-সিংহ ৰজাৰ লগত সৈন্ত-সেনা লৈ মণিপুৰলৈ যাত্ৰা কৰাৰ কালত লেচেঙ্গিয়াল-বৰপাত্ৰ-গোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই হৰনাথ ফুকনক কৈছিল,—“ফুকন, তুমি ছুৱাৰ ঘৰৰ লৰা; প্ৰাচীন, এদিনীয়া নোহোৱা।” তাৰ কিছু বছৰৰ পাচত সেনাপতি ফুকনে মৰাণৰ বিৰুদ্ধে ৰণলৈ যোৱাত মৰাণ-মিত্ৰ মোহনমালা বাটৰীয়া গোহাঁয়ে কলে,—“ফুকন, তই ছুৱাৰ ঘৰৰ, এদিনীয়া নহ; তোৰ সপ্তমপুৰুষে আমাক সেৱা কৰি গৈছে, মিত্ৰ-সমন্ধো আছে। সম্প্ৰতি মইহে ৰজা।”

হৰনাথ সেনাপতি ফুকনৰ ভায়েক শ্ৰীনাথ কেবা তৰপ ৰাজবিষয় থোৱাৰ পাচত বৰবৰুৱা হয়গৈ। তেওঁ পোনতে ছুৱালীয়া ফুকন আছিল। লক্ষ্মীসিংহৰ দিনত তেওঁ মৰাণৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধত জয়লাভ কৰি ৰজাৰ পৰা বাঁটা-প্ৰসাদ পায়। সেই ৰাজত্বতে তেওঁ ৰাজ্যৰ প্ৰধান বিচাৰক গ্ৰায়সোধা ফুকনৰ বাব পায়। গোৰীনাথসিংহৰ দিনত শ্ৰীনাথে ৰজাৰ নগৰৰ সৈন্ত-সামন্তৰ পৰিচালক বিষয়া ভিতৰুৱাল ফুকন পদত নিযুক্ত হয়। তাৰ পাচত কমলেশ্বৰসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ দিনত ১৮০০ খ্ৰীষ্টাব্দত সন্দিকৈৰ ভদৰি বৰবৰুৱা লোকান্তৰ হোৱাত শ্ৰীনাথ বৰবৰুৱা হয়। তেওঁৰ ভতিজাক বদনচন্দ্ৰই মান আনি মন্ত্ৰী ফুকন হৈ পূৰ্ণানন্দ পিতৃ-বুঢ়া-গোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই পতা বিষয়ক ভাঙ্গিবৰ বেলা ১৮১৭ খ্ৰীষ্টাব্দত শ্ৰীনাথ বৰবৰুৱাই বিষয় হেৰুৱায়। তেওঁৰ পাচত সন্দিকাইৰ ধনী বৰবৰুৱা হয়। তাৰ পাচত শ্ৰীনাথৰ কি হল, তেওঁ কলৈ গল, কি কৰিলে সেই বিষয় জানিব নোৱাৰি। মানৰ আক্ৰমণৰ প্ৰলয়ত আন আন অসমীয়া মানুহ বিন্ধুতিৰ সোঁতপানীত উট যোৱাৰ দৰে শ্ৰীনাথৰ অস্তিত্বৰো কোনো চিন-চাব নোহোৱা হয়গৈ। তেওঁ অপুত্ৰক আছিল।

শ্ৰীনাথে ১৮০০ খ্ৰীষ্টাব্দৰ পৰা ১৮১৭ খ্ৰীষ্টাব্দলৈকে এই সোতৰ বছৰ কাল বৰবৰুৱাৰ বিষয় খায়। তেওঁ পূৰ্ণানন্দ পিতৃ-বুঢ়া-গোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ সপক্ষ লোক

আছিল, আৰু ডাঙ্গৰীয়াই মোৰামৰীয়া বিভ্ৰাতৰ পৰা দেশ উদ্ধাৰ কৰিবলৈ চেষ্টা কৰাৰ বাবে বৰবৰুৱাই ডাঙ্গৰীয়াৰ কাৰ্য্যৱলীৰ শলাগ লৈছিল। বৰ্ত্তমান বুৰঞ্জীৰ কেবা ঠাইতো বৰবৰুৱাই মহামতি পূৰ্ণানন্দৰ দেশ ৰক্ষাৰ প্ৰশংসা কৰিছে, যথা,—

“এইৰূপে মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া দিচৈৰ কোঁঠতে থাকি অনেক মন্ত্ৰণা কৰি মানুহক খুৱাই-পিন্ধাই কোনোক বঁটা-বাহন দি উৎসাহ বঢ়াই ৰণ কৰাই আৰু কুঠাৰ, বৰশী, এই-বোৰ নানাবিধ ভয়-ভ্ৰান্তি দেখাই মানুহ বশবৰ্ত্তী কৰি ৰণ কৰাই আছিল। কিৰূপে দেশ-ৰাজ্য সুস্থ হৈ পূৰ্ব্বৰূপে ৰক্ষা পৰিব আৰু ৰাতি-দিনে ভাব কৰি থাকে ৮ক চিন্তি। আৰু ভাগি যি মানুহ দেশ-দেশান্তৰে সোমাই আছিল উপায় কৰি সেইবোৰ লগত ললে। সেই-বোৰে সৈতে মিলি মোৰামৰীয়াক অনেক ৰূপে ৰণ কৰি মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া দিচৈৰ কোথত কোঁঠ কৰি ৰ’ল।” ২১৫ ছেদ।

“মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই অত্যন্ত চেষ্টা কৰি বচা, দৈয়াং, এই থলখনি ৰাখিছিল। পাচে মহা-আৰ্ত্ত হৈ ভগনীয়া তাতে সোমাই ৰ’লহি। পাচে ডাঙ্গৰীয়াই সেই লোকসকলক প্ৰবৰ্ত্তিবৰ বৃত্তি দি ৰাখে। কোনো খুৱাই-বুৱাই ৮ৰ লগলৈ পঠাই দিয়ে। সেইবেলা মহা-মন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই পক্ষীয়ে যেনেকৈ শিশু-চটকক পথাৰে আবৰি ৰাখে সেইৰূপে ডাঙ্গৰীয়াই ৰক্ষা কৰিছিল। অনেক ভাৱে মোৰামৰীয়াকো ৰণ কৰি আছিল।” ২১৭ ছেদ।

পূৰ্ণানন্দ বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াক সেই কালৰ বহুতে স্বাৰ্থপৰ আৰু পৰশ্ৰী-কাতৰ বুলি ভাবিছিল। পাচলৈ তেওঁৰ বিৰুদ্ধে এটি ভয়ঙ্কৰ যড়যন্ত্ৰও হৈছিল। বৰবৰুৱাৰ বুৰঞ্জীৰ পৰা ডাঙ্গৰীয়াৰ দেশ-প্ৰেম, ৰণ-কৌশল, ৰাজ্য-পৰিচালনাৰ ক্ষমতা, এই সকলোবোৰৰ বিষয়ে সম্যক জানিব পাৰি। তেওঁৰ আকস্মিক মৃত্যুত অসমৰ অৱস্থা যে পানীত-হাঁহে-নচৰা হ'ল, আৰু সেই দুৰ্য্যোগৰ পৰা যে অসমীয়াই মূৰ ডাঙ্গিব নোৱাৰিলে, ইয়াৰ পৰা ডাঙ্গৰীয়াৰ পৰিপক্ক বুদ্ধিৰ অভাবত অসমৰ দুৰৱস্থা মিলিল বুলি ধৰিব পাৰি।

ৰাজেশ্বৰসিংহৰ দিনৰে পৰা কমলেশ্বৰসিংহৰ ৰাজত্বৰ এঘাৰ বছৰলৈকে ঘটনাৱলী বৰবৰুৱাৰ বুৰঞ্জীত পোৱা যায়। এই গোটেইখিনি কাল বৰবৰুৱাই নিজ চকুৰে দেখিছিল, তেওঁ নিজে আৰু তেওঁৰ ভাইপোসকলে এই ঘটনাৱলীৰ লগত বিশেষৰূপে সংশ্লিষ্ট আছিল। ৰাজ-ভঁৰালৰ চিঠি-পত্ৰ চাবৰ কাৰণে বৰবৰুৱাৰ অবাৰিত দ্বাৰ আছিল। তেওঁৰ লিখিত সমসাময়িক বিবৰণ বুৰঞ্জীৰ সঁজুলি স্বৰূপে অমূল্য সম্পত্তি হ'ব, তাক কোনেও হুই কৰিব নোৱাৰে। দুখৰ বিষয় এই যে, ১৮০৬ খ্ৰীষ্টাব্দৰ ঘটনাতে আমি পোৱা পুথিৰ শেষ হৈছে। ইয়াৰ পাচত আৰু গোটাচেৰেক পাত নিশ্চয় আছিল। সম্পূৰ্ণ বুৰঞ্জীৰ্ধন কৰবাত ওলালে এটি বৰ মূল্যবান আবিষ্কাৰ হ'ব।

বৰবৰুৱাৰ বুৰঞ্জীত এঠাইত কাটিলে সাত ঠাইত গজা মোৰামৰীয়া বিভ্ৰাতৰ এটি ভাল চিত্ৰ পোৱা যায়। স্বৰ্গদেৱৰ সেনাপতিয়ে এঠাইত জেঙ্গা-জঞ্জাল ভাঙ্গি আহিছে, আন ঠাইত আকৌ বিদ্রোহৰ অগ্নি জ্বলি উঠিছে। খেনো বিষয়া ৰণত পৰিছে, খেনোৱে ৰণ এৰি বিভঞ্জে পলাইছে, খেনোৱে মৰাণৰ লগ লৈছে, খেনোৱে

আকৌ দেশ এৰি বিদেশত আশ্ৰয় লৈছেগৈ। দেশৰ নানান ঠাইত স্বয়ম্ভু বজা আৰু নপতা-ফুকন ওলোৱাত ইন্দ্ৰবংশী স্বৰ্গদেৱৰ শাসনৰ অন্ত পৰাৰ উদ্যোগ হৈছে। বিদেশী সৈন্যৰ সহায়েৰে এই বিভ্ৰাত দমোৱাৰ চেষ্টা কৰা হৈছে। এই বিপ্লবৰ পৰিণাম স্বৰূপে ওচৰ-চুবুৰীয়া জাতিৰ লগতো অসমৰ মনোবিবাদৰ আগন্তুক হৈছে। স্বৰ্গদেৱে উপায় নাপাই পুলিন-পুখাও বজাসকলৰ দিনৰ ৰাজধানী এৰি পলাতক হৈ ৰাজ্যৰ সিমূৰত কাল কটাবলৈ বাধ্য হৈছে, নাইবা আতঁৰত নতুন ৰাজধানী পাতি লৈছে। বজাই উপায় নাপাই শান্তিৰ কোলাত পোহপাল যোৱা সত্ৰীয়া অধিকাৰসকলৰ পৰা যুদ্ধ চলাবলৈ পচা-বৰঙ্গনি গ্ৰহণ কৰিছে, কোনো পুৰুষে ৰণৰ মুখ নেদেখা মহন্ত আৰু ভকতক ৰণ কৰিবলৈ পঠিয়াইছে, নাইবা বিদ্ৰোহীজনক প্ৰশ্ৰয় নিদিবলৈ প্ৰভুসকলক গোহাৰি জনাইছে। ইমান চেষ্টা কৰিও বিপ্লব শাম নকটাত সেই কালৰ এজনা প্ৰধান বিষয়াই স্বীকাৰ কৰিবলৈ বাধ্য হৈছিল,—

“এই কাঁড়ী-বাৰুৱতীৰেই ৬এ যুদ্ধ কৰি অনেকবাৰ বজালকো জিনিছে। তথাপি এই কাঁড়ী-বাৰুৱতীয়ে মোৱামৰীয়াক দেখিলে মাত্ৰকে পৰাভুখ হৈ বিভ্ৰে পলায়। ঈশ্বৰ-ঈশ্বৰীৰ ইচ্ছাতেই এইকপ হ'ল। এতেকে কালচক্ৰ বলৱন্ত বটে, বৃজন নাযায়।” ২০০ ছেদ।

বজালৰ লগত হোৱা ৰণ আৰু মোৱামৰীয়া বিদ্ৰোহ এই দুয়োৰে মাজত বহুত পাৰ্থক্য আছিল। মোগল-শত্ৰুৰ বিৰুদ্ধে গোটেই অসমীয়া জাতিৰ শক্তি আৰু বুদ্ধি একগোট হৈ কাম কৰিছিল। বজাৰ বিৰুদ্ধে অস্ত্ৰধাৰী মোৱামৰীয়া আছিল অসমীয়া প্ৰজা। তেওঁলোকৰ লগত বহুত কোঁৱৰ আৰু মুখিয়াল আহোমে যোগ দিছিল। বজা বা বজাৰ কোনো কৰ্মচাৰীৰ প্ৰতি যি সকলৰ পেটে ভাল নাছিল তেওঁলোকে মোৱামৰীয়াৰ লগত যোগ দিবলৈ সন্মত পাইছিল। মোৱামৰীয়াৰ বিৰুদ্ধে ৰণ কৰিবলৈ যোৱাত বজাঘৰীয়া সৈন্যই নিজৰ ভাই-ককাইৰ সৈতে ৰণ কৰা যেন পাইছিল। সেইদেখি কেবাবাৰো কেবাঠাইটো বজাঘৰীয়া সৈন্যই ৰণ নকৰি পলাই আহিছিল বা বিপক্ষৰ লগ লৈছিল। গোৰীনাথসিংহ স্বৰ্গদেৱ গুৱাহাটীত থকাত সেনাপতি পানীফুকনে কৈছিল,—

“গড়গঞা গুৱাহাটীয়া এইসকলেও যুদ্ধ কৰি মোৱামৰীয়াক ৰণে পৰা নাই। তথাপি মই বন্দীয়ে নাই মোৱামৰীয়াকে মাৰিম নতু মইয়ে মাৰিম।” ছেদ ১৯৭।

গোৰীনাথসিংহই বজাল চিপাহীৰ সহায়েৰে গুৱাহাটীৰ পৰা উজনিলৈ যাব খোজাত নামতিয়াল বৰবৰুৱাই নিঃসঙ্কোচে কৈছিল,—

“মই বন্দীয়ে বজাল আনিবও নোৱাৰো, মোৱামৰীয়া জীয়াই থকাত স্বৰ্গদেৱকো উজাই নিব নোৱাৰো। এতেকে ৬ক যোৱা উজাই নিব পাৰে, তাকে ৬এ বৰবৰুৱাও পাতক।” ২২০ ছেদ।

ৰাজ-কৰ্মচাৰীয়ে শৰীৰ আৰু জীৱৰ গৰাকী স্বৰ্গদেৱক মুখে মুখে এনে উত্তৰ দিয়া

অতি বিৰল। আকৌ বচাৰ মানুহক বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই মোৰামৰীয়াৰ বিৰুদ্ধে বণ কৰিবলৈ কোৱাত বচাইতে কলে,—

“আমি লৰা-তিৰতা এৰি যাবও নোৱাৰো, মোৰামৰীয়াৰে বণো নকৰোঁ। বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই যেইকপে আহিছে সেইকপে গুচি যাওকগৈ, আমি যাব নোৱাৰোঁ।” ছেদ ২০৯।

তাৰ পৰা বজাৰ শক্তিশীনতা আৰু মোৰামৰীয়াৰ প্ৰতিপত্তিৰ কথা প্ৰমাণিত হয়। বজাঘৰীয়া অৰু মোৰামৰীয়া দুয়োৰে মাজত পৰস্পৰ অত্যাচাৰৰ মাত্ৰা বাঢ়ি অহাত দুয়োৰে অস্থি আৰু শক্ততা স্তূমাব নোৱাৰা হৈ আহিল। কালক্ৰমে, এটি ধৰ্মপ্ৰাণ সম্প্ৰদায় পুলি-পোখা বাঢ়ি এদল দুৰ্জয় ৰাজবিৰোধী অস্ত্ৰধাৰী প্ৰজাসমষ্টি হৈ পৰিল। ইংলণ্ডত প্ৰথম চাৰ্লচৰ দিনত কেভেলিয়াৰ আৰু ৰাউণ্ডহেড্ এই দুই দলত প্ৰজা বিভক্ত হোৱাৰ দৰে অসমতো, ইন্দ্ৰবংশী আহোম স্বৰ্গদেৱৰ ৰাজ্য প্ৰবৰ্তনৰ পক্ষপাতী বজাঘৰীয়াৰ দল, আৰু আহোমৰ ৰাজক্ষমতা ধংস কৰিবলৈ উৎসুক হোৱা মোৰামৰীয়াৰ দল, এই দুই শ্ৰেণীত তদানীন্তন অসমীয়া প্ৰজাসমষ্টি ঘাইকৈ বিভক্ত হল। তাৰ উপৰিও, কাৰ পেটত কি আছে, এইটো জানিব নোৱাৰাত বহুত বজাঘৰীয়াক মোৰামৰীয়াৰ বিৰুদ্ধে যুদ্ধ কৰিবলৈ পঠোৱাত তেওঁলোকে গৈ মোৰামৰীয়াৰ লগ লৈছিল। কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবৰুৱাই এবাৰ লক্ষ্মীসিংহ স্বৰ্গদেৱক কৈছিল,—

“আমাৰ মানুহৰ মন-বুদ্ধি বিষম দেখোঁ। বণলৈ যাকে দিয়া হয় সেয়ে গৈ মৰাণত বৰেগৈ, কোনো পলায়।” ১২১ ছেদ।

শ্ৰীনাথ দুৱৰা বৰবৰুৱা অৱশ্যে বজাঘৰীয়া দলৰ এজন প্ৰধান বিষয়া আছিল। তেওঁ নিৰপেক্ষ ভাবে সেই কালৰ ঘটনা বিৱৰণ কৰিছে। ঘটনাৰ সত্যতা ৰক্ষা কৰাই বুৰঞ্জী-লিখকৰ কৰ্ত্তব্য। শত্ৰু-মিত্ৰ, আত্মীয়স্বজন সকলোৰে কাৰ্য্যকলাপ বৰবৰুৱাই যেনে ঘটিছিল হুবহু তেনেকৈ বৰ্ণনা কৰিবলৈ চেষ্টা কৰিছিল। তেওঁ ভতিজাক বদনচন্দ্ৰই হাজাৰাসিং বজালৰ সহায়েৰে গুৱাহাটীত বৰফুকন হ'ল।

“পাচে বজালে দিম বোলা ধনলৈ ধৰিলে। পাচে বৰফুকনে দিবলৈ নাইকিয়াত উপায় নেপাই কামাফা, মাধৱ আদি কৰি দেৱালয়লৈ গৈ গোসাঁইৰ সোণৰ কোষা-অৰ্ঘ্য আদি কৰি সোণৰ ৰূপৰ পাত্ৰসকল আনি তাকে ভজাই বজালক ৰূপ ৬০,০০০ হাজাৰ টকা দিলে।” ২৪৯ ছেদ।

লক্ষ্মীসিংহ বজাৰ দিনত দুৱলীয়া পানীফুকনক মৰাণৰ বিৰুদ্ধে বণলৈ পঠোৱা হৈছিল। মৰাণৰ সেনাপতি ৰাঘই পানীফুকনক বেড়ি মৃত্যুৰ ভয় দেখুৱাই মৰাণৰ লগ লবলৈ কোৱাত বীৰবৰ পানীফুকন অটল-অচল হৈ থাকিল,—

“ফুকন, এতিয়াও বৰ।” ফুকনে বোলে,—“মই পূৰ্বেই বুলিছোঁ,—‘মৰাণ, তোত নবৰোঁ’।” ফুকনৰ হাতত ধনু-কাঁড়, চোকৰ তৰোৱাল। তামোলকটাৰ হাতত দা, বৰ্ছি, এয়েৰেই দুই-চাৰি মৰাণক মাৰিলে। পাচে মৰাণে চোঁপাশে বেড়ি ধৰিলে, তথাপি বিমুখ নকৰিলে। পাচে কঁড়ীয়া-কঁড়ি লাগিল। ফুকনৰ কাঁড়তো মৰাণ দুই-চাৰি মাৰিলে। এনেতে কাঁড় ধুকাল। পাচে ৰাঘই বোলে,—“ফুকন, এতিয়াও বৰ।” ফুকনে বোলে,—“মই পূৰ্বেই বুলিছোঁ, তোত

নবৰোঁ।” এনেতে পাচকালৰ পৰা ঘাঠীয়েৰে খোঁচ পাৰিলে। পিঠিয়ে সোমাই বুকু ওলাল। হাম-খুৰি খাই পৰিল। পৰিলতে কাটিলেহি। তামোলকটাকো কাটিলে।” ১২০ ছন্দ।

ৰজাঘৰীয়াৰ বিপক্ষদলৰ নায়ক, মৰাণৰ ৰজা আৰু মায়ামৰা সত্ৰৰ ডেকাগোসাঁই ভৰথসিংহৰ বীৰত্বৰ কথাও বৰবৰুৱাই কি দৰে বৰ্ণনা কৰিছে তাক চাবলগীয়া,—

“আত পাচে ৬এ সেই ডেকাফুকনক উজনি ৰণলৈ আজ্ঞা কৰিলে। পাচে ফুকনে ছয় কোম্পানি চিপাহী সৈতে গৈ ডাঙ্গৰীকোথতে মৰাণক খেদি ধৰিলে। পাচে মৰাণে ঘৰ-বাৰী এৰি হাবি সোমাল। আমাৰ মানুহে বিচাৰি সেই হাবিতে লগ পালেগৈ। পাচে আমাৰ চিপাহীয়ে মৰাণক বেটি ধৰিলে। পাচে মৰাণৰ ৰজা ভৰথিয়ে পাঁচোটা মৰাণ লগত লৈ নচিপসিদ্ধৰ কোম্পানিত হাউহি মাৰি-ধৰি চিপাহী এটা ঘাঠীৰে খুঁচিলে। এনেতে যোগীসিং চিপাহীয়ে গুলী দিলে। ভৰথিৰ কৰদ্বন্দ্বত লাগিল। তথাপি পাচমুখ নকৰি আহি হিলৈত খামোচ্ মাৰি ধৰিলে। এনেতে দুই চিপাহীয়ে চাফিনেৰে খুঁচি মাৰিলে।” ২৭৮ ছন্দ।

শ্ৰীনাথ বৰবৰুৱা একালত ত্ৰায়সোধা ফুকন বা পাচলৈ বৰবৰুৱা হিচাবে ৰাজ্যৰ সৰ্ব্বপ্ৰধান বিচাৰক বা জজ আছিল। সেই অনুসাৰে বিচাৰকৰ নিৰপেক্ষতা গুণ বৰবৰুৱাৰ স্বভাৱগত হৈছিল। তাৰ ফলে তেওঁৰ বৰ্ণনাত হিংসা-দ্বेष-ক্ৰোধৰ কোনো ৰকম চেকা পৰা নাই। বিচাৰকে গুচৰীয়া-পদকীয়া বাদী-ফৰিয়াদীৰ প্ৰতিদ্বন্দী প্ৰমাণাৱলী শুনি স্থিতপ্ৰজ্ঞ হৈ যেনেকৈ সত্য অনুসন্ধানৰ কাৰণে যত্নবান হয়, সেই দৰে বৰবৰুৱায়ো তেওঁৰ বুৰঞ্জীত কোনো ফালৰ মুখপত্ৰ নহৈ মাথোন ঘটনাৱলী বৰ্ণনা কৰি গৈছে। তাৰ ফলে তেওঁৰ ভাষা বৰ সজ্জম-সূচক; তাত লঘুতা বা উপলুঙা ধৰণৰ ভাব বা ঠাঁচ নাই। প্ৰাচীন তৰপৰ সম্ভ্ৰান্ত পুৰুষে ৰজাৰ বৰচ’ৰাত বা সত্ৰীয়া প্ৰভুসকলৰ দৰ্শন-মন্দিৰত যি ভাবেৰে কথা কৈছিল বৰবৰুৱায়ো সেই ধৰণৰ ভাষাকে বুৰঞ্জীত ব্যৱহাৰ কৰিছে। সেই দেখি তেওঁৰ ভাষা উন্নত আৰু প্ৰদীপ্ত। মণিপুৰৰ ৰজা জয়সিংহ কৰ্ত্তা-মহাৰাজে অসমীয়া সৈন্যৰ সহায় লৈ দেশলৈ উভতি যোৱাৰ পূৰ্বতে যিদৰে নিজৰ কৃতজ্ঞতা জ্ঞাপন কৰিছিল সেই ঠাঁচ সংস্কৃতীয়া যদিও অসমীয়াই গুৰু কাৰ্য্যত ব্যৱহাৰ কৰিছিল।—

“আমাত যি কৈছে উত্তম কৈছে। আমাৰ ‘ৰাজ্য নাশ বনে বাস’ এই কথা আমাতে মিলিছে। আৰু কোনো গৃহস্থে আত্মবৃক্ষ ৰোপণ কৰে, তাতে জল ক্ষেপণ কৰে বৃদ্ধিৰ কাৰণে। যদি দৈবাত ফল নধৰে সেই বৃক্ষক আনি গৃহস্থে কোনো কাৰ্য্যত নিয়োজন কৰে। এতেকে মোৰ পৰা কোন কাৰ্য্য হব? তথাপি বৰুৱা মোৰ পিতা হৈছে। ৬ও মোৰ সম্বন্ধি ঈশ্বৰ-প্ৰায় হৈছে। মোক সংস্থাপন কৰিলে ৬ৰ যশ-ধৰ্ম্ম চন্দ্ৰ-সূৰ্য্যে যেনেকুপ প্ৰকাশ কৰিছে সেইকুপে ভূমণ্ডলত যশস্তা থাকিব।” ৯৯ ছন্দ।

অনাহম কলিতাফুকনৰ ক্ষমতা বাঢ়ি অহাত বৰগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই স্বৰ্গদেৱক জনালে,—

“এই কলিতা-ফুকনে আমাক অনেক নিলা-বিতণ্ডা কৰে, মাৰিবলৈকো উপায় কৰে। বিশেষতঃ ই মোৰ মেলৰ বিলতীয়া পাইক আছিল, আমাক নিলা কৰিব নাপায়। এই কলিতা মহা বেণ্ঠা, মদপী; ই ৬ক পৰ্শিব নাপায়। তাৰ জাতি-কুল নাই। এনে মানুহে ৬ৰ লগত থাকিব নাপায়।” ১৫৭ ছন্দ।

পানীমুৱাৰ খবৰ বৰ্ণনা কৰোঁতে বৰবৰুৱাই লেখিছে,—

“আৰ ১৭২৪ শকৰ ফাগুন মাসত লক্ষীমপুৰীয়াৰ জাবৰে ৰীতিয়ামতে প্ৰবৰ্ত্তি মানুহ কিছু সৈতে ৮ক দ্ৰোহ চিন্তিব খুজিলে । গজপুৰীয়া খেলৰ পানীমুৱা বোলে,—‘সেয়ে বাতুলভাৱ হৈ ৮ৰ বাহৰত জুই লগাবলৈ আহিছিল ।’ তাক ধৰি সুধিলত সৈ কাটিলে ।” ৩২ ছেদ ।

বৰবৰুৱাৰ বুৰঞ্জীৰ ভাষা নিভাঁজ অসমীয়া । অসমীয়া ভাষাৰ বৰ্ত্তমান কালত যি বিষম পৰিবৰ্ত্তন ঘটিছে, তালৈ চাই বৰবৰুৱাৰ বুৰঞ্জীত বক্ষিত হোৱা খাচ অসমীয়া ভাষাৰ চানেকিৰ সহায়েৰে বৰ্ত্তমান ভাষাৰ ওপৰত পৰা অস্বাভাবিকতাৰ চামনি লাহে লাহে আঁতৰাব পৰা যাব । সেই দেখি অসমীয়া ভাষাৰ নিহিত শক্তি আৰু সকলো ৰকমৰ চিন্তাৰ ধাৰা ব্যক্ত কৰিব পৰা ক্ষমতাৰ আও-ভাও বুজিবলৈ হলে বৰবৰুৱাৰ বুৰঞ্জীৰ পুংথানুপুংথক্ৰমে অধ্যয়ন কৰা উচিত ।

দুৱৰা বৰবৰুৱাৰ বুৰঞ্জীত কছাৰী আৰু জয়ন্তা ৰজাৰ লগত সলনা-সলনি কৰা ছখন চিঠি পোৱা যায় । সেইবোৰৰ পৰা অসমীয়াৰ আন্তৰ্জাতিক ৰাজনীতি আৰু দাঁতিয়লীয়া জাতিবৃন্দৰ সৈতে লেনদেনৰ বিশ্বাসযোগ্য আভাস পোৱা যায় । চিঠিৰ প্ৰশস্তিত থকা সংস্কৃতখিনি অনুপ্ৰাস আদিৰে ৰঞ্জিত আৰু প্ৰাচীন সংস্কৃত কাব্য-সাহিত্যৰ ভাব আৰু ভাষাৰ স্পন্দনজড়িত । চিঠিবোৰৰ সগাচাৰ-খণ্ডৰ ভাষা বঙ্গালী বুলিও তাত অসমীয়া শব্দাৱলী আৰু বচন-ভঙ্গীৰ প্ৰভুত্ব লক্ষ্য কৰিব লগীয়া । বৃটিচ যুগৰ আগৰ কোনো বঙ্গালী গদ্য পাবলৈ নোহোৱাত দাস-বিক্ৰয়ৰ খত-পত্ৰকে প্ৰাচীন বঙ্গালীৰ গদ্যৰ নমুনা বুলি বঙ্গালী সুধীবৃন্দই ৰাইজৰ আগত দাঙ্গি ধৰিছে । এনে স্থলত অসমীয়াই নিজৰ বুৰঞ্জীত বঙ্গালী গদ্যৰ প্ৰাচীন চানেকি সাঁচি থৈছে, সেইবাবে বঙ্গালী সাহিত্যই অসমীয়া সাহিত্যৰ ওচৰত কৃতজ্ঞ হোৱা উচিত । তাৰ পৰা প্ৰাচীন অসমীয়াৰ বহুমুখী প্ৰতিভা আৰু অসমীয়া সাহিত্যৰ বিবিধ ঐশ্বৰ্য্যৰ প্ৰমাণ পোৱা যায় ।

শ্ৰীনাথ বৰবৰুৱাই আৰম্ভণিত দিয়া কথা কেইবাৰ চাবলগীয়া,—

“ শ্ৰীকৃষ্ণায় নমঃ । গণেশায় নমঃ । দেৱ্যৈ নমঃ । ১৭২৫ শকত দুৱৰাজনা বৰবৰুৱাই লেখোৱা বুৰঞ্জী । আৰু ৰহস্তে ৰাখিব । মন নাপালে পুত্ৰকো নিদিব । অৰৈৰ মিত্ৰ হইলে তাক দেখাব । ৰাজাৰ বিশ্বাস-ভঙ্গ পণ্ডিতৰ বাধা । আৰ বিশ্বাস ভাঙ্গিলে মাতৃ-পৰিহাস পাপে পায় । হেন জানি বিশ্বাসে ৰাখিব । বিশেষত অগাধ শাস্ত্ৰ, আৰ কোনে অস্তক পায় ? মহা মহা মুনিয়ে যাত মহামোহক পায়, তথাপি মতি অনুসাৰে যিমান পায়, তাক লেখাইছোঁ । আত পণ্ডিতে হঠাৎকাৰ দোষণ নধৰিবা । ধৰিলে দোষণ বিস্তৰো পায় ।” ১ ছেদ ।

জয়ধ্বজসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ দিনৰ পৰা লৰাৰজাৰ দিনলৈকে ৰাজমন্ত্ৰীৰ বাব খোৱা আতন বাঁহগড়ীয়া বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়ায়ো প্ৰায় একে ধৰণে নিজৰ বুৰঞ্জী আৰম্ভ কৰিছে,—

“ ৬ শ্ৰীশ্ৰীস্বৰ্গমহাৰাজাৰ বংশ নিৰ্ণয় । শ্ৰীযুত মহাৰাজাৰ মহাপাত্ৰ বাঁহগড়ীয়া বুঢ়াগোহাঁইএ উকুত ভাঙ্গি আৰ বিশ্বাসে ৰাখিব । অৰৈৰ মিত্ৰ হই যদি তাকেহে বিশ্বাসে দেখাব । ৰাজাৰ ৰহস্ত পণ্ডিতৰ বাধা ।” দেওধাই অসম বুৰঞ্জী, ১৪২ ছেদ ।

বুৰঞ্জীশাস্ত্ৰত বিশ্বাস ৰাখিবলৈ গ্ৰন্থকাৰ দুজনাই যি তাত্ত্বিক বান্ধনী প্ৰয়োগ কৰিছিল তাৰ পৰা এইটোকে ধৰিব পাৰি যে নিৰপেক্ষ বুৰঞ্জীলেখকে বজা-প্ৰজাৰ ভাল-বেয়া কথা লিপিবদ্ধ কৰিবলৈ বাধ্য হৈছিল। তেওঁলোকৰ কাৰ্য্যাবলীৰ তাৎপৰ্য্য ভালকৈ গ্ৰহণ কৰিব নোৱাৰা মানুহে তাৰ পৰা বিষম্বাদ আৰু মনোবিবাদৰ সূত্ৰপাত কৰিব পাৰে। তেনেহলে ইজনে সিজনে, ইঘৰে সিঘৰে, পৰস্পৰ বিৰোধী হৈ দেশত অশান্তি অনাৰ সম্ভাৱনা। যাতে দেশৰ ৰাজকাহিনী যেই সেই মানুহৰ মুখত পৰি পাতল আৰু গাভীৰ্য্যবিহীন নহয় তাৰ হস্তে বুৰঞ্জীৰ আচল তাৎপৰ্য্য গ্ৰহণ কৰিব পৰা বিশ্বাসী মানুহেহে অধ্যয়ন আৰু অনুশীলন কৰা উচিত। যাৰে তাৰে আগত বুৰঞ্জীৰ কথা মেলিলে তাৰ বিপৰীত ফল পোৱাৰ সম্ভাৱনা; কথাত কয়,—“মই কওঁ ৰাজ-ভগনৰ কথা, সি কয় কলঠোকা বাহুলিয়ে খালে।”

বৰ্তমান বুৰঞ্জীৰ দ্বিতীয় অধ্যায়ত থকা কথাখিনি অতি লাগতিয়াল। * আমি সকলোৱে গুনিছোঁ যে সতী জয়মতীৰ প্ৰাণত্যাগৰ পূৰ্বে দেশত মহা বিপ্লব ঘটিছিল। সেই বিপ্লব নো কি, তাৰ নায়ক কোন কোন সেই বিষয়ে অতি কম মানুহেহে জানে। পাত্ৰই ৰাজক্ষমতা লাভ কৰাৰ আদি কাৰণ হৈছে সেই কালৰ দেশপ্ৰেমিক বিষয়া আৰু সেনাপতিসকলে মোগলৰ আক্ৰমণ ভেঁটবৰ নিমিত্তে গুৱাহাটীত কোঁঠ-প্ৰাঞ্চি কৰি সাষ্টমে থাকিবলগীয়া হোৱাত ৰাজধানীত দ্বিতীয় খাপৰ বিষয়াসকল সৰ্ব্বেসৰ্ব্ব হৈ উঠি ৰজা ভঙ্গা ৰজা পতা লীলাত মনোনিবেশ কৰিবলৈ সুবিধা পাইছিল। এই কালত প্ৰথম নায়ক ডেবেৰা বৰবৰুৱা। ৰাজ্যত অপ্ৰতিহত ক্ষমতাৰ অধিকাৰী হৈ স্বৰ্গদেৱৰ নাম বোলাই ডেবেৰাই এবাৰ কৈছিল,—

“আহোমে ৬ছেদেৱৰ জহত ৰাজ্য থায়, আৰু কাকতৰ কালী-আখৰত সকলকে বন্দিছে আৰু বনৰ হাতীৰ লগত চয়ণ্ডা কৰি মানুহ বন্দী হৈ থাকে; এতেকে জান, নামশিলা ছেদেৱক পানীত পেলাম, হাতীটহঁত মেলিম, কাকতখানিহঁত জুই দিম।”

শৰাইঘাটীয়া বিষয়াসকলে ডেবেৰাৰ অকাৰ্য্যৰ কথা গুনি বাঁহগড়ীয়া বুঢ়াগোহাঁইক শপত খাই জননায়ক পাতি উজনিৰলৈ গৈ ডেবেৰাক হত্যা কৰিলে। মৰিবৰ সময়ত বুঢ়াগোহাঁইৰ পক্ষীয় লালুকসোলা বৰফুকনক মাথোন ডেবেৰাই কৈ গ’ল,—
“এক দেহ। দশমৰ পদ মইহে কৰিছোঁ, তয়ো কৰিবি।”

তাৰ পাচত শৰাইঘাটৰ যুদ্ধৰ মহাৰথী আতন বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া ৰাজ্যৰ সৰ্ব্বেসৰ্ব্ব হৈ পৰিল। ইচ্ছা কৰা হলে তেওঁ শিৱত মুকুট পিন্ধি ছত্ৰধাৰী

* আহোম ৰাজ্যৰ এই দহ-বছৰীয়া (১৬৭১—১৬৮১ খ্ৰীঃ) অন্তৰ্বিপ্লবৰ বিৱৰণ লিখোঁতে কেবাখনো পুৰণি বুৰঞ্জীত এই বাক্যৰ পোৱা যায়,—“উদয়াদিত্য ৰজাৰে পৰা স্বৰ্গদেৱ পাত্ৰৰ অধীন হল।” এই বাক্য অনুসৰি বৰ্তমান দ্বিতীয় অধ্যায়ৰ শিৰোনামা “পাত্ৰৰ অধীনত স্বৰ্গদেৱ” বুলি দিয়া হল।

নৃপতি হব পাৰিলেহেঁতেন। মন্ত্ৰীসকলে তেওঁক সিংহাসন যাচিছিলে কিন্তু মহানুভব দেশপ্ৰেমিক বুঢ়াগোহাঁয়ে সেই দান প্ৰত্যাখ্যান কৰি কলে,—“বজাৰ গোষ্ঠিয়েহে বজা হব পাৰে, মন্ত্ৰীয়ে বজা হব নোৱাৰে। মন্ত্ৰীৰ ই কৰ্ম অকাৰ্য্য।” বুঢ়াগোহাঁয়ে বজাৰ কোঁৱৰক বিচাৰি আনি সিংহাসনত বহুৱালে। বজা হৈ চুজিনফা দিহিঙ্গীয়া বজা আৰু তেওঁৰ পাচত চুদৈফা পৰ্বতীয়া বজাই বুঢ়াগোহাঁইক স্বাৰ্থত্যাগৰ বাবে যোগ্য বঁটা আৰু পাইক মানুহ দান কৰিলে। দিহিঙ্গীয়া স্বৰ্গদেৱে কলে,—

“সকলে-সকলে ৰাজ্যে-ৰাজ্যে বাঁহগড়ীয়া বুঢ়াগোহাঁইকে বজা হেন মানিলে। সেই কথাৰ নলৈ ডাঙ্গৰীয়াসকলেৰে সৈতে আলচি মোক যে বজা পাতিলে ময়ো বুঢ়াগোহাঁইক যি হয় বেথাকৈ দিব লাগে।”

চুদৈফা বজাই বুঢ়াগোহাঁইৰ অনুগ্ৰহত ৰাজপাট লাভ কৰি কৈছিল,—

“সকলেও বুঢ়াগোহাঁইকে বজা মানি ললে। তেওঁ বুঢ়াগোহাঁয়ে যে এই ভাৰ গাত নলৈ মোক আনি বজা পাতিলে ময়ো বুঢ়াগোহাঁইক যি হয় দিব লাগে।”

চুদৈফা পৰ্বতীয়া বজাই এই বুলি বুঢ়াগোহাঁইক দোলা, হেঙ্গদান, সোণৰ বটা, টেমী, থাৰু, কেৰু, চেওমণি, আঙ্গঠি, হাতী-ঘোঁৰা, বন্দী-বেটীৰে সৈতে ভুলুঙ্গত খাট এখন দি কলে,—“মোৰ গোষ্ঠী বজা হৈ থাকেমানলৈকে বুঢ়াগোহাঁইৰ পো-নাতিৰ হাতৰ পৰা নুগুচাব।”

আতন বুঢ়াগোহাঁইৰ প্ৰতিপত্তি বাঢ়ি অহাত গুৱাহাটীৰ বৰফুকন লালুকসোলা নিশ্চিত হৈ থাকিব নোৱাৰিলে। তেওঁ নিজৰ ক্ষমতা প্ৰবল কৰিবৰ কাৰণে গুৱাহাটীত নিজ ইচ্ছা মতে বিষয়া ভাঙ্গি-পাতি অকাৰ্য্য কৰিবলৈ ধৰিলে। সেই সময়ত মোগলে অসমৰ হাতত শৰাইঘাটৰ ৰণত পৰাস্ত হৈ পুনৰ অসম আক্ৰমণ কৰিবৰ কাৰণে ছল বিচাৰি ফুৰিছিল। বুঢ়াগোহাঁয়ে ভাবিলে যে গুৱাহাটীৰ বৰফুকন লালুকসোলাক ধৰি শাস্তি দিলে বিদেশী মোগলে অসমৰ আত্মকন্দলৰ কথাৰ গম পাই আনন্দত মতলীয়া হব। গড়গঞা বিষয়াসকলে বুঢ়াগোহাঁইক কবলৈ ধৰিলে,—“আমাৰ মনে লালুক বুঢ়াফুকনক খেদি গৈ তাক ত’তে ধৰিব খোজোঁগৈ।” ইয়াৰ উত্তৰত আতন বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই যি কলে সেই বাক্য অসমীয়াৰ হাড়ে-মগজুয়ে চিৰকাল লাগি থকা যুগুত। “—আমাৰ ভিতৰত লাগে যেইকি নহওক, ঠাইতে বঙ্গাল শত্ৰু আছে, আমি খেদি গৈ ধৰা কথা ভাল নহয়, শত্ৰুৰ উৎসাহ বাঢ়ে।”

•ইতিমধ্যে লালুক বৰফুকনে ভিতৰি ঢাকাৰ নবাব আজমতৰা চুলতানলৈ মানুহ পঠিয়াই বিনযুদ্ধে বঙ্গালক গুৱাহাটী সমৰ্পণ কৰি উজনিলৈ যাত্ৰা কৰিলে। বুঢ়াফুকনৰ চক্ৰান্তত বাঁহগড়ীয়া বুঢ়াগোহাঁই আৰু চুদৈফা ৰজাক হত্যা কৰা হ’ল। চৈধ্য বছৰীয়া ল’ৰা চুলিকফাক লালুক বুঢ়াফুকনে সিংহাসনত বহুৱাই নিজৰ পাঁচ-বছৰীয়া জীয়েকক ৰজাৰ বৰকুঁৱৰী পাতি ৰাজ্যৰ সৰ্বনিয়ন্তা হৈ পৰিল। তাৰ পাচত

ঢাকাৰ নবাব ছায়েস্তা-খাঁই বুঢ়াফুকনক অসম ৰাজ্যৰ অধিপতি পাতি গোবিন্দ-ৰাম কটকীৰ হাতত এক ফৰমান পঠিয়াই দিলে,—

“এই কথা বৰফুকনে শুনি বৰ নাওশালত কটকী তুলিবলৈ ঠাই-ঠাই আওটাবলৈ দিলে। বহিবলৈ ওখকৈ ভেঁটি বান্ধিব দিলে। ওপৰতো চন্দ্ৰতাপ মূৰালীখোপ দি তৰিব দিলে। সেইবেলা বৰফুকনেও বৰজনা ৰজাদেৱৰ কিৰীটি মূৰত পিন্ধিলে, আনো ৰাজ-অলঙ্কাৰ সকলোকে পিন্ধি ৰাজ-সভাত বহি বদলা কটকী আনি কথাবাৰ্ত্তা ছই বহালৈ বিদায় দিলে।”

বুঢ়াফুকনে বুজি পালে যে চুলিকফা লৰাৰজা সিংহাসনত থাকেমানলৈকে ফুকনৰ ৰাজ-ক্ষমতাত কোনেও হস্তক্ষেপ কৰিব নোৱাৰে। সেইদেখি তেওঁৰ শত্ৰু-পক্ষীয় লোক আৰু ৰাজপাটলৈ যোগ্য কোঁৱৰসকলক বধিবৰ কাৰণে বুঢ়াফুকনে মানুহ পঠিয়ালে,—

“সেই বেলা বৰফুকনে মহাৰাজ্যত জনাই বাঁহগড়ীয়া গোহাঁইৰ দুই ভায়েকক কলীয়াবৰত মৰালে। তাত পাচে ৰজাৰ কোঁৱৰ বিখনি পাৰমাণে বিচাৰি মৰালে। বুঢ়াৰজাক (গদাপাণিক) বিচাৰি নপাই ঘৰিণীয়েকক পাই শান্তিতে মাৰিলে দক্ষিণপটীয়া হাজৰিকা গিদাগাঠি। তাতপাচে বৰফুকনে আপোনাৰ তামুলী-টেকেলা ঘৰবন্দী আনো বিখাসৰ লোকক লগৰ পৰা গুচাই সিহঁতক কাটিব-মাৰিবলৈ মন কৰিলে। মাধ তামুলীকে ভোটাই শইকীয়াকে দেৱলৈ দিবলৈ মন কৰিলে। সিহঁতে ভিতৰুৱাল গা-চোৱা বেটীৰ মুখে বাৰ্ত্তা পাই সৰ্বোএ আলচি বৰফুকনক ভিতৰতে খুঁচি মাৰিলেগৈ।”

আৰু এখন বুৰঞ্জীত আছে,—

“পূৰ্বে বুঢ়াফুকনৰ ভয়ত (গদাপাণিয়ে) দুইজনা গোহাঁইক নগাচান্দ্ৰত বৈছিল। গৰ্ভে সহিতে আইকুঁৱৰীদেও শান্তিতে মৰিল। এনে দুখেৰে ফুৰি দক্ষিণপাটত বনমালী বাপুৰ সত্ৰত থাকিল।”

ওপৰত উদ্ধৃত পুৰণি বুৰঞ্জীৰ দুই ফাঁকি কথাৰ পৰা স্পষ্টকৈ বুজিব পাৰি যে চুলিকফা ৰত্নধ্বজসিংহ লৰাৰজা ৰাজপাটৰ অধিকাৰী হলেও, গদাপাণিৰ পলায়ন আৰু সতী জয়মতীৰ নিৰ্যাতন আৰু মৃত্যুৰ মূলত মোমাই-তামুলী বৰবৰুৱাৰ পুত্ৰ আৰু লাচিত বৰফুকনৰ ককায়েক লালুকসোলা বৰফুকনহে। শান্তি দিওঁতা-সকলৰ ভিতৰত প্ৰধান কাৰ্য্যকাৰক আছিল দক্ষিণপটীয়া হাজৰিকা গিদাগাঠি।

ডেবেৰা বৰবৰুৱা, আতন বুঢ়াগোহাঁই ৰাজমন্ত্ৰী, আৰু মেটেকাতলীয়া লালুকসোলা বৰফুকন, এই তিনিজন নেতাৰ ভিতৰত আতন বুঢ়াগোহাঁয়ে নিজৰ প্ৰতিপত্তি আৰু ক্ষমতা স্বাৰ্থহীন ভাবে ৰাজ্যৰ মঙ্গলৰ কল্লে প্ৰয়োগ কৰিছিল। তেওঁৰ নিচিনা অসমৰ ধাৰা-নীতি সম্যক জানোতা মহানুভব পুৰুষ ক্ষেত্ৰত উপস্থিত থকা হলে লালুক বুঢ়াফুকনেই হওক বা গিদাগাঠিয়েই হওক জয়মতী কুঁৱৰীৰ দৰে এগৰাকী সম্ভ্ৰান্ত অবলা তিৰোতাক গৰ্ভে সহিতে শান্তিতে মাৰিব নোৱাৰিলেহেঁতেন।

গদাপাণি কোঁৱৰে ৰাজপদ লাভ কৰি পূৰ্বৰ বিপ্লৱত যোগ দিয়া চক্ৰান্তকাৰী বিষয়াসকলক কাটি-মাৰি বা খেদাই ভবিষ্যত অশান্তিৰ বীজ নষ্ট কৰিলে। ভগা বৰবৰুৱা আৰু তেওঁৰ ভায়েক পানীফুকনৰ মন বুজিবৰ কাৰণে নিজৰ আপ্ত

মানুহ পঠিয়াই বাজদোহৰ প্ৰস্তাৱ কৰিলে। এই পদ্ধতি কোটিল্যৰ অৰ্থশাস্ত্ৰ-সন্মত। ভগা-বৰবৰুৱা নিষ্কাম সেৱক বুলি প্ৰমাণিত হ'ল, পানীফুকন ফান্দত পৰিল। গদাধৰসিংহই তিংখাদ্ৰত পুখুৰী খানি নাম দিলে বহুদৈ; লাংকুৰি-দেৱৰ পৰ্ব্বতৰ ওচৰত দৌল বান্ধি তাৰ কাষৰত পুখুৰী খানি পুখুৰীৰ নাম দিলে ভোগদৈ; লাংকাকত খনা পুখুৰীৰ নাম থলে সোণাদৈ। স্বৰ্গদেৱে নগাৰ কুঁৱৰীক নিজৰ অন্তেষপুৰত ঠাই দিলে, আৰু দিহিঙ্গীয়াৰ ঘৰৰ পানীফুকনৰ জীয়েকক বৰকুঁৱৰী পাতিলে। গদাধৰসিংহ মহাৰাজে 'নিজ ভাৰ্য্যা পতিপ্ৰাণা সতী জয়মতীৰ স্মৃতি ৰক্ষা কৰিবৰ কাৰণে কোনো দৌল-পুখুৰী নাসাজিলে কিয় ইয়াৰ উত্তৰ বুৰঞ্জীয়ে দিব নোৱাৰে। জয়সাগৰ আৰু জয়দৌলৰ নিৰ্মাণ কাৰ্য্য গদাধৰসিংহৰ সূচনাত হৈছিলনে নাইবা সি ৰুদ্ৰসিংহ মহাৰাজাৰ মাতৃভক্তিৰ স্মৃতি-অঞ্জলি তাকো বুৰঞ্জীয়ে থিৰাংকৈ নাজানে।

.ইং ১৫ চেপ্টেম্বৰ, ১৯৩২।

শ্ৰীসূৰ্য্যকুমাৰ ভূঞা।

তুং খুঙ্গীয়া বুবঞ্জী ।

প্রথম আশ্রা ।

আবস্তগ ।

প্রস্তাবনা ।—শ্রীকৃষ্ণায় নমঃ । গণেশায় নমঃ । দেবৈ নমঃ । ১৭২৫
শকত ছুৰৰাজনা বৰবৰুৱাই লেখোৱা বুবঞ্জী । আক বহস্যে ৰাখিব ।
মন নাপালে পুত্ৰকো নিদিব । অবৈৰ মিত্ৰ হইলে তাক দেখাব । ৰাজাৰ
বিশ্বাস-ভঙ্গ পণ্ডিতৰ বাধা । আৰ বিশ্বাস ভাঙ্গিলে মাতৃ-পৰিহাস পাপে
পায় । হেন জানি বিশ্বাসে ৰাখিব । বিশেষত অগাধ শাস্ত্ৰ, আৰ কোনে
অস্তক পায় ? মহা মহা মুনিযে যাত মহামোহক পায়, তথাপি মতি
অনুসাৰে যিমান পায়, তাক লেখাইছোঁ । আত পণ্ডিতে হঠাৎকাৰ দোষণ
নধৰিবা । ধৰিলে দোষণ বিস্তৰো পায় । শ্রীশ্রীতুংখুঙ্গীয়া ৬ৰ বংশাৱলী ।
ফাল্গুন মাসৰ ২২ দিন যাওঁতে বৃহস্পতিবাৰে পঞ্চমী তিথিত বুবঞ্জী
লেখায়, ১ ॥

সাৰাংশ ।—শ্রীশ্রীগদাধৰ সিংহ ৬৩ ১৬০৩ শকত আৰণ মাসত
গড়গ্রামত লৰাৰাজাক নামকপলৈ খেদি ৰাজা হ'লহি । তান দুই পুত্ৰ হ'ল ।
১৬১৭ শকত গদাধৰ সিংহ ৬৩ স্বৰ্গী হ'ল । পাচে সেই শকে মাসে
বৰপুত্ৰ কদ্রসিংহ ৬৩ গড়গ্রামত ৰাজা হ'ল । তান ভ্ৰাতৃক নামকপীয়া
মেলা দিছিল । ১৬৩৬ শকত কদ্রসিংহ ৬৩ গুৱাহাটীত স্বৰ্গী হ'ল, ভোগ
কৰিলে ১৯ বৎসৰ । পাচে সেই শকে মাসে তান বৰপুত্ৰ শিৱসিংহ স্বৰ্গদেউ
গুৱাহাটীত ৰাজা হ'ল । ১৬৬৬ শকত আষোণ মাসৰ ৬ দিন যাওঁতে
শিৱসিংহ স্বৰ্গদেউ স্বৰ্গী হ'ল, ভোগ কৰিলে ৩০ বৎসৰ । পাচে সেই

শকে মাসে তাৰিখে প্ৰমত্তসিংহ ৩৩ বংপুৰত ৰাজা হ'ল। ১৬৭৩ শকত প্ৰমত্তসিংহ স্বৰ্গী হ'ল, ভোগ ৭ বৎসৰ। ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ ভাতৃ বাটঘৰীয়া গোহাঞিৰ গাত বসন্ত ওলাল। পাচে ৰাজেশ্বৰ সিংহ ৩৩ ৰাজা হই নামৰূপলৈ খেদিলে। পাচে সেই শকে মাসে তান ভাতৃ ৰাজেশ্বৰ সিংহ ৩৩ আহিন মাসত ৰাজা হ'ল। তান ভাতৃ সৰুজনা কালশিলাত জন্মিল; এতেকে কালশিলীয়া গোহাঞিদেউ বোলে। ৰাজেশ্বৰ সিংহ ৩দেৱো ৰাজা হই নামৰূপীয়া মেল দিছিল। ৰাজেশ্বৰ সিংহ স্বৰ্গদেউ দেৱৰগাৱঁত স্বৰ্গী হ'ল, ভোগ ১৯ বৎসৰ। ১৬৯১ শকত তান ভাতৃ লক্ষ্মীসিংহ ৩দেও ৰাজা হ'ল। ১৭০২ শকত স্বৰ্গী হ'ল। ভোগ ১১ বৎসৰ। ১৭০২ শকত তান পুত্ৰ গোৰীনাথ সিংহ ৰাজা হ'ল। ১৭১৭ শকত দিচৈৰ যোৰহাটৰ বাহৰত আৱণত স্বৰ্গী হ'ল, ভোগ ১৫ বৎসৰ।* গোৰীনাথ সিংহ স্বৰ্গদেৱৰ পাচত, আন কোনো কোৱঁৰক ৰাজপাট খাবলৈ উপযুক্ত বিবেচনা নকৰি পূৰ্ণানন্দ বুঢ়াগোহাঁই আৰু আনোসৰ পাত্ৰ-মন্ত্ৰীয়ে কিনাৰাম গোহাঁইক ৰজাৰ উপযুক্ত বুলি আনিলে। এওঁ মহাৰাজ কদ্ৰসিংহ ৩দেৱৰ ভায়েক লেচাই নামৰূপীয়া ৰজাৰ পুতেক আয়ুসূত গোহাঁইৰ পুতেক কদমদীঘলাৰ সন্তান আছিল। ১৭১৭ শকৰ শাওণৰ ২৩ দিন যাওঁতে ডাঙ্গৰীয়াসকলে গোহাঁইক সিংহাসনত বহুৱাই যথা নিয়মে সেৱা কৰিলে। ৰজা হৈ কিনাৰাম গোহাঁয়ে কমলেশ্বৰ সিংহ নাম ললে। এওঁৰ মৃত্যুত ভায়েক চন্দ্ৰকান্ত সিংহ চাৰিঙ্গী ৰজা ৩দেৱ হ'ল, ১৭৩২ শক, ৬ মাঘ। মানৰ আক্ৰমণৰ সময়ত কচিনাথ বুঢ়াগোহাঁই প্ৰমুখ্যে অন্য বিষয়াসকলে চন্দ্ৰকান্তক ৰজা ভাঙ্গি ৰাজেশ্বৰ সিংহ ৩দেৱৰ নাতিয়েক ব্ৰজনাথ গোহাঁইদেৱৰ পুতেকক পুৰন্দৰ সিংহক ৰজা পাতে, ১৭৩৯ শকৰ ১১ ফাগুন। মানৰে সৈতে ৰণত পৰাস্ত হৈ পুৰন্দৰ সিংহ দেশ এৰি ভাগি যোৱাত মানৰ আলুংমিঙ্গি বৰগোহাঁয়ে চন্দ্ৰকান্ত সিংহক পুনৰ সিংহাসনত বহুৱায়, ১৭৪০ শক,

* কমলেশ্বৰ, চন্দ্ৰকান্ত, পুৰন্দৰ সিংহ স্বৰ্গদেৱৰ ৰাজত্বৰ সাৰাংশ শ্ৰীনাথ দুৱৰা বৰবৰুৱাৰ বুৰঞ্জীত নাই। তাক আন বুৰঞ্জীৰ পৰা আনি ইয়াত সন্নিবিষ্ট কৰি দিয়া হ'ল।—সম্পাদক।

২৫ ফাগুন । মানৰ লগত যুদ্ধ কৰি নোৱাৰি চন্দ্ৰকান্ত সিংহ বঙ্গাল দেশলৈ গ'ল । তাৰ পাচত মানে তুংখুঙ্গীয়া বগাকোঁৱৰৰ পুতেক যোগেশ্বৰ সিংহক লোকদৰ্শক ৰজা পাতি নিজে ৰাজত্ব কৰিবলৈ ধৰে, ১৭৪২ শকৰ ৩ চ'তৰ পৰা ১৭৪৬ শকৰ ২১ মাঘলৈকে । ইয়াকে মানৰ দিন বোলে । ১৭৪৪ শকৰ জ্যৈষ্ঠ চন্দ্ৰকান্ত সিংহই ফৌজ গোটাই মানৰ লগত যোৰহাটৰ উত্তৰে ম'হগড় নামে ঠাইত ৰণ কৰিছিল । ৰণত নোৱাৰি ৩দেৱ বঙ্গাল দেশলৈ পলাই গ'ল । ১৭৪৬ শকৰ ২২ মাঘ তাৰিখে ডেভিদ স্কট চাহাবে মানৰ পৰা অসম ৰাজ্য অধিকাৰ কৰিলে । তেতিয়াৰে পৰা ইংৰাজৰ আমোল হ'ল । ১৭৫৫ শকৰ ১ বহাগ তাৰিখে অসমৰ উজনী বা জুনীয়ৰ খণ্ড ৰাজ্য পুৰন্দৰ সিংহ মহাৰাজে ইংৰাজৰ কৰতলীয়া বা লালবন্দীকপে শাসন কৰে । ১৭৬০ শকৰ ৩০ ভাদত পুৰন্দৰ সিংহক ৰজা গুচাই জুনীয়ৰ খণ্ডক চিনিয়ৰ বা নামনি খণ্ডৰ লগত চামিল কৰি অসম প্ৰদেশ গঠিত হয় । ২ ॥

দ্বিতীয় অধ্যায় ।

পাত্ৰৰ অধীনত স্বৰ্গদেৱ ।

তুংখুঙ্গীয়া কোঁৱৰসকল আহোম ৰাজপাটত বহাৰ কথা ।

উদয়াদিত্য ৰজা বধ ।—১৫৯২ শকত বহাগৰ ১৫ দিন যাওঁতে জলসাৰ ব্যাধি হৈ ৩দেৱ চক্ৰধ্বজ সিংহ মহাৰাজৰ মৃত্যু হয় । “বঙ্গালৰ অধীন হৈ থাকিবতকৈ মৰণেসে যুগুত” এই বুলি ৩দেৱে বঙ্গাল মাৰিবৰ কাৰণে অহোপুৰুষাৰ্থ কৰিছিল । এওঁৰ পাচত ভায়েক চাৰিঙ্গীয়া ৰজাই উদয়াদিত্য নাম লৈ ৰাজপাটত বহে । এওঁৰে দিনত আওৰংজৈৰ পাৎসাৰ সেনাপতি মীৰ্জা-ৰাজা জয়সিংহৰ পুতেক অম্বৰাধিপতি ৰামসিংহ

মোমাই-তামুলী বৰবৰুৱাৰ সৰুটো পুতেক লাছিঁত বৰফুকনৰ হাতত শৰাই-ঘাটৰ বণত পৰাস্ত হয়। তাৰ অলপ পাচতে লাছিঁত ফুকনৰ মৃত্যু হোৱাত ককায়েক লালুক নিমাতী ফুকন বৰফুকন হ'ল। উদয়াদিত্য ৰজাৰ দিনত পৰমানন্দ নামে বৃন্দাবনৰ গকুলপুৰীয়া এক বৈৰাগীয়ে বন্ধ-ছন্দ কৰি ৩দেৱক প্ৰজাক সকলোকে মুহিলে। ৩দেৱে বাৰেজন ঠাকুৰকো বৈৰাগীত শৰণ লগাবলৈ আনিবলৈ দিলে। ৩দেৱে বোলে,—“বাৰে-মহন্তও বৈৰাগীৰ সমান হব নোৱাৰে।” এনেতে মকাজানৰ সেৱক লুখুৰাসনৰ লেচাই ডেবেৰায়ে মহন্তসকলক সেৱা কৰি বোলে,—“তোৰাসৰ চৰণে ৰাখিবা, আৰ প্ৰতিকাৰ যিকপে হয় কৰা যাব।” এই বুলি ডেবেৰায়ে ৩দেৱৰ ভায়েক সৰুগোহাঁইৰে কথা হৈ দুয়ো চক্ৰান্ত কৰি ৩দেৱক পৰ্বতলৈ নি মাৰিলে। চাৰিঙ্গীয়া পেলন বৰবৰুৱাকো মাৰিলে; ১৫৯৪ শক, ১ আঘোণ। ৩॥

ৰামধ্বজ ৰজা বধ।—সৰুগোহাঁইয়ে ৰজা হৈ ৰামধ্বজ সিংহ নাম ললে। বৈৰাগীকো অনেক বিকৰ্ণনা কৰি মাৰিলে। ডেবেৰা আগেয়ে হাজৰিকা পদত আছিল, ৰামধ্বজ ৰজাই তেওঁক বৰবৰুৱা পাতিলে। আতপাচে ৩দেৱৰ জলসাৰ হ'ল, নৰিয়া টান হ'ল। আকে দেখি ৩দেৱে তঙ্গচু আদি ফুকনবোৰক মাতি আনি কলে,—“মোৰ মৃত্যুকাল উপস্থিত, মোৰ ভতিজা কলীয়া গোহাঁইক তহঁতৰ হাতত দিলোঁ, ৰজা পাতি লবি।” ডেবেৰাক সেই মেললৈ মতা নাছিল। “এনে ডাঙ্গৰ কথাত মোৰে দেখোঁ আলচ নললে?” এই বুলি ডেবেৰা সাফটম হৈ থাকিল, আৰু মানুহ-দুখুহ কাটিবলৈ ধৰিলে। ডেবেৰাই বোলে,—“৩দেৱ ভাল হলে মোক কিয় শুদাই এৰিব?” এই বুলি লগত দুখন নাকৈ-দা লৈ ফুৰিবলৈ ধৰিলে। ৩দেৱে তঙ্গচুক কলে, বোলে,—“ভিতৰৰ পৰা মোৰ কথা কবৰ ছলে ডেবেৰাক মাৰিবি।” পাচে ৩দেৱৰ খাৰছাই এজনীৰে ডেবেৰাৰ লেন-দেন আছিল। তাই আহি ডেবেৰাৰে খোৱা-বোৱা কৰি, বোলে,—“আজি যি তোৰ মুখ দেখিলোঁ এইহে; কালিলৈ তঙ্গচু ফুকনে মাৰিব, ৩দেৱে বুলিছে।” এই বুলি সকলো সন্তোদ কলে। আকে শুনি ডেবেৰা

সাৱধান হ'ল । তঙ্গচুৱে চালকঠৰ নুৰাত দা স্মুৱাই ভিতৰৰ পৰা আহোঁতে ডেবেৰাই দুডোখৰ কৰি কাটিলে ; যাকে যতে পালে তাকে ততে কাটিলে ; ফুকন, ৰাজখোৱা, হাজৰিকা পৰ্য্যন্ত কাটিলে । আৰু সেহিবেলা ডেবেৰাই খৰমজু নামে বেজ এটা মাতি আনি ৩দেৱক ঔষধত বিহ দিয়াই মাৰিব দিলে । বেজেও ৩দেৱক বিহ খুৱাই মাৰিলে ; ১৫৯৬ শক, আঘোণ মাহ, তাৰিখ ৩ । ৪ ॥

প্ৰথম তুংখুঙ্গীয়া ৰজা ।—আতপাচে ডেবেৰাই শুনিলে, বোলে,— ৰামধ্বজ ৰজাৰ ভায়েক তিপামৰ ৰজা নাৰাণ গোহাঁই ৰজা হবৰ মনেৰে পৰ্বতৰ পৰা খেদি আহিছে । এই কথা শুনি ডেবেৰাই শুকুলা ঘোঁৰাত উঠি খেদি গৈ পৰ্বতৰ আলিত গোহাঁইদেৱৰে যুদ্ধ কৰিলে ; বলে নোৱাৰি তিপামৰ ৰজা আলিখাৱৈত পৰিলগৈ । ডেবেৰাই বোলে,—“দেও, চাপি আহ, ভয় নকৰিবি, তোকে ৰজা নাপাতি কাকনো ৰজা পাতিম ?” ৰতন-পুৰীয়া, দক্ষিণপটীয়া নামে ডেবেৰাৰ দুটা মানুহ আছিল । ডেবেৰাই তিপামৰ ৰজাক চপাই আনি ৰাজ-যোগ্য অলঙ্কাৰ পিন্ধাই বোলে,— “ৰতনপুৰীয়া, দক্ষিণপটীয়া, কি চাইছইক ? গোহাঁইদেৱক ৰজা পাতি থ-নি ।” এই বুলি তিপামৰ ৰজাকে আদি কৰি চৈধ্যটা কোঁৱৰক মাৰিলেনি । তাতপাচে নামকপীয়া ৰজাকো মাৰিলে । ডেবেৰাৰ হাতত ৰামধ্বজ সিংহ ৩দেৱৰ বংশছেদ হ'ল । আতপাচে ডেবেৰায়ে তুংখুঙ্গৰ* পৰা কোঁৱৰ আনি ৰজা পাতিলেনি, বাৰ দিনমান আছিল । মোমাই-তামুলী বৰবৰুৱাৰ জীয়েকক ডেবেৰায়ে বৰকুঁৱৰী পাতিলে । ডেবেৰাই যাক যেনেকৈ পালে নি সন্ধি কৰি কাটিবলৈ ধৰিলে । ৫ ॥

চামগুৰীয়া চুহুং ৰজা ।—তুংখুঙ্গীয়া কোঁৱৰক মাৰি চামগুৰীয়া চুহুং কোঁৱৰক ৰজা পাতিলে । পাচে মোমাই-তামুলীৰ জীয়েকে ৰজাক কলে,—“ডেবেৰাই যদি এনেকৈ থাকিব লাগিল তুমিনো কিহৰ ৰজা ?” ৰজাই কুঁৱৰীৰ কথাকে লৈ ডেবেৰাক ধৰিবলৈ আলচিলে । ডেবেৰাই

* এই প্ৰথম তুংখুঙ্গীয়া ৰজাৰ কথা আন বুৰঞ্জীত পোৱা নাই । মাথোন উত্তৰ গুৱাহাটীৰ শ্বকুমাৰ মহন্তৰ পৰিচালৰ পৰা ৩হেমচন্দ্ৰ গোস্বামীদেৱে উদ্ধাৰ কৰা পুথিতহে আছে ।—সম্পাদক ।

শুনি বোলে,—“জয়ধ্বজ ভগনীয়া বজাৰ তামুলী কুঁৱৰী আছিলি, তোক মই বৰকুঁৱৰী পাতিলোঁ, তই এনেখান কৰ ?” পাচে চামগুৰীয়া বজাক মাৰিলে, কুৰি দিনমান আছিল। বৰবৰুৱাৰ জীয়েক আইকুঁৱৰীদেৱকো মাৰি ৩দেৱৰ ভৰিৰ তলে থলেনি। ৬ ॥

দ্বিতীয় তুংখুঙ্গীয়া বজা।—পাচে ডেবেৰাই গড়গঞা বজাৰ নাতিয়েক তুংখুঙ্গীয়া গোবৰ গোহাঁইক বজা পাতিলে; ১৫৯৬ শক, ১৮ পুহ। এইৰূপে ডেবেৰায়ে অনেক অকাৰ্য্য কৰিলে আৰু আপুনিয়া ৩দেৱৰ নাম বোলাব ধৰিলে। ৭ ॥

বাঁহগড়ীয়া বুঢ়াগোহাঁইৰ নেতৃত্ব।—এনেতে ডেবেৰায়ে আছোঁতে গুৱাহাটীত বাঁহগড়ীয়া বুঢ়াগোহাঁইক, ফুকন, ৰাজখোৱা, হাজৰিকা সকলেও এনে যুগুতি হৈ বোলে,—“দেৱ বিদ্যমান আছে, একেটা শুদা ডেবেৰায়ে ৩দেৱক মাৰে-পাতে, আমাকো মাৰে-কাটে। এনে আপদত আমাক ৰক্ষা কৰা। আমিও ৰাইজে দেৱক মোৰ বুলিলোঁ। দেৱে আমাক নেৰিব।” এই বুলি উঠি ৰাইজে সাতসেৱা কৰিলে। গোহাঁইয়ে বোলে,—“ৰাইজে যে মোৰ বুলি ধৰিলে ময়ো ৰাইজক নেৰোঁ কদাচিৎ।” গুৱাহাটীত কিছু বিষয়া থৈ বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই মোমাই-তামুলী বৰবৰুৱাৰ পুতেক লালুকসোলা বৰফুকনকে মুখ্য কৰি ডাঙ্গৰীয়া, ফুকন, বৰুৱা, হাজৰিকা, শইকীয়া সহিতে উজাই গ'ল। ৮ ॥

ডেবেৰা বধ।—পাচে শৰাইঘটীয়াসকলৰ লগত বাঁহগড়তে ডেবেৰাই ৰণ কৰিলে। ৰণত নোৱাৰি ডেবেৰা ভাগি পলাল। তাক ধৰি গাহৰিৰ সজাত ভৰাই বৰঘৰিণীয়েকক মূৰত তুলি আনিলে। আৰু বৰফুকনৰ মেললৈকো সৰঘৰিণীয়েকক কানত তুলি থৈছিল। বুঢ়াফুকনে সোধিলে,—“ডেবেৰা, কিয় এনে কৰিলি?” ডেবেৰাই বোলে,—“নুশুনিছ-ইকনে? এক দেহ। দশমৰ পদ মইহে কৰিছোঁ, তয়ো কৰিবি।” আতপাচে ৰজাহাটত ডেবেৰাক হাৰিয়ে কুৰিলে ভৰিৰ পৰা মূৰলৈকে। ৯ ॥

চুজিন্ফা দিহিঙ্গীয়া বজা।—বুঢ়াগোহাঁই প্ৰমুখ্যে সকলেও আলচি ডেবেৰাই পতা তুংখুঙ্গীয়া গোবৰ বজাক হাইঠাগুৰিৰ পৰা আনি

ভোগবাৰীত মাৰিলেনি, ভোগ্য কুৰি দিন । ফুকনবোৰে বুঢ়াগোহাঁইক বজা পাতিলে । গোহাঁয়ে বোলে,—“মন্ত্ৰীয়ে বজা হব নোৱাৰোঁ ।” এই বুলি চাৰি পুত্ৰেৰে বিচাৰি দিহিঙ্গত বজাৰ গোষ্ঠী পালে । পাচে পাত্ৰ-মন্ত্ৰী সমস্তৰে ৰং হ’ল । বুঢ়াগোহাঁই দিহিঙ্গৰ পৰা আনি ৩দেৱ প্ৰতাপসিংহৰ নাতি অৰ্জ্জুন দিহিঙ্গীয়া কোঁৱৰক বজা পাতিলেনি । নাম ললে চুজিন্কা । বজা হওঁতে বয়স ৪০ বছৰ । ১৫৯৬ শক, ৮ মাঘ । ১০ ॥

দিহিঙ্গীয়া বজা বধ ।—সেহি বেলা কটকী, কাকতী, দলৈ, বৰা-বুকক, সকলো বুঢ়াগোহাঁইৰ ঠাইতে খাটিছিল । বুঢ়াফুকনে ৰাজ্যক নিয়ম কৰি গুৱাহাটীলৈ আহিব খোজোঁতে দিহিঙ্গীয়া ৩দেৱে গড়গঞা ৩দেৱৰ গোষ্ঠী সবাকো মাৰিলে । পাচে দিহিঙ্গীয়া ৩দেৱৰ আইকুঁৱৰী কেঁকোৰা সন্দিকৈৰ জীয়েক আৰু চাৰি পুতেকে ক’লে, বোলে,—“আমাৰ বজা নামহে, সকলো বুঢ়াগোহাঁইৰহে হ’ল । তাক ধৰোঁ ।” বজাই পোনতে এই কথাত মন নিদিলে । পাচে টুটকীয়া লগাই এজনী খাৰছাই তিকতাই ৩দেৱ আৰু বুঢ়াগোহাঁইৰ দন্দ লগালে । তাতে ৩দেৱে চাৰি পুতেকে সৈতে বুঢ়াগোহাঁইক মাৰিবলৈ মন কৰিলে । দুয়োৰে যুদ্ধ হ’ল । ৩দেৱে বৰহাটেদি ভাগিল, চাৰি কোঁৱৰো পলাল । বুঢ়াগোহাঁয়ে শাকবাৰীত স্থিত হৈ ৩দেৱক আনি চক্ষু কাটিলে মঙ্গলবাৰৰ নিশা । বুধবাৰে মৃত্যু হ’ল । খেনোৱে কয়, বুঢ়াগোহাঁয়ে বজাক মাৰিব খোজা হেন জানি আপুনি শিলত মূৰ আফালি বজাদেৱ মৰিল । আকৌ খেনোৱে কয়, বুঢ়াগোহাঁইৰ লগত ৰণে নোৱাৰি বজা গড়গাৱলৈ পলাই আহোঁতে নামনিয়ালসকলো পাচে পাচে খেদি আহি ৩দেৱক ধৰি লালুক বুঢ়াফুকনৰ ভায়েক ভাতধৰাক ৰাখিব দি ঘৰাঘৰি গ’ল । ভাতধৰায়ে বজাদেৱক হিলৈৰে খুন্দিয়াই মাৰিলে, ১৫৯৮ শক, শাওণৰ বাৰ দিন যাওঁতে । বুঢ়াগোহাঁয়ে তিনি কুমাৰক আনি ভোগবাৰীত মাৰিলে । কলীয়া গোহাঁই নামে এজনী কোঁৱৰক চক্ষু কাটিলে । যাক মাৰিব লগা মাৰিলে, ৰাখিব লগা ৰাখিলে । ১১ ॥

চুড়ৈফা পৰ্বতীয়া বজা ।—এতেকে অৰাজ্য হ’ল । পাত্ৰ-মন্ত্ৰী সকলোৱে বুঢ়াগোহাঁইকে আৱৰি আছিল । গোহাঁইও তিনি পক্ষ ৰাজ্য

ৰক্ষা কৰি আছিল। পাচে বুঢ়াগোহাঁয়ে বোলে,—“মন্ত্ৰীৰ ই কৰ্ম্ম অকাৰ্য্য।” এই বুলি বুঢ়াৰজাৰ মৈদামৰ পৰা পৰ্ব্বতীয়া কোঁৱৰক আনিলে। ডেকাৰজাৰ বংশ বুলি পাত্ৰ-মন্ত্ৰী সকলোৱে সেৱা কৰিলে। আদৰ কৰি ৰজা পাতিলে, নাম ললে চুড়ৈফা। শৰাইঘটীয়াও শৰাইঘাটলৈ আহিল। উদয়াদিত্য ৰজাৰে পৰা ৩দেৱ পাত্ৰৰ অধীন হ’ল। ১২ ॥

স্বৰ্গদেৱক বধিবৰ চেষ্টা।—তাতপাচে ৰজাচিলা ফুকনৰ পুতেক মেচা বৰবৰুৱাই লাহোৰ জী কুঁৱৰীক নিলে। ৩দেৱে শুনি বুঢ়াগোহাঁইক সুধিব দিলে, বোলে,—“আমাৰ কুঁৱৰী যদি নিব লাগিল সি নো কোন ৰজাৰ বংশ?” পাচে সোধ-পোছ কৰি বৰবৰুৱা ভাঙ্গি চক্ৰপাণিক বৰবৰুৱা পাতিলে। সকলোৱে মাতিলত ৩দেৱে একো নুবুলিছিল, তথাপি ভগা-বৰবৰুৱা ভয় হৈ শৰাইঘাটলৈ পলাই গ’ল। ১৬০০ শকৰ বহাগ মাহত ৰজাদেৱক চোৰে ঘালিলে; তথাপি মৃত্যু নহ’ল। বামহাতৰ বুঢ়া আঙ্গুলি ছেদ হ’ল; আক মুণ্ডত এঘা, হাততো এঘা, পিঠিতো এঘা, তলুৱাতো এঘা, এই পাঁচ ঠাইত ঘালিলে, ৩দেৱ আয়ুষেহে জীলে। পৰশুৰা দাখন মৰং ঘৰতে এৰি চোৰ পলাই গ’ল। পাচে চোৰ নেপাই বুঢ়াগোহাঁই প্ৰমুখ্যে সকলো পাত্ৰ-মন্ত্ৰীয়ে সুধি, বোলে,—“ভগা-বৰবৰুৱাক যে খেদিলে, ৩দেৱক সেয়েহে কাটিলে, নোহে বা সেয়ে কটাইছে। শৰাইঘটীয়াবোৰো এই কাৰ্য্যত যোত্ৰ আছে।” সেহি বাদে জয় তামূলীক কাটিলে, আক দিহিঙ্গীয়া লোকসকলকো মাৰিলে, তামূলীৰ ভাই-ভতিজাকো মাৰিলে। পাত্ৰে যি কৰাৰে ৩দেৱে তাকে কৰে। দুৱৰা-ফুকনৰ সৰুটোৰ সলনি বৰটো বৰবৰুৱা হ’ল। ১৩ ॥

বুঢ়াফুকনৰ বঙ্গালৰ সহায় ভিক্ষা।—বৰফুকন, ভাতধৰা, দুৱৰাৰ পুতেক সৰুটো, তিনিও আহি কলীয়াবৰ পালেহি। এনেতে শৰাইঘাটৰ দপ্দ্ৰত ডেকাফুকনে বোলে,—“ফুকনক ৩দেৱেহে ভাঙ্গিব-পাতিব পায়। ফুকনক ফুকনে ভাঙ্গে-পাতে, ই কি অযোগ্য কথা? আজি মোক ভাঙ্গিছে, কালি তোকো ভাঙ্গিব। যি ভাঙ্গে-পাতে সি নো কোন?” এই কথা কলীয়াবৰলৈ বুঢ়াফুকনলৈ কৈ পঠিয়ালে। ফুকনে সদৌ পৰিয়াল সৈতে

কলীয়াবৰৰ পৰা শৰাইঘাটলৈ আহি যুগুতি হ'ল, বোলে,—“বুঢ়াগোহাঁইৰ ভৰসাতে সমূলি তল যাওঁ হেন দেখিলোঁ, ঈশ্বৰেহে ৰাখিলে । লোকত ভৰসাই থাকিলে পাচফালে কোনোখান হবলৈ আছে ? আপুনি শকত হৈ থাকিলে কাতো ভয় নাই ।” ইয়াকে আলচি পূৰ্বে বজালৰ কটি-খোৱা বাহুলিৰ জৰীয়তে মন্‌ছুৰ-খাঁ নবাবলৈ বুঢ়াফুকনে তিনিটা মানুহ পঠিয়ালে । বুঢ়াফুকনৰ মানুহ গৈ নৱাবত ক'লে, বোলে,—“বৰফুকনে আমাক পঠায় এই বুলি আহিছে, উত্তৰে-দক্ষিণে দুশমান ঘোঁৰা আৰু পানীয়ে দুকুৰিমান নাও আহি শৰাইত দেখা দিয়োকহি । আমি গড় এৰি উজাই যাম । কিন্তু মোক অচম ৰাজ্যৰ অধিকাৰী কৰিব ।” পাচে নৱাবে ফুকনৰ মানুহৰ লগত নিজৰ এটা মানুহ দি ঢাকালৈ গৈ পাঁচাৰ বেটা আজমতৰাক গৈ কব দিলে । এই কথা শুনি পাঁচাজাদাই বোলে,—“মই কবুল কৰিলোঁ । অৱশ্যে মামুক * অচমৰ ৰাজ্যৰ অধিকাৰী কৰিম ।” গুৱাহাটীৰ গড় এৰি দিবৰ নিমিত্তে চাৰি লাখ ৰূপকো দিম বুলিলে । ১৪ ॥

চিত্তামণি-গড় ।—সেহি সময়ত বুঢ়াফুকনে দুৱৰাৰ বৰটোক বৰবৰুৱা ভগ্নাই কলীয়াবৰলৈ পলুৱাই আনিলে । বজাললৈ মানুহ পঠোৱা কথা শৰাইঘাটীয়া মানুহে বুঢ়াগোহাঁইলৈ জনাই পঠালে । গোহাঁয়েও শুনি মনতে ৰাখি বেকতকৈ বুলিলে,—“বৰফুকন জানস্তা মানুহ, ই কথা কিয় কৰিব ? যি মানুহে সিবোৰক কৈছে সেয়েহে মিছা কৈছে ।” পাচে বুঢ়াগোহাঁয়ে ওদেৱক বোলে,—“ওদেৱক কটা কথাত দুৱৰাৰ বৰটো ভয় হৈ শৰাইঘাটলৈ গ'ল । সি ঠাইতো এইবোৰ শুনোঁ । গুৱাহাটী, চামধৰা, এই দুই ঠাইত হাত-ভৰি পিছলিলে বহিবৰ ঠাই নেদেখোঁ ।” এই বুলি ওদেৱক নিমিত্ত কৰি তুলসীজানৰ পৰ্বতৰ পৰা দিহিঙ্গত লগাই সকলোৰে

* তুলতান আজমতৰাৰ বেগম ৰুমত বাহু লালুক বৰফুকনৰ ভাগিনীয়েক । তেওঁ জয়ধ্বজ সিংহৰ কন্যা, আগৰ নাম আছিল ৰমণী গাভৰু । মিৰজুমলাৰ লগত মিত্ৰতা স্থাপন কৰোঁতে গাভৰুক দিল্লীৰ পাঁচাৰ মহললৈ পঠোৱা হয় । ইং ১৬৬৮, ২ মে তাৰিখে আজমতৰাৰ লগত তেওঁৰ বিয়া হয় । গাভৰুৰ মাক জয়ধ্বজ ৰজাৰ তামুলী-কুৱৰী আৰু মোমাই-তামুলীৰ জীয়েক, আৰু লালুকৰ ভনীয়েক ।—সম্পাদক ।

দোৱাল তুলি গড় এটা বান্ধিব দিলে। গড়ৰ নাম থলে লাইমতী, কিন্তু চিন্তামণি-গড় বুলিহে প্ৰখ্যাত হ'ল। ১৫ ॥

বঙ্গালক গুৱাহাটী এৰি দিয়া প্ৰস্তাৱ।—পাচে লালুক বুঢ়াফুকন প্ৰভৃতি সকলো ফুকনে শুনি বোলে,—“আমি দেখোঁ গুৱাহাটীৰ গড়ত শত্ৰুক সম্মুখ হৈ ৰহিছোঁ। মাজ ৰাইজ্যত গড় বান্ধে কালৈ? আমালৈ-কেহে বান্ধে।” পাচে সবেও আলচি বঙ্গালেৰে কথা-বাৰ্তা হৈ গুৱাহাটী এৰিবলৈ যুক্তি কৰিলে। এনেতে বুঢ়াফুকনে যি মানুহ মনচুৰ-খালৈ পঠিয়াইছিল সিও আহি পালেহি, বোলে,—“সকলো কাৰ্য্য সিদ্ধ হ'ল। বাহুলি সহিতে লোকজন পাচত আহিব।” বুঢ়াগোহাঁইলৈ শৰাইঘটীয়াই এই কথা জনাই পঠিয়ালে। বুঢ়াগোহাঁইয়ে বোলে,—“ভাল জনাইছে। নিশ্চয় হলে আমিও গুৱাহাটীলৈকে যাম, আনো সকলো যাব। পাঁচাৰ বেটাই আহক বা পাঁচাজাদাই আহক, কিয় এৰিম?” এই বুলি নিশ্চয় বুজিবৰ কাৰণে খনিকৰ বৰুৱাক পাঁচিলে। ১৬ ॥

বিন-যুদ্ধে বঙ্গালৰ গুৱাহাটী অধিকাৰ।—আতপাচে শৰাই-ঘটীয়া বুঢ়াফুকনৰে যুগুতি কৰি বুঢ়াগোহাঁইক ধৰিবলৈ বঙ্গালো আগীয়াটুটি পালেহি। পাচে পানীফুকনে, মিৰি-সন্দিকৈ ফুকনে সৱশেষ সকলো কথা খনিকৰ বৰুৱাত কৈ বাঁহগড়ীয়া বুঢ়াগোহাঁইলৈ জনাই পঠালে, বোলে,—“বাৰম্বাৰ কেৰে নপতিয়ায়, এতিয়া বাহুলি আহি পালেহি। কি পাৰে কৰক।” পাচে বঙ্গালে তিনি দিন গুৱাহাটীত নোসোমাই বোলে,—“আচামে পাহাৰ সোমাই থাকি ছল কৰিব পাৰে।” পাচে বুৰুকৰ কলীয়া বোলা মানুহটো ফুকনৰ বৰ অণ্ড, তাকে পঠাই বঙ্গালক কোৱালত বঙ্গাল গুৱাহাটীত সোমালহি। শক ১৬০০, মাহে ফাগুনৰ ১৫ দিন যাওঁতে, বুঢ়াফুকনে মিত্ৰভাৱে বঙ্গালক গুৱাহাটীত গড় এৰি দিলে। উজাই গৈ কলীয়াবৰ পাই বৰফুকনে স্বয়ং প্ৰবৰ্ত্তিব ধৰিলে, বিষয়াও ভঙ্গা-পতা কৰিব ধৰিলে। পানীফুকনক ভাঙ্গি কাঁড়ী-ডেকাক ফুকন পাতিলে। মিৰি-সন্দিকৈক ভাঙ্গি চেটিয়া ৰাজখোৱাক ফুকন পাতিলে, দীঘলা গোহাঁইক বুঢ়াগোহাঁই পাতিলে। ১৭ ॥

বাঁহগড়ীয়া বুঢ়াগোহাঁই বন্দী ।—৩দেৱে এই কথা শুনি আধা-
বন্ধা চিন্তামণি-গড় এৰি দি তিনিজন ডাঙ্গৰীয়াক গুৱাহাটীলৈ পোঁচিলে ।
গড়গাৱঁৰ তিনি ডাঙ্গৰীয়া ভটীয়াই বিশ্বনাথত ব'ল ; ফুকন, ৰাজখোৱা গৈ
দুইমুনিশিলাত ব'ল । সেইদিনা শৰাইঘটীয়াবোৰো উজাই আঙি তাতে
ব'ল । লালুক বৰফুকনে গড়গঞা ফুকন, হাজৰিকাক ধৰিলে । গিদামুকলি
আতন বুঢ়াগোহাঁই ৰাজমন্ত্ৰী ডাঙ্গৰীয়াই বিষম হেন দেখি বিশ্বনাথৰ পৰা
লুহিতৰ পাৰ হৈ তাৰ উত্তৰে গৈ লেজুবাজত ৰামৰায় ৰাজখোৱাৰ ঘৰৰ
পৰা সাতশৈয়াইদি নগালৈ যাব ধৰিলে । তাৰেপৰা ধৰি আনিলে । পাচে
বুঢ়াগোহাঁইক দুইমুনিশিলাতে নিগ্ৰহ কৰি ৰখীয়া দি ৰাখি থলে । ১৮ ॥

স্বৰ্গদেৱলৈ অভয় দান ।—আতপাচে ফুকনবোৰ গড়গাৱঁলৈ উজাই
গ'ল । এই কথা ৩দেৱে শুনি ভয় হৈ পৰ্বতলৈ ভাগি গ'ল, বোলে,—
“মই হালবাই খাই আছিলোঁ, মোক আনি ৰজা নাম দি থৈছে, মই
একো নাজানোঁ । যদি কোনোখান কৰিবৰ চিত্ত আছে ইয়াতে কৰকহি ।
পাপ-পুণ্যৰ ভাগী সিহঁতহে ।” এই কথা শুনি ফুকনবোৰে বোলে,—
“আমালৈ এইদৰে কব লগা নাই । মাজ ৰাজখনত গড়খান বান্ধি ৰাজখান
মৰালে । এই কাৰণে বুঢ়াগোহাঁইক ধৰি থৈ ৩দেৱৰ দ্ৰোহী বিচাৰি
আহিছোঁ । সোণৰ সঁফুৰা গুৱাহাটী ৰাজ্য ; তাকো যে এৰি থৈ
আহিছোঁ ? ভিতৰত বঙ্গাল থৈ বাজ-বঙ্গালেৰে কি যুদ্ধ কৰিম ? ইয়াৰে
যদি বিচাৰ কৰা নেযাব, কঠনীয়া চাউল খাই তিৰী-ভাৰ্য্যা এৰি গুৱাহাটীত
কি কাৰণে থাকোঁ ? দ্ৰোহীকো বিচাৰ কৰিবলৈ, ৩দেৱকো সেৱা কৰিবলৈ
আহিছোঁ । নিসংশয় হৈ ৩দেৱে গড়গ্ৰামলৈ আহঁক ।” এই কথা
পুনৰবাৰ ৩দেৱলৈ জনালত ৩দেৱ গড়গ্ৰামলৈ আহিল । ফুকনবোৰ গৈ
৩দেৱক সেৱা কৰিলে । মহাৰাজেও যথাযোগ্য বস্ত্ৰ-অলঙ্কাৰ দিলে ।
আতপাচে শৰাইঘটীয়া যি গড়গ্ৰামলৈ গৈছিল সকলো কলীয়াবৰলৈ আহিল ।
গড়গঞা গড়গ্ৰামতে থাকিল ৩দেৱ সমন্বিতে । ১৯ ॥

চুডৈফা ৰজা বন্দী ।—কতদিন পাচে ৩দেৱে বোলে,—“অকল
এক বুঢ়াফুকনে বঙ্গালক গড় এৰি বুঢ়াগোহাঁই, ফুকন সমস্তকে বন্দী কৰে,

সেয়ে ভাঙ্গে পাতে ! মই ছুৰৰাক বৰফুকন পাতিম । উপায়কৈ বুঢ়াফুকনক মাৰক । ইঠাইতে মই ভায়েকক ধৰিম ।” গড়গঞা সন্দিকৈৰ পুতেকক ফুকন পাতি ওদেৰে কলীয়াবৰলৈ পঠালে । পাচে বুঢ়াফুকনৰ ভায়েক ভাতধৰাই ওদেৰলৈ কৈ পঠালে, বোলে,—“মই ককাইক ধৰি দিম, মোক বৰফুকন পাতিব ।” পাচে ওদেৰে বোলে,—“মই ভাতধৰাক বৰফুকন পাতিলোঁ, বুঢ়াক গুচালোঁ ।” এই বুলি বুঢ়াফুকনৰ ভায়েক মৰঙ্গী বৰবৰুৱাক গড়গাৱঁতে বন্দী কৰিলে । পাচে বৰবৰুৱা পলাই গৈ সকলো বৃত্তান্ত কলীয়াবৰত ককায়েকক কলেগৈ । আকে শুনি বুঢ়াফুকন গড়গাৱঁলৈ গৈ ১৬০১ শকত পৰ্বতীয়া ৰজাদেৱক বন্দী কৰিলে । ২০ ॥

চুলিকুফা লৰাৰজা।—পাচে বুঢ়াফুকনে চামগুৰীয়া চৈধ্য-বছৰীয়া সৰুগোহাঁইক আনি বৰনাওশালত ৰজা পাতিলে, নাম ললে চুলিকুফা, হিন্দুমতে বত্ৰধ্বজ সিংহ, ১৬০১ শক, আঘোনৰ পাঁচ দিন যাওঁতে বৃহস্পতিবাৰে । ন-জনা ৰজাৰ হাতে পৰ্বতীয়া ৰাজাদেৱক মৰালে । লালুক বৰফুকনে ভায়েক মৰঙ্গীক বৰবৰুৱা পাতিলে ; লান্মাখকৰ সৰু-অভয়পুৰীয়া ৰাজখোৱা বন্দৰক ফুকন পাতিলে । লৰাৰজাদেৱে প্ৰথমে লেচাঙ্গত বাহৰ কৰিলে । বুঢ়াফুকনৰ জীয়েক বৰকুঁৱৰী হ’ল, বয়স পাঁচ বছৰ ; ভায়েক ভাতধৰাৰ জীয়েক পৰ্বতীয়া কুঁৱৰী হ’ল, বয়স বাৰ বছৰ । পাচে লেচাঙ্গৰ পৰা ওদেৰ মেটেকালৈ আহিল । ২১ ॥

বাঁহগড়ীয়া বুঢ়াগোহাঁই বধ।—আতপাচে কলীয়াবৰত যি বুঢ়াগোহাঁইক বন্দীকৈ থৈছিলে, ওদেৰৰ আজ্ঞা কৈ বুঢ়াফুকনে বৰগোহাঁই-পৰীয়া খোনা গোহাঁই চাওডাঙ্গৰ বৰুৱা আৰু বৰপাত্ৰ বংশৰ বানচেঙ্গীয়া খামচং গোহাঁই, এই দুইক পঠাই, সলাল বৰগোহাঁইৰ বাৰীতে আঘোণৰ শুক্লা দ্বিতীয়াৰ দিনা বুঢ়াগোহাঁইক কলীয়াবৰত সবংশে মাৰিলে । ককায়েক নাওবৈচা ফুকন, ভতিজাক, আৰু পুতেক লন্থাম ডেকাকো মাৰিলে । ২২ ॥

ৰাজবেশে বুঢ়াফুকন।—আতপাচে বুঢ়াফুকনৰ ঠাইলৈ পাঁচচাৰ বেটা আজমতৰাই হাতৰ পঞ্জা নিছান দি কাকত দি পঠালে, বোলে,—

“তোমাৰ বজাক ধৰি দি পঠোৱা, তিনিজন ডাঙ্গৰীয়াকো । আৰু তোমাৰ যি দোচমন আছে তাকো ধৰি দি পঠোৱা । এতেকে তোমাৰ সকলো কুশল হব । বিশেষতঃ তোমাকে অচমৰ ৰাজ্যৰ বজা কৰিম । তোমাৰ কাক ভয় আছে ?” আমাৰ কটকী চলাৰ মাধচৰণ আৰু যদুৱে অনা বজালৰ পৰা বজাল-কটকী গোবিন্দৰামে এই চিঠি আনিছিল । সেই কটকীক ফুকনে তোলোঁতে মহাৰাজে যি চন্দ্ৰতাপেৰে উকীল তুলিছিল তাকে ৰজাৰ ভণ্ডাৰৰ পৰা আনি ওপৰত সেই চন্দ্ৰতাপ তৰি ৰজাই পিন্ধা বস্ত্ৰ-অলঙ্কাৰ পিন্ধি সেই চন্দ্ৰতাপৰ তলত বহি মেটেকাৰ ঘৰত সেই বজালৰ কটকী তুলিলে । ২৩ ॥

বুঢ়াফুকন বধ ।—আতপাচে একদিন বৰদেওধায়ে ৩দেৱত ক’লে, বোলে,—“শদিয়াত মানুহৰ বলি দিব লাগে, ৰাজ্যৰ দুখ নুগুচে ।” ৩দেৱে বুঢ়াফুকনক মানুহ বিচাৰিব দিলে । এদিন বুঢ়াফুকনৰ ঘৰত বনৰীয়া ভালুক এটা সোমাইছিল । বুঢ়াফুকনৰ লগত থকা নগঞা ভোটায়ে সেই ভালুকক তৰোৱালেৰে খোঁচ মাৰি মাৰিলে । ভোটাইৰ এনে সাহ-পিত দেখি বুঢ়াফুকনে তাক শদিয়াৰ দেওঘৰত বলি দিবলৈ মন কৰিলে । ইয়াতে ফুকনৰ লগৰ মাধৱ তামুলী, আঘোণা কছাৰী আৰু ভোটায়ে আলচ কৰি, বোলে,—“বহুৰি দেওলৈ ভাল মানুহবোৰ দিব লাগিলে হেন্দুৰ ভাল মানুহ কেনেকৈ ৰব ?” এই বুলি তিনিওটাই যোত্ৰ হৈ ৰাতি বুঢ়াফুকনক খাটতে খুঁচি মাৰিলে, ১৬০২ শকত আঘোণৰ দহ দিন যাওঁতে মঙ্গলবাৰে ৰাতি । আঙ্গৰা, থোলোকা, জগৰা, এই তিনি পুতেককো মাৰিলে । ৩দেৱে দিহিঙ্গীয়া আলন বুঢ়াক বৰবকৰা পাতিলে আৰু লান্‌মাখৰ বন্দৰক বৰফুকন পাতিলে । ২৪ ॥

দেশান্তৰী গদাপাণি ।—শ্ৰীশ্ৰীস্বৰ্গনাৰায়ণদেৱ মহাৰজাৰ বংশ শ্ৰীশ্ৰীমৎ গদাধৰ সিংহ মহাৰজা তিংখাং নামে গ্ৰামত উদ্ভৱ হৈ দুই ভায়েকৰ অৰ্দ্ধ-বৰিষ গ’ল । সেই কালতে চামগুৰীয়া লৰাৰজা, মোমাই-তামুলী বৰবকৰাৰ পুত্ৰ লালুকী বৰফুকন, সৰুপুত্ৰ মৰঙ্গী বৰবকৰা, এই সকলো মেটেকাত থাকিতে ৰজাৰ বংশত বিচাৰ লাগিলত ভয় হৈ

ঘৰ-বাৰী, ভাৰ্য্যা-পুত্ৰ এৰি পলাই উত্তৰ-দক্ষিণ, পৰ্বত-হাবি, নানা গ্ৰাম, দেশ-বিদেশত ফুৰিল। এনেতে লালুকসোলা বুঢ়াফুকনক নগঞা শইকীয়া ভোটায়ে খুঁচি মাৰিলে, স্বৰ্গদেৱে লান্‌মাখকৰ বন্দৰক বৰফুকন পাতিলে। তাতপাচে লান্‌মাখকৰ বৰফুকন, গড়গঞা সন্দিকৈৰ পুতেক নেওগফুকন, পেলন বৰবৰুৱাৰ পুতেক খাম্বাক চাৰিঙ্গীয়া ফুকন, লাইথেপেনা বৰগোহাঁই, এইসকল কলীয়াবৰলৈ বঙ্গাল মাৰিবলৈ বুলি গ'ল। ২৫ ॥

দক্ষিণপাট সত্ৰত গদাপাণি কোঁৱৰ।—পূৰ্বে বুঢ়াফুকনৰ ভয়ত দুইজনা গোহাঁইক নগাচাকত থৈছিল। গৰ্ভে সহিতে আইকুঁৱৰীদেৱ শাস্তিতে মৰিলে। * গদাপাণি কোঁৱৰে এনে দুখেৰে ফুৰি পাচে ৰাজমাই ভাগৰ বৰাটেকেলা শিলমণীয়া নিৰণ, ধনুটোচা ৰামধন, এই দুইক লগত সহায় লৈ গড়গঞা সন্দিকৈ-ফুকন, পেলন বৰবৰুৱাৰ পুতেক চাৰিঙ্গীয়া ফুকন, এই দুইজনাৰ সন্মতেৰে উত্তৰকোলৰ কলাবাৰীত দক্ষিণপটীয়া চোট বনমালী বাপুৰ সত্ৰত থাকিল। তােঞা সন্মত দিলে লান্‌মাখক চেটিয়াৰ নাতি বন্দৰ বৰফুকনক বুজাবৰ কাৰণে। তােঞা কথা-ভৰসা নিদিলে, আপোনাৰ সেৱক চামগুৰীয়া ৬ নম্বৰ যায়'হেন দেখি। সামান্যৰূপে ৰোজ-ৰাজ দি সোধা-পোছা কৰি উদাসীনৰ হাটীৰ বাজে ৰাখিলে। তাতে থাকিতে সমস্ত দেখিলে ভকতৰ ঐশ্বৰ্য্য। ফুকন, ৰাজখোৱা, হাজৰিকীয়া শইকীয়া, বৰা পৰ্য্যন্তে ভকতৰে পৰা হৈ যায়; সোণাৰী, কমাৰী, বহু বৃত্তিয়াল আদি। সমস্তে ৰাজ-অলঙ্কাৰ আছে, একল কেঁকোৰা-দোলা, হাতী, দুই মাত্ৰ নাই। এবং ক্ৰমে আউনীআটী প্ৰমুখে সমস্তে সত্ৰতে বুজিলে। পাচে চোট বনমালী বাপুত ভৰসা নেপাই আপুনি আগবাঢ়ি কলীয়াবৰলৈ গৈ গড়গঞা সন্দিকৈ-ফুকন, চাৰিঙ্গীয়া ফুকন, এই দুইজনাত আশ্ৰয়ে বন্দৰ বৰফুকনক উপায়-মন্ত্ৰণাৰে বশ্য কৰিলে। ২৬ ॥

* আৰু এখন বুৰঞ্জীত সতী জয়মতীৰ সম্পৰ্কে এইদৰে আছে,—“সেইবেলা বৰফুকনে মহাৰাজাত জনাই বাইগড়ীয়া গোহাঁইৰ দুই ভায়েকক কলীয়াবৰত মৰালে। তাতপাচে ৰজাৰ কোঁৱৰ যিখনি পায়মানে বিচাৰি মাৰিলে। বুঢ়াৰজাক বিচাৰি নাপাই ঘৰিণীয়েকক পাই শাস্তিতে মাৰিলে।”—সম্পাদক।

কলীয়াবৰত গদাপাণি ৰজা বৰণ ।—এনেতে লালুক বৰফুকনৰ ভায়েক ভাতধৰায়ে গুৱাহাটীলৈ গৈ মনচুৰ-খাঁত কিছু লোক-লক্ষৰ খুজিলে, বোলে,—“মই আহমক মাৰি নিশঙ্ক কৰি দিওঁ ।” নবাবে ভাতধৰাক ঢকাৰ আজমতৰা চুলতানৰ তালৈ পঠিয়ালে । ভাতধৰায়ে অনেক প্ৰাৰ্থনা কৰিলে । পাঁচাজাদায়ে বোলে,—“ভালা, তই এখান থাক, পাচে মই যি হয় বুলিম ।” ভাতধৰায়ে তাতে থাকিল । আতপাচে কলীয়াবৰীয়া ফুকনবোৰে আলচ কৰি বজালক গুৱাহাটীত ধৰোঁগৈ বুলি বুঢ়াগোহাঁই, বৰবৰুৱা, ফুকন, হাজৰিকীয়া, সবাকো কলীয়াবৰলৈ নিলে । বৰপাত্ৰ-গোহাঁই, মোপিয়া ফুকন, এই দুই মাত্ৰ ৰজাদেৱৰ লগত আছিল । কলীয়াবৰীয়া আৰু গড়গঞা ডাঙ্গৰীয়া, ফুকন, ৰাজখোৱা, হাজৰিকীয়া, সমস্তে যেখন এঁকঠাই হ’ল তেখন সকলোৱে যুক্তি হ’ল, বোলে,—“অসামৰ্থ ৰজায়ে কিকৈ ৰাজ্য ৰক্ষা কৰিব ? সামৰ্থ হলেহে ৰাজ্য ৰাখিব পাৰিব ।” এই বুলি আলচি, ১৬০৩ শকত শাওণৰ কুৰি দিন যাওঁতে বৃহস্পতিবাৰে আঠাৰে দণ্ড বেলি হ’লত তিংখঙ্গীয়া বুঢ়াৰজা শ্ৰীশ্ৰীগদাধৰ সিংহ মহাৰজাক কলীয়াবৰত ৰজা পাতিলে । পাচে সকলো উজাবলৈ ধৰিলে । পাচে চোট বনমালী বাপুৱে আগবাঢ়ি আহি বৰফুকনক বুজাই ওলোটাই ৰাখিবলৈ ধৰিলে । সেই শাওণৰ ২৭ দিন যাওঁতে বৃহস্পতিবাৰে চাৰি দণ্ড ৰাত্ৰি আছোঁতে উজাই আহি ক্ৰমে গড়গাওঁ পালেহি । গড়ৰ ভিতৰত পচুম-পুখুৰীৰ পাৰত থাকি চামগুৰীয়া লৰাটি স্বৰ্গদেৱক নামকপীয়া পাতেঁ। বুলি নামকপলৈ নি মাৰিলে । * ২৭ ॥

* চক্ৰধ্বজ সিংহ স্বৰ্গদেৱৰ মৃত্যুৰ পাচৰ পৰা গদাধৰ সিংহ মহাৰাজৰ সিংহাসন আৰোহণলৈকে অসমত যি বিপ্লৱ হয় তাৰ সকলোখিনি কথা বিশদভাৱে একেঠাইতে পোৱা বৰ টান । এই কালতে তুংখুঙ্গীয়া ৰাজবংশৰ কোঁৱৰ আহোম সিংহাসনত বহে । আৰু এই কালৰ ঘটনাৰ লগত পাচৰ ঘটনাবোৰৰ বিশেষ সম্বন্ধ । এই বিপ্লৱৰ বিৱৰণ শ্ৰীনাথ দুৱৰা বৰবৰুৱাৰ বুৰঞ্জীত নাই । সেই দৰে গদাধৰ সিংহৰ পৰা আৰম্ভ কৰি ৰুদ্ৰসিংহ, শিৱসিংহ আৰু প্ৰমত্তসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ ৰাজত্বলৈকে এই ছোৱা বিৱৰণো দুৱৰা বৰবৰুৱাৰ বুৰঞ্জীত নাই । ৰাজেশ্বৰ সিংহ স্বৰ্গদেৱৰ ৰাজত্বৰ পৰা মাথোঁ বৰবৰুৱাৰ বুৰঞ্জী আৰম্ভ হৈছে । “আৰম্ভণ” আখ্যাত দিয়া মাথোন যৎকিঞ্চিৎ সাৰাংশ বৰবৰুৱাৰ বুৰঞ্জীত পোৱা গৈছে । তুংখুঙ্গীয়া ৰজাসকলৰ বুৰঞ্জী সম্পূৰ্ণকৈ ৰাইজৰ আগত দাঙি

তৃতীয় অধ্যায়।

স্বৰ্গদেৱ গদাধৰ সিংহ।

স্বৰ্গদেৱ পাটত উঠে।—সেইমতে ১৬০৩ শকত শ্ৰাবণত শ্ৰীশ্ৰী-
গদাধৰ সিংহ মহাৰাজা বজা হ'ল। ফাগুনৰ ২১ দিন যাঞোতে শনিবাৰে
মহাৰজাৰ পৰ্বতৰ ঘৰত বজ্ৰপাত হ'ল। ২২ দিন যাঞোতে দেওবাৰে
মহাৰাজ শিঙ্গৰিঘৰ উঠিল। সোমবাৰে ৪ দণ্ড আছোঁতে সিংহপীৰাত
বহিল। ২৪ দিন যাঞোতে মঙ্গলবাৰে দহ দণ্ড বেলি হ'লত সিংহাসনত
উঠিল। সিংহাসনত বহি নাম ললে চাওচুপাতফা। সেই দিনাএ গদাধৰ
সিংহ নাম ললে। সেই নাম মজুন্দাৰে স্তব্ধৰ কাপেৰে লেখি পাত্ৰ-
মন্ত্ৰী সমস্তকে শুনালে। ২৮ ॥

অমঙ্গল।—২৫ দিন যাঞোতে বুধবাৰে চুণপোৰাত মানুহ এটাক
গৰুৱে নেজে মেৰাই ধৰিলে, পাচে লোকে একৰালে। চৈত্ৰৰ ১৬
দিন যাঞোতে লো-ভণ্ডাৰীক ঘৰেৰে পৰা কিহবাই নিলে। ২৩ দিন
যাঞোতে সোমবাৰে ২টা সূৰ্য্য ওলাইছিল, ৪ দণ্ড বেলি হ'লত। ১৬০৪
শকৰ বহাগত আওবৰ কলে। ২৯ ॥

শাস্তি বিধান।—ভাতধৰাৰ দুই বাপেক-পুতেকৰ গাৰ মাংস কাটি
খুৱালে। পুতেকৰ কুঠাৰেৰে হিয়া ফালি আগ-মাংস উলিয়াই বান্ধি
বাপেকক খুৱালে। পাচে তাকো কাটিলে। আৰে বঙ্গহ অকা ফুকনকো
কাটিলে। ইহঁতৰ যি বৈ-বঙ্গহ আছিল তাক বৰপাত্ৰৰ খেললৈ দিলে।
১৬০৪ শকৰ আহাৰৰ ২৭ দিন যাঞোতে সোমবাৰে ৰজাদেৱে দায় পাই
জবঙ্গ বৰগোহাঁইক মাৰিলে। আহিনা মুদৈৰ পুতেককো মাৰিলে। ৩০ ॥

ধৰাৰ মনেৰে কেবাখনো আগৰ দিনীয়া পুৰণা বুৰঞ্জীৰ পৰা কথা গোটাই তাক জুকিয়াই যথাস্থানত
খাজি দি, চক্ৰধ্বজ সিংহৰ মৃত্যুৰ পাচৰ পৰা প্ৰমত্তসিংহৰ ৰাজত্বৰ শেহলৈকে এই ছোৱা বুৰঞ্জী
সঙ্কলন কৰি বৰ্ত্তমান বুৰঞ্জীত সন্নিবিষ্ট কৰি দিয়া হ'ল। প্ৰাচীন বুৰঞ্জীত নোপোৱা কোনো এটি বাক্য
আমি এই ছোৱাত লিপিবদ্ধ কৰা নাই। সাঁচিপতীয়া পুৰণি অসম বুৰঞ্জীৰ বাহিৰে অন্যান্য সূত্ৰে
জনা কথাও আমি ইয়াত দিয়া নাই।—সম্পাদক।

ইটাখুলিৰ ৰণ।—আতপাচে ৩দেৱে তিনিজন। ডাঙৰীয়া ফা-ফুকনেৰে আলচ কৰি গুৱাহাটীৰ বঙ্গালক মাৰিব দিলে। সেই যুদ্ধলৈ যোৱা গড়গঞা ডাঙৰীয়া ১, দিলিহিয়াল লাজি বুঢ়াগোহাঁই ১, সলাল গোহাঁই চেংখাম ১, দিহিঙ্গীয়া আলুন বৰবৰুৱা ১, পিক্‌চাই ছলৌ ফুকন ১, লান্‌মাঞ্চ ফুকন ১, ভাটীৰ লান্‌মাঞ্চৰ বন্দৰ বৰফুকন ১, খামং পানীফুকন ১, চাৰিঙ্গীয়া খাম্‌ৰাক ফুকন ১, দিলিহিয়াল বুঢ়াগোহাঁই-পোৱালি চেংবাই ফুকন ১, লান্‌খেন্তোৰ খাম্‌চিন্ ফুকন ১, আনো ৰাজখোৱা, হাজৰিকীয়া সমস্তে গ'ল। প্ৰথমে আমাৰ লোকে বাঁহবাৰী মাৰিলেগৈ। ৩১ ॥

মঞ্চুৰ-খাঁৰ পৰাজয়।—আতপাচে কাজলী মাৰিলে। বুঢ়াগোহাঁই, সলাল গোহাঁই, বৰফুকন কুৰাত ৰহিলগৈ। পানীফুকন সহিতে আন ফুকনবোৰো দক্ষিণে সাঁউদৰ কোঁঠত ৰহিলগৈ। আৰু কুৰা ৰাজ হৈ বৰবৰুৱা, ফুকন, দুইও ৰহিলগৈ। আৰু পিক্‌চাইৰ নাতিয়েক ছলৌ ফুকনো বাঁহবাৰীৰ পৰা লগ ললেগৈ। বৰনদীৰ মুখত বঙ্গালেও গছ-নাও আনি যুজিলেহি। আমাৰ লোকেও নাৱে খেদি ধৰিলেগৈ। বঙ্গালেও যুজে নোৱাৰি গছ-নাও এৰি সৰু নাৱেৰে পলাই গ'ল। বৰবৰুৱায়ে ইটাখুলি ললেগৈ। মঞ্চুৰ-খাঁ নবাবো ভাগি পলাল। ৰামসিংহৰ ভতিজাক দুটা পালে। আমাৰ লোকে পাচে পাচে খেদি নি মানাহা ঠেকালেগৈ। তাৰেপৰা আমাৰ লোক উজাই আহিল। পিতলীয়া বৰহিলে, লোৰ বৰ-সৰু হিলে, আনো অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ অনেক পালে। ধন-মানো, ঘোঁৰা, উট, বলধি, ম'হ অনেকো পালে। এইটো যুদ্ধত যিমান সম্ভাৱ পালে আগে একো যুদ্ধত পোৱা নাই। সেই বেলা মঞ্চুৰ-খাঁ নবাবেয়ো শ্যামসিংহ কটকীক পঠাইছিল। তাকো ৩দেৱে ৰাখি থলে। সি ই ঠাইতে মৰিল। ১৬০৪ শকত শাওণৰ দিনত এই যুদ্ধ জিনিলে। ৩২ ॥

ডাঙৰীয়া আৰু বিষয়াৰ যড়যন্ত্ৰ।—পুষৰ ৫ দিন যাঞোতে বুধবাৰে বৰদুৱাৰত মোএ *বাহ ললে। ২৬ দিন যাঞোতে বুধবাৰে ৰজাদেৱে তিংখাজত পুখুৰী খানিলে। ২৪ দিন যাঞোতে সোমবাৰে সন্দিকৈৰ নেওগে বিহপৰুৱা ফুকনে বাঁহবাৰীয়া ৰামকৃষ্ণাই কটকীতকৈ কৈ

আছিল, বোলে,—“বন্দৰ বৰফুকনৰে ফুল বৰুৱাৰ পুতেক পানীফুকনৰে মন বিধাৰণ।” গড়গঞা সন্দিকাইৰ ফুকন ১, চাৰিঙ্গীয়া ফুকন খাম্ৰাক ১, দিলিহিয়াল বুঢ়াগোহাঁই ফৈদীয়া চেংৰাই ফুকন ১, খেন্তৌৰ ফৈদীয়া নেচাইৰ পিতেক খাম্চিন ফুকন ১, এই চাৰিয়ে আলচ কৰি দুই ফুকনে ৰাজাক দ্ৰোহ কৰিবলৈ মন কৰে হেন জানি দুইকো ৰখা-ঢকা দি থৈ ওদেৱলৈ জনাই পঠিয়াই দিলে। এই কথা চৰাইদেৱৰ সময়ত পৰ্বতৰ ঘৰত জনালেহি। ওদেৱে এই কথা শুনি দুই ফুকনক উজাই আহিব দিলেগৈ। গুৱাহাটীৰ বৰফুকনকে, পানীফুকনকে উজাই আহিব দিলেগৈ। গুৱাহাটীৰ বৰফুকনকে, পানীফুকনকে উজাই আনি গড়গাওঁ ঠেকালেহি। ওদেৱে তিনিজনা ডাঙৰীয়াক সুধিব দিলে। ওদেৱৰ আজ্ঞাৰে তিনিজনা ডাঙৰীয়ায়ে হোলোঙ্গৰ আগৰ চ’ৰালৈ দুই ফুকনক আনি যিখান হয় সোঁধা-পোছা কৰিলে। দুই ফুকনেও ঘাটি ললে, বোলে,—“আমাৰ অপৰাধক চাই মাৰি-কাটি পেলাবহে লাগে। ওদেৱ ৰজাতো সাতামপুৰুষীয়া বন্দী, যেইখান কৰে।” পাচে ওদেৱে শুনি ডাঙৰৰূপে দায় ধৰিলে। বৰপাত্ৰ-গোহাঁই, বৰগোহাঁই, বুঢ়াগোহাঁই, বৰবৰুৱা, মোঁপিয়া ফুকন, ছলৌ ফুকন, কিৰ্কিৰিয়াৰ পুতেক তাংগে ফুকন, এই সকলে ওদেৱৰ চৰণত মাতিলে। ১৬০৫ শকৰ বহাগৰ তিনি দিন যাঞোতে দেৱবাৰে চাৰি দণ্ড বেলি আছোঁতে ওদেৱে বৰফুকন, পানীফুকন, দুইৰো দায় ক্ষমা কৰি ঘৰলৈ খেদিলে। সন্দিকৈ নেওগক বৰফুকন পাতিলে। লালুকীৰ ফৈদীয়া ভেবাক ফুকন পাতিলে। দিহিঙ্গীয়া লাংগে ফুকনৰ পুতেক ভকতিক পানীফুকন পাতিলে। ৩৩ ॥

তিংখাঙ্গত পুখুৰী।—১৬০৬ শকৰ আঘণত তিংখাঙ্গত পুখুৰীৰ যজ্ঞভূমিত হাল বালে। পুখুৰী উৎসৰ্গালৈ আউনীআটীয়া, বেঙ্গেনাআটীয়া, কাটনীপৰীয়া, তিনিজনা মহাজনক অনাই পুখুৰী পাৰত সভা কৰাই নাগ পুতিলে। উছৰ্গি নাম থলে ৰহদৈ। চ’তত বৰদুৱাৰত শিল-ইটা লগাই বন্ধালে, এফালে আমাৰ মানুহে, এফালে বঙ্গালে। ১৬০৬ শকৰ জ্যৈষ্ঠৰ ১৩ দিন যাঞোতে দেৱবাৰে বৰহোলোঙ্গত সিংহাসনত বৰঢাক তুলিলে। ৩৪ ॥

পুনৰ ষড়যন্ত্ৰ।—আতপাচে চেংৰাই ফুকন ১, খাম্বাক ফুকন ১, খেস্তোৰ খাম্চিন ফুকন ১, পানীফুকন ১, এই চাৰিয়ে আলচি ৩দেৱক দ্ৰোহ কৰিবলৈ মন কৰিলে। এই কথা বৰফুকনে জানি চাৰিও ফুকনৰ মানুহ-দুখুহ গুচাই ৰখা-ঢকা দি বন্দী কৰি থলে। এই আলচৰ ভিতৰ গড়গঞা মানুহ, দিলিহিয়াল বুঢ়াগোহাঁই, ছলৌ ফুকন, আনো হাজৰকীয়া দুই-চাৰি। পাচে ৩দেৱে এই কথা শুনি তিনিজন ডাঙৰীয়া, ফুকন-ভোৰেৰে আলচ কৰি ৩দেৱ ভটীয়াই গ'ল। গজপুৰত দুৰাতি থাকি মানুহ-দুখুহ যুগুত কৰি উত্তৰে-দক্ষিণে চামধৰা-গড় লব দিলেগৈ। আৰু ৩দেৱে বোলে,—“উত্তৰে চাৰিং-ৰজা, বৰপাত্ৰ-গোহাঁই, বৰচেটিয়া-বৰবৰুৱা, ছুৱৰা-ফুকন; দক্ষিণে বৰগোহাঁই, ছলৌ ফুকন; বালিত নাওবৈচা ফুকন।” এই ক্ৰমে পাঞ্চিলে। সকলো গৈ চামধৰা-গড়ত ৰহিলগৈ। পাচে ৩দেৱো চামধৰা-গড় উজনিতে, লোহিতৰ দক্ষিণে বালিত ঘৰ সাজি ৰহিলগৈ। তাতে কতোদিন থাকি মন্ত্ৰণা কৰি উজাই কলীয়াবৰলৈ আহি বুঢ়াপাঁচনি ১, কলীয়া কটকী ১, বৰপাত্ৰ-গোহাঁইৰ টেকেলাবৰা ফিচ ১, বৰগোহাঁইৰ আহম যথৰীয়া ১, বৰবৰুৱাৰ দিহিঙ্গীয়া মাজি ১, এই-সকলক পঠাই বৰবৰুৱাৰ ভায়েক পানীফুকনক বুধি কৰি উজাই আনিলে। আৰ পাচতে বৰফুকনে খাম্বাক ফুকনকে, চেংৰাই ফুকনকে, এই দুই ফুকনক ধৰিলে। ধৰা দুই ফুকনক নাৱে উজাই দি পঠালে। বৰফুকনো তৰে উজাই আহিল। ৩দেৱৰ লগ পালেহি। ৩দেৱ কলীয়াবৰলৈ আহি কলঙ্গৰ কাথৰত থাকোঁতে বুঢ়াগোহাঁইক ঘৰলৈ খেদিলে। কুঁৱৈগঞা ল'ৰা মো গোহাঁইক বুঢ়াগোহাঁই পাতিলে। দুই ফুকনকো উজাই লৈ পালেহি। হাতীশালত লোহা লগাই থলে। পানীফুকনক বৰবৰুৱালৈ চাই নামাৰি ঘৰলৈ খেদিলে। বৰবৰুৱাৰ লুচায়েকৰ পুতেক তাঞ্চুঙক পানীফুকন পাতিলে। ১৬০৭ শকত আঘণত খাম্বাক, চেংৰাই, দুই ফুকনক মাৰি কলাপটুৱাৰ ভূৰত শালত বহুৱাই ডিঙিত তামোল-হাঁচটি দি লুইতত উটাই পঠিয়ালে। ৩দেৱো উজাই গড়গাৱঁলৈ আহিল। ৩৫॥

স্বৰ্গদেৱৰ গড়গাওঁ প্ৰত্যাগমন।—সেই সময়ত কলীয়াবৰত

থাকোঁতে নামডঙ্গীয়া ফুকনৰ মানুহ বৰফুকনক আদিকৈ পাঞ্জে ফুকনক বাটি দিলে। তাৰে পৰা গুৱাহাটীত ফুকন পাঁচোটহে হ'ল। আৰু হুলো ফুকনে বৰফুকনৰ লগ নলবৰ শূনি ভাঙ্গি ঘৰলৈ খেদিলে। তাৰ সলনি লাহন ৰাজনেওগক ডেকাফুকন পাতিলে। পাচে ৰজাদেৱে বং-আনন্দ কৰি দিনাচাৰেক থাকি কলীয়াবৰৰ বাহৰৰ মনপুৰ নাম দিলে। আৰু বৰফুকনক আদিকৈ পাঁচো ফুকনক বটা-প্ৰসাদ দি বিদায় দিলে। পাচে মহাৰাজা গড়গাৱলৈ উজাই আহিল। ৩৬ ॥

বিজোহী দমন।—১৬০৬ শকৰ ফাগুনত বৰফুকনে নামডঙ্গীয়া ফুকনক বিচাৰি পাই লোৱা লগাই বন্দী কৰি থৈ মহাৰাজালৈ জনাই পঠালে। পাচে ৰজাদেৱে দোলাকাখৰীয়া বৰা, চাউডাঙ্গৰ বৰা, দা-ধৰা বৰা, এই তিনিক পঠাই নামডঙ্গীয়া ফুকনক অনাই চ'তৰ ৯ দিন যাত্ৰোতে শনিবাৰে ৰজাহাটত টঙনিয়াই মাৰি শালত দি থলে। ১৬০৭ শকৰ জ্যৈষ্ঠৰ ১ দিন যাত্ৰোতে ৰজাদেৱে ৰাজ্যক বাচ খুৱালে। ৩৭ ॥

বৰবৰুৱাৰ বিদায়।—বৰবৰুৱাৰ ভাএক পানীফুকনৰ পৰা বৰ ডাঙৰ অসন্তোষ পালে। তাক মাৰিবাক মনে বৰবৰুৱাক ভাঙিবলৈ মন কৰিলে। জীয়েক পৰ্বতীয়া আইকুঁৱৰীকো ভাঙিলে। জ্যৈষ্ঠৰ ২৯ দিন যাত্ৰোতে পুৱাৰ চোপৰ মৰাত ওলাই আহি লুকলুকানৰ চ'ৰাত বহি কাণ্ডী, বাকুৱতী, হিলৈদাৰী দি চাৰিং-ৰজাক চুণপোৰা দুৱাৰত থলে; দুৱাৰ দিহিঙ্গীয়া ফুকনক বৰদুৱাৰত থলে; কঠালবৰীয়া দোলাকাখৰীয়া বৰুৱাক মেঘাই দুৱাৰত থলে। পাচে ৰজাদেৱে খামুনৰ পুতেক চাউডাঙ্গৰ বৰুৱাক বৰবৰুৱাৰ ঘৰলৈ পঠালে, বোলে,—“ক'গৈ, মঞি আজি বৰুৱাক ঘৰলৈ বিদায় দিলোঁ। আৰু এফৈদ মানুহ লৈ যা, বৰুৱাৰ ঘৰৰ কুটাডাল পৰ্য্যন্ত বৰুৱাৰ ঘৰত দিব নি। কাণ্ড-বাক, হিলৈ, দা-তৰোৱাল যি আছে তাক নিনিব। আৰু বৰবৰুৱাৰ লগৰ দিহিঙ্গৰ তিনি-শ কাণ্ডীক মোৰ এখেলৈ পঠাইগৈ।” এইকৈপে শিখাই তাৰ লগত চাউডাঙ্গৰ বৰা, দোলাকাখৰীয়া বৰা, দা-ধৰা বৰা দি পঠাই দিলে। সিহঁতো গৈ বৰুৱাৰ লগৰ দিহিঙ্গীয়া কাণ্ডী তিনি-শ, শইকীয়া তিনিটা

সহিতে চাউডাং বৰা এটা দি পঠাই দিলে । পাচে চাউডাঙ্গৰ বৰুৱাও বৰবৰুৱালৈ কৈ পঠালে, বোলে,—“ওলাই আহৌক, দেৱতাৰ কথা শুনিব লাগে ।” এইৰূপে জনালত বৰুৱা বৰ ভয়যুক্ত হৈ চাউডাঙ্গৰ বৰুৱালৈ কৈ পঠালে, বোলে,—“দেৱতা যদি মোক কোনোখান কৰিব দিছে, কৈ আহৌক, মঞি সাৱধান হুব লাগে । মিছাকৈ নকব, যদি মিছা কয় ধৰ্ম্মত ঘাটিব ।” চাউডাঙ্গৰ বৰুৱা কৈ পঠালে, বোলে,—“কিছু ভয় নকৰিব ; দেহৰ কিছু নাই । যদি কোনোখান হুব, মঞি ধৰ্ম্মত ঘাটিম ।” এই কথা শুনি বৰবৰুৱা ওলাই আহি বোলে,—“মোক নো দেৱতাৰ কোন আজ্ঞা হুইছে ?” এই বুলি দেৱতাৰ আজ্ঞা শুনিবলৈ মাটিত আঠ পাৰিলে । চাউডাঙ্গৰ বৰুৱাও আঠ পাৰিলে । দেৱতাৰ আজ্ঞা কলে, বোলে,—“বৰুৱাক আজি মঞি ঘৰলৈ বিদায় দিলোঁ । আৰু এফৈদ মানুহ দিছে—ঘৰৰ যি বস্তু যতে আছে, সমস্তেখানি কঢ়িয়াই দিহিঙ্গৰ ঘৰত দিব দিছে নি । আহিলা-পাতি যি আছে, তাক দি যাব দিছে ।” এই কথা শুনি বৰবৰুৱা চাউডাঙ্গৰ বৰুৱাত সুধিলে, বোলে,—“মঞি ভিতৰলৈ গৈ আহিব খোজোঁ, যাব পায় নাপায় ?” চাউডাঙ্গৰ বৰুৱা বোলে,—“ভাল, যাউক, কিন্তু সতকাই আহিব ।” বৰুৱা ভিতৰ সোমাই গৈ কিছুমান থাকি ওলাই আহি ৰূপ এসেৰ, সোণৰ কেৰুএৰে কাপৰ এসাজ চাউডাঙ্গৰ বৰুৱাক দিলে । কেৰু-কাপৰ লৈ ৰূপ সেৰ ওলোটাই দিলে । আৰু বৰাহঁতলৈকো চাৰি টকাকৈ ৰূপ, কাপোৰ একোসাজ দি ঘৰৰে পৰা দেৱতালৈ সেৱা কৰিলে । পাচে বৰুৱা দিহিঙ্গৰ ঘৰলৈ ওলাই গ’ল । চকী-হাট পাইছেগৈ, এনেতে চাউডাং বৰা এটা লৰি গৈ বৰুৱাৰ আগত গৈ ৰ’লগৈ । পাচে বৰুৱা কিছু ভয় হৈ সুধিলে, বোলে,—“চাউডাঙ্গৰ বৰা, কি হৈছে ?” সি বোলে,—“দেৱতাৰ আজ্ঞা হৈছে, বোলে, বৰুৱাৰ ক’লা ঘোঁৰাটো যে আছে, তাতে উঠি বৰুৱা ঘৰলৈ যাউক । তাক ৰাখিব, মোৰ আগতে ঘোঁৰা উঠিব দিছে ।” তাক ৰূপ পাঁচ টকা দিলে । পাচে ঘোঁৰা অনাই তাতে উঠি গ’ল । জেঠৰ ৩০ দিন যাত্ৰাতে শুক্ৰবাৰে লাহন ফুকনক বৰবৰুৱা পাতিলে । আৰু বৰবৰুৱাৰ

ভায়েক পানীদিহিঙ্গীয়া ৰাজখোৱাক ভাঙ্গি খামোনৰ পুতেক চাউডাঙ্গৰ বৰুৱাক ৰাজখোৱা পাতিলে। লাওকলিখোৱাক পানীফুকন ভাঙ্গি তিংখুঙ্গীয়া দোলাকাষৰীয়া বৰুৱাক পানীফুকন পাতিলে। ৩৮ ॥

ভগা-বৰবৰুৱাৰ ৰাজভক্তিৰ প্ৰমাণ।—১৬০৭ শকৰ ভাদৰ চাৰি দিন যাত্ৰোতে চাৰিং-ৰজা পাঁচা হেনকৈ সোণৰ কেৰুএৰে একোসাজ কাপৰ দি ভগা-বৰবৰুৱাৰ তলৈ, এটা ভায়েক ভগা-পানীফুকনৰ তলৈ বিশ্বাসে পঠাই দিলে, বোলে,—“চাৰিং-ৰজায়ে কেৰু-কাপৰ দি কৈ আহিছে— বৰুৱা মোৰ লগত সহায় ভজোক, মঞি ৰজা হওঁ।” এই কথা শুনি ভগা-বৰবৰুৱা সেই মানুহক ধৰি-বান্ধি দেৱতাৰ ঠাইলৈ দি পঠাই, বোলে,—“স্বৰ্গদেৱৰ চৰণত মই নিষ্কাম সেৱক। স্বৰ্গদেৱে যেইকপে থৈছে সেইকপে আছোঁ। দেৱতাক চিন্তি চাৰিং-ৰজা যে পাঁচিছে বুলি কৈছে, আকো দেৱতাহে বিচাৰ কৰোঁতা। আৰু স্বৰ্গদেৱে মঞি বন্দীক কাটিব-মাৰিবলৈ ইমান যত্ন কৰিব নেলাগে। পূৰ্বেবনো একাখাৰ বচন নুবুলি বন্দীক কিলৈ খেদি পঠালে?” ৩৯ ॥

পানীফুকনৰ দ্ৰোহ-ভাব।—ভগা-পানীফুকনতো সেইকপে কেৰু-কাপৰ দি কলে, বোলে,—“ভাল, বঁটাকো পিন্ধিম, সহায়ো ভজিম। দেৱে মন কৰোক।” সেই মানুহ আহি মহাৰাজাত এইকপে কলেহি। পাচে ৰজাদেৱে বোলে,—“বৰুৱাৰ মন শুদ্ধ।” এই বুলি পানীফুকনক ঘৰৰ পৰা আনি হাতীশালত বন্দী কৰি থৈ ৰজাদেৱে বোলে,—“পূৰ্বেই মোক অনিষ্টক আচৰিলে, তেতিয়া আক মাৰিব লাগিল, নামাৰি ৰাখিলোঁ। ইতিয়াও দেখোঁ আশয় সেইএহে।” এই বুলি আহিনৰ তিনি দিন যাওঁতে সোমবাৰে ৰজাহাটত চেপি মাৰিলে। ৪০ ॥

বিবিধ ঘটনা।—সেই শকৰে ফাগুনৰ ৮ দিন যাত্ৰোতে শুক্ৰবাৰে ৰজাদেৱে পৰ্বতৰ ঘৰ উঠিল। কাতিৰ ২৯ দিন যাত্ৰোতে দেৱবাৰে ভগা মৰঙ্গি বৰবৰুৱাক ঘৰৰ পৰা আনি মাৰিলে পূৰ্বৰ দ্ৰোহক নিমিত্ত কৰি। ১৬০৮ শকৰ পুহত ৰজাদেৱে টীয়কেদি গৈ দিচৈৰ কাষৰত বাহৰ কৰি হোলোঙ্গাপাৰত হাতী ধৰিলে। সেই শকতে টোকোলাইত

বচা পাতিলে। ১৬০৯ শকৰ পুহত কুঁৱৈগঞা মো বুঢ়াগোহাঁইক পঠাই
 দুৱলীয়া মানুহ লগত দি চামধৰা-গড় বন্ধালে। ১৬১০ শকৰ কাতিৰ
 ২ দিন যাঞোতে শনিবাৰে ৬ দণ্ড বেলি হ'লত বৰকলাত ঘৰ উঠিল।
 সেই কাতিতে উত্তৰকোলৰ বেবেজীয়া আনি টোকোলাইত পাতিলে।
 সেই শকৰ ফাগুনত সকলো সত্ৰৰ উদাসীনক বাখি দ্বী-লাগ ভকতক
 গুচালে। ১৬১১ শকৰ চৈত্ৰত বজাদেৱো নপৰিয়া পৰিল। পাচে স্তম্ভ
 হ'ল। ১৬১২ শকৰ পুহৰ ১২ দিন যাঞোতে শুক্ৰবাৰে ২ দণ্ড নিশা
 আছোঁতে বজাদেৱে যাত্ৰা কৰি সলালৈ গৈ ১০৮ শত ব্ৰাহ্মণৰ হাতে
 বিশ্বনাথত জপ-হোম কৰালে। কাত্যায়ন ভট্টাচাৰ্য্যো, মুকলিমুৰাএ তিলে-
 কুশে উহৰ্গি এশ ব্ৰাহ্মণৰ আয়ু দিলে। মাঘৰ ৯ দিন যাঞোতে বুধবাৰে
 বজাদেৱ গগৰ্গাৱলৈ উজাই আহিল। ৪১ ॥

মিৰি বিজোহ দমন।—আতপাচে শদিয়াত মিৰিয়ে ৰূপ-সন্দিকৈৰ
 ঘৰত জুই দি লৰালুৰি পুৰি মাৰিলে। গোহাঁই পলাই এৰাল। আন
 মানুহ দুশ কাটিলে। এই কথা ওদেৱে শুনি মোপিয়া ফুকনক মিৰিক
 মাৰিবলৈ পঠালে। ফুকনেও মিৰিক মাৰিবলৈ গৈ দুই-চাৰি কাটি মুণ্ড
 আনিলে। লৰা-তিৰোতাও ভালেটি আনিলে। দা, জকা, মেঠন ভালেটি
 পালে। ওদেৱৰ আজ্ঞাৰে ফুকনে আমাৰ মানুহৰ গাৱোঁ ভিতৰ কৰি
 মাটি-গড় বান্ধিলে; দুৱাৰ দিলে; ইমূৰে-সিমূৰে ব্ৰহ্মপুত্ৰত লগাই বান্ধি
 আহিল। মানুহ-দুখুহ, বস্তু-জাত যি পালে তাকো আনি ফুকনে ওদেৱক
 সেৱা কৰিলেহি। ওদেৱে বিহ গোহাঁইক বোলে,—“তই ৰূপ-সন্দিকৈৰ
 লগত কিয় ভৰ নিদিলা?” এই দায় ধৰি বিহ গোহাঁইক মাৰিলে।
 ১৬০৯ শকত শাওণত ওদেৱে দায় ধৰি কানু গোহাঁইক ৰূপ-সন্দিকাই ভাঙ্গি
 মিৰি-সন্দিকৈ ফৈদীয়া কাণ্ডী ডেকাক ৰূপ-সন্দিকৈ পাতিলে। ৪২ ॥

কোঁৱৰ পোহা।—আতপাচে দিলিহিয়াল বুঢ়াগোহাঁইৰ ঘৰ-বন্দী
 চুঙ্গামুৰায়ে গোচৰ দিলে। বুঢ়াপাঁচনিত কৈ বোলে,—“বুঢ়াগোহাঁয়ে দিচৈয়াল
 কোঁৱৰক ৰোজ-বাজ দি পুহিছে। এই কথা গোহাঁইৰ বৈ-বঙ্গহসকলে
 জানে।” এই কথা শুনি ওদেৱে গোহাঁইৰ ভাই-পো সকলকে ধৰি

আনি হাতীশালত বন্দী কৰি থৈ সোধ-পোছ কৰিলে। বুঢ়াগোহাঁইতো স্মৃতি দিলেগৈ ই কথা হয় নহয়। গোহাঁয়ে বোলে,—“ই কথা মিছা, মই নাজানোঁ।” পাচে ৩দেৱে বোলে,—“তাৰ বৈ-বঙ্গহে কৈছে, বন্দীয়ে কৈছে, তেৱো যে মিছা মাতে। এনে মানুহক থবলৈ ভাল নহয়।” এই বুলি ১৬১২ শকত বহাগত লাঙ্গি বুঢ়াগোহাঁইক ঘৰতে মাৰিলে; বৈ-বঙ্গহকো মাৰিলে। বৰগোহাঁইৰো বঙ্গহ লাভুং গোহাঁইৰ পুতেক তাৰেক কলীয়া আৰু ভাই-পো গোটাচাৰেক, মেতেকাতলীয়া দুটা, সকলকো বাঁহগড়াতে মাৰিলে। তিনি মাহৰ পাচত দিৰৈয়াল কোঁৱৰৰ দুই ভায়েক আপুনি ওলালহি, বোলে,—“আমাক কেৱে পোহা নাই, কেৱে নাজানে, লোকৰ ঘৰে-ঘৰে মাগি খাই ফুৰোঁ; দিন হলে হাবিত, ৰাতি আহমৰ মৰিশালিত থাকোঁ। আমাৰ অৰ্থে লোকক কিয় মাৰে? লোক মাৰ যাবৰ দেখি আপুনি ওলালোঁহি।” পাচে সেই দুই কোঁৱৰ স্বৰ্গদেৱে যাঠি-পোতাত মাৰিলে। ৪৩ ॥

সৰুসুৰা ঘটনা।—১৬১২ শকত আঘণত ৩দেৱে আপুনি গৈ চেউনীত বচা পাতিলে, নাম দিলে লাইবচা। ১৬১৩ শকত আঘণত লাংকুৰিদেৱৰ পৰ্বতৰ কোখৰৰ সৰু পৰ্বতৰ ওপৰত দৌল বান্ধিলে। সেই আঘণতে জৰাপুঙ্গত হাতী ধৰাই অনালে। ১৬১৩ শকৰ আহিনৰ ২০ দিন যাঞোতে দুৰ্গোৎসৱৰ একাদনীত ভাত নখাবৰ হৈ কাত্যায়নকে আদি কৰি পণ্ডিতসকলক বাঁহগড়াৰ বাজ কৰি ডিঙিত কলহ আৰি গতিয়াই খেদিলে। ২০ দিন যাঞোতে বৃহস্পতিবাৰে সোলাফুকনৰ বঙহ গোটাচাৰেকক পাই মাৰিলে। কাতিৰ ১৭ দিন যাঞোতে সোমবাৰে পৰ্বতত দ'ল বান্ধিবলৈ গাত খানিলে। ২৫ দিন যাঞোতে মঙ্গলবাৰে গাতত শিল পাৰিলে। আতপাচে মহঙ্গত নগায়ে মানুহ কাটিলে। পাচে ৩দেৱে এই কথা শুনি দুৰৱা-ফুকনক নামচাঙ্গৰ দুৱাৰে পাঁচিলে; বৰহাটৰ দুৱাৰে অভয়পুৰীয়া বন্দৰ ফুকনক পাঁচিলে। দুই ফুকনে গৈ কথা-বাৰ্তা হৈ নগাক খুন্বাও সহিতে ধৰি আনিলে। হাতীশালত বন্দী কৰি থৈ পাচে লংকাকত নি সকলোকে কাটিলে। খুন্বাওৰ ভায়েক লঠাক খুন্বাও

পাতিলে। ১৬১৩ শকত ভাদত মাইবেলাত হাতী ধৰাই আনিলে। এই শকত ফাগুনৰ দিনত দৌল উছৰ্গিলে। দৌলৰ নামতে পুখুৰী খানিলে এটা, তাকো উছৰ্গি নাম থলে ভোগদৈ। আতপাচে লংকাকত পুখুৰী এটি উছৰ্গিলে, নাম সোণাদৈ। ৪৪ ॥

উৎপাত-অমঙ্গল।—সেই সময়তে কিহেবাই খায়হেন ঢক্ এটা উঠিল। আৰু সেই শকৰে শাওণত ৩ দিনৰ অগাপিচাকৈ দুটা পানী হ'ল। হোলোঙ্গৰ বৰজখলাৰ পাঁচ খোপ তল গৈছিল। তাৰ নাম থলে সকা-সাকিনী। ১৬১৪ শকৰ আহাৰৰ ১৩ দিন যাঞোতে বজাদেৱে লোহিতত সঙ্কল্প কৰি জপ-হোম কৰাই ছাগ-হাঁহ বলি দি ১০০ বৎসৰ আউ খুজিলে। ৪৫ ॥

নগা-অভিযান।—১৬১৪ শকৰ আহাৰৰ ২৩ দিন যাঞোতে নামচঙ্গীয়া নগাই আমাৰ ২৩টা মানুহ কাটিলে। বজাদেৱে এই কথা শুনি নগাক মাৰিবলৈ বটা-প্ৰসাদ দি ভাদৰ ২২ দিন যাঞোতে সৌমবাৰে লোকজন লগত দি দুৱৰা দিহিঙ্গীয়া ফুকনক নামচাঙ্গৰ দুৱাৰে পঠালে। অভয়পুৰীয়া চেটিয়া ভগা-বৰফুকনক ঘৰৰ পৰা আনি লোকজন লগত দি বৰদুৱাৰে পঠালে। পাচে সিবোৰো গৈ নগাক মাৰি-কাটি বৰালে। নগা আহি মহাৰাজাৰ চৰণত সেৱা কৰিলেহি। লঠা খুনবাওক যমুনা-কাখৰত কাটিলে। যিসকলৰ আশয় শুদ্ধ তাক বঁটা-প্ৰসাদ দি পঠাই দিলে। ৪৬ ॥

স্বৰ্গদেৱৰ নগা কুঁৱৰী।—আতপাচে দৈয়াঙ্গৰ পোনে নগা-ৰণ হ'ল। ৩দেৱে দুৱৰাৰ পুতেক তাক্ৰেং ফুকনক নগা-ৰণলৈ পঠালে। ফুকনেও গৈ নগাক নাপালে দুদিনো গৈ ঘৰ-দুৱাৰ বিচাৰি। পাচে নগায়ো ফুকনেৰে কথা-বাৰ্তা হৈ এইখানে বুলিলে, বোলে,—“আমি সকলোদিনে ৩দেৱৰ চুৰাপাতৰ খোৱা বন্দী; আমি ই কথা কৰা নাই, আবৰেহে কৰিছে। তথাপি আমাৰ ঘাটি হ'ল। ৩দেৱলৈ আমি কুঁৱৰী দুটা দিম, বন্দী-বেটীয়ো দিম। আকে ফুকনে ৩দেৱৰ দুই চৰণত ভেঁটি আমাক ৰক্ষা কৰোক।” ফুকনে বোলে,—“ভাল, সিহঁতে লৈ আহোক।” পাচে নগায়ো লৈ

আছিল। ফুকনো আহি ৩দেৱত কুঁৱৰী যোগালেহি, নগাকো ভেঁটালেহি।
৩দেৱো দায় এৰিলে, নগাকো বঁটা-বাহন দিলে। ৪৭ ॥

বৈষ্ণৱ নিৰ্য্যাতন।—১৬১৪ শকত ঠাকুৰীয়া ভকতৰ মেধিসকলক
ভাই-পো সহিতে নামককলৈ নি সংঘাৰ কৰিলে। তাৰে লেখা,—
বাঁহবৰীয়া ষড়্ৰমণি ১, ডাগিৰ জগবন্দন ১, এওঁৰে পুতেক শত্ৰুঘণ ১,
কণ্ঠভূষণ ১, চোঁচামুখৰ ব্ৰহ্মানন্দ ১, সহদেৱ ১, জয়দেৱ ১, ৰামগোবিন্দ ১,
কাটনিপৰীয়া সুন্দৰীষণ ১, বুদবৰীয়া বিজয় ১, লেংদিৰ ৰতিকান্ত ১, এওঁৰে
পুত্ৰ জয়গোপাল ১, নমটীয়া বিনন্দশ্যাম ১, মোৰামৰীয়া সদায় খোৰা ১,
মধাই ১, বৈকুণ্ঠ ১, পুতেক ৰঘুনন্দন ১, গজলিয়াল কেহো ১, ভায়েক ২।
লৰালুৰি দুইচাৰি পলাই এৰাল। ৪৮ ॥

নিৰ্য্যাতনৰ কাৰণ।—১৬১৫ শকত ভকতক ধৰিলে। তাৰ এইহে
কাৰণ,—পূৰ্বে ৰজাদেৱে পলাই ফুৰোঁতে দখিণপাটৰ কলাবাৰী সত্ৰতে
আছোঁতে ডেকাগোসাঁঞৰে এক দিনা বোলাবুলি লাগিল। ডেকাগোসাঁয়ে
বঢ়াকৈ বাক্য বুলিলে। সেই কথা মনতে আছিল। আৰু যেতিয়া
কলীয়াবৰত ফুকনবোৰে ৰজা পাতিলে, এই কথা শুনি ফুকনবোৰত কৈ
ৰজা গুচাবৰ নিমিত্তে কলাবাৰীৰ পৰা নাৰে লুইতে ভটীয়াই গৈছে।
ৰজাদেৱ উজাই আহি বিশ্বনাথতে ৰহিছেহি। এনেতে নাও দেখি ৰজাদেৱে
সুধিলে, বোলে,—“কোন যায়?” বুঢ়াপাঁচনিএ বোলে,—“নাৰক চাই
দখিণপাটীয় ডেকাগোসাঁঞ হেন দেখি।” বোলে,—“কব দে, মোক
আশীৰ্বাদ কৰি যাওঁক।” মানুহে নাও মেলি গৈ কলত নাছিল। এই
এক নিমিত্ত। আৰু বনমালী গোসাঁয়ে স্তূৰ্ণৰ মূৰ্ত্তি এখান কৰিলে, এয়ো
কথা মনতে আছিল। ৪৯ ॥

সম্পত্তি হৰণ আৰু দণ্ড।—পাচে বেজদলৈ ৰজাচৰণ ভণ্ডাৰী
বৰুৱাই মহাৰাজাত গোচৰ দিলে, বোলে,—“ভকতৰ ঘৰত ধন কিলেই
লাগিছে, চাউল কঠাহে লাগে? তাকো সেৱক-শৰণীয়াই দিছে। যদি
৩দেৱৰ আজ্ঞা হয়, সেই ধন আনিব পাৰোঁ।” ৰজাদেৱে বোলে,—
“মোৰো মনত আছে। ভাল, বৰুৱা, তঞি চাউডাঙ্গ দি সেই ধন অনা।

পাচে মই ভকতক যি বোলোঁ বুলিম ।” এই আজ্ঞা পাই বেজদলৈএ কলা চাউডাঙ্গক দেৱতাৰ আজ্ঞা শিখাই-বুজাই কণা চেকেৰাইক, আচুবুলীয়া, এই দুইক লগত দি পাঁচিলে । সিহঁতো গৈ সকলো মহাজনসকলক অনেক লাঞ্ছনা কৰি ডাঁৰি-বান্ধি ধন আনিলে । দঁখিণপাটৰ স্তূৰ্ণৰ মূৰ্ত্তিকো আনি ভাঙ্গি পৰ্বতৰ দ’লৰ ঘট দিলে । পূৰ্বৰ অপৰাধক লৈ দখিণপটীয়া ৰাম গোসাঁইৰো মৰ্যাদা নষ্ট কৰি চক্ষু কাঢ়িলে । ১৬১৫ শকত ভাদ্ৰত আউনীঅটীয়া বাপুক ধন ডাঙি লৈ শদিয়াত থলেনি । গোবিন্দ ঠাকুৰকো মহাৰাজা পানীত পেলাব দিলে । বিশ্বাসে গোবিন্দ ঠাকুৰক লুকুৰাই থৈ গোবিন্দ ঠাকুৰৰ সদৃশ আন মূৰ্ত্তিক চাঙ্গিনীঘাটে লোহিতত পেলালে । আনো মহাজনসকলক স্থানৰ পৰা উচ্ছন্ন কৰি নামৰূপত পাতিলে, টোকো-লাইতো আৰু চেউনীতো পাতিলে । নামৰূপলৈ নিয়াসকলক আচুবুলীয়াক পঠাই ভাদৰ পূৰ্ণিমাত দণ্ড কৰালে । আনো সমস্ত মেধিৰ ধন ডাঙি লৈ মেধিসকলক চেউনীত থলেনি । সত্ৰসকলকো জুই দি পুৰিলে । এই কৰ্ম কৰালে বেজদলৈ ৰজাচৰণ ভণ্ডাৰী বৰুৱাৰ হাতে । ৫০ ॥

স্বৰ্গদেৱৰ স্বৰ্গাৰোহণ ।—১৬১৭ শকৰ মাঘত ৰজাদেৱে দিখৌৰ আগাৰিৰ বৰডুবিৰ কাখৰত পছ মাৰিবলৈ গৈ বৰশিলতে উঠি বং চাইছিল । ৰজাদেৱৰ গা চকি তেতিয়াই জ্বৰ উঠিলত ঘৰলৈ আহিল । সেই জ্বৰে নেৰিলে । আৰু ডিঙিত গাঁৰ এটা হ’ল । তাৰো ডাঙৰ বেদনা হ’ল । সেই বেদনাতে ১৬১৭ শকৰ মঙ্গলবাৰ ১৪ ফাগুনত মহাৰাজা স্বৰ্গী হ’ল । ভোগ ১৪ বছৰ, ৮ মাহ, ১ দিন । ৫১ ॥

চতুৰ্থ অধ্যায় ।

স্বৰ্গদেৱ ৰুদ্ৰসিংহ ।

ৰাজপাটত উঠা ।—১৬১৭ শকৰ ফাগুনত গদাধৰ সিংহ মহাৰাজাৰ পুত্ৰ শ্ৰীশ্ৰীৰুদ্ৰসিংহ মহাৰাজ হ’ল । এই শকে মাহে দিনে ৰুদ্ৰসিংহ

৩দেৱে প্ৰথমে সমস্তে মহাজনসকলক আনি স্বস্থানে স্থাপিলেহি। ১৬১৮
আহিনৰ দিনত ৩দেৱে শিঙ্গৰিঘৰ উঠিল, নাম ললে চাওচুঞ্চংফা। যাক
যেন যোগ্য হয় বঁটা-প্ৰসাদ দিলে। সাত দিন ৰং কৰিলে। ৫২ ॥

ভুইকঁপ।—আতপাচে ৩দেৱৰ আজ্ঞাৰে ১৬১৮ শকত পুহত চেটিয়াৰ
বন্দৰ ফুকনে পুংডাঙ্গত গড় বান্ধিলেগৈ দুমাহে। এই শকতে ফাগুনৰ
পৰা শাওণলৈ ছয় মাস ভূমিকম্প গ'ল। শদিয়াত মাটি ফাটি মাগুৰ-কাঠৈ
মাছ ওলাল। পানীও, বালিও ওলালওঁতে ততো পূৰ্ববতো খসিল। ৫৩ ॥

ষড়যন্ত্ৰ।—১৬১৯ শকত ভাদত মহাৰাজাৰ লুংত্যাৱেক চাৰিং-ৰজায়ে
তিংখুঙ্গীয়া মানুহেৰে আলচি ৩দেৱক দ্ৰোহ কৰিব খুজিলে। . লগত
চঙ্গটকৰ কাখৰ চুঙ্গিৰ বকুৰাও আছিল। সেই সময়ত ৰজা চৰাইদেও
কৰি পৰ্বততে আছিল। চৰাই উকুৰাই নগৰলৈ আহোঁতে সেই খনিত
ধৰিবলৈ যুক্তি হৈ আছিল। এই বাৰ্তা চাৰিং-ৰজাৰ হাঁহচোৱা ডোমে
গৈ জনাইছে। ৰজাদেৱো আহিবলৈ ওলাইছে। এই বাৰ্তা পাই উলটি
মানুহ পঠাই চাৰিং-ৰজাকো, চুঙ্গিৰ বকুৰাকো, ধৰি বন্দী কৰিলে।
আনাদিনা নগৰলৈ আহি চাৰিং-ৰজাক নামককলৈ নিয়াই ঘিলা কাটি
খব দিলে, চুঙ্গিৰ বকুৰাক মাৰিলে। এই শকৰে বহাগতে হিলৈদাৰী
হাজাৰিকীয়া চেওখাম ১, ত্যাওৰাইৰ বঙ্গহ বামজয় ১, আৰে ভাই-পো
ছুটা, নকুমীয়া দেওধাই লাঙ্গুৰ বাপেক-পুতেক ২, কাকজনীয়া আংক
ঘোঁৰাচোৱা ১, নামতিয়াল বামুণ ১, বকৰা খনিকৰৰ ফৈদীয়া ২, এই-
সকলে আলচ কৰি পাপংগঞা লাহইৰ ঘৰত কোঁৱৰ এটা পোহ-পাল দি
থৈছিলে। লোকে জানি এই কথা ৩দেৱত জনালেহি। ৩দেৱে এই
কথা শুনি কোঁৱৰকো, লাহইৰ দুই বাপেক-পুতেককে ধৰাই আনি
কোঁৱৰতো, লাহইতো স্তম্বিলে, বোলে,—“এই আলচ কোনে কোনে
জানে?” কোঁৱৰে, লাহইয়ে বোলে,—“যিভোৰ নাও কঢ়া গৈছে
এইবোৰ আটায়ে জানে, পোহ-পালো দিছে।” ৩দেৱে কোঁৱৰ সহিতে
সবাকৈ মাৰিলে। দুই দেওধাইৰ চক্ষু কাঢ়িলে। সকলৰে লৰালুৰি
নামকপত পাতিলেনি। লাচাই কাণ্ডীৰ নাতিয়েক পৰ্বতীয়া ফুকনৰ

যৰোৱাহকে নামককলৈ নিলে। এই দাই ধৰি বোলে,—“তাৰ বন্দীয়ে ৰামজয় বন্দীয়ে মিতিৰ কৰিছে, সিয়ো জানে। দাই এই।” ৫৪ ॥

জয়সাগৰ আৰু জয়দ’ল।—১৬১৯ শকত আশ্বায়ণত ৰংপুৰত ৪৫ দিনে পুখুৰী খানিলে, ফাগুনত উছৰ্গিলে সকলো মহাজনসকলক আনি, নাম থলে জয়সাগৰ। ১৬২০ শকত ফাগুনত সেই পুখুৰীপাৰত তিনিও দ’ল বান্ধিবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। আৰু পুখুৰীৰ উত্তৰ পাৰে বাহৰ কৰি ৰংপুৰ নাম থলে। ১৬২২ শকত মাঘত তিনিও দ’ল উছৰ্গিলে। শ্ৰীবিষ্ণুমূৰ্ত্তি, শ্ৰীকেশৱৰাই, শ্ৰীশিৱ, শ্ৰীদুৰ্গা, শ্ৰীগণেশ, শ্ৰীসূৰ্য্য ইত্যাদি মূৰ্ত্তি সংস্থাপন কৰিলে। তৎপৎচাৎ ৩দেৱে নগৰো ললে, নাম দিলে ৰংপুৰ। ৫৫ ॥

লেচাই বিদ্ৰোহ।—১৬২২ শকত চৈত্ৰত ৩দেৱৰ ভাই সৰুজনা গোহাঁইদেৱে ৩দেৱক দ্ৰোহ কৰিব খুজিলে। সন্দিকৈ ভিতৰুৱাল ফুকন, লানমাখৰ বন্দৰ নাওবৈচা ফুকন, বাইলুং ডেকাফুকন, ভদৰুৱা হিলৈদাৰীৰ চেখাম হাজৰিকীয়া, ঘোঁৰাচোৱাৰ লোচন বৰা, গতাগত কৰা এইসকলেৰে যুক্তি হৈ ৰাজদ্ৰোহলৈ মন দিলে। এই কথা গোহাঁইৰ ফালৰ মেচা-ঘৰীয়া দামোদৰ ফুকনে চাঙ্গত ভৰিত পইজাৰ দিওঁতে মহাৰাজাত ক’লে। ৰজাদেৱে প্ৰমাণ পাই সকলকো মাৰিবলৈ দিলে। তিনি ফুকনক ৰাখিবাক মনে তিনিজনা ডাঙৰীয়াক কুকুৰা যুজাবৰ ছলে নিয়ালে। এই আশয়ক বুজি ডাঙৰীয়াসকলে মাতিলে। তিনি ফুকনক ৰাখি ঘোঁৰাচোৱা বৰা, হিলৈদাৰী হাজৰিকীয়া, আনো দুই-চাৰিক মাৰিলে। ফুকনবোৰক ভাগি ঘৰলৈ খেদিলে। সৰুজনা গোহাঁইক নামককলৈ নিলে। লগৰ মানুহ দুই-চাৰিক কাটিলে, দুই-চাৰিক নাক-কাণ কাটি খেদিলে। পাচে চেৰে-গুৱাল ঘনচাম পাঁচনিক পঠাই সৰুজনা গোহাঁইৰ চক্ষু কঢ়ালে। ৫৬ ॥

বিদেশী সাজপাৰৰ প্ৰচলন।—আতপাচে বঙ্গালৰ হাতে ৰঙ্গপুৰত হেৱালীঘৰ সাজিলে। টেঙ্গাবাৰীত তলাতলঘৰ সজালে। ৰঙ্গনাথ গোহাঁইৰ দ’ল বন্ধালে। ফাকুয়াত্ৰাৰ দ’ল বন্ধাই তাতে ১৬২৬ শকত ফাকুয়াত্ৰা কৰি ৰজাদেৱে জামা, পাগু-ইজাৰ পিন্ধিলে। সকলকো

সেইকপে দিলে । মাছুৰিয়াল লাইখপনা বৰগোহাঁই, কুঁৱৈগঞা দৰবধৰা বুঢ়াগোহাঁই, কেন্দুগুৰীয়া কন্চেং বৰপাত্ৰ-গোহাঁই, এই তিনিজন ডাঙৰীয়া বোলে,—“আপোনাৰ দেশৰ ধাৰণ এৰি কেনে বঙ্গালৰ ধাৰণে বঁটা পিন্ধিম ?” এই বুলি ওলোতাই দিলে । পাচে কুন্মিনেৰে দি আহিল, পিন্ধিলে । বুঢ়াগোহাঁইও মহাৰজালৈ প্ৰাৰ্থি খুজি গ’লত জামা, পাগ্-ইজাৰো দিলে । তাৰ পৰাহে পাগ্-জামাৰে বঁটা হ’ল । ৫৭ ॥

নগাৰ আক্ৰমণ ।—১৬২৩ শকত আঘণত ৩দেৰো কলীয়াবৰলৈ গ’ল । পুহত বৰহাটত বান্দৰখেলীয়া যুগী হাটখোৱায়ে কোঁঠৰ ভিতৰ স্মুৱা ৬০ মান নগা কাটিলে । পাচে নগাও লোণশালতে আমাৰ বিস্তৰ মানুহ কাটিলে । ৩দেৰো কলীয়াবৰৰ পৰা আহি বিশ্বনাথত থাকোঁতে এই নগায়ে মানুহ কাটিবৰ কথা জনালেগৈ । ৩দেৰো ফাগুনৰ শেহত উজাই আহি চৈত্ৰৰ ২ দিন যাঞোতে গড়গাওঁ পালেহি । পাচে ৩দেৰে বঙ্গপুৰলৈ আহি ডাঙৰীয়া, ফুকনভোৰ সহিতে আলচি সোণাপুৰীয়া গাভৰুৰ পুত্ৰ থিম্ৰত পাতৰৰ বশংফুকনক নগাৰ বগলৈ পঠালে । ফুকনো গৈ বৰহাটৰ পোনে দিলিহৰ উত্তৰপাৰে ভৈয়ামতে থাকি নগাৰ গাৱঁলৈ মানুহ পঠাই নগাক বৰাই-বুজাই আনি ৩দেৰক সেৱা কৰিলেহি । ৩দেৰেও নগাৰ দাই-দুষণ ক্ষমা কৰি বঁটা-প্ৰসাদ দি পঠালে । নামডাঙ্গত শিলসাঁকো বন্ধালে । ৫৮ ॥

গড়গাৱঁত মহাজন-সন্মিলন ।—১৬২৪ শকৰ জ্যৈষ্ঠত ৩দেৰে শূদ্ৰ মেধিসকলক আজ্ঞা কৰিলে, বোলে,—“ব্ৰাহ্মণক শূদ্ৰে শৰণ লগাব পাই যেন একো শাস্ত্ৰত বচন পোৱা নাই ; এতেকে শৰণ নলগাব । যদি পাই যেন বচন দিব পাৰে, সেই পুথিও আনিব, আপুনিও আহিব । মই বিচাৰ কৰি চাম ।” আন সকলো মেধিয়ে বোলে,—“আমি কিছু নাজানোঁ, মহাৰাজাৰ যি আজ্ঞা হৈছে তাকে কৰিম ।” নৰোৱাৰ ৰাম ১, বৰভকতৰ নাতি ভাতনোখোৱা মাধৱানন্দ ১, বাৰেঘৰীয়া চিৰাম ১, ভনীপুৰীয়া গোপালৰ নাতি ৰমানন্দ ১, চেচামুখীয়া চতুৰ্ভুজ ১, এই পাঁচোৰো বোলে,—“ব্ৰাহ্মণক শূদ্ৰে শৰণ লগাব পাই যেন বচন দিম, আমাক নি সোধক ।” এই বুলি লেখা একোখানি দি পঠালে । এনে বোলা

পাঞ্চক ৩দেৱে গড়গাৱঁৰ গড়-ভিতৰলৈ আনি অনেক পণ্ডিত ব্রাহ্মণকো আনি দামে দামে পুস্তক মেলি বিচাৰ কৰালে। একো পুস্তকত ব্রাহ্মণক শূদ্ৰে শৰণ লগাব পোৱা বচন নোলাল।

পাচে ৩দেৱে বোলে,—“এই যে পুস্তকসকলত পায় যেন বচন নাই, সিহঁতে কোন পুথিত পাইছে তাকে দেখুৱক।” পাচে পাঞ্চো মেধিয়ে পুথিও দেখুৱাব নোৱাৰিলে, বচনো দিব নোৱাৰিলে, কিছু বুলিবৰো নোৱাৰিলে। ব্রাহ্মণসকলেও বিস্তৰ অহঙ্কাৰ কৰিলে। ৩দেৱো হাতী-শালত বন্দী কৰি থব দিলে। সকলো বকুৱা-ফুকনে মাতিলত ৩দেৱে বোলে,—“মঞি মাৰিবহে খুজিলোঁ ; বাক, সিহঁতে যে মাতিলে এইবাৰ বক্ষা কৰিলোঁ।” এই বুলি পঞ্চগোটা ঘট চূৰ্ণে যুক্ত কৰি পঞ্চৰো কণ্ঠত আৰি শ্ৰীৰাম ঠাকুৰক কাটনিপাৰত থব দিলে। চতুৰ্ভুজ ঠাকুৰক মৰামৰাত থব দিলে। নৰোৱাৰ ৰামচন্দ্ৰক কোৱামৰাত থব দিলে। ভাতনোখোৱা ঠাকুৰক এলেঙ্গীত থলে। ভৱানীপুৰীয়া গোপালৰ নাতি ৰমানন্দক স্বস্থানতে থলে। ৩দেৱে আৰু সকলে শূদ্ৰ মেধিত কব দিলে, বোলে,—“ব্রাহ্মণ যি দুই-চাৰিজন আছে সিহঁতে সত্ৰত ঠাই নিদিব। গৱালি ব্রাহ্মণকো অহা-যোৱা কৰিব নিদিব। যদি এই কথা নাৰাখে, মই দণ্ড কৰিম, ব্রাহ্মণকো দণ্ড কৰিম।” ১৬২৫ শকত আহিনত মোৱামৰাত চৰীয়ায়ে বামুণ দুটা দেখি আহি জনালেহি। ৩দেৱে মোৱামৰীয়া মেধিক ধৰি আনি খোলাতে পেলাই দণ্ড কৰিলে। দুই বামুণকো সোঁকাৰে কোবাই নাক-কাণ কাটিলে। আৰু শূদ্ৰ-সেবিত ব্রাহ্মণক পুখু ব্রাহ্মণত শৰণ লগালে। আৰু কমলাবৰীয়া মধুপুৰীয়ায়ে মূৰ্ত্তিগোসাঁই সেৱা-পূজা নকৰা বুলি সোঁকাৰে কোবাই ডিঙিত কলহ আৰি খেদিলে। ৫৯॥

কাছাৰ আৰু জয়ন্তা অভিযান।—আতপাচে কছাৰীৰ জয়সিংহ ৰজা কটকী পঠাই পত্ৰ-সন্দেশ দি কৈ আহিল, বোলে,—“পূৰ্বৰ আমাৰ মহঙ্গ সীমা কৰি ৰাজ্য, স্বৰ্গমহাৰাজা মোক এৰি দিয়োক।” ৰাজসদেৱে তাক তুলি বিধাৰণ হেন দেখি, বোলে,—“বন্দী কছাৰীয়ে এনে কথা কব

পাইনিকি ?” এনেতে বৰগোহাঞি আমাৰ কটকীহঁতক বোলে,—“কি চাইছ, গতাই নে।” পাচে হোলোঙ্গৰ পৰা গতিয়ালে, তাৰ ডিঙিৰ মণিয়ে ছিগি পৰিল, পত্ৰকো ফালিলে। পাচে বজাদেৱে তিনিজনা ডাঙৰীয়া সহিতে বৰুৱা, ফুকন সমস্তৰে আলচ কৰি ভটীয়াই গৈ বিশ্বনাথত বহি তাৰে পৰা মৰঙ্গিৰ নগা-চকীৰ বাটে পাঁচিলে, কুঁৱৈগঞা দৰবধৰা বুঢ়াগোহাঞি, মৰঙ্গিখোৱা বাঁহবৰীয়া বৰচেটিয়া-গোহাঞিক দিলে ; চাউল কটিওৱাকৈ দিহিঙ্গীয়া আলুন বৰবৰুৱাৰ পুতেক ডেকা-বৰবৰুৱা দুইক মুখ্য কৰি আনো ফুকন, ৰাজখোৱা সকলকো পঠালে। কপিলীৰ বাটে শৰাই-ঘটীয়া ফুল-বৰুৱাৰ পানীফুকনক মুখ্য কৰি আনো ফুকন, ৰাজখোৱা সমস্তকে পঠালে। এইকপে দুয়ো বাটে গৈ ডেমেৰা, মাইবাং পালেগৈ। কছাৰী ৰাজা পলাইগৈ জয়ন্তাত সোমাল। জয়ন্তা ৰজালৈ কৈ পঠালে, বোলে,—“কছাৰী ৰজা সোমাইছেগৈ ; তাক দিয়াইক।” জয়ন্তা ৰজা বোলে,—“শৰণাগতক এৰিব নোৱাৰোঁ।” এনেতে মাইবাঙ্গত বৰবৰুৱা নৰিয়া পৰিবৰ শুনি সমস্তকো ওলাই আহিব দিলে। সমস্তো ওলাই আহোঁতে গেলেমু-কোঁঠতে বৰুৱা মৰিল। পাচে সমস্তো ওলাই আহি কছাৰীৰ সমস্ত দ্ৰব্য দি মহাৰজাৰ চৰণত বিশ্বনাথত সেৱা কৰিলেহি।

এবছৰৰ পাচত পুনৰবাৰ ভটীয়াই গৈ মিচাত বাহৰ কৰি কপিলীৰ বাটে বৰবৰুৱা প্ৰমুখ্যে গড়গঞা সকলকো পাঁচিলে। গোভাৰ বাটে শৰাই-ঘটীয়া বৰফুকন প্ৰমুখ্যে সকলকো পাঁচিলে। এইকপে সমস্তো গৈ জয়ন্তাপুৰ পালেগৈ। জয়ন্তাৰ ৰামসিংহে বৰবৰুৱাৰ ঠাইত বৰিলহি। কছাৰী ৰজাকো পাই মহাৰাজাৰ ঠাইলৈ দি পঠালে। আগেই কছাৰী ৰজা বৰবৰুৱাত কলে বোলে,—“তোমালোকে জয়ন্তা ৰজাক উপায় কৰি মহাৰাজাৰ ঠাইলৈ দি পঠিওৱাইক। যদি এনেখান নকৰিবা, ৰজাকো সৰুকোঁৱৰে নিবহি। তোমালোকেও গা-সাৰিবলৈ টান হব। আৰু তোমালোকক ছলকৈ নি নগৰ স্তম্ভাবলৈ মন দিছে। তাৰ কথাৰে নাযাবাইক।” এই কথা শুনি বৰবৰুৱা, বৰফুকনে যুক্তি হৈ, বোলে,—“জয়ন্তা ৰজাক আনি পুহিব লাগে” বুলি ছলকৈ আনি বন্দী কৰিলে।

জয়ন্তা ৰজা বোলে,—“মঞি স্ত্ৰী-মৰণে মৰিলোঁ।” বিজয়ৰাম কটকীয়ে বোলে,—“মঞি পূৰ্বে কলোঁ, অচমৰ তলে-পুতল, আশই বুজিবলৈ টান। তেতিয়া মোৰ কথা নলল। এতিয়া বিজয়ৰামে কি কৰিব? বুঢ়াৰ হাতত চেঙ্গেলি পৰিলে কমনে এড়াইতে পাৰি?” পাচে বৰুৱা, ফুকনেয়ো যুক্তি হৈ মন্ত্ৰণা কৰি, বোলে,—“মহাৰাজাক দৰ্শন কৰাবলৈ জয়ন্তা ৰজাক পৰশুলৈ নিম।” এই বুলি সেই দিনাই গোভাৰ বাটে জয়ন্তা ৰজাক দি পঠালে। সৰুকোঁৱৰেও সাৱধান হৈ আছিল। ৰজাক নিবৰ শূনি পাচে পাচে খেদি আহি সাত-কোঁঠ কাটি ৰজাক নেপাই উলটি গ'ল আৰু জয়ন্তীদেবীক আনিবলৈ লোকজন লগত দি দেবীঘৰীয়া বৰকৃষ্ণ ঠাকুৰক পাঞ্চিলে। জয়ন্তীদেবীক আনোতে সৰুকোঁৱৰে বাট ভেঁটি ধৰি অনা মানুহক কাটি দেবীক নিলে। কৃষ্ণঠাকুৰ গছত উঠিল, তাক কঁড়াই মাটিলৈ পেলাই কাটিলে। পাচে দুয়ো ফুকনে জয়ন্তা ৰজাক লৈ গোভা পালেহি। এনেতে সাত-কোঁঠ কটা শূনি দিহিঙ্গীয়া ফুকনৰ হাতত জয়ন্তা ৰজাক দি মহাৰাজাৰ আজ্ঞা নোহোৱাকৈ বুঢ়া-গোহাঁই ফুকনক খেদি গৈ বাট মুকলি কৰি ৰাজ্যৰ লগ ললেগৈ। কোঁঠ কাটিলতে বাট মৰিছিল। বুঢ়াগোহাঁইকো পূৰ্বে চাউল কঢ়িওৱা মানুহক নিয়ম কৰি দিবৰ কাৰণে পাঁচিলে। তেওঁ ওলাই আহিল। মহাৰজা সাত-কোঁঠ কাটিবৰ শূনি অসন্তোষ কৰি পুনৰ্বাৰ বুঢ়া-গোহাঁইকো পাঁচিলে, বোলে,—“সমস্তেও গৈ সৰুকোঁৱৰক বিচাৰি ধৰোক।” সকলোৱে এঠাইহৈ সৰুকোঁৱৰক পুৰুষাৰ্থ কৰিও বিচাৰি নেপালে। মহাৰাজালৈ জনাই আহিল। ৰজাদেৱে সকলকো ওলাই আহিব দিলে। সমস্তা ওলাই আহিল। আতপাচে মহাৰজা উজাই আহি ৰংপুৰত থাকি কছাৰী ৰজাক, জয়ন্তা ৰজাক ফাকুযাত্ৰা কৰি ৰং দেখুৱালে। সেই সময়তে জয়ন্তা-কছাৰী দুয়ো ৰজা মহাৰজাক সেৱা কৰিলে। ৬০ ॥

ৰংপুৰত ৰামসিংহৰ মৰণ।—পাচে থকা ঠাই জানখনাতে জয়ন্তা ৰজা মৰিল। মহাৰজা খৰি দিয়াই কৰ্ম কৰালে। দুবছৰৰ পাচত ৰজাদেৱ ভটীয়াই গৈ সৰিয়হতলীত থাকি বৰকোঁৱৰক ৰজা পাতিলে।

বৎসৰি পাল-সেৱা কৰিম হেন নিবন্ধ কৰি ললে। বাঁহবৰীয়া কৃষাই কটকীক পঠাই জয়ন্তাত থোৱালে। আক বৰুৱা, ফুকন, সমস্তকো পাঁচিলে সৰুকোঁৱৰক ধৰিবলৈ। তাক নাপাই উলটি আহিল। ৬১ ॥

উৎপাত।—আতপাচে বাঁহগড়াৰ দুয়ো দুৱাৰৰ শিলৰ ঘট ৰাতি কিহবাই ভাঙ্গিলে। সেই ৰাতিএ তিঙ্গখাঙ্গৰ দ'লৰো ঘট ভাঙ্গিলে। পৰ্বতৰো অঙ্গদ'লৰ ঘট ভাঙ্গিলে। আতপাচে মহাৰাজা ভটীয়াই গৈ বৰনদী-মুখত ৰহি ফাকুযাত্ৰা কৰি অনেক দান-দক্ষিণা কৰি মাধগোসাঁই সেৱা কৰি উজাই ৰংপুৰলৈ আহিল। ৬২ ॥

গুৱাহাটীত স্বৰ্গদেৱ।—আতপাচে মহাৰাজা ঢকাক মাৰিবাক মনে বহাগত ভটীয়াই গৈ শৰাইঘাটত পৰীক্ষিত ৰজাৰ গড়ৰ কোলত বাহৰ কৰি ৰহিল। তাতে একদিনা ৰজাৰ বৰঘৰৰ কাৰেঙ্গৰ ফালে নাচনীয়াৰৰ ঘৰত চান্দতলীয়া হাৰি এটা সোমাইছিল। ওলাই যাওঁতে পৰীয়া মানুহে দেখি বোলে,—“সেইটো কোন?” এতেকতে বৰ ছ-হি লাগিল। ৰজাদেৱে উচাৰ খাই উঠি দা লৈ থিয় হৈ বাটঘৰৰ পৰা চেৰেগুৱাল ঘন্চাম পাঁচনিবৰাক মতাই নি, বোলে,—“ঘন্চাম, তঞি চা, কি হৈছে।” সিয়ো গৈ সমস্তকে নিজম কৰি সন্ধানিলে, বোলে,—“তহঁতৰ কি হ'ল? কি দেখিলি?” সিহঁতে বোলে,—“এই পোনে মানুহ এটা গ'ল, তাক দেখিহে ছ-হি লাগিল।” পাচে আৰিয়া লগাই চালে। আগে বৃষ্টি হৈছিল, দেখে তাতে খোজ পৰি গৈছে। সেই খোজ ফেটা। সকলতে সন্ধানিলে, বোলে,—“কোন আহিছিলি ক।” সকলোৱে বোলে,—“আমি নাই যোৱা।” এইৰূপে জনালত, ৰজাদেৱে বোলে,—“ভৰি ফেটা মানুহ কোন আছে তাক চাই খোজেৰে প্ৰমাণ কৰি চা।” পাঁচনিবৰাই বিচাৰ কৰি চাই হাৰিৰ ভিতৰত পাই আনি খোজত প্ৰমাণ কৰি প্ৰমাণত পাই ৰজাদেৱত জনালে। তাক বন্দী কৰি থব দিলে। ৰাতি পুৱালত অনেক প্ৰকাৰে সোধ-পোছ কৰি, কথা হেন জানি গোটা তিনিএকক পৰীক্ষিত ৰজাৰ গড়ৰ কাষৰত কুঠাৰেৰ বুকু ফালি মাৰিলে। আকবোৰৰ নাক-কাণ কাটি বাজলৈ উলিয়াই বৰুৱা হাৰিক ভিতৰত সন্মুৱালে। ৬৩ ॥

দীৰ্ঘেশ্বৰীত মৃগয়া ।—তাতে আৰু এক দিনা ৰজাদেৱে দীৰ্ঘেশ্বৰী পৰ্বতত পহু মাৰিবলৈ যাওঁতে বাটত ম'হ এটা আহি হাতী-ঘোঁৰাৰ, কাঁড়ী-বাৰুৱাৰ পালী ভাঙ্গি মানুহ এটা মাৰি দোলাকাথৰীয়াৰো পালী ভাঙ্গি ৰজাদেৱৰে, দুজনা গোহাঞিদেৱৰে দোলাৰ মাজত সোমালহি । আগেই মানুহ এটা মাৰি উত্তৰৰ পৰা দক্ষিণলৈ দীৰ্ঘেশ্বৰী পৰ্বতৰ কাথৰে সেই ম'হ আহিল । পহুকটাই যাঠি এপাট লৈ খোঁচ মাৰিলে, লৰ মাৰি দীৰ্ঘেশ্বৰীত উঠিলগৈ । পাচে ৰজাদেৱ গৈ খাজিখোৱা সোমাই কিছুমান থাকি ওলাই গৈ দীৰ্ঘেশ্বৰীৰ পহুচোঙ্গৰ টঙ্গিত উঠি পহু মাৰিছে, এনেতে বহুত বান্দৰ আহি টঙ্গিঘৰৰ ওপৰত উঠিলহি । চন্দ্ৰাতপতো উঠিল । একোৰূপে খেদিব নোৱাৰিলে । ৰজাদেৱে টঙ্গিৰপৰা নামি গুলিয়াই মাৰিব দিলে । পাচে আহোঁতে কানাইবৰশীবোৱা গড়ত প্ৰবলচিং হাতীৰ আগে দোলাকাথৰীয়া এটা জাওপুৰ দি ধৰিলে । তাৰ দাঁতৰ মাজত সোমাল, দাস্ত গাত নবহিল । এৰাই লৰ মাৰোঁতে চাব দি ধৰি মূৰৰ চেলৈ কাপোৰখান আনি চোবাই খাই উন্মত্ত হৈ গড়ৰ পৰা বাগৰি তললৈ মুণ্ডকৈ খাৱৈত পৰিল । পুখুৰীপৰীয়া বুঢ়াগোহাঞি সেইবেলা তাৰ মাউত, তেওঁ হুঁহুঁকি তাৰ মূৰতে ধ'ল, নপৰিল । পাচে ৰজাদেৱে তাৰ লগত হাতী দুটা আৰু মানুহো ৰখীয়া দি বুলিলে,—“হাতী ভাল নহয়, মানে নুতুলিব ।” এই বুলি আহিল । ৬৪ ॥

বঙ্গ আক্ৰমণ ।—আৰু পূৰ্বে ৰজাদেৱে ঢকা মাৰিবলৈ ভাদৰ দিনত লাইখুপনা গোহাঞিৰ পুতেক বৰগোহাঞি, কুঁৱৈগঞা ফুকন বুঢ়াগোহাঞি, কেন্দুগুৰীয়া ডেকা বৰপাত্ৰ-গোহাঞি, এই তিনিজন ডাঙ্গৰীয়া প্ৰমুখ্যে বৰুৱা, ফুকন সমস্ততো সন্ধানিলে, বোলে,—“মঞি ঢকা সীমাকৈ ৰঙ্গাগড়াৰ পৰা এই ৰাজ্যখানি মাৰিবলৈ মন কৰোঁ, তোমালোকে কি বোলা ?” কেন্দুগুৰীয়া বৰপাত্ৰ-গোহাঁয়ে মহাৰাজাৰ কথাত ভৰ দি বোলে,—“স্বৰ্গদেৱে উত্তমহে সন্ধানিলে । কৰতীয়া-গঙ্গা সীমা কৰি আমাৰেহে ৰাজ্য । আমি মন-কাণ নেদিবৰ দ্বাৰাইহে শত্ৰু লৈছে । ৰাজ্য হলে পৰ শত্ৰুক মাৰি আপুনাৰ সীমনা ৰাখি ৰাজ্য লৱনেসে যোগ্য । আৰু নাও-নাৱৰা,

আহিলা-পাতি বহুতো হুইছে। ৩৮দেৱৰ আজ্ঞা হলে তাক মৰা যাব।” কুঁৱৈগঞা ফুকন বুঢ়াগোহাঞি বোলে,—“স্বৰ্গদেৱে উত্তমহে সৃষ্টিছে, বৰপাত্ৰ-গোহাঁয়ে উত্তমহে কৈছে। স্বৰ্গদেৱৰ পূৰ্বৰ পুলিন’ৰজাদেৱে তেজ-শক্তিৰ বলে বঙ্গামাটি চড়াই কৰতোয়া-গঙ্গাত খাঙা পখালি গৈছে। তেতিয়া তাক আচল হেন দেখি গুৱাহাটীত থানা কৰি মানাহা সীমাকৈ গৈছে। জয়ধ্বজ ৰাজাদেৱৰ দিনত এনে আহিলা-পাতি বহুতো আছিল, তথাপি নাম হ’ল ভগনীয়া ৰজা। অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ, আহিলা-পাতি সমস্তো জড়, স্বৰ্গদেৱৰ বন্দী-বেটাহে চেতন; সেয়ে চলালে চলে, তাৰো বলাবল বুজিব লাগে; শত্ৰুৰো বলাবল বুজিব লাগে। জয়-পৰাজয় দুয়ো আছে, আকো বিশেষৰূপে বুজিহে বাঢ়িবলৈ ভাল হেন দেখি। তথাপি ৩৮দেৱে যি বুলিব, সেয়েহে হব।”

ৰজাদেৱে খং কৰি বোলে,—“সৰ্বকালে গোহাঞিবোৰৰ এনেহে কথা।” এই বুলি বিদায় দিলে। পাচত বৰুৱা, ফুকন সমস্তে বোলে,—“স্বৰ্গদেৱ, গোহাঞিবোৰক নালাগে, আমাক আজ্ঞা কৰোক, ঢকা সীমা কৰি আমি মাৰোঁগৈ।” পাচে ৰজাদেৱে বৰদুৱাৰমুখৰ পৰা লুইতলৈ আলিৰ দুইফালে খলা চিকনাই ৰাজ্যক পুহিলে। ৰজাদেৱে ওলাই গৈ আলিৰ দুয়োফালে সকলো প্ৰজাৰ আনন্দক চাবলৈ ঘৰ এটি কৰিছিলে। তাতে বহি লৈ সকলো ৰাজ্যে আশীৰ্বাদ কৰিলে, তাতে ৰজাদেৱৰ গা বয়া কৰিলে, ঘৰলৈ আহিল। সেই দিনাৰে পৰা নৰিয়া টান হৈয়েহে গ’ল। আৰু নগৰ বহল কৰিবৰ মনে হেৰালি পৰ্বতখানি খহোৱালে। ৰাতি সপোন দেখালে, বোলে,—“বিধাতাৰ নিৰ্ম্মাণ পৰ্বত, তাক যে খহালি এতেকেহে নৰিয়া পৰিলি।” পাচে পূৰ্বৱৰ্তে পৰ্বত বন্ধাই গছ-লতা এই সকলো কলে, অনেক দান-দক্ষিণাকো কৰিলে। তথাপি সুষ্ট নহ’ল। ৬৫ ॥

মৃত্যু।—নৰিয়া পৰিবৰ পৰা আঠ দিনৰ মূৰত দেৱবাৰে এপৰ বেলি আছোঁতে শ্ৰীশ্ৰীকদ্দসিংহ মহাৰাজা স্বৰ্গী হ’ল, ১৬৩৬ শকৰ ভাদ্ৰ মাসত, তাৰিফ ১৩, কৃষ্ণ দ্বিতীয়াত। ভোগ্য ১৮ বছৰ, ৬ মাস। ৬৬ ॥

পঞ্চম অধ্যায়।

স্বৰ্গদেৱ শিৱসিংহ।

সিংহাসন আৰোহণ।—সেই বেলাই বৰজনা গোহাঞিক বৰ-চ'ৰাতে হেঙ্গলাঙ্গত বহুৱাই তিনিজনা ডাঙ্গৰীয়া প্ৰমুখ্যে বৰুৱা, ফুকন সকলেও সেৱা কৰি বজা পাতিলে। পাতৰ বৰফুকনত সংশয়ে সেই ৰাতি সকলেও অস্ত্ৰে-শস্ত্ৰে সাৱধান হৈ বৰচ'ৰাতে ৰজাদেৱক আৱৰি উজাগৰে আছিল। আৰু বৰদুৱাৰত আছিল দুৱৰা ভিতৰুৱাল ফুকন, পানীদুৱাৰত মিৰি-সন্দিকৈৰ দিহিঙ্গীয়া ফুকন। ৬৭ ॥

ৰংপুৰলৈ ওভোতনি।—আনাদিনা উজাই আহিবলৈ যুক্তি হ'ল। এনেতে ৰজাদেৱৰ লগত যাবলৈ ওলোৱা তিনিজনী নাচনী ছোৱালী, তাৰে এজনী অশুচি হ'ল। এতেকে চাৰি দিন সেই নিয়মে থাকিল। শুক্ৰবাৰে মৰাজনা ৰজাদেৱক নাৱত তুলি ঘনুচাম পাঁচনিবৰাক পঠাই সেই তিনি ছোৱালীক চেপি মাৰি ঠেং-তলতে দিলে। পাচে কুঁৱৈগঞা ফুকন বুঢ়া-গোহাঞি, জপৰজলৰ পুতেক বৰচেটিয়া গোহাঞি, দুজনাক মূৰকৈ দি উজাই পঠালে। পাচে ৰজাদেৱে বৰফুকনক বন্দী কৰি লৈ উজাই আহি ৰংপুৰলৈ আহিল। মৰাজনা ৰজাদেৱক চুণপোৰাত থলৈনি। তাতে একপক্ষৰ মূৰত আহিনত ফুকন বুঢ়াগোহাঞি মৃত্যু হ'ল। কাতিত ৰজাদেৱৰ মৈদাম বান্ধিলে। আঘোণত কৰ্ম কৰিলে পৰ্ণদাহ কৰি। সমস্তে মহাজনসৱক আনি সভা কৰি দান-দখিণা কৰিলে। ফাগুনত শিঙ্গৰিঘৰ উঠি সিংহাসনত বসিল। নাম ললে শিৱসিংহ। সাত দিন ৰং-আনন্দ কৰি তিনিজনা ডাঙ্গৰীয়া প্ৰমুখ্যে সকলকো বঁটা-প্ৰসাদ যোগ্যানুৰূপে দিলে। আতপাচে বহাগত আওবৰ কলে। ৬৮ ॥

ফুলেশ্বৰী বৰকুঁৱৰী।—লাখটকীয়া কোছৰ জীয়ৰী ৰজাদেৱৰ ধাই আছিল। সেই ধাইকো চাঙ্গত তুলিলে। আৰু চিনাতলীয়া নটৰ জীয়ৰী, নাম ফুলমতী, নাচনীয়াৰ আছিল। তেওঁকে বৰকুঞৰী পাতি বৰৰজা নাম দিলে, ছত্ৰো দিলে, হস্তীতো তুলিলে। ভায়েকক বৰপাত্ৰ পাতিলে,

দদাএক এটাক তিপমীয়া ফুকন পাতিলে, এটাক ঢেকিয়াল বৰুৱা পাতিলে। আহোমৰো পূৰ্বৰ ধাৰণা গুচাই মৰাক পোৱালে; আৰু ঠাকুৰীয়া মহাজন-সকলক আনি আউনীআটীত, গড়মূৰত সেৱা কৰাই শ্ৰীমূৰ্তি ভাগৱত, শালগ্ৰাম, দেউৰী ভাগৱতী দি পূজা-সেৱা কৰিব দিলে। আৰু অনেক অপকাৰ কৰিলে, এই এক দোষ। আৰু ফুলবাৰীক ধৰি সমস্তো দেৱালয়ৰ মূৰ্তিসকল অনাই সোণাৰীজানৰ বাহৰত থাকি লুইতত সেই মূৰ্তিবিলাকক পেলোৱালে। পাচে শিলৰ পিতলৰ প্ৰতিমা কৰাই স্থানে স্থানে দিলে। এই এক দোষ। আৰু নামডাঙ্গৰ কোলত পুখুৰী খানি দ'ল বান্ধি নাম থলে গোঁৰীমাগৰ। পাচে সেই দোষে যুক্তিহে অনেক ললাট ভুঞ্জি মৰিল। ৬৯ ॥

দ্ৰোপদী পৰ্বতীয়া কুঁৱৰী।—আতপাচে তেওঁৰে সৰু ভনীয়েকক দিছিল মিৰি-সন্দিকৈৰ সলাল বৰগোহাঞিত। তেওঁৰে ফালৰ দুটা লৰা হ'ল। এনেতে ৰজাদেৱে কাটি আনি পৰ্বতীয়া কুঁৱৰী পাতিলে। এখেতো লৰা এটা হ'ল, তিপাম-ৰজা পাতিলে। আগৰ দুটাৰ এটাক বৰগোহাঞি, এটাক শদিয়াখোৱা পাতিলে। আৰু কলকুপৰীয়া গোহাঞিবোৰৰ গাৱঁৰ কাথৰত পুখুৰী এটা খানি দ'ল বান্ধি মঠ-মণ্ডপ কৰি উছৰ্গি নাম থলে শিৱমাগৰ। তাৰ পাচে উত্তৰে চিনাতলী বাহৰ কৰি তালৈকে ৰজাদেৱো সহিতে গৈ মাছ-পছ মাৰি ৰং কৰিলে। তাতে শূল ধৰি পৰ্বতীয়া আইকুঁৱৰী মৰিল। শ' আনি পৰ্বতত মৈদাম বন্ধালে। চিনাতলী বাহৰত যি ঠাইখানিত মৰিল তাতো দ'ল বন্ধালে। ৭০ ॥

নতুন বুঢ়াগোহাঁই।—সেই সময়তে ৰাইলুঙ্গীয়া ডেকাজনা বুঢ়া-গোহাঞি কাতিত মৰিল। আঘোণৰ ন দিন যাওঁতে দেৱবাৰে শিৱসিংহ মহাৰাজা চৰাইদেৱৰ ঘৰতে খুনমুগ্ধ কৰিবলৈ গৈ পুখুৰীপৰীয়া বৰা মাউত গোহাঞিক ৰজাদেৱ থকা ঘৰৰ ভিতৰলৈ স্ৰমাই নি গোহাঞিৰ মূৰত মহাৰাজাৰ চৰণ দি আশীৰ্বাদ কৰি বোলে,—“তোক মঞি গোহাঞি পাতিলোঁ। মোৰ আশীৰ্বাদে চিৰজীৱী হৈ থাকিব। বৃদ্ধ অৱস্থা হৈ আহুতে মূৰ লাগোক।” এই বুলি তামোল এমুঠি দিলে। আৰু

কাপৰ দুসাজ দি বোলে,—“এসাজ কাপৰ পিন্ধি কথা শুনি গোহাঞি হবি, যাওঁতে এসাজ পিন্ধি ঘৰলৈ যাবি।” এই বুলি ওলাই গৈ চ’ৰাৰ টুপত থাকিব দিলে। পাচে মজিন্দাৰক অনাই শিখাই গোহাঞি পাতিব দিলে। মজিন্দাৰো গৈ চ’ৰাৰ টুপতে মহাৰাজাৰ আজ্ঞা শুনাই গোহাঞি পাতি বোলে,—“গোহাঞি, তোমাক দেৱতা এইখান বুলিছে, বোলে, আগে যেনেকৈ মোত আপাহ লগালে সেই আপাহক পাইহে গোহাঞি পাতিছোঁ। পাচলৈকো যদি কোনো আপাহ পাম তেঁবে, গোহাঞিৰ যি চাউল-কানি হ’ল পো-নাতিলৈকো ৰহিব।”

পাচে গোহাঞি বোলে,—“স্বৰ্গদেৱে যি বুলিছে, আপাহ পাইহে গোহাঞি পাতিছে, মঞি স্বৰ্গদেৱৰ চৰণত কোনোৰূপে আপাহ কৰিছোঁ, ই নহয়; কিন্তু সেৱাৰ লুৰু ঈশ্বৰ, সেৱাতে সন্তোষ হৈ আপোনাৰ গুণকে প্ৰকাশ কৰেহঁতে, তেহে; মোৰ পৰা কোনো আখাৰ নহয়। আৰু যি বুলিছে, পাচলৈকো আপাহ পাব লাগে, সিয়ো মোৰ পৰা নহয়। মাতৃৰ গৰ্ভত থাকোঁতে বালকক ঈশ্বৰে অনুগ্ৰহ কৰি শিখা-বোধ দি জন্ম কৰায়, সেই ঈশ্বৰে স্বৰ্গদেৱে যদি শিখাই-বুজাই লৈ কোনো কাৰ্য্য-কামত আপাহ পায়, তেবেসে মোৰ চাউল-কানি হব, পো-নাতিলৈকো ৰহিব। মোৰ পৰা কোনোৰূপে নহয়।” পুতেককো লড়ি-গোহাঞি পাতি দুটা ঘোঁৰা দি বোলে,—“আতে উঠি ছয়ো বাপেক-পুতেক ঘৰলৈ যাউক।” ৭১ ॥

নতুন বৰকুঁৱৰী।—আতপাচে মাছুৰিয়াল লাইথপনা বৰগোহাঞিৰ পুতেক ভগাজনা সলাল বৰগোহাঞিৰ জীয়েক আকৰী গাভৰুক কালুগঞা বৰপাতৰে নিছিলে। এওঁকে আনি মহাৰাজা বৰকুঞৰী পাতিলে, ১৬৬১ শকত। ৭২ ॥

মৃত্যু।—১৬৬৫ শকৰ পুষত নেজলগা তৰা এটা ওলাইছিল, পুষ, মাঘ, ফাগুন তিনি মাস আছিল। ১৬৬৬ শকৰ আঘোণৰ ১০ দিন যাঞোতে শুক্ৰবাৰে ৪ দণ্ড ৰাতি আছোঁতে শিৱসিংহ মহাৰাজা স্বৰ্গী হ’ল।

চাৰিং-ৰজা, বাটঘৰীয়া গোহাঞি, ভোবোলা গোহাঞি, কালশিলা গোহাঞি, এই চাৰি ভায়েক কোষতে আছিল। পুতেক তিপাম-ৰজা অন্তৰ্জলৰ গাতত পানী দি ভৰিৰ বুঢ়া আঙ্গুলীত ধৰি আছিল। পুখুৰী-পৰীয়া বুঢ়াগোহাঞি, কালুগঞা বৰপাত্ৰ-গোহাঞি, মাছৰিয়াল শলাল-গোহাঞি, তেৰোঁৰে ভায়েক বিৰাই ন-ফুকন, দদায়েক কথাসোধা ফুকন, বকতিয়াল ৰূপচন্দ্ৰ বৰবৰুৱা, লানমাথৰুৰ ভিতৰুৱাল ফুকন, দুৱৰা বৰফুকনৰ পুতেক অভয়পুৰীয়া ফুকন, আনো দুই-চাৰি চমুৱা বৰুৱা, এইসকলো মহাৰাজাৰ কোলতে আছিল। মিৰি-সন্দিৰুৰ দিহিঙ্গীয়া ফুকন মাজৰ দুৱাৰতে আছিল। হাতীবৰুৱা ডেকা ফুকন চ'ৰাৰ উজনি টুপতে আছিল। বকতিয়াল ৰাজনেওগ চ'ৰাৰ মাজতে আছিল। ৭৩ ॥

ষষ্ঠ আশ্রয়।

স্বৰ্গদেৱ প্ৰমত্তসিংহ।

তিপাম-ৰজাৰ ৰজা হবৰ আয়োজন।—এনেতে কালুগঞা বৰপাত্ৰ-গোহাঞি, দিহিঙ্গীয়া বৰগোহাঞি, দিহিঙ্গীয়া নাওবৈচা ফুকন, এই তিনিয়ে তিপাম-ৰজাৰ ফাল হৈ ভিতৰুৱাল মানুহ, লিগিৰা প্ৰমুক্ষে সমস্তে এঠাই হৈ তিপাম-ৰজাক ৰজা পাতিবলৈ মন দিলে। মহাৰজা স্বৰ্গী হ'লতে তিপাম-ৰজা ৰজাদেৱৰ ভৰি এৰি উঠি আহি গা ধুই দা, বাক, বৰচা, যাঠী, কাণ্ড, ধনু লোৱাই ওলা বুলি সাক্ষ্য হ'ল। ৭৪ ॥

ৰজা-পতা লিগিৰা দমন।—এনেতে পুখুৰীপৰীয়া বুঢ়াগোহাঞি, বকতিয়াল বৰবৰুৱায়ে তিপাম-ৰজাক বুলিলে, বোলে,—“ৰজাৰ ভাই ৰজা আছে, ৰজাৰ পো ৰজা আছে। তহঁতে ৰজা নুহুই কোনোবা ৰজা হবনিকি? লিগিৰা লৰাৰে যে সাক্ষ্য হুই ওলাইছা কতবা ৰণ হৈছেনিকি?

তিনিজনা ডাঙৰীয়া, বৰুৱা, ফুকন সমস্তে পাতিলেহে বজা হুব পায় ।
লিগিৰা পোৱালীএ পাতিব পাইনিকি ?” বুঢ়াগোহাঞে চাৰিং-ৰজাক
বুলিলে,—“কি চাইছ, তিপাম-ৰজাৰ হাতত ধৰ ।” এই বুলিলতে
হাতত ধৰিলে । চাৰিং-ৰজাৰ হাতত দা আছিল । তিপাম-ৰজা দা গুচা
বুলি আজোৰ মাৰিলে । বুঢ়াগোহাঞে বোলে,—“দা এৰি নিদিবি ।”
তিপাম-ৰজা বোলে,—“মোৰো সৰু দাখানি দে ।” বুঢ়াগোহাঞে
বোলে,—“যি দা দিবি তাৰ পেটৰ লৰাকো ছিৰি কাটিম ।” এই বুলি
চাৰিও ভায়েকক তিপাম-ৰজা সহিতে উলিয়াই আনিলতে মিচাপ্ত ভিতক-
ৰাল মথায়ৈ ভেঁটি ধৰিলে । এনেতে বুঢ়াগোহাঞে বৰুৱাক বোলে,—
“কি চাইছ, কাটিলেচোঁ ।” এনেতে চাংমাই লিগিৰা লাইধনে দা এখান
আনি দিলে । সেই দা হাতত লৈ টোৱালতে ভাগিল । ওলাই আহি
বাটঘৰ পালেহি । তাতো তেনেকৈ বাট ভেঁটি ধৰিলে । সেইৰূপে
সিহঁতকো বোলা-মতাকৈ ভঙ্গাই দোলাকাখৰীয়া চ’ৰা পালেহি । তাতে
লুখুৰাসনৰ চাৰি কুৰি বাকুৱতীএৰে তাৰে ভিতৰৰ দিহিঙ্গীয়া নগা
লিগিৰায়ে ধৰিলে । তাকো সেইৰূপে ভঙ্গালে । ৭৫ ॥

প্ৰমত্তসিংহ বজা ।—চাৰিং-ৰজাক আনি বৰচ’ৰা তুলি বুঢ়া-
গোহাঞে, বৰবৰুৱায়ে বুলিলে,—“চাৰিং-ৰজা, তোমাক আমি বজা
পাতিলোঁ ।” এই বুলি বুঢ়াগোহাঞে হাতত ধৰি হেঙ্গলাঙ্গত তুলি
বোলে,—“ৰজাৰ ভাই ৰজা হ’ল । বৰুৱা, ফুকন প্ৰমুখ্যে সকলো ৰাজ্যে
সেৱা কৰ ।” পাচে সকলেও সেৱা কৰিলে । ৭৬ ॥

নতুন ৰজালৈ উপদেশ ।—বুঢ়াগোহাঞে ৰজাদেৱক বুলিলে,—
“তোমাক মহাপ্ৰভু ৰাজপদক দিলে । সন্তক পালন, দুৰ্ঘটক দণ্ডি,
প্ৰাণীৰ সুখ-দুখ বিচাৰ, তোমাৰ ইহে ধৰ্ম্ম । আৰু ডাঙ্গৰ বৃদ্ধৰ আশ্ৰয়ত
যেনেকৈ তাপ আদিক নাপায়, ককাই ৰজাদেৱৰ আশ্ৰয়তে তেনেকৈ
দেৱকো দেশৰ প্ৰজাৰ দোষে-গুণে নাপাইছিল । আজি ধৰি পৰমেশ্বৰে
দোষ-গুণৰ আশ্ৰয় কৰালে । যি কাৰ্য্যৰ পৰা দোষ হই, যি কাৰ্য্যৰ
পৰা গুণ হই আকো স্বৰ্গদেৱে নিয়ম কৰিব লাগে । আৰু তোমাৰ

তিনিটি ভাই আছে, ইবোৰকো পুত্ৰৰতে প্ৰতিপাল কৰিব লাগে। ইবোৰেয়ো পিতৃবোধে সেৱা কৰিব লাগে। পাচলৈকো বৰ-সৰু-ক্ৰমে প্ৰবৰ্ত্তিব লাগে। আৰু তিপাম-ৰজাকো নেৰিবা, পুত্ৰৰতে স্নেহ-দায়া কৰিবা।” এই বুলি বুঢ়াগোহাঞি শ’ ধুৱাই কাপোৰ জাপিবলৈ চাঙ্গলৈ উঠি গ’ল। মাঘৰ ২০ দিন যাঞোতে দেৱবাৰে শিৱসিংহ ৰজাক বুঢ়া-গোহাঞি পৰ্বতত নি মাটি দিলে। ৭৭ ॥

ৰাজদ্রোহীৰ দণ্ড।—যাতো ৰাজদ্রোহক মন কৰিলে, এতেকেহে কালুগঞা বৰপাত্ৰক ভাঙ্গি কেন্দুগুৰীয়া বৰপাত্ৰৰ পুতেকক বৰপাত্ৰ পাতিলে; দিহিঙ্গীয়া বৰগোহাঞিক ভাঙ্গি লাইথপনা বৰগোহাঞিৰ পুতেক খাম্চং গোহাঞিক বৰগোহাঞি পাতিলে। আতবাজে ঢেকিয়াল বৰুৱা, তাৰে পুতেক লৰি-গোহাঞি, তিপমীয়া ফুকন, লিগিৰা বিৰহ, নগা, আনো বাকুৱতী প্ৰমুখ্যে সকলকো লোৱা লগাই হাতীশালত বন্দী কৰি থলে। ফাগুনত মহাৰাজাৰ কৰ্ম্য কৰিলে। সকলো মহাজনসৱক অনাই হৰি-সেৱা কৰাই অনেক দান-দখিণা কৰিলে। চৈত্ৰত দ্ৰোহীসকলক সোধ-পোছ কৰি অল্প দায় ঘিসবক পালে তাক দণ্ড কৰি ঘৰলৈ খেদিলে। তিপ-মীয়া ফুকনক, ঢেকিয়াল বৰুৱাক, তাৰে পুতেক নগা, আনো ছুৰাচাৰীক নাক-কাণ কাটি দণ্ড কৰি তেজীত পাতিলেনি। ৭৮ ॥

ৰজা-অভিষেক।—১৬৬৭ শকৰ আহাৰৰ তিনি দিন আছোঁতে শুক্ৰবাৰে পুৱাতে শিঙ্গৰিঘৰ উঠিল। দুপৰ চাৰি ডাঁৰ মৰাত তিনিজন ডাঙ্গৰীয়া গৈ ৰজাসেৱা কৰি তিফাইত মাটি দি ওলাই আহিল। পাচে ৰজাদেৱে মিঠাবগৰী হাতীক পশ্মাই মাউতক আনিব দি টঙ্গি বন্ধাই তাক্কাৰ পৰা উঠি চেং আনিবলৈ গ’ল। চেংঘৰতো হাতীৰ পৰা চাঙ্গলৈ উঠি ডিঙ্গিত চেং লৈ সেইৰূপে আহি তাক্কাৰ নামি গৈ খাইলতৰ কোঁঠাত আঁৰকাপৰ তৰি তাৰ ভিতৰতে ডিঙ্গিত চেং লৈ বহি আছিল। আঁৰকাপৰৰ বাজে উত্তৰা-দখিণাকৈ সিংহ-পীৰা পাতিছিল, তাতে উঠিবলৈ সিংহ-পত্ৰৰ খুৰাৰে উত্তৰফালে চাপৰ-ওখ ক্ৰমে তিনিখানি পীৰা পাতিছিল। তিনিৰ ওপৰতে তিনিখানি তলচা। সেই সিংহ-পীৰাতে উঠোঁতে

বুঢ়াগোহাঞি সোঁহাতৰ ফালৰ পূবৰ খুড়াত ; বৰগোহাঞি ধৰিছিল পশ্চিমৰ খুড়াত ; বৰপাত্ৰই, বৰবৰুৱাই দক্ষিণ দুই খুড়াত । সিংহ-পীৰাও এক সিংহেৰে ঠগাৰ নিয়মে, তাৰ ওপৰত সিংহ-পশু লগোৱা টঙ্গি-পীৰা পাৰিছিল । সেই টঙ্গি-পীৰাতে পশ্চিমৰ ফালে সাপ এটা কৰিছিল ।

ৰজাদেৱে ডিঙ্গিত চেং লৈ দক্ষিণৰ মুখে বুঢ়াগোহাঞিৰ মূৰত হাত দি সেই সিংহ-পীৰাত উঠি পূবলৈ মুখে পশ্চিমলৈ পিঠি দি সেই সাপতে আউজি বহিল । বাইলুঙ্গ বাখাম কৰিলে, ৯ জাই হিলৈ মাৰিলে, বৰঢাক আদি কৰি সমস্তো বাদ্য বজালে । সেই সময়ত ৰজাদেৱে তিনিজন ডাঙ্গৰীয়া, বৰবৰুৱা, আহম ভণ্ডাৰী বৰুৱা, বাইলুঙ্গ তিনিটা, আতবাজে কেও নাই । নামোতে বুঢ়াগোহাঞিৰ মূৰত হাত দি নামিল । দেওধাই-বোৰে সোমাই গৈ বাখাম কৰিলে, ৰজাদেৱে আঁৰকাপোৰৰ ভিতৰত চেং থৈ আহি টুপৰ নৰা-পীৰাত বহিলহি । তাতে ভণ্ডাৰীবৰুৱাবোৰে তামোল, পান, চাউল, হাঁহকণি, কাপৰ লৈ লিখন কৰিলে । আঁৰকাপৰ দাঙ্গিলত তিনিজন ডাঙ্গৰীয়া প্ৰমুখ্যে বৰুৱা, ফুকন সমস্তেও ৯ বাৰ সেৱা কৰিলে, সকলো ওলাই আহিল । ডাঙ্গৰীয়াসকল চটাই চ'ৰাতে বহিলহি । হোলোঙ্গত সকলেও সাজ খালে । আতবাজে দুই ডাঁৰ বেলি আছোঁতে ন-খুপীয়া সিংহাসনত বসিল । তাতে তিনিজন ডাঙ্গৰীয়া লিখন কৰি বৰুৱা, ফুকন সমন্বিতে সাতবাৰ সেৱা কৰিলে । সিংহাসনৰ পৰা নামি হোলোঙ্গৰ উজনিফালে মথৰিৰ কাখৰত নৰা-পীৰা পাৰি তাতে উঠি থিয় হৈ যাঠীএৰে খুঁচি শুকুলা ম'হ এটা মাৰিলে । তিনিজন ডাঙ্গৰীয়াও ক'লা ম'হ এটা মাৰিলে । সাতো দিন এই ক্ৰমে মাৰি ৰং-আনন্দ কৰিলে ।

চেঙ্গকো অনা নিয়মে আঠ দিনৰ দিনা নি দেওঘৰত থৈ আছোঁতে দোলাৰে আহিল । ডাঙ্গৰীয়াসকলো চটাই চ'ৰাতে নিয়মে বহি আছিল । সেই সময়তে ৰং-আনন্দ চাবৰ অৰ্থে জয়ন্তা-কছাৰীৰ কটকীক মহাৰাজা বৰুৱা সহিতে সমালোচন হৈ আনিব দি পাচে তিনিজন ডাঙ্গৰীয়াত স্তম্বিলে । বৰগোহাঞি, বৰপাত্ৰ বোলে,—“এনে সভালৈ আনিব লগা ।” বুঢ়াগোহাঞি বোলে,—“জয়ন্তা-কছাৰী দুখান ৰাজ্য স্বৰ্গদেৱৰ পুখাও-পুলিনৰ ”

থাপিত-সাঁচিত। স্বৰ্গদেৱৰ বুপাৰজা সিহঁতৰ অপৰাধ পাই ছয়ো ৰাজ্য মাৰি তাৰ পাত্ৰ-মন্ত্ৰী সমন্বিতে ৰজাক ধৰি আনিলে। সেয়ে যি নিবন্ধ কৰি গ'ল, কছাৰী তাতে ৰহিল, জয়ন্তা নৰহিল। সেই অপৰাধতে ১৪ বৎসৰ বন্দী কৰি থৰা হৈছে। কছাৰীক সভা দেখাব লাগে, জয়ন্তাক দেখাবলৈ ভাল নহয়। হেন দেখি যদি দেখুৱা গ'ল এই ১৪ বৎসৰ বন্দী কৰি থবৰ একো প্ৰয়োজন নহ'ল।” তথাপি আনি সভা দেখালে। ৰজাদেৱৰ লিখনত বৰফুলাম কাপৰ কুন্মিনে সহিতে সাজকাপৰ এশৰাই, সোণ পাঁচ টকাৰ টেমি এটা, তিন টকাৰ বৈৰৈ-দিয়া কেৰু একযোৰ, দুই টকাৰ কলক একযোৰ, ২৮ ৰূপৰ বটা এটা, দুই টকাৰ কলক এযোৰ, গাহৰি দুটা, কুকুৰা দুই যোৰ, ৰাজহাঁহ দুই যোৰ, বন্দী-বেটী দুটা, মতা ম'হ ২টা, খিৰতী গৰু এহাল। ৫ দিনৰ মূৰত মঙ্গলবাৰে ২ পৰ ৪ ডাঁৰ মৰাত তিনিজন ডাঙ্গৰীয়া সবেও গৈ সেইদৰে বস্ত্ৰ দি টুপৰ পৰা সোৱা কৰিলে। মাঘত আওবৰ কলে। ৭৯ ॥

ৰাণীৰ কটকী।—১৬৬৭ শকৰ ফাগুনত বুঢ়াগোহাঁয়ে ৰাণীৰজাৰ ৰূপ তুলিলে। বিদ্যানিবাস কটকীয়ে ভেঁটালে। পাচে বুঢ়াগোহাঁয়ে বোলে,—“বিদ্যানিবাস, ৰাণীৰ ৰূপত সোধ, সি যেখন আহে স্বৰ্গমহাৰাজাৰ বন্দী-বেটা, থল-পৰ্বতৰ সকলৰো কুশল, ই আহিবৰ বা কতদিন হ'ল, পথত আহোঁতে বা ভয়-সংশয় কি পালে?” বিদ্যানিবাসে সুখিলত ৰাণীৰ ৰূপে বোলে,—“আমি যেতিয়া আহোঁ স্বৰ্গমহাৰাজাৰ বন্দী-বেটা, থল-পৰ্বত সকলৰো কুশল। আমি আহিবৰ অহা-থকাই পাঁচ পক্ষ হ'ল। পথে-ঘাটেও ভয়-সংশয় নেপালোঁ।” গোহাঁয়ে বোলে,—“স্বৰ্গমহাৰাজাৰ বন্দী-বেটা, থল-পৰ্বতৰ ইহঁতে সমন্বিতে যে কুশলে থাকিব, আমাৰো অভিমত এইএহে।” ৰাণীৰ ৰূপে বোলে,—“গাৰো মিকিৰ আমি, পৰ্বতৰ মাজত থাকোঁ, বাটৰ জেং পথৰ কুকুৰ বুলি গৰু-হাড়টো দিছিল, সেয়ে গুচিছে। আমাৰো বল টুটিল। তাকে পাই খাবৰ নিমিত্তে সিহঁতে মোক পঠাই দিছে। আমি দেৱতা-ঈশ্বৰক কিকৈ লগ পাম? তিনিজন ডাঙ্গৰীয়াৰ পৰাহে হয়।” গোহাঁয়ে বোলে,—“বিদ্যানিবাস,

ৰাণী-ৰূপত ক, প্ৰভু ৰামচন্দ্ৰত বনৰ বানৰে ভক্তিকপে প্ৰাৰ্থনা কৰিলত তাৰো বাঞ্ছিত সিদ্ধ হৈছে ।” ৮০ ॥

গড়-মন্দিৰ নিৰ্মাণ ।—পাচে এওঁ ৰজাদেৱেই বাঁহৰ, কাঠৰ ঘৰৰ দৰে দুই টুপীয়াকৈ ৰংপুৰত ৰংঘৰ পকী কৰিলে আৰু গড়গাওঁ নগৰৰ দুৱাৰঘৰ কেইটা পকী কৰিলে। গুৱাহাটীত শুক্ৰেশ্বৰ দেৱালয়ৰ দ'ল কৰি দিলে । আৰু ৰুদ্ৰসিংহ স্বৰ্গদেও স্বৰ্গী হোৱা ঠাইত গুৱাহাটীৰ উত্তৰপাৰত ১৬৭৩ শকে দৌল কৰি ৰুদ্ৰেশ্বৰ নামে শিৱ স্থাপন কৰি দেৱালয় পাতি মাটি, পাইক দেৱতৰ কৰি দিলে । সেই কাৰণে ৰুদ্ৰেশ্বৰ-গ্ৰাম নাম হ'ল । আৰু কামৰূপ পিয়ল কৰাই কাগজ-পত্ৰ নিবন্ধ কৰিলে । এওঁ ৰাজাৰ দিনত বিশেষ কোনো কৰ্ম নহ'ল । ৮১ ॥

মৃত্যু ।—পৰে ১৬৭৩ শকৰ ২৯ আশ্বিন কৃষ্ণা নৱমী তিথিত স্বৰ্গী হ'ল । ভোগ ৬ বৎসৰ, ১০ মাহ, ৫ দিন । ৮২ ॥

সপ্তম অধ্যায় ।

স্বৰ্গদেৱ ৰাজেশ্বৰ সিংহ ।

স্বৰ্গদেৱ ৰাজপাটত উঠে ।—প্ৰমত্তসিংহৰ মৃত্যুৰ পাচত, তেওঁৰ সৰু ভায়েক, ৰাজেশ্বৰ সিংহ নাম লৈ ৰাজপাটত উঠে । ৰাজেশ্বৰ সিংহ ৬দেৱৰ কোঞৰ কালতে তিনি পুত্ৰ হ'ল । বৰজনাক কান্দুৰা গোহাঁইদেউ বুলিছিল । তান ভাতৃ মাজিউজনাক চাৰিঙ্গীয়া মেল দিছিল । তান ভাতৃ সৰুজনাক গোহাঁইদেওক সৰুমেল দিছিল । এই তিনি পুত্ৰক ৰাজা হৈ তিনি মেল দিছিল । পাটত উঠিলত কোঞৰ এটি জন্মিল । সেইটোক পাটকোঞৰ বুলিছিল । পাচে কান্দুৰা গোহাঁইদেউৰ গড়গ্ৰামত মৃত্যু হ'ল । ভোগবাৰীত মৈদাম বান্ধিলে । ১৬৭৪ শকত শিঙ্গৰিঘৰ উঠিলত সকলো মহন্তক অনাই সাত দিন উৎসৱ কৰি দান-দক্ষিণা কৰিলে ।

দৰঙ্গীৰ ৰাজাসকলকো আনিছিল। তিনিজন ডাঙ্গৰীয়াক মুখ্য কৰি গড়গঞা, গুৱাহাটীয়া সকলকো যোগ্য-অনুকূলে বঁটা দিলে। ১৬৭৫ শকত পাটঘৰ উঠিল। ৮৩ ॥

দেশভ্ৰমণ।—আতপাচে ১৬৭৮ শকত ৰাজেশ্বৰ সিংহ ৩৩ গুৱাহাটীলৈ যাবলৈ ৩দেৱে বকতিয়ালৰ কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবৰুৱাক বাহৰ কৰিবলৈ আজ্ঞা কৰিলে। ৩ৰ আজ্ঞায় বৰবৰুৱাই কৰালে বাহৰ,—সোণাৰী নৈত ১ খান, গজপুৰত ১ খান, দেৱৰগাঁৱত ১ খান, জটিয়াৰাজত বিশ্বনাথৰ পোনে ১, কলীয়াবৰত ১, সৰিয়হতলীত ১, বৰদোৱা ১, বেকী ১, কালশিলা ১, বৰনদী ১, হাজো ১। পাচে স্বৰ্গদেউ এই বাহৰে বাহৰে থাকি, পহু, মাছ, ম'হ মৰাই অনেক ৰং-ঢং কৰি গুৱাহাটী পালত বৰফুকনে লতাশিলৰ পৰা আগবাঢ়ি নিলেহি। এইৰূপে হাতীৰ তলত পৰি বহুলোক মৰিল। ক্ৰমে ১৬৭৯ শকত চৈত্ৰ, মাহত ৩৩ থকা বাহৰে বাহৰে থাকি উজাই আহি ৰংপুৰ পালেহি। ৮৪ ॥

নৰাৰ কটকী।—আতপাচে বৰনৰাৰ পৰা ফুকন ৪টা আহিল। বুঢ়া চিৰিং ফুকনে ৰমণী বজাৰৰ বহা ঘৰতে ধাৰাণে তুলিলে। আতপৰেও কুঁৱৈগঞা বুঢ়াগোহাঁইৰ নাম ভগি, বোকা নগৰত ঘৰ আছিলে, তাতে ধাৰাণে তুলিলে। আতপৰে চটাই-অলীয়া দৌলবন্ধা বৰগোহাঁয়েও চটাই-আলিৰ বহা ঘৰতে তুলিলে। নৰাৰ কটকীক মেহেঙ্গাত তুলি ম'হৰ মুণ্ড শিঙে সৈতে সিজাই তিনিও ঠাইত ভাত খুৱালে। আতপৰে ৩এ গড়গাঁৱত হোলোঙ্গত তুলিলে। আৰু কটকী তোলাত ৩এ এইৰূপ আজ্ঞা কৰিলে, তিনিজন ডাঙ্গৰীয়াক মোক্ষ কৰি বৰবৰুৱা, ফুকন, ৰাজখোৱা, চমুৱা ফুকন, বৰুৱা, হাজৰিকীয়া, সকলকো যাৰ যি যোগ্যতা পাগ-জেমা, বস্ত্ৰ-অলঙ্কাৰ পিন্ধিব দিলে, আৰু কাঁড়ীৰ শইকীয়া, বৰা, পাইক পৰ্য্যন্তে সকলোকে ভাল বস্ত্ৰ পিন্ধিব দিলে। কটকীকো বৰদুৱাৰৰ মুখৰ হাতীশালতে থৈছিল। সেইবেলা ৩দেৱৰ আজ্ঞায়ে মানুহক তিনি সাজকৈ বস্ত্ৰ দি ভিন্বে ভিন্বে সলাই পিন্ধি আয়াযাত, ওলোৱা-সোমোৱা কৰিব দিলে, মানুহ বিস্তৰ দেখিবৰ কাৰণে। পাচে নৰাৰ কটকীয়ে বোলে,—

“হয়, ভাই-ৰজাৰ মানুহ বহুত, তথাপি আলিৰ বন মৰাহে নাই,” এনে বুলিলে। ৮৫ ॥

বঙ্গালী বাজিকৰ।—আতপাচে স্বৰ্গদেৱে বঙ্গালৰ পৰা বাজিকৰ এযোৰা অনালে, আৰ উপৰি বাঁহপাতি ওস্তাজ, তাইৰ লগে আৰু জনীদিয়েক। পাচে স্বৰ্গদেৱে সিহঁতক নিয়াই ৰংঘৰতে ৰং কৰিছিল; বাজিও এই,—দুপতীয়া আমৰ পুলিত আম লগাইছিল, ত্ৰিশূলৰ ওপৰত নাচিছিল। আৰু অনেক বাজি কৰি ৩ক ৰং দেখালে। পাচে ৩দেৱে ৰং পাই সিহঁতক দিলে ৰূপ ১০০০ টকা। ৮৬ ॥

কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবৰুৱাক হত্যাৰ চেষ্টা।—আতপৰে ৰংপুৰতে ১৬৮৫ শকৰ কাৰ্ত্তিক মাহত একদিনা প্ৰতি বৰবৰুৱা দিৱসত বহা-ঘৰতে আছিল। পাচে গধূলি ১ দণ্ড নিশা যোৱাত পৰলৈ আহিল। বুকুজ সোমাইছেহি, এনেতে পাচৰ পৰা চোৰে দিঙ্গিত দাৰে ঘা মাৰিলে, কথমপি নলি নিছিগিল। পাচে সেই চোৰক টেকেলা বৰাই সাবট মাৰি ধৰিলে। বৰবৰুৱাক যাদ তামুলীৰ পুতেক ৰামকৃষ্ণয়ে সাবট মাৰি ধৰিলে, আনো মানুহ সহিতে পালীলৈ লৈ আহিল গলত কাপোৰ বান্ধি। এনেতে পুতেক চোলাধৰা ফুকনত বাৰ্ত্তা কলেগৈ চোলাধৰা ভণ্ডাৰত। চোলাধৰা ফুকনেও এই বাৰ্ত্তা পাই বিহ্বল হৈ চান্দলৈ গ'ল। ৩ৰ আগত দণ্ডুৱতে পৰি কান্দি কান্দি কলেগৈ, বোলে,—“স্বৰ্গদেৱৰ বন্দী বৰুৱাক বৰদুৱাৰৰ ভিতৰতে চোৰে ঘৈয়ালে, ঘৈয়াই বা কোনে ইয়াক বুজিব নোৱাৰি।” পাচে ৩এ বিস্ময়ী শুনি বোলে,—“বাক, ইয়াক বিচাৰ কৰা যাব। মই বিদ্যামানে থকাত মোৰ বৰুৱাক নো কোনে ঘৈয়াইছে বিচৰা যাব।” বৰবৰুৱাও পালী-পৰ নিবন্ধে দিয়াই থাকিল আৰু সেই ৰাতি বৰবৰুৱাৰ ফাললৈ হিলৈৰ মুখকৈ পাতিছিল। আৰু সিৰাত্ৰি মিৰি-সন্দিকাইৰ নাওবৈচা ফুকনৰ আপৰ বহা-ঘৰতে আছিল। পাচে গড়ৰ ভিতৰত কটাকটি লাগিছে বুলি শুনি সেই ৰাতিয়েই আহি নগৰ সোমালহি, লগত জোৰ নাই। ৮৭ ॥

অপৰাধীৰ বিচাৰ।—পাচে ৰাতি পুৱালত সেই ঘৈওৱা মানুহটোক

সকলেও চিনি পালে,—নাজিৰাহটীয়া গণক, নাম বতিকান্ত। পাচে ৬ৰ আঙাৰে বতিকান্ত গণকত স্মিলিলে, বোলে,—“এই কৰ্ম্য কাৰ আলচেৰে কৰিলি?” সি বোলে,—“মই ঘৈয়াবৰ হয়।” লগত যি কেইটা মানুহ আহিছিল তাৰো কথা কলে, বোলে,—“চাওডাঙ্গৰ বৰচমুৱা ১টা, লুখুৰাখনৰ ঢেকিয়াল বৰুৱা মণি ১, ভাগিনেক সন্দিকৈৰ দয়ঙ্গীয়া ডেকা ১।” এই দুইকো সোধত পৰিলত বৰদুৱাৰৰ মুখৰ হাতী-শালত লোৱাদি থোৱালে। পাচে নাওবৈচা ফুকনকো আপৰত কিয় আহে বুলি বন্দীকৈ লোৱা দিলে। আৰু বাৰুকিয়াল বৰগোঁহাই-পৰীয়া ঘৰফলীয়া বৰুৱা আছিল। তেওঁ পৰৰ পৰা ওলাই যায়, এনেতে ঢেকিয়াল বৰুৱা বন্দী কৰা ঠাইৰে পৰা মাত লগাই, বোলে,—“মোৰ মূৰত হাচটি নাই, তোমাৰ লগৰ হাচটি গছি দি পঠোৱা।” পাচে উদাৰ চিত্তে থাকি বৰুৱাৰ লগত ফুৰা সাজ-হাচটি গছি দি পঠালে। পাচে আকে বখীয়া টেকেলাই দেখি বৰবৰুৱাত কলেহি। শুনি এই কথাকে ৩লৈ জনালে। ৩এ শুনি “বন্দী কৰা মানুহক হাচটি কিয় দিব?” বুলি দায় ধৰি বৰবৰুৱাৰ ভিনসি ঘৰফলীয়া বৰুৱাক ভাঙ্গি খেদিলে। বৰবৰুৱাৰ আপোনাৰ বায়েকক ঘৰফলীয়া বৰুৱালৈ দিছিল। পাচে সোধ পৰিলত ঢেকিয়াল বৰুৱাক, ভাগিনীয়েক দুয়োকো শালত দি ভূৰ বান্ধি তাতে তুলি ভাগিনীয়েকৰ কান্ধত তামোলৰ হাচটি দি ওটাই পঠালে। এইৰূপে মেল কৰি বাবুলি আৰু নাওবৈচা ফুকনকো নাক-কাণ কাটি নিবোকত পাতিলে, আৰু বৰচমুৱা মঙ্গজক তৈলত ভাজি মাৰিলে। লগৰ তিনি মানুহক কুঠাৰেৰে ফালিলে। বতিকান্ত গণককো কুঠাৰেৰে ফালিলে। বৰবৰুৱাক ঘৈওৱা মিত গঢ়া কমাৰকো কাণ-নাক-চৈক্ষু গুচালে। সেই সময়তেহে বৰবৰুৱা ৩লৈ জনাই কুৰিএ পতি টাঙ্গন একোডাল লগত ললে। সেই কালৰ পৰাহে বৰবৰুৱাৰ লগত টাঙ্গন হ’ল, নিত্যপৰো হ’ল। ৮৮ ॥

মণিপুৰৰ ৰজা জয়সিংহ।—আতপাছে মিৰি-সন্দিকৈৰ নাওবৈচা ফুকন পাতিলে। পুতেক খঙ্গীয়া ফুকনক ঢেকিয়াল ফুকন পাতিলে, আৰু বৰবৰুৱাও ভাল হ’ল। আতপৰে ব্ৰহ্মাৰ ৰজা মগলুৰ দেশ ললত

মগলু আহি কছাৰীত সোমালহি । তাতে থাকি আমাৰ চৌকিদাৰ বৰুৱালৈ জনাই পঠালে, বোলে,—“আমাক যদি বৰবৰুৱা নিয়াই তেবে ৩ৰ চৰণত শৰণাপন্ন হব পাৰোঁগৈ ।” আৰু এইকপ কছাৰী ৰজাও কৈ-পঠালে । পাচে চকীয়াল বৰুৱা এই কথাকে বৰবৰুৱালৈ ৰহস্যে জনাই পঠালে । বৰবৰুৱাও শুনি এইকপে প্ৰাৰ্থনা কৰি ৩লৈ জনালে, বোলে,—“কছাৰী ৰজা, মণিপুৰীয়া ৰজা, দুয়ো ৰজা ৩ৰ চৰণত শৰণাপন্ন হবৰ মনে আহিব খোজে, আমালৈ কৈ পঠাইছে, এতেকেহে ৩লৈ জনাইছোঁ । যদি ৩ও মই বন্দীকে আজ্ঞা কৰে মই বন্দীয়েও দুয়ো ৰজাক আনি ৩ৰ পুণ্য-প্ৰতাপ-বলে দুয়ো ৰজাক সেৱা কৰাব পাৰি যেন দেখি ; আৰু কছাৰী, মণিপুৰীয়া, দুয়ো ৰজাও বুলিছে, বোলে,—‘আমাক বৰবৰুৱা আহি নিওঁকহি ।’ এতেকেহে মই বন্দীয়েও জনাইছোঁ ।”

৩য়েও এইকপ শুনি বৰবৰুৱাকে দুয়ো ৰজাক আনিবলৈ আজ্ঞা কৰিলে । বৰবৰুৱাও ৩লৈ প্ৰাৰ্থনা কৰি, বোলে,—“৩ৱে মই বন্দীক আজ্ঞা কৰিছে, বন্দীয়েও যাম । ৩ৱে যেন চোলাধৰা ফুকনক ডেকা-বৰবৰুৱা নাম দিব ।” পাচে ৩এ, শুনি বোলে,—“ভাল, চোলাধৰা ফুকনক ডেকা-বৰবৰুৱা পতা হব ।” পাচে ৩এ চোলাধৰা ফুকনক বৰফুকন বহা ঠাইতে বহিবলৈ আজ্ঞা কৰিলে, ডেকা-বৰবৰুৱা নাম দিলে । ৮৯ ॥

বহাত বৰবৰুৱা ।—পাচে আশ্বিন মাসত বিজই দশমীৰ দিনা যাত্ৰা কৰি অনেক প্ৰজা, হাতী-ঘোঁৰা, আহিলা-পাতি সহিতে ক্ৰমে গৈ বহাৰ চৌকীতে থানা কৰি ৰহিল । এই বৰবৰুৱাক ঘৈয়াবৰ পাঁচ বৎসৰৰ পাচে দুয়ো ৰজাৰ ঠাইলৈ কটকী পঠাই দিলে, বোলে,—“দুয়ো ৰজা আমালৈ কোৱাত থাকি আমিও ৩ৰ চৰণত জনাই আহিছোঁ, এতেকে দুয়ো ৰজা বিলম্ব নকৰি শীঘ্ৰে আহক । এইকপে কটকীয়ে কলতগৈ মণি-পুৰীয়া ৰজা জয়সিংহ, পুতেক যুৱৰাজ অনুপানন্দ, কছাৰীৰো ডেকা-ৰজা সহিত জেঠ মাসত আহি বহাৰ চৌকীত বৰবৰুৱা সহিতে সন্তোষা হ’লহি । পাচে বৰবৰুৱাও ৰজাসকলক দেখি হৰ্ষযুক্ত হৈয়া সাত জাই হিলৈ জাই কৰালে, আৰু অনেক উৎসৱ কৰালে । পাচে সেই জেঠ মাহতে

নাও-নাওৰা আনিবৰ নিমিত্তে কলঙ্গৰ পৰা লোহিতলৈ জান এটা খনাই
 দুয়ো বজা সহিতে সেই ঝানে ওলাই উঝাই আহিল, আৰু পৰ্বতত
 পাই হৰগৌৰীৰ মূৰ্ত্তি এখনো আনিলে। ক্ৰমে আহি বংপুৰ পালেহি।
 পাই বৰদুৱাৰৰ মুখ বঙ্গনাথতে ব'লহি। বজাসকলকো মতাইমৰাত থলে,
 আৰু দুয়ো বজাৰ লগত মানুহ ৫০০ মান আহিছিল। পাচে বৰবৰুৱা
 ওলৈ জনাই পঠালে, বোলে,—“ওৰ বন্দীয়ে ওৰ পুণ্য-প্ৰতাপৰ বলে
 দুয়োজনা বজাক লৈ আহিছোঁ।” পাচে ওএ শুনি বৰবৰুৱাক চৌৰা-
 লৈকে অনালে। আৰু সেইদিনা তিনিজনা ডাঙ্গৰীয়া প্ৰমুক্ষে সকলো
 ফা-ফুকন চাপিছিল। পাচে ওএ তিনিজনা ডাঙ্গৰীয়া সহিতে বৰবৰুৱাক
 চাঙ্গলৈকে নিয়ালে। বৰবৰুৱায়ে ওক সেৱা কৰিলে। ৯০ ॥

কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰৰ কীৰ্ত্তি।—পাচে ওএ স্তম্বিলে বোলে,—“বৰুৱা, যি কাৰ্য্যে
 গৈছিল, সেই কাৰ্য্য সিদ্ধি হ'ল? আৰু পথ-প্ৰবাসত ভয়-ভ্ৰান্তি কিমান
 পালা আৰু লোকজন বা কিমান হানি হ'ল? আহিলা বা কত দিনে,
 ইঠাই পাবৰ হ'ল কত বেলি?” এইকপে ওএ বাক্যেৰে স্তম্বিলত বৰবৰুৱা
 বোলে,—“ওও ঈশ্বৰ, ওৰ পুণ্য-প্ৰতাপৰ বলে মই বন্দীয়ে মণিপুৰীয়া বজা
 জয়সিংহকে আৰু কচাৰীৰ বজাৰ মাকত চপা সন্দিকাৰী বজাকো অনা
 হৈছে, হৰ-গৌৰীৰ মূৰ্ত্তি এখানিও অনা হৈছে।” এইকপে বজা দুইক
 আনিবৰ শুনি ওএ প্ৰশংসা বাক্য বুলি ডাঙ্গৰীয়াবোৰকো বাঁটা দিয়াই
 বিদায় দিলে। বৰবৰুৱাকো সাজ খুৱালে। আৰু পৰে ওএ ফুকন,
 বৰুৱা, সকলকো পাগ-জেমা পিন্ধি বৰচ'ৰাৰ সভাত বহিবলৈ আজ্ঞা
 কৰিলে। ৯১ ॥

জয়সিংহৰ অভ্যর্থনা।—পাচে ওএ বংপুৰৰ বাহৰৰ বৰচৌৰাতে
 কছাৰী, মণিপুৰীয়া দুয়ো বজাক সন্তুষ্ট হ'ল। দুয়ো বজা ওক সেৱা
 কৰিলে। সভাও অতি বিচিত্ৰ হৈছিল। সেইবেলা জয়ানন্দৰ জোৰাই
 ওৰ আগত পাসৌজ গান কৰিছিল। বজাবোৰে দেখি বিস্ময়। আৰু
 পাচে ওএ বৰবৰুৱাক মৰ্য্যদা দিলে। একচটীয়া মখমলৰ তলচা এখনি,
 আৰু সোণাৰ জাপিৰ চুলা, আৰু বৰদুৱাৰৰ মুখৰ পৰা বহাঘৰলৈকে

আগত গায়ন, পেম্পা, আহোঁতে যাওঁতে গাব-বাব দিলে, এই মৰ্যাদা দিলে । ৯২ ॥

কুৰঙ্গনয়নী ।—পাচে ৩লৈ জনালে, বোলে,—“মণিপুৰীয়া ৰজাৰ জীয়েক এটি আছে, নাম কুৰঙ্গনয়নী । পূৰ্ববৰো মণিপুৰীয়া ৰজা বক্ত্ৰবাহাৰ সন্তানহে,—কৃত্ৰিয়, আত সংশয় নাই । এতেকে যেন ৩এ বিবাহ কৰাব ।” পাচে ৩এ শুনি বোলে,—“ভাল, বৰুৱা যে জনাইছে বিবাহ কৰিম ।” পাচে বৰবৰুৱা কছাৰীৰ পৰা মণিপুৰীয়া ৰজাৰ জীয়েককো, মাক, ভায়েক, পুতেক, খঙ্গীয়া ফুকনকে, দিহিঙ্গীয়াৰ য়ুমুৰীয়া ছুৱলীয়া ফুকনকে পঠাই অনালে । গোৰীসাগৰতে থলে । পাচে সোণাই নৈত ৩এ চকলং কৰি বিবাহ কৰালে । কন্যাৰ পাপেক বৰবৰুৱা, দ্ৰব্য-বস্তু সকলো বৰবৰুৱা দিলে, অলঙ্কাৰ পাতি সোণাৰ আক যৌতুকো যিখান খোৱা-চোৱা সজুলি সকলো বৰবৰুৱাৰ ঘৰৰেহে দিলে । আতপৰে খনাত কুঁৱৰীয়ে পুখুৰী খনালে, আৰু দিচৈৰ নামে সৰুচৰাই হাবিত মনাইমাজি গাৱঁত খাট পতালে, তাতে যুতকীয়া মগলবোৰ থৈছিল । ৯৩ ॥

ৰাৱণ-বধ ভাৱনা ।—আৰু সেই সময়তে মণিপুৰীয়া ৰজাকে, কছাৰী ৰজাকে দেখাই ৰাৱণ-বধ ভাৱনা কৰিলে, আৰু সেই সময়ৰ পৰাহে বৰবৰুৱা চোৱাৰ ফুকামৰ খুটাত বহে । বৰফুকনক মোক্ষ কৰি ফুকন-সকল ভাৱনাঘৰত বহে । সেই ভাৱনাৰ ডেকা-বৰবৰুৱা ওপ্ৰাজ লাগিছিল ; মানুহ ৭০০ টা ; ভাৱনাও অতি বিশেষ হৈছিল । মণিপুৰীয়া, কছাৰী ৰজাও দেখি অতি বিস্ময় পালে । ৯৪ ॥

জয়সিংহক সহায়-দান ।—আতপৰে ৩লৈ জনালে, বোলে,—“এই মণিপুৰীয়া ৰজা ব্ৰহ্মাৰজাৰ খেদাত আহি ৩ত শৰণাপন্ন হৈছেহি । শৰণা-গতক এৰিব নাপায় বুলি শাস্ত্ৰেও কৈছে । এতেকে সেই মণিপুৰ দেশত ৰাজ্যক সংস্থাপন কৰি থলে ৩ৰ যশ-ধৰ্ম্ম ছয়ো হয় ।” এইকপে বৰবৰুৱা ৩লৈ জনালত ৩এও শুনি, বোলে,—“ভাল, বৰুৱা যে জনাইছে তিনিজন ডাঙ্গৰীয়াকো অনাওক, ডাঙ্গৰীয়াবোৰতো সোধা হ'ক ।” সুধিলত ডাঙ্গৰীয়াবোৰেও বিধি দিলে । মণিপুৰীয়া জীয়েকক পৰে ৩এ বৰজনা

আইকুঁৱৰীদেও পাতিলে । পাচে ৩এ তিনিজনা ডাঙ্গৰীয়াকো, বৰবৰাকো চাঙ্গলৈকে নিয়ালে । ৩এ ডাঙ্গৰীয়াবোৰতো সুধিলে, বোলে,—“এই মণি-পুৰীয়া ৰজা যে ব্ৰহ্মাৰ খেদাত আহি কছাৰীত আছিলহি, তাৰ পৰা আহি আমাৰ বৰুৱাৰ দ্বাৰায় শৰণাপন্ন হ’লহি, এতেকে মণিপুৰীয়া ৰজাক স্বদেশত সংস্থাপন কৰিবলৈ তোমালোকে কি বোলা ? কাৰ মনে কি চোৱে ?” এইৰূপ ৩ৰ বাক্য শুনি ডাঙ্গৰীয়াসকলে বোলে,—“৩এ মণিপুৰীয়া ৰজাক স্বদেশত সংস্থাপন কৰিলে যশ-ধৰ্ম্ম-কীৰ্ত্তি দেশদেশান্তৰে খ্যাতি হব ।”

পাচে ৩এ বুলিলে,—বৰুৱা, মানুহ, আহিলা-পাতি, খাৰ-বাখৰ, গুৱাহাটীয়া, গঁড়গঞা, সকলৰো দোৱাল মানুহ তুলিবলৈ আজ্ঞা কৰিলে । পাচে এইৰূপ আজ্ঞা শুনি বৰবৰুৱায়ে প্ৰাৰ্থি জনালে, বোলে,—“৩এ যি আজ্ঞা কৰিছে ৩ৰ পুণ্য-প্ৰতাপৰ বলেহে সকলো হয়, আমি বন্দী-বেটাৰ পৰা কোন-খান হব ?” এনেতে ৩এ ডাঙ্গৰীয়াসকলক তামোল-পাণৰ বটা দিব দিলে । বৰবৰুৱাকো তামোল-পাণ দিলে । বৰবৰুৱায়ে মূৰৰ হাচটি পাতি ললে, সেৱা কৰিলে । এইৰূপে সকলো ওলাই আহিল । ৯৫ ॥

সেনাপতি হৰনাথ ফুকন ।—পাচে বৰবৰুৱায়ে ৩ৰ আজ্ঞাৰে মানুহ, আহিলা-পাতি, খাৰ-বাখৰ, অস্ত্ৰ-সস্ত্ৰ, সকলকো তিয়াৰ কৰিলে । আৰু গঁড়গঞা, গুৱাহাটীয়া, সকলৰো কাৰ্ত্তিক মাসত দোৱাল মানুহ তুলিবলৈ আজ্ঞা কৰিলে । পাচে আশ্বিন মাহত ৩এ আজ্ঞা কৰিলে,—“এদাবৰীয়া বাহৰ সন্দিৰ্কেৰ ডেকাফুকন আৰু লাহনৰ বাহৰ ভিতৰুৱাল ফুকন, সেনাৰ লগত যাব লাগে ।” এনেতে ডেকাফুকন নৰিয়া পৰিল । তেওঁক ভাঙ্গি গজপুৰীয়া হাতীবৰুৱাৰ বাহৰ ডেকাফুকন পাতিলে । ভিতৰুৱাল ফুকনৰো পেট বলে, যাব নোৱাৰাত তেওঁকো ভাঙ্গি ছুৱৰা বাহৰ বৰফুকনৰ ছুৱলীয়া ফুকন আছিলে, তেওঁকে সুনীয়া হেংদান্ দি সেনাপতি পাতিলে সকলোৰে ওপৰত । মানুহ গঁড়গঞা, গুৱাহাটীয়া, মূলে-দোৱালে, আনো মেলডগীয়া সৈতে ৪০০০০ মান হব । আৰু সকলৰো ডাগিয়ে ডাগিয়ে ছুৱলীয়া ফুকন, ৰাজখোৱা সমস্তকে লগত দিছিলে । ৯৬ ॥

জয়সিংহক বিদায় ।—পাচে সকলো লোক তৈয়াৰ হ’লত এনেতে

৩এ সোণাই নৈৰ বাহৰৰ বৰচৌৰাত ওলাই মণিপুৰীয়া ৰজাক বিদায় দিলে । সেই প্ৰস্তুতত ৩এ সকলকো মণিপুৰীয়া ৰজাক শিকাব-বুজাব দিলে, ডাঙ্গৰীয়া তিনিজনাকো, ফুকনবোলাককো । ৯৭ ॥

বৰপাত্ৰ-গোহাঁইৰ বিদায়-বাণী ।—তাতে লোচেঙ্গিয়াল বৰপাত্ৰৰ ডাঙ্গৰীয়া মণিপুৰীয়া ৰজাক বোলে,—“মণিপুৰীয়া ৰাজা, তোমাৰ দেশ-ৰাজ্য ব্ৰহ্মাই ললেহি, তুমি সি দেশত ৰক্ষা নাপাই কছাৰী ৰাজ্যত ব’লাহি । তাৰে পৰা বকুৱাৰ দ্বাৰ কৰি ৩লৈ জনালা । পৰে ৩এ বকুৱাকে পঠাই খাচম্পুৰৰ পৰা তোমাক অনালে । তুমিও ৩ত শৰণাপন্ন হ’লা । ৩ও তোমাক ডাঙ্গৰৰূপে অনুগ্ৰহ কৰি তোমাৰ স্বদেশে সংস্থাপন কৰিবৰ নিমিত্তে অনেক সৈন্য-সেনা, ৩ৰ বন্দী-বেটা দিছে । তুমিও আপোনাৰ দেশ পাই পুৰাতন মন্ত্ৰীসকলক চপাই ল’বা । যদি কোনো মনুষ্যৰ পৰা অপকাৰ পাইছা, তাকো কাৰ্য্যক অৱলোকন কৰি ক্ষেমা দি চপাই লবা । আৰু ৩এ বিশেষ আজ্ঞা কৰিছে, তোমাক ঈশ্বৰ-ঈশ্বৰীয়ে অনুগ্ৰহ কৰিব । দেশকো পাবা, কিন্তু দেশ পাই ৩লৈ বিস্মৰণ নহবা । ৩লৈ বকুৱাক দ্বাৰ কৰি উকীল-পত্ৰ পঠাই কুশল মঙ্গলাদি বাত্বা বুঝিবা ।”—এইকপে শিকালে । ৯৮ ॥

জয়সিংহৰ উত্তৰ ।—আৰু এই প্ৰকাৰে তাৰতম্যকপে বৰগোহাঁই, বুঢ়াগোহাঁই, ফুকন সকলোৱে কলে । পাচে এইকপে শুনি মণিপুৰীয়া ৰজা বুলিলে, বোলে,—“আমাত যি কৈছে উত্তম কৈছে । আমাৰ ৰাইজ্যো নাশ বনে বাস, এই কথা আমাতে মিলিছে । আৰু কোনো গৃহস্থে অন্ন-বৃক্ষ ৰোপণ কৰে, তাতে জল ক্ষেপণ কৰে বৃদ্ধিৰ কাৰণে । যদি দৈবাৎ ফল নধৰে সেই বৃক্ষক আনি গৃহস্থে কোনো কাৰ্য্যত নিয়োজন কৰে । এতেকে মোৰ পৰা কোন কাৰ্য্য হব ? তথাপি বকুৱা মোৰ পিতা হৈছে । ৩ও মোৰ সম্বন্ধি ঈশ্বৰপ্ৰায় হৈছে । মোক সংস্থাপন কৰিলে ৩ৰ যশ-ধৰ্ম্ম চন্দ্ৰ-সূৰ্য্যে যেনেকপে প্ৰকাশ কৰিছে সেইকপে ভূমণ্ডলত যশস্যা থাকিব ।” মণিপুৰীয়া ৰাজাৰ এইকপ বাক্য ৩এও শুনিলে, পাত্ৰমন্ত্ৰী সকলোৱে শুনিলে । ৯৯ ॥

সেনাপতি ফুকনক উপদেশ দান।—আৰু লেচেঙ্গিয়াল বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়াই সেনাপতি ফুকনক বোলে,—“ফুকন, তুমি ছুৱৰাৰ ঘৰৰ লৰা, প্ৰাচীন, এদিনীয়া নোহোৱা, এতেকে তোমাক এই মণিপুৰীয়া ৰজাক মণিপুৰ ৰাজ্যত সংস্থাপন কৰিবৰ নিমিত্তে ৩এ বিশেষ আজ্ঞা কৰিছে, আৰু ৩ৰ অনেক বন্দী-বেটা দিছে, আহিলাপাতিও দিছে। এতেকে তুমিও ৩ৰ এই সৈন্য-সেনা সমন্বিতে পথে-প্ৰবাহে দুখ নোপোৱাকৈ হানি নোপোৱাকৈ যাবা। মণিপুৰ দেশ পাই তুমি উপায়-মন্ত্ৰণাৰে বা যুদ্ধেৰে বা যিকপে এই মণিপুৰীয়া ৰজাক স্বদেশত সংস্থাপন কৰিব পাৰিবা তাকে প্ৰাণ-পৰিশ্ৰমে চিন্তিবা।” এইকপে বৰবৰুৱায়ে ৩ৰ আজ্ঞাৰে ফুকনক শিকালে। ১০০ ॥

হৰনাথ ফুকনৰ উত্তৰ।—পাচে সেনাপতি ফুকনেও এইকপ শুনি বোলে,—“৩ৰে যিকপ আজ্ঞা কৰিছে, ডাঙ্গৰীয়াসকলে যিকপ শিকাইছে আৰু বৰবৰুৱা ককায়ে যি শিকাইছে, যুক্তিহে শিকাইছে। তথাপি মোৰ পৰা কোন কাৰ্য্য হব? ঈশ্বৰ-ঈশ্বৰীৰ অনুগ্ৰহত ৩ৰ পুণ্য-প্ৰতাপৰ বলে যি হয় সেইহে হব। এতেকে মই কি প্ৰাৰ্থনা কৰিম। ৩দেৱেও আশীৰ্বাদ কৰিব, দেওবোৰাকেও আশীৰ্বাদ কৰিব, তেহে সকলো কাৰ্য্য সিদ্ধি হব।” আৰু সেইবেলা জপৰজলৰ বাহৰ বৰচেটিয়া মৰজিখোৱা কথা কব নোৱাৰাত ৩এ ভাঙ্গিলে। ১০১ ॥

লতা-কটা ৰণ।—পাচে সেনাপতি ভিতৰুৱাল ফুকনে সকল সৈন্য-সেনা সহিতে দুই নৈৰ মুখে সোমাই পৰ্বত খনদিয়েক দেই তাতে বাটৰ দিঙমোহ হৈ উজাই গৈ চৰাইদেও পৰ্বতৰ পোন পালেগৈ। মণিপুৰীয়া দেশলৈ পথ একোৰূপে নাপাই হাবিত ফুৰন্তে মানুহ খাবলৈ নাপাই আঠ-মুৰ ডাঙ্গৰ হ’ল, বনকলৰ ৰসহে পানী হৈছিল। চাউলৰ টেমী-মুৰৰ জোখাত ৰূপ টকাকৈ হৈছিল। সমলীয়াও শাব নোৱাৰে, নগাই কাটে। হাবি কাটি কাটি পথ কৰি গৈছে। নগায়ে পথ নিদি বহু মানুহ কাটিলে, আৰু অনেকৰ জ্বৰ-গ্ৰহণী হৈ মৰিল। সাপ-মকৰাই খাইও অনেক মাৰিলে।

পূৰ্বে মণিপুৰীয়া ৰজাই বাট পোনাই নিম বুলি গাত লৈ নিলে, পৰে হাবি সোমাই ভু হৰাল ।

এনেতে সেনাপতি ফুকনকে মোক্ষ কৰি সকলো সমালোচন হৈ একোৰূপে দিশ-বিদিশ নাপাই ৩১লৈ সকলো বৃত্তান্ত কথা জনাই পঠালে, বোলে,—“নগায়ো অনেক মানুহ কাটিলে আৰু অল্লৰো বৰ বিকল হ’ল । খৰ-গ্ৰহণীয়েও ধৰি অনেক মৰিল । আমি বন্দীহঁতে উপায় নাপাইহে জনাইছোঁ ।” এইৰূপে বৰবৰুৱাত কলেহি । বৰবৰুৱায়ো ৩১লৈ জনালে । পাচে ৩১ শুনি সকলকো আনিব দিলে জেঠ মাসত । পৰে আঘাটত পালেহি । মানুহ আহিলাপাতি দুই ভাগ মান হানি পালে, এভাগহে আহিল । ওলাই আহিবৰ সময়ত বাড়কা নদীত ডুৰ বান্ধি মণিপুৰীয়া ৰজাক পাৰকৈ থৈ আহিল । আঘাট মাহত পালেহি । ১০২ ॥

হৰনাথ ফুকনৰ অপৰাধ ।—বংপুৰ পালত ৩১ বৰজুৱাৰৰ মুখৰ হাতীশালতে থাকিব দিলে । পৰে ৩ৰ আজ্ঞাৰে সেনাপতি ফুকনত দায় ধৰি সুধিলে, বোলে,—“মোৰ এতেখনি মানুহ, আহিলাপাতি কিয় হানি কৰিলেগৈ ? আৰু নগা ৪টাকে মাৰি-কাটি বাট মোকোলাই যাব নেৱাৰিলে ? অ’ জানিলোঁ, মোৰ কাৰ্য্যত সি হেলা কৰিলে ।” ১০৩ ॥

ফুকনৰ উত্তৰ ।—এইৰূপে দায় ধৰিলত ফুকনেও ৩১লৈ প্ৰাৰ্থনা কৰি জনাই পঠালে, বোলে,—“৩১ যে মই বন্দীক দায় ধৰিছে, মই বন্দী দায়ৰ ভিতৰ । ৩ৰ বুঢ়া বন্দী পিতৃ-পিতামহসকলেও দায় মাৰি যাব পৰা নাই । এতেকে মই কেনেকৈ এৰাম ? তথাপি পূৰ্বে মণিপুৰীয়া ৰজা বাট দেখাই নিম বুলিলে, এতেকে আমিও গলোঁ । পাচে হাবি সোমাই একোৰূপে বাট-পথ নেপালোঁ । তাতে অনেক মানুহৰ খৰ-গ্ৰহণী ধৰি মৰিল, আৰু চাউলৰো বিকল হ’ল । সমলি-নিয়াও নাই আৰু নগায়ো বাট এৰি নিদিয়ৈ, পৰ্বতৰ পৰা শিল বগৰাই মাৰে । এক মাসৰ পথ হাবি কাটি গলোঁ, তথাপি বাট-পথৰ একো উদ্দেশ্য নাপালে । এতেকেহে মই বন্দী দায়ত পৰিছোঁ । যদি বাট দেখাই নিওঁতা হলাহঁতে, মই নগৈ ৩ৰ কাৰ্য্যত হেলা কৰিলোঁহঁতে, তেতিয়াহে বন্দী দায়ৰ ভিতৰ ।

আক যদি পাচত চাউল-পাত সোধাত্তা হলহঁতে, তেও, এইমান মানুহ হানি নহয়; তথাপি ৩ৰ দাই-অপৰাধ কিৰূপে এবাম? মই বন্দী দণ্ডৰ ভিতৰ।”

এইৰূপে ফুকনৰ প্ৰাৰ্থনা ৩ত জনালত ৩ৰেও দাই-অপৰাধ ক্ষমা কৰি ফুকনক বহাঘৰলৈ যাব দিলে। পৰে কিছুদিন থাকি পৰো সোমাব দিলে। পাচে সেই বণৰ নাম হ'ল লতা-কটা। ১০৪ ॥

ৰাজেশ্বৰ সিংহৰ মৃত্যু।—পৰে এক বৎসৰ থাকি ১৬৯১ শকৰ মাস জৈষ্ঠত শ্ৰীৰাজেশ্বৰ সিংহ ৩ও দেৱৰগাঁৱত স্বৰ্গী হ'ল। ভোগ ১৯ বৎসৰ। ১০৫ ॥

কাঠসংস্কাৰ।—পাচে ৩ৰ শৱক পৰ্বতলৈ বুলি উজাই আনিলে। পাচে পাত্ৰ-মন্ত্ৰী সকলো আলচ কৰি গৰগাঁৱৰ দ'লৰ গুৰিৰ পৰা ভটীয়াই আনি সোণাই নৈৰ বাহৰৰ লোহিতৰ সনিটত বৰশিমলুৰ গুৰিত ৩ক কাঠসংস্কাৰ কৰিলে। কোঁৱৰ চেটিয়া পাত-ফুকন এজনা সৈতে অস্থি পৰ্বতলৈ নিলে। ব্ৰাহ্মণীয়া মতে কৰ্ম কৰিলে। সেই দিনৰ পৰাহে ব্ৰাহ্মণীয়া মতে কৰ্ম হ'ল, কাঠসংস্কাৰো কৰে। ১০৬ ॥

অষ্টম আশ্ৰা।

স্বৰ্গদেৱ লক্ষ্মীসিংহ।

সিংহাসন আৰোহণ।—আতপৰে সেই ১৬৯১ শকৰ জ্যৈষ্ঠ মাসতে ২১ দিন যোৱাত ৩ৰ ভাত্ৰ নামৰূপীয়া গোহাঁইদেৱক, লেচেঙ্গিয়াল বৰপাত্ৰ গোহাঁই, কুঁৱৈগঞা ঘৰৰ বুঢ়াগোহাঁই, মাদুৰিয়ালৰ ঘৰৰ বৰগোহাঁই, বকতিয়ালৰ ঘৰৰ গেফ্লেলা বৰবৰুৱা কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰে তেওঁকে বোলে মগলুক আনিবৰ পৰা, দিহিঙ্গীয়াৰ ঘৰৰ ঢোলপেটা নাওবৈচা ফুকন, দুৱৰাৰ ঘৰৰ কঙ্গকঙ্গীয়া ভিতৰুৱাল ফুকন, পুথাও ডেকাফুকন, ৰূপ-সন্দিৰুৱাৰ ঘৰৰ

দিহিঙ্গীয়া ফুকন, মাছুৰিয়ালৰ ঘৰৰ বলীয়া জনা ন-ফুকন, বকতিয়ালৰ ঘৰৰ ৰাজনেওগ, এই পাত্ৰ-মন্ত্ৰীসকলেও সমালোচন হৈ নামকপীয়া গোহাঁইদেৱক দেৱৰগাৱঁৰ বাহৰতে ৰজা পাতিলে। কালশিলীয়া গোহাঁইদেও ৰজা হৈ লক্ষ্মীসিংহ নাম ললে।

আৰু সেই সময়তে ৩ৰ আজ্ঞাৰে মাজুজনা গোহাঁইদেৱক, সকলোনা গোহাঁইদেৱকো নামকপলৈ খেদি নামকপতে খুন কৰিলে। পাট-কৌৱৰক বৰকলাত থলে। আতপৰে প্ৰমত্তসিংহৰ ৩ৰ পুত্ৰ এজনাক তিপাম মেল দি লগত ৰাখিলে। পৰে ৩ক দেৱৰগাৱঁৰ পৰা ৰংপুৰলৈ উজাই আনিলে। ১০৭ ॥

মৰাণ-বিদ্ৰোহ আৰম্ভ ।—পাচে সেই শকতে ৩ৰ আজ্ঞাৰে বৰ-বৰুৱা বৰঢাক কাটিবলৈ মানুহ দিছিল। সেই মানুহ আহি বৰবৰুৱাত বাৰ্তা কলেহি,—“হাতীচুঙ্গি মৰাণে অৰীতিয়ামতে প্ৰৱৰ্ত্তি, ৰজা, বৰবৰুৱা পাতি ৰণ পাতিছে; এতেকে আমি বৰঢাক কাটিব নোৱাৰিলোঁ।” আৰু বৰবৰুৱাৰ টেকেলা মনচোকা আহিও সারশেষে বাৰ্তা কলেহি,—“বৰবৰুৱাৰ ভাগৰ হাতীচুঙ্গিয়ে, ফুকনৰ ভাগৰ হাতীচুঙ্গি, দুয়োভাগৰ হাতীচুঙ্গি গোটখাই বৰতীয়া তুলি বাধা-ককুণী পাতি আশুৰী মেল পাতি ৰণ উলিয়াইছে।” এই বাৰ্তা শুনি বৰবৰুৱাও ৩লৈ এইকপে জনালে। ৩এ শুনি বৰবৰুৱাকে বিচাৰ লবলৈ আজ্ঞা কৰিলে। পৰে ৩ৰ আজ্ঞায়ে বৰবৰুৱাইও বিচাৰ কৰি চাই ৰণ হেন জানি ভিতৰুৱাল চুটিয়া-কাঁড়ী হাজাৰৰ হাজৰিকীয়া সৈতে দি বৰবৰুৱাৰ ভাগৰো সকহিলৈদাৰী হাজাৰৰ হাজৰিকীয়া সৈতে দি টেকেলাবৰা বেজক সুৰ কৰি ৰণলৈ দিলে। সিহঁতো ক্ৰমে গৈ মৰাণে ৰণ পতা ঠাই পালেগৈ। তাতে বোলমাত লাগিল। ১০৮ ॥

বিদ্ৰোহীৰ জয় ।—আমাৰ বেজবৰা বোলে,—“তহঁতে সামান্য মানুহ, ৩লৈ কিয় দা দাজ? কি বুলি ৰণ পাত? এতিয়া ৩এ তহঁতক ভালে ৰাখিবনে?” এইকপে অনেক বুলিলে। পাচে মৰাণে সেই বাধা-মানাকো নুশুনিলে, ফন্দ কৰি মানুহ কাটিলে। তাতে হাজৰিকীয়া পৰিল। মানুহ দুই-চাৰিহে সাৰিল। আহিলা-পাতিও নিলে। বেজবৰা এবাই

আছিল। বৰবৰুৱাৰ আগত দেখা-শুনা সকলো বৃত্তান্ত-কথা জনালেহি, বোলে,—“ৰণ টান, আৰু অল্প সৈন্যে বলে নোৱাৰি।” পাচে এইৰূপে শুনি বৰবৰুৱাও সাৱশেষ বাৰ্ত্তা ৩ত জনালে। ১০৯ ॥

হৰনাথ সেনাপতি ফুকন।—৩এ শুনি তিনিজন ডাঙ্গৰীয়া, বৰ-বৰুৱা, আনো ফুকন, ৰাজখোৱা সহিতে সমালোচন কৰি দুৱৰাৰ ভিতৰুৱাল ফুকনক সেনাপতি পাতি গা-মানুহ ছয় হাজাৰ মূলে-দোৱালে দিলে। আৰু বাজুৱা, ডিমৰুগুৰীয়া হাজাৰ, বাজুৱা-কোঁৱৰ হাজাৰ, বাজুৱা-কোঁৱৰ হিলৈদাৰী হাজাৰ, বকলৰ দুহাজাৰ, ধাডুমৰ হাজাৰ, ভিতৰুৱাল চেকেৰাতলীয়া হাজাৰ, এই আঠ হাজাৰ মানুহৰ মূলে-দোৱালে হাজৰিকীয়া সৈতে দিলে। আৰু দোলাঘৰীয়া বৰা, চাওডাঙৰ বৰা, বৰবৰুৱাৰ টেকেলা বৰা, বাৰ্ত্তাকোৱা বেজবৰাকো দিলে। চাবুকধৰা বৰা তেলগজক দিলে, কলিতা বৰা আনা-দৰক দিলে। দস্তাল হাতী দিলে ৮ টা, ঘোঁৰা ১২ টা, এইৰূপে সকলোৰে উপৰি ভিতৰুৱাল ফুকনক সেনাপতি পাতি স্থগীয়া হেংদান দি উজনি ৰণলৈ পঠালে। শক ১৬৯১, মাস কাৰ্ত্তিক। ১১০ ॥

আহোম সৈন্যৰ বিলৈ।—ক্ৰমে সকলো গৈ ডিব্ৰুগৰ দক্ষিণপাৰে কোঁঠ দি ৰ'ল। পাচে ডিব্ৰুগত দলং কৰি পাৰ হ'ল। মনচোকাৰ বাৰীতে কোঁঠ দিবলৈ ধৰাত মৰাণ আহি ৰণ ধৰিলেহি। কথমপিহে গা ৰ'ল, মানুহ দুই-চাৰি পৰিল। পাচে সাফটম হৈ তাতে কোঁঠ দি ৰ'ল। পৰে দিনা-দিয়েকৰ পাচত মৰাণে আহি ডিব্ৰুগৰ দলং কাটিলেহি। মানুহ-দুখুহটো চলিব নোৱাৰাকৈ আগ ভেঁটিলে। চাউল-সমলীয়াও যাব নোৱাৰে। পাচে মানুহ খাবলৈ নাপাই নিৰস্ত হ'ল। ওঁ টেঙ্গা, ঢেকীয়া, কচু, কাক-গাজ ইয়াকে খাবলৈ ধৰিলে। আঁঠু ডাঙ্গৰ হ'ল আৰু জ্বৰ-গ্ৰহণীয়ে ধৰিলে। ১১১ ॥

মৰাণৰ মন্ত্ৰণা।—পাচে মৰাণে মন্ত্ৰণা কৰিলে। পূৰ্বেৰ খেদি খোৱা ৰাজেশ্বৰ সিংহ ৩ৰ ভাতৃ ৰজা হৈ খেদা গোহাঁই বাটঘৰীয়া বৰজনা, ৰাজেশ্বৰৰ পুত্ৰ এই দুইক লক্ষ্মীসিংহ ৩ৰ দিনত খেদা মাজিউজনা সকলোক, এই তিনিওজনাক চপাই কলে, বোলে,—“তোমালোকে আমাৰ

লগলৈ আহা । আৱশ্যকে তোমালোকৰ এজনাকহে বজা পাতিম । বজা হৈ আমাকো ফুকন-বকৰা পাতিবা ।” এই বুলি হাতীচুঙ্গি মৰাণেও, তিনি-জনা গোহাঁয়েও সপত খোৱা-খুই কৰিলে । “আক পূৰ্বে বকতিয়াল বৰবকৰা বিনা দোষত ওত লগাই তোমালোকক নামকপলৈ খেদিলে, খুনো কৰালে । এতেকে বকতিয়াল বৰবকৰাক মাৰোঁগৈ ।” এইকথা শুনি তিনি গোহাঁয়ে হৰ্ষযুক্ত হৈ হাতীচুঙ্গি মৰাণৰ কথা লৈ তিনিওজনা গোহাঁয়ো পাচ কথা নেদেখিলে । সামান্য মানুহৰ কোৱা কথা বুজি মৰাণৰ কথা ললে । পাচে বাটঘৰীয়া গোহাঁইক হাতীত তুলিলে । মাজুজনা গোহাঁই, সৰুজনা গোহাঁইকো হাতীত তুলিলে । পাচে মৰাণে সৈতে ফোজ কৰি সেনাপতি ফুকনৰ কোঁঠলৈ খেদি আহিল । ১১২ ॥

মোহনমালাৰ উদ্দেশ্য ।—পাচে মোহনমালা বাটঘৰীয়া গোহাঁয়ে সেনাপতি ফুকনক মাত লগালে, বোলে,—“ফুকন, তই চুৱৰাৰ ঘৰৰ, এদিনীয়া নহ, তোৰ সপ্তম পুৰুষ আমাক সেৱা কৰি গৈছে, মিত্ৰ-সম্বন্ধো আছে । সম্প্ৰতিও মইহে বজা । আক বকতিয়াল বৰবকৰাই কুট মন্ত্ৰণা কৰি ওত লগাই আমাক নামকপলৈ খেদালে । এতেকে বকতিয়ালৰ ঘৰক মাৰিবৰ নিমিত্তে আলচি ৰণ কৰিছোঁ । ডাঙ্গৰীয়া কেইঘৰৰো, আহোম কেইঘৰৰো যাৰ যি বিষয়-মৰ্যাদা সেই ৰূপেই থাকিব । আক সামান্য পাইকান মানুহকো একো নকৰোঁ । কাকো কটা-মৰাও নকৰোঁ ।” এইৰূপে সেনাপতি ফুকনকে মুখ্য কৰি সকলতো কলে । ১১৩ ॥

হৰনাথ বন্দী ।—পাচে সেনাপতি ফুকনে বোলে,—“তোমালক খেদি-খোৱা গোহাঁই, আমি কেনেকৈ বজা লম ? সম্প্ৰতি ওও পাটতে আছে । আমি বজা লব নোৱাৰোঁ ।” পাচে গোহাঁইবোৰে বোলে,—“যদি পাৰ, আমাৰ গাত গুলি দে ।” এই বুলি খেদি আহি হাতীএৰে কোঁঠ ভাঙ্গিলেহি । পাচে হাতীৰ পৰা নামি ফুকনক হাতত ধৰি লৈ গ’ল মানুহে সহিতে । পাচে নিলগত ঘৰ সাজি ৰখীয়া দি থলে । নিয়া মানুহবোৰ গোহাঁইৰ লগত ললেনি । আক তাৰে বেজ, তেলগজ, কলিতা, এই তিনি বৰাক শালত দিলে । ১১৪ ॥

মৰাণৰ প্ৰতিপত্তি ।—আক মৰাণে গোহাঁইবোৰ সৈতে আলচ কৰি
ৰাঘক বৰবকুৱা পাতিলে ; খোৰাক দেওগোসাঞি পাতিলে, তাৰ নাম
নাহৰ । তাৰ দুই ঘৈণীয়েকক ৰাধা-ককুণী নাম দিলে । পাচে মৰাণে সক-
গোহাঁই, মাজুগোহাঁই, এই দুই গোহাঁইক বহস্যে বিষ পান কৰাই মাৰিলে ।
বাটঘৰীয়া গোহাঁইহে থাকিল । তেওঁকো নিলগাই ঘৰ দি ৰখাদি থলে ।
পাচে খোৰাৰ পুতেক ৰমানন্দক ৰজা পাতিলে । লোকে বুজিবৰ নিমিত্তে
কয়,—“বাটঘৰীয়া গোহাঁইৰ পুতেকহে ৰজা ।” বহস্য কথা মৰাণৰ
মৰাণেহে জানে । পাচে সকলোৱে বুজিবৰ নিমিত্তে কৈ ফুৰে,—“বাট-
ঘৰীয়া গোহাঁইৰ পুতেকহে ৰজা,” এনে বুলি মিছাকৈ কয় । ১১৫ ॥

বৰচ'ৰাত মেল ।—পাচে ফুকনৰ কোঁঠৰ মানুহে আহি বৰবকুৱাত
বাৰ্তা কলেহি বোলে,—“মৰাণে বাটঘৰীয়া গোহাঁইবোৰ সৈতে আহি
ফুকনক ধৰি নিলে ।” এই কথা সভাতে কলেহি । সভাৰ লোক-
সকলেও শুনি নিষ্পাণ হ'ল । পাচে বৰবকুৱাই গৈ বৰঘৰৰ টুপতে ৩ত
জনাৰে, বোলে,—“বাটঘৰীয়া গোহাঁই, মাজুগোহাঁই, সকগোহাঁই, এই
সকলে মৰাণ সৈতে আহি ফুকনক মানুহে সৈতে কোঁঠ ভাঙ্গি ধৰি নিলে ।”
এইকপে ৩এ শুনি অসন্তোষ কৰি বোলে,—“বকুৱা, ইয়াৰ উপায় কি
হব ?” পাচে বকুৱা বোলে,—“৩এ তিনিজনা ডাঙ্গৰীয়া, ফুকন, ৰাজ-
খোৱা, এই সকলক চপাই সোধক ; যাৰ যি মনে পৰ্শে জনাওক । পাচে
৩এ বুজি যাক যি আজ্ঞা কৰে তাকে আচৰা হব ।”

পাচে ৩এ বকুৱাক আজ্ঞা কৰিলে, বোলে,—“গুৱাহাটীৰ পৰা দুৱৰাৰ
বৰফুকনকে, দিহিঙ্গীয়াৰ পানীফুকনকে অনোৱা ।” পাচে বৰবকুৱাই
কটকী পঠাই বৰফুকন, পানীফুকন, ৰাজখোৱা দুই, আৰু ৰাণী লুকি
দুই ৰজা-পোৱালি, এইসকলক শীঘ্ৰে অনালে । পাচে ৩এ তিনি জনা
ডাঙ্গৰীয়া, ফুকন, বকুৱা চপাই সকলতো সুধিলে । পাচে সকলেও জনালে,
বোলে,—“৩ও, ভিতৰুৱাল ফুকনক ধৰি নিলে বুলি আমি কিয় ৰণ
এৰিম ? ৩ৰ বন্দী-বেটা অনেক আছে । ৩এ যিকপ আজ্ঞা যাক
কৰিব তাকে আচৰিব লাগে ।” ১১৬ ॥

ধুমকেতু ।—পাচে ১৬৯১ শকত আশ্বিনত পাঁচ দিন যাওঁতে আকাশত নেজ-লগা তৰা এটা ওলাইছিল, অমঙ্গলসূচক । ১১৭ ॥

মৰাণৰ সৈতে বণ ।—পাচে ৩এ বৰবৰাক আজ্ঞা কৰিলে, তিনি অভয়পুৰীয়াক পঠাই নামৰূপৰ সোণ-ৰূপৰ ভণ্ডাৰ বাখি মৰাণৰ বণ কৰিব । নাওশলীয়া ফুকনৰ পুতেক জবকিয়াল গোহাঁইক, বৰ-অভয়-পুৰীয়া ৰাজখোৱা, কোটা বৰফুকনৰ বাহৰ পানী-অভয়পুৰীয়া ৰাজখোৱা, বৰগোহাঁইপৰীয়া সৰু-অভয়পুৰীয়া ৰাজখোৱা, এইহঁত সকলো গৈ নামৰূপ নাপালেগৈ । দীঘলীঘাটতে মৰাণে সৈতে বণ লাগিল । বণ হাবি মৰাণত বৰিল ।

আতপাচে গুৱাহাটীয়া ডেকাফুকন, ঘোঁৰাৰ বৰবৰাক, চিকণ বজালৰ দুই পুতেক, ফুকনৰ ডাগিৰ দোৱাল মানুহ, এইহঁতো গৈ তিমোনৰ মুখতে কোঁঠ দি ব'লগৈ । আৰু মই বৰাক জাতত বুকক, আৰু সেনা-পতি পাতি চাংমাই ৫০০০ লগত দি সৰিয়হহাটৰ বাটে দিলে । সিহঁতো গৈ চাংমাই পাওঁতেই বণ লাগিল । আৰু দিহিঙ্গীয়াৰ পানীফুকনৰ পুতেক ছুৱলীয়া ফুকনক পানীফুকনৰ ডাগিৰ দোৱাল মানুহখনি সৈতে ধাই-আলিৰ বাটে দিলে । ছুৱলীয়া ফুকনৰ পাচতে বৰকাকতী পৰ্বতীয়া বৰাক হৈছিল, তাকো কিছু মানুহে সৈতে দিলে । আৰু আগে লিক্চন বৰা আছিল, কুলত লিক্চন আহোম, পাচে বচা ৰাজখোৱা হৈছিল, তাকো গা-মানুহে সৈতে পৰ্বতৰ আলিয়ে দিলে । ১১৮ ॥

মৰাণৰ ফন্দ ।—পাচে ৰাঘ মৰাণে তাৰ বগুৱা মানুহ সহিতে হাবিৰ পৰা ওলাই দিহিং সীমা কৰি গাওঁ-ভূঁই বৰালে । বৰজনা গোহাঁইৰ পুতেক ৰজা বুলি মিছাকৈ সকলো লোকত কৈ ফুৰে । আৰু শূনি সকলো বৰিল । আৰু মৰাণে বঁৰতীয়া তুলি হাতত টোকোন লৈ মাটিত খুন্দি এই নাম গায়,—“অফুভুজে সপুভুজে চতুৰ্ভুজে ৰাখে । তাৰে দাই তাকে কাটে, তাৰে হিৱৈ তাকে মাৰে, চতুৰ্ভুজে ৰাখে ।” এই নাম গাই ফুৰে । প্ৰজাসকলে ভয়-ভীত হুই বৰে । কোঁঠৰ সামান্য মানুহবোৰ কোঁঠ ভাঙ্গি পলায় ; মুখ্যসকল বৰেগৈ ।

আৰু পূৰ্বে মোৰামৰীয়া মহাজন চতুৰ্ভুজ, তৎপুত্র বায়ন ডেকাই কুমল্লণা কৰি তাৰ শিচ্-ভকতক নামমুৰি খেৰ ১টা, বেতসূত ১টা, কামী ১টা, এই দৰে তুলি আৰু নামমুৰে মাটি এচপৰাকৈ তোলাই খুটিয়া-পোটাত বৰভেঁটি বান্ধি সেই তোলা বস্ত্ৰৰে ঘৰ এটা সাজিলে। এই মল্লণাবেই মানুহৰো নিয়ম বুজিলে। বজা হবলৈকো আলচিলে। তাৰ সকলো সেৱক-ভকতে বজা পাতিম বুলিলে।

আৰু বৰবৰুৱাৰ লগত অভয় ভণ্ডাৰী বুলি এটা আছিল। তাৰ পুতেক অম্বৰীষ। ৬ৰ 'চাঙ্গতো দুই-চাৰি লিগিৰা পাঁচনি খাটি আছিল। আমাৰ সকলো কথা মোৰামৰীয়া মহন্তত কয়গৈ। পাচে মহন্তে সকলো কথা এইৰূপে ৰাখত কয়। এই ৰহস্য কথা মোৰামৰীয়াৰ মোৰামৰীয়াইহে জানে। 'ইয়াক আন বামুণীয়াই নাজানে। ১১৯ ॥

বৰৈ দুৱলীয়া পানীফুকনৰ বীৰত্ব।—আৰু মৰাণৰ প্ৰধান অস্ত্ৰ টোকনহে। আনো অস্ত্ৰ আছে, তথাপি তাত আস্তা নাই। পাচে সেই টোকনধৰা সৈন্ত্য সহিতে আহি দুৱলীয়া পানীফুকনেৰে সমুখা-সমুখি হ'লহি। পাচে ৰাঘ মৰাণে পানীফুকনক মাত লগালে, বোলে,—“ফুকন, তই কাকনো ৰণ কৰ? বৰজনা গোহাঁইৰ পুতেকহে বজা। ভিতৰুৱাল ফুকন সসৈন্ত্য সহিতে বৰিল, তাক তই দেখা নাই? আৰু দিহিং সীমাকৈ লোকজনো বৰিল।” পাচে ফুকনে বোলে,—“৬ও পাটিতে আছে, তই গান্ধী-খোৱা মৰাণৰ কথাৰে মই বৰিমনে? মই দিহিঙ্গীয়াৰ ঘৰৰ লৰা, এই মুৰেৰে ৬ক সেৱা কৰিছোঁ। আনক বজা কিয় লম?” পাচে এই বাক্য শুনি সসৈন্ত্য সহিতে ৰাঘ মৰাণ খেদি আহিল। এনেতে ফুকনৰ লগৰ সকলো মানুহ ভাগিল। দুই চাৰি কাটিলে। ফুকন লগৰ তামোলকটাটিৰ সহিত পিঠীয়াপিঠিকৈ ৰ'ল।

পাচে ৰাঘই বোলে,—“ফুকন, এতিয়াও বৰ।” ফুকনে বোলে,—“মই পূৰ্বেই বুলিছোঁ, 'মৰাণ, তোত নবৰোঁ'।” ফুকনৰ হাতত ধনু-কাঁড়, চোকৰ তৰোৱাল। তামোলকটাৰ হাতত দা, বৰ্ছি; এয়েৰেই দুই-চাৰি

মৰাণক মাৰিলে । পাচে মৰাণে চোপাশে বেড়ি ধৰিলে, তথাপি বিমুখ নকৰিলে । পাচে কঁড়ীয়া-কঁড়ি লাগিল । ফুকনৰ কাঁড়তো মৰাণ দুই-চাৰি মৰিল । এনেতে কাঁড় ধুকাল । পাচে ৰাঘই বোলে,—“ফুকন, এতিয়াও বৰ ।” ফুকনে বোলে,—“মই পূৰ্বেই বুলিছোঁ, তোত নবৰোঁ ।” এনেতে পাচফালৰ পৰা যাঠীয়েৰে খোঁচ পাৰিলে । পিঠিয়ে সোমাই বুকুে ওলাল । হামখুৰি খাই পৰিল । পৰিলতে কাটিলেহি । তামোলকটাকো কাটিলে । ১২০ ॥

উজনিত ৰজা-পোৱালি ।—পাচত যি পৰ্বতীয়া বকুৱা গৈছিল, সি এই বাৰ্তা পাই পলাই নগৰলৈ আহিল । পাচে ফুকনৰ লগৰ ৰণ-ভগনীয়া মানুহ আহি বৰবকুৱাত বাৰ্তা কলেহি । বৰবকুৱাও ৬লৈ জনালে । এই বাৰ্তা শুনি নগৰৰ ফুকন বকুৱাই আৰ আগৰে পৰা বস্তু-দ্ৰব্য অন্তৰালে । আৰু ৰণলৈকো মানুহ দিলে মৰাণত বৰেগৈ । পাচে বৰবকুৱাই কাৰ্য্যত বিষঙ্গতি দেখি ৬ত জনালে, বোলে,—“আমাৰ মানুহৰ মন-বুদ্ধি বিষম দেখোঁ । ৰণলৈ যাকে দিয়া হয় সেয়ে গৈ মৰাণত বৰে গৈ, কোনো পলায় । এনে দেখিহে বন্দীয়ে জনাইছোঁ ।” পাচে ৬ও সহিতে সমালোচন হৈ,—“ইয়াত যদি ৰব নোৱাৰি গুৱাহাটী-লৈকে ভটীয়াই যাম ।” এই বুলি বহুশ্ৰে মন্ত্ৰণা কৰি নাঙ-নাঙৰাকো যুক্তি কৰি থলে । আতপাচে,—“ৰাণী, লুকি, টোপাকুটীয়া, এইহঁতকো আনি থোৱা হৈছে, ইয়াকে ৰণলৈ দি চাওঁ, কি কৰিব পাৰে ।” পাচে দুৱৰাৰ বৰফুকনে বোলে,—“এই ৰাণী প্ৰধান যোদ্ধা, পূৰ্বে বঙ্গালকো মাৰিছে ।” ১২১ ॥

ৰাণী আৰু লুকিৰ বিপৰ্য্যয় ।—পাচে গড়গঞা ডেকাফুকনে সৈতে এইহঁতক ধাই-আলিৰ বাটে দিলে, আৰু সন্দিকৈৰ আদাবৰীয়া বাহৰ টাঙ্গনধৰা ৰাজখোৱাক দিহিঙ্গীয়া ফুকন পাতি গা-মানুহ সহিতে তামুলী-বজাৰৰ বাটে দিলে । আৰু লেচেঙ্গিয়াল বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়াকো গা-মানুহ সহিতে লেচাঙ্গৰ বাটে দিলে । এনেতে ৰাঘ মৰাণে আহি ধাই-আলিৰ মূৰতে ৰাণী, লুকি, টোপাকুটীয়া সহিতে ৰণ লাগিলহি । পাচে ৰাণী,

লুকি ভাগিল। মৰাণে খেদি বহুত কাটিলে, আৰু বৰপাত্ৰ গোহাঁই আপোন ঘৰতে ব'ল। ফুকনবোৰ আহি ৩ৰ লগ ললেহি। আন সামান্য লোক ঘৰে ঘৰে গ'ল। দুই-এক বণ-ভগনীয়া আহি বৰবৰুৱাত সকল বাক্তি কলেহি। বৰবৰুৱাও ৩ত জনালে। ১২২ ॥

লক্ষ্মীসিংহৰ নগৰ ত্যাগ।—পাচে ৩এ সহিতে আলচ কৰি গুৱাহাটীলৈ বুলি ভাটীয়াই গ'ল। ১৬৯১ শকৰ আঘোণৰ আঠ দিন যাওঁতে শনিবাৰে ৪ দণ্ড বেলা থকাত সেই দিনা ৰাতি সোণাই নৈৰ বাহৰ পালেগৈ। যি নাও যুক্তি কৰাইছিল ৩ও সি নাও নাপালেগৈ। ৩ৰ লগৰ লোক দিশাদিশি গ'ল। ৩ৰ অলঙ্কাৰ সেই মানুহৰ হাতে হাতে গ'ল। ১২৩ ॥

স্বৰ্গদেৱৰ লগনেৰাসকল।—৩ৰ লগত যোৱা মাছুৰিয়াল বৰ-গোহাঁই, কুঁৱৈগঞা বুঢ়াগোহাঁই, বকতিয়ালৰ কীৰ্ত্তিচন্দ্ৰ বৰবৰুৱা, ৰাজনেওগ, দুৱৰাৰ বৰফুকন, দিহিঙ্গীয়াৰ পানীফুকন, বুঢ়াগোহাঁই-পৰীয়া জাতি ৰাজ-খোৱা, হাতীবৰুৱাৰ ডেকাফুকন, সন্দিকৈৰ ঘৰৰ দিহিঙ্গীয়া ফুকন, ডেকা বৰবৰুৱা, ঢেকিয়াল ফুকন, ৰাজমাওদেও, আইকুঁৱৰীদেও আৰু ছুলীয়া কিছু। এই সকল ৩ৰ লগত গৈছিল। খনিকৰ বৰুৱা, হাবিয়াল বৰুৱা, সন্দিকৈৰ ঘোঁৰাৰ বৰুৱা, ৰজাৰ জোঁৱাই, লিগিৰা কাম, পিজলি, লাখৰ, লঠা, লানমাখুৰ শিৱনাথ, এই সকল ৩ৰ লগনেৰা। ১২৪ ॥

মৰাণৰ খবৰ-যোগনিয়াৰ।—পাচে অভয়ৰ পুতেক অম্বৰীষ, ভতি-জাক প্ৰদাদ, মহদা, এইহঁতে মানুহ পঠাই ৰাখত কোৱালে, বোলে,—“ৰজা নগৰ এৰি ভাটীয়াই গ'ল। সিহঁত শীঘ্ৰে আহি নগৰ লওকহি।” ১২৫ ॥

লক্ষ্মীসিংহ বন্দী।—এই বাক্তি পাই ৰাঘ মৰাণ সসৈন্তে সহিতে আহি ৰাত্ৰি দুপৰ চাইদণ্ড মৰাত নগৰ উঠিলহি, হিলৈ জাঁই কৰিলে। সেই ৰাতিয়েই বৰতীয়া ৪০০ পঠাই দিবসৰ এপৰ হোৱাত সোণাই নৈৰ বাহৰৰ পৰা ৩ক সকলো সৈতে বেঢ়ি ধৰিলেগৈ। ৩ও ভয় পালে। ৩ও যাবৰ দিনা ৰাতিয়েই ডেকা-বৰবৰুৱাই লগ এৰি ডোমালী নাৱত উঠি ভাটীয়াই গ'ল। পাচে চটাইঅলীয়া বাহৰ কলীয়াবৰীয়া

গোহাঁয়ে ধৰি ৰাখিলে, সম্বন্ধতো জোঁৱায়েক হয় । পাচে ৩৩ সহিতে সকলকো মৰাণে ধৰি উজাই আনিলে । পাচে জয়সাগৰৰ বৰদ'লত ৰখা দি থ'লে । পাচে ৩৪ আজ্ঞায়ে বৰবকুৱা মোৰামৰীয়া মহাজনৰ তলৈ গ'ল সোণাই নৈৰ পৰা প্ৰাণ ৰক্ষাৰ নিমিত্তে । পাচে মহাজনে বোলে,— “বাক, যদি পাৰোঁ মই ৰাখিম ।” পাচে তাৰে পৰা ধৰি আনি বৰবকুৱাক সগোফট সৈতে লোৱা লগালে । ন-ছোৱাৰ মুখৰ হাতী-শালতে ৰখা দি থলে । আন ফুকন, ৰাজখোৱা, চমুৱা ফুকন, বকুৱা, এইসকলক আপোনাৰ বহা ঘৰে ঘৰে থলে । পাচে দিনাদিয়েকৰ পাচত ৰাঘ বৰবকুৱাই মানুহ পাঁচি অভয়পুৰৰ চিকণ বঙ্গালৰ কোঁঠ ভাঙ্গি চিকণৰ দুই পুতেক, ঘোঁৰাৰ বৰবকাক আনি পটাঘৰৰ আলিৰ কোখত তিনিওকো বৰশী দিলে । ১২৬ ॥

মৰাণৰ ৰংপুৰ অধিকাৰ ।—পাচে ৰাঘ বৰবকুৱাই মানুহ পঠাই পৰমানন্দ ৰজাত বাৰ্তা কলে, বোলে,—“ৰংপুৰো ললৌ, ৰজাকো ধৰি আনি ৰখা দি থৈছোঁ ।” এইকপে শুনি ৰমানন্দ হৰ্ষ-যুক্ত হৈ ৰমানন্দ, বাপেক খোৰা, ৰাধা, ককুণী, মৰাণ সসৈন্তে সহিতে শীঘ্ৰে আহি নগৰ ললেহি । তাৰ বকুৱা ফুকনে আমাৰ বকুৱা ফুকনক ঘৰৰ পৰা উলিয়াই সেই ঘৰে-ঘৰে সোমাই ৰ'লহি । সেই লগত ডাঙ্গুৱাকৈ বৰজনা গোহাঁইকো আনিলে । সেনাপতি-ফুকনকো আনিলে । আনো বৰা, ফুকন, ৰাজখোৱা সকলকো আনিলে । এইকপে নগৰ লৈ হিলৈ এজাঁই জাঁই কৰিলে, ১৬৯১ শকৰ মাস আঘোণ । পাচে নগৰ পাই খোৰাই নাম ললে দেওগোসাঁই । ককুণী সহিতে ৰজনাথত দ'লত থাকিল । ৰাধা হৰগোবী দ'লত থাকিল । ৰজা নগৰতে থাকিল । ভায়েকে নাম ললে বেলি-ৰজা । ৰাঘ বৰবকুৱা সোমাল বকতিয়াল বৰবকুৱাৰ ঘৰত । পাচে ৰাঘ বৰবকুৱা বোলে,—“মই এশ ভাৰ্য্যা আনিম ।” এই বুলি মণিপুৰীয়া ৰজাৰ জী আইকুঁৱৰীকো নিলে, আনো ফুকন, বকুৱাৰ জীয়াৰীকো নিলে । আৰু লিক্চনৰ খুন্দামৰা লিক্চন বৰা আছিল, ৰাজমেলত লোকজন চপাইছিল ; ৰাঘ বৰবকুৱাও তাৰ মুখেই সকল কথা বুজিছিল । আৰু ৰাঘ বৰবকুৱা চোঁৱাত বহাত কাকতী চলিয়াৰ

ঘৰৰ মদন কাকতী-বৰা আছিল। সেয়েই চোখামেৰে কথা কৈছিল। দুয়োবেলা বহি সোধ-পোছ কৰিছিল। পাচে বকতিয়ালৰ বৰবৰুৱাৰ পুতেকহঁতক মাহ-ভণ্ডাৰতে মাৰিলে। আৰু ৰজা ৰমানন্দে ভণ্ডাৰী বৰুৱা টাৰিমুৱাৰ জীয়েকক আনি কুঁৱৰী পাতিলে। ১২৭ ॥

মৰাণৰ বিষয়া বাচনি।—আৰু মৰাণৰ এটাক বৰগোহাঁই পাতিলে। তাৰে এটাক বুঢ়াগোহাঁই পাতিলে। এটাক বৰপাত্ৰ পাতিলে। এইৰূপে সকল ফুকন ৰাজখোৱা মৰাণৰে পাতিলে। আৰু লিগিৰি-কাঁড়ীক বৰ-ফুকন পাতি গুৱাহাটীলৈ পাঁচিলে। তাৰ কালুগাঁৱত ঘৰ আছিল। গুৱাহাটীয়া ছয় ফুকন, চোধ ৰাজখোৱা মৰাণৰে পাতিলে। আৰু সলাল গোহাঁই মাত্ৰ আগৰটোৱেই থাকিল। শদিয়াখোৱাও গৰুধৰীয়াৰ এটা হ'ল। কছাৰীখোৱা চেটিয়াৰ এটা মৰজিখোৱা হ'ল, সিও মোৱামৰীয়া।

আঁতপাচে ৰংপুৰীয়া ৰজা ৰমানন্দ, ৰাঘ, আন ফুকন, ৰাজখোৱা, সকলো সমালোচন হৈ নগৰত ৰাঘ বৰবৰুৱাক থৈ ৰজা সমন্বিতে সকলো মোৱামৰীয়া মহাজনৰ ঘৰলৈ খুটিপোতালৈ গ'ল। সেই সময়ত সেনাপতি ফুকন পলাই ভটীয়াই গ'ল। মানাহা পাৰ হৈ চিলমাৰীত সোমালগৈ। ১২৮ ॥

বামুণীয়া মহন্তৰ নিৰ্য্যাতন।—পাচে ৰজা ৰমানন্দে খুটীয়া-পোতালৈ গৈ আউনীআটীয়া গোসাঁই, দক্ষিণপটীয়া, গড়মুৰীয়া, কুৰুৱা-বহীয়া, আনো বামুণীয়া, ঠাকুৰীয়া সকলো মহন্তক আনি বন্দী কৰি ধন ললে। আউনীআটীৰ ললে ৰূপ ৮০০০ টকা, দক্ষিণপাটৰ ৮০০০, গড়মুৰৰ ৪০০০, কুৰুৱাবাহীৰ ৪০০০, এইৰূপে সকল মহন্তৰ তাৰতম্যৰূপে ধন ডাঁৰি ললে। আৰু আউনীআটীৰ বাগৌশ বাপুৰ নাক কাণ চক্ষু গুচাই দণ্ড কৰিলে। আৰু মোৱামৰীয়া মহন্তে এনে নিবন্ধ কৰিলে, চহৰৰ সামান্য মানুহ যুখে-যুখে অনাই শৰণ লগালে। মানুহটি মুৰি এটি এটি পাণ দি ভকত হব লাগে। এই ক্ৰমে দুই মাহলৈ লোকসকলক ভকত কৰালে। পাচে মহাজনেও কেঁকোৰা-দোলা ল'লে। ১২৯ ॥

মৰাণৰ অন্তৰ্বিৰোধ।—পাচে ৰংপুৰৰ পৰা ৰাঘ বৰবৰুৱাকো

নিয়ালে। সেই লগতে ৬৩, তিনিজন ডাঙ্গৰীয়া, বৰবৰুৱা, বৰফুকন, আনো ফুকন, বৰুৱা সমন্বিতে সকলকো নিয়ালে। পাচে দিনাদিয়েকৰ পৰে বুঢ়াগোহাঁই, বৰগোহাঁই, বৰবৰুৱা, বৰফুকন, ডেকাফুকন, লুথুৰীৰ কাঠকটীয়া বৰুৱা, এইসকলক খুটীয়াপোতাতে মাৰিলে। আতপাচে মৰাণৰ ৰজা, বৰবৰুৱা, সকলো চৈত্ৰ মাহত ৰংপুৰলৈ উজাই আহিল। সেই মাহতে গুৱাহাটীত ৰণ ওলাই হেন শুনি ৰুকুণী গুৱাহাটীলৈ গ'ল। সেই মাসতে ৰাঘ-বৰবৰুৱাই ৰজা ৰমানন্দক বোলে,—“এই নগৰ আগে আহি মইহে ললোঁহি। ৰজাকো অনাই ৰখা দি থলোঁ। সকলো কাৰ্য্যৰ কাৰবাবী মইহে, এতেকে কেঁকোৰা-দোলা, আৰোয়ান মোক দিয়ক।” তাৰ ৰজা বোলে,—“মই দিব নোৱাৰোঁ।” এই শুনি ৰাঘই অসন্তোষ কৰি খোৰা সৈতে উজাই চেপনলৈ গ'ল। পাচে ৰজাই মানুহ পঠাই অনালে। আৰু পূৰ্বে ৰাঘন ডেকাই “মই ৰজা হম” হেন বুলি এই মজ্জনা কৰি খোৰাক পঠাই উজনি মৰাণহঁতৰ হতুৱাই ৰণ কৰাই ৰাজ্য ললে। পাচে খুটীয়াপোতালৈ সকলো গ'লত ৰাঘন ডেকাই বোলে,—“পূৰ্বে সকলেও আমাকে ৰজা পাঠোঁ বুলিছিলি, এতিয়া দেখোঁ ৰমানন্দহে ৰজা হ'ল, মোক দেখোঁ নাপাত ?” পাচে ৰাঘ বৰবৰুৱাকে মোক্ষ সকলো মৰাণে বোলে,—“তোমাক ৰজা নাপাঠোঁ।” এই শুনি ৰাঘন ডেকাই বোলে,—“বাক তহঁতে যে কথা এৰিলি মই কি কৰিব পাৰোঁ চাওঁ।” ১৩০ ॥

আহোমৰ চেতন।—এই বুলি গোবিন্দ গাওঁবুঢ়াকে মোক্ষ কৰি কিছু মোৱামৰীয়া উজাই গৈ শগুণমুৰীত থানা কৰিলে। পাচে সিহঁতে হাতে হাতে চেকনী কোবাই নাম গায়। নামো এই—“প্ৰজা ঐ জৰোঁ ৰোৱা।” আৰু গাই চেকনী লৈ খেদি আহিল। ১৬৯১ শক, মাস চৈত্ৰ। আতপাচে আমাৰ ভগা ডা-ডাঙ্গৰীয়াসকলেও বোলে,—“আগে মৰাণে বৰজনা গ্ৰোহাঁইৰ পুতেকহে ৰজা, এনে বুলি কৈছিল; এতিয়া দেখোঁ মৰাণহে ৰজা হ'ল ? ৩কো গুঢ়ালে, মহন্তসকলকো ডাঁৰি-বান্ধি ধন ললে; ডাঙ্গৰীয়া, বৰুৱা, ফুকন সকলকো মাৰি ভাঙ্গি খেদিলে,

মৰাণহে স্বতন্ত্ৰ ৰজা হ'ল। আৰু পূৰ্বেৰ যি কালত চুকাফা ৩৩ দেশলৈ আহিল সেই কাল পৰ্য্যন্তে ৰজাৰ গোষ্ঠিয়েহে ৰজা হৈ গৈছে। অন্য সামান্যে হোৱা নাই। আৰু আহোম কেইঘৰৰহে বৰুৱা, ফুকন, ৰাজ-খোৱা হৈ গৈছে। অন্য সামান্য নৰো কোনোৱে ৩এ কৃপা কৰি ভাল কৰে, তথাপি স্বতন্ত্ৰ নহয়।” এই বুলি সকলেও মৰাণক ধৰিবলৈ মন কৰিলে। ১৩১ ॥

মৰাণ মৰাৰ অঙ্গীকাৰ।—আলচ কৰা মানুহৰ লেখা,—দ'লবন্ধা বৰগোহাঁইৰ পুতেক বাইলুং গোহাঁই ১, কুঁৱৈগঞা বুঢ়াগোহাঁই-ফৈদীয়া গোহাঁই হাজৰিকা ১, মৰাণ পাতৰৰ ফৈদৰ ১, বকতিয়ালৰ ফৈদৰ ভদ্ৰসেনৰ দুই ভায়েক, আৰে দদায়েক দুই, লাহনৰ ফৈদীয়া নেওঁগ-গোহাঁই ঘৰৰ ডেকা ১, লাইসন্দিকৈ ফৈদীয়া বাঘমুৱা ১, বুঢ়াগোহাঁই-পৰীয়া দেওবিলীয়া পাঁচনি ১, যাদ তামুলীৰ পুতেক ৰামকৃষ্ণাই ১, দোচোৰা ৰামনাথ ১, ডফলা দুৱৰীয়াৰ ঘৰৰ মোহন ১, বৰগোহাঁই বিলতীয়া কেৰেক হাজৰিকীয়া ১ জাতত কলিতা, কহন ১, আপইতা ১, আৰু ডাঙ্গৰীয়া কেইঘৰ, পো-ভাই কিছু, বহতা-বনুৱা কিছু, এইসকলেও একত্ৰ হৈ ভোগবাৰীলৈ গৈ এৰা-এৰি নকৰিবলৈ আৰু বিশ্বাস নেভাঙ্গিবলৈ গুৰুঘৰলৈ চাই সকলেও শপত কৰিলে। ১৩২ ॥

ৰামকৃষ্ণাই আৰু কুৰঙ্গনয়নী।—এই ক্ৰমে দহ দিনমান আলচ কৰিলে। পাচে ৰাঘক ধৰিবলৈ ৰামকৃষ্ণাইক দিলে। পাচে ৰামকৃষ্ণায়ে মগলু জীয়েকৈৰে আলচ হ'ল। মগলুৰ জীয়েকেও ৰাঘক কাটিম বুলি গাত ললে। তেওঁক ৰাঘ মৰাণে তিৰতাকৈ লৈছিল। পাচে ৰামকৃষ্ণায়ে মগলু কিছুৰে, আন মানুহ কিছু লৈ যুক্তি হ'ল। আৰু খোৰাক মাৰিবলৈ কহনে, আপইতাই, এই দুয়ে গাত ললে মানুহ কিছুমান সহিতে। আৰু ইঁদোৰে, গড়ৰ ভিতৰ সোমাবলৈ গাত ললে। এইৰূপে সমালোচন হৈ পাচে বৈশাখৰ সংক্ৰান্তিৰ দিনা ৰাঘক ধৰিবলৈ যিখনি মানুহে আলচ কৰিছিল সিহঁতে গৈ ভিতৰ দুৱাৰতে ব'লগৈ। পাচে ৰাঘই বাৰ্তা পাই বোলে,—“শগুণমূৰীৰ গোবিন্দ গাওঁবুঢ়া সেনাপতি, চেকনী-কোবোৱা ৰণুৱা

আহিছে” বুলি শৰায়েৰে তামোল-পাণ লৈ আগবাঢ়ি ওলাই আহিল। তাৰ পাচতে মগলুৰ জীয়েকে হাতত তৰোৱাল আৰু তিৰোতা কতবোৰৰ হাতে হাতে দা দি লৈ ওলাই আহিল। আন মতা মানুহ জনেকো নাই। ১৩৩ ॥

কুৰঙ্গনয়নীৰ ৰাঘ বধ।—এনেতে ৰামকৃষ্ণয়ে মাত লগালে। পাচে মগলু জীয়েকে মাত বুজি পাই ৰাঘৰ ফান্দনিত তৰোৱালেৰে ঘা মাৰিলে। ৰাঘও হাম্খুৰি খাই পৰিল। এনেতে যোৱা ৰামকৃষ্ণয়ে ঘা মাৰি কাটিলে। পাচে ৰাঘৰ ঘৰৰ পৰা সকলো ওলাই আহি ৰঙ্গনাথৰ পোন পাই খোৰাক ধৰিবলৈ যোৱা মানুহে বুজিবৰ নিমিত্তে মাত লগালে। সেই মাত বুজি পাচে কহনে, আপইতাই খোৰাৰ কৰঙ্গনত যাঠীয়েৰে খোঁচ মাৰিলে। নপৰি খোঁচ খাই পলাই গ’ল। পাচে সেই দ’লৰ বৰদুৱাৰমুখত পৰে। ১৩৪ ॥

ৰাধা-হত্যা।—সেই মানুহেই গৈ হৰ-গোবীৰ দ’লত ৰাধাক খুঁচি মাৰিলে। আৰু ৰাঘক মৰাবোৰ মানুহেই হাতীয়েৰে বৰদুৱাৰ ভাঙ্গি গড়ৰ ভিতৰলৈ সোমাল। দাঁৰিকা-দুৱাৰো ভাঙ্গি ভিতৰলৈ সোমাল। তাতে দুই-চাৰি মানুহো কাটিলে; মৰাণ আৰু ফুকন বৰুৱাও দুই-চাৰি মাৰিলে। বৰচ’ৰাতো জুই লগালে। দাঁৰিকা-দুৱাৰ ঘৰতো জুই লগালে। পাচে ৰজা ৰমানন্দে বৰকুঁৱৰী সৈতে ধোন্দে সৰকি পলাই গ’ল। সেই কুঁৱৰী ভণ্ডাৰী বৰুৱা টাৰিমুৱাৰ জীয়েক, জাতত কোঁচ। ১৩৫ ॥

ৰংপুৰ উদ্ধাৰ।—পাচে দোলাঘৰৰ পৰা দোলা এখন আনি তাতে গাঁড়ুটো ঠিয়কৈ তুলি বৰচৌৰাৰ চাৰিওফালে ঘূৰাই লৈ ফুৰাইছিল। সেই ঢুলীয়া মানুহে আটাই পাৰি কয়, বোলে,—“তুঙ্গখঙ্গীয়াৰ ঘৰৰ আগৰ ৰজাহে ৰজা হ’ল। ৰাজ্য, নাভাগিবি।” পাচে কাঁড়ী, বাকৰতী সকলোৱে হৰ্ষ-যুক্ত হৈ নগৰৰ লোকজনো স্থিৰ হৈ ৰ’ল। এনেতে কুঁৱৈগঞা বুঢ়া-গোহাঁইৰ ঘৰৰ গোহাঁই-হাজৰিকীয়াক মোক্ষ কৰি আৰু অনেক লোক বৰদ’লৰ পৰা ওক আনিবলৈ গ’ল। পাচে ৩এ মানুহ যাবৰ দেখি ভয় পালে। পাচে ইবোৰে সাৱশেষ বুজাই কলে। মৰাণক মাৰিলোঁ বুলি কলে, গাও চিনালে। পাচে ৩এ সত্য হেন জানি বুজিলে। পাচে

ইবোৰেও ৩ক দোলাত তুলি লৈ ৰাজমাওদেৱকো, আইকুঁৱৰীদেৱকো, গোহাঁইদেৱকো, সকলকো আনি দোলাঘৰতে থলেহি পালী-পৰীয়া দি। ১৬৯২ শকৰ মাস বৈশাখৰ সংক্ৰান্তিৰ দিনা, মঙ্গলবাৰে ৰাত্ৰি এক প্ৰহৰ থকাত নগৰ ললে। ১৩৬ ॥

খোৰা মৰাণৰ মৰণ।—পাচে সেই ৰাত্ৰিয়েই ৩এ আজ্ঞা কৰিলে, বোলে,—“মৰাণক যেয়ে যতে পাই ধৰি মাৰক; ধৰিও আনক।” পাচে চাৰিও আলিয়ে ৰাজ্যত ঘোঁৰা মেলি এই আজ্ঞা কলে। এই আজ্ঞা শুনি মৰাণক ধৰি ধৰি মাৰিলে। আৰু কোনোবোৰক হালে-হালে সাজুৰি আনি হাতীশালত দিলেহি। আৰু খোৰাক চহৰীয়াই কচুদোপত পাই ধৰি দিলেহি। তাকো নানা শাস্তি কৰি মাৰিলে। ১৩৭ ॥

নতুন আহোম-বিষয়া বাচনি।—পাচে ৩এ সেই দিনাই বকতিয়ালৰ ৰাজনেওগৰ পুতেক ভদ্ৰসেনক বৰবৰুৱা পাতিলে। দলবন্ধা বৰগোহাঁইৰ পুতেক বাইলুঙ্গক বৰগোহাঁই পাতিলে। কুঁৱৈগঞা বুঢ়াগোহাঁইৰ ঘৰৰ গোহাঁই-হাজৰিকীয়াক বুঢ়াগোহাঁই পাতিলে। মৰাণ-পাতৰৰ ফৈদৰ বৰপাতৰ পাতিলে। লাইসন্দিৰ ঘৰৰ বাঘমুৱাক নাওবৈচা ফুকন পাতিলে। লাহনৰ ঘৰৰ ডেকাফুকন পাতিলে। সন্দিৰ ঘৰৰ দিহিঙ্গীয়া ফুকন আগে পতাই আছিল। বুঢ়াগোহাঁইৰ দেওবিলীয়া ঘৰৰ ন-ফুকন পাতিলে। বকতিয়াল ঘৰৰ ৰাজনেওগ পাতিলে। বৰবৰুৱাৰ ভায়েকক চোলাধৰা ফুকন পাতিলে। বৰগোহাঁইৰ বিলতীয়া কেকেৰু হাজৰিকীয়াক ভণ্ডাৰী বৰুৱা পাতিলে। দিহিঙ্গীয়াৰ ঘৰৰ আগৰ বুঢ়া পানীফুকনক বৰফুকন পাতিলে। ডফলা দুৱৰীয়াৰ ঘৰৰ মোহনক ঘোঁৰাৰ বৰুৱা পাতিলে। ১৩৮ ॥

মোৱামৰীয়া মহাজন বন্ধ।—পাচে পৰদিনা প্ৰভাতে ৩এ কুঁৱৈগঞা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁইক খুটীয়াপোতাৰ পৰা মোৱামৰীয়া মহাস্তক ধৰি আনিবলৈ আজ্ঞা কৰিলে। পাচে ডাঙ্গৰীয়াও লোকজন সহিতে দিনে-ৰাত্ৰিয়ে গৈ খুটীয়াপোতা পাই আমাৰ যি কাঁড়ী বাকৰতী আছিল, সিহঁতত বহুসৈ সারশেষ বাৰ্ত্তা কলে। লোকজনে শুনি হৰ্ষ-যুক্ত হৈ পাচে মন্ত্ৰণা

কৰি চতুৰ্দ্দিশে বেটি ধৰিলে । পাচে ৩এ যুদ্ধ লাগে বুলি ৰামকৃষ্ণকে মগলু মানুহ কিছু সৈতে কোঁৱৰ দুজনাকো পাচতে পঠালে । পাচে ডাঙ্গৰীয়াই ফন্দ-ফান্দ কৰি মহন্তক উলিয়াই আনি ধৰিলে । পাচে বাপেক-পুতেক দুইকো কাপৰৰ টোপোলা বান্ধি হাতীৰ ওপৰত ঢুকাললৈ দুটাক পেলাই দিবসৰ এক পৰ থকাত খুটীয়াপোতাৰ পৰা বাতিয়ে-দিনে আহি পৰদিনা তিনি পৰ মৰাত ৰংপুৰ পালেহি । পাচে ৩ত যোগালে, ৩ও মহাজনত সোধালে । পাচে মহাজনেও দায় বুলি দায় গাত ললে । ৩ও দোষী হেন জানি বাপেক-পুতেক দুইকো ন-দুৱাৰৰ মুখৰ হাতীশালৰ মূৰৰ খলাত মৰালে । ১৩৯ ॥

গুৱাহাটীত মৰাণ দমন ।—আক মৰাণক ধৰিবৰ পাচদিনাই ৩এ বাঁহবৰীয়া কটকীৰ ঘৰৰ বৰকটকী ধনেশ্বৰক গুৱাহাটীলৈ মৰাণৰ লিগিৰি-কাঁড়ী বৰফুকনক ধৰিবলৈ পঠালে । তাৰ দিনাদিয়েকৰ পাচতে বৰফুকনকো পঠালে । পাচে কটকী ধনেশ্বৰে চৰা-নাৱেৰে গৈ ৰাত্ৰি-দিনে গুৱাহাটী পাই গুৱাহাটীত যিবোৰ মৰাণৰ ফুকন, ৰাজখোৱা হৈছিল মজ্জণাৰে সকলকো দোপদৰলৈ নি ধৰিলে । গঁৰাল দি লোৱা লগাই ৰখা দি থলে । ১৪০ ॥

গুৱাহাটীত ককুণী বধ ।—পৰে বৰফুকন পাই গৈ মৰাণৰ নিশেষ ফুকন ৰাজখোৱাক মাৰিলে । ককুণীকো মাৰিলে । পাচে কটকী ধনেশ্বৰে আহি ৮ দিনে ৩ত মৰাণক মৰা বাঙা কলেহি । পাচে ৩এ শুনি ধনেশ্বৰক প্ৰশংসা কৰিলে । ১৪১ ॥

হৰ-গৌৰীৰ মূৰ্ত্তি ।—আক পূৰ্বে বকতিয়াল বৰবৰুৱাই কছাৰী দেশৰ পৰা শিলাৰ চামুণ্ডা মূৰ্ত্তি এখান আনি হৰ-গৌৰী দ'লত থৈছিল । পাচে মৰাণক মাৰিবৰ এক মাসৰ পাচত মূৰ্ত্তিখান অতি উগ্ৰ হেন জানি পুনৰ কছাৰী দেশতে থোৱালে । ১৪২ ॥

চেকনী-কোবোৱা ৰণ ।—আক বৈশাখৰ চাৰি দিন যাওঁতে শত্ৰু-মুৰীত যি গোবিন্দ ঝাওঁবুটাই সেনাপতি হৈ চেকনী-কোবোৱা ৰণ ওলাইছিল । পাচে ৩এ বৰগোহাঁইকে, বৰপাত্ৰ-গোহাঁইকে, বকতিয়ালৰ ঢেকিয়াল ফুকনকে বহু সৈন্য লগত দি পাঁচিলে । ডাঙ্গৰীয়াবোৰ গৈ

মৰাণেৰে বণ লাগিল। পাচে সেই বণত বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া পৰিল। ঢেকিয়াল ফুকন পৰিল। আন মানুহ বহু পৰিল। কথমপি বৰগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াহে এৰাল। পাচে বণ-পলৰীয়া মানুহ আহি বৰবৰুৱাত বাতী কলেহি। বৰবৰুৱাও ৩ত জনালে। এই বাতী শুনি নগৰত উহমিহ লাগিল। সেই সময়তহে তিনিজন ডাঙ্গৰীয়া পৰ দিছিল। আৰু আহোম কেইঘৰৰ লৰা অনাই তিনিও দুৱাৰত চাৰি কুৰি চাৰি কুৰিকৈ দিছিল। সিহঁতক খাবলৈ সাজ দিছিল। পাচে ৩এ বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াক, বৰবৰুৱাক, এই দুইকো বহু সৈন্য লগত দি বণলৈ পঠালে। আৰু লগত ঘোঁৰা সৈতে মগলু কিছু দিলে। পাচে গৈ খাউৰাতে বণ লাগিলগৈ। মৰাণ বণত পৰাস্ত হৈ পলাল। মগলুৱে ঘোঁৰা মেলি খেদি কাটিলে। পাচে বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই বৰবৰুৱাই বণ-জয় হোৱা বাতী ৩লৈ জনাই পঠালে। ৩এ, শুনি আনন্দ পালে। লোকজনেও শুনি হৰ্ষ-যুক্ত হ'ল। পাচে বণ-জয়ৰ কাৰণে চাৰিও আলি ধোল-বাদ্য কৰালে। নগৰৰ চৌপাশে হিলৈ পাতি জাঁই কৰালে। পাচে মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া বৰবৰুৱা আহি সারশেষ বাতী ৩ত জনালেহি, সেৱাও কৰিলেহি। দুদিনৰ পাচত গোবিন্দ সেনাপতিক দিহিঙ্গত পাই চহৰীয়াই ধৰি দিলেহি; তাকো মাৰিলে। ১৪৩ ॥

নতুন বিষয়া।—পাচে বণত হানিপৰা মৰাণ-পাত্ৰ গোহাঁইৰ পুতেককে বৰপাত্ৰ পাতিলে। আতপৰে ৩ৰ আজ্ঞায়ে কটকী গৈ গুৱাহাটীতে দুৱাৰ ঘৰৰ লভাবৰীয়া বাহৰ পানীফুকন পাতিলে। ধাইৰ জোঁৱায়েকক চেটিয়া ফুকন পাতিলে; জাতত কছাৰীকুমাৰ। দিহিঙ্গীয়াৰ ঘৰৰ দিহিঙ্গীয়া ফুকন পাতিলে। মিৰি-সন্দিকৈৰ ঘৰৰ ডেকাফুকন পাতিলে। কহনক চেকেৰাতলীয়া হাজৰিকীয়া পাতিলে। অপইতাক বকলৰ হাজৰিকীয়া পাতিলে। মোহনক ভাঙ্গি বৰগোহাঁইৰ পুতেকক ঢেকিয়াল ফুকন পাতিলে। এওঁলৈকে সৰুজনা আইদেওক দিলে। সন্দিকৈৰ ঘৰৰ ঘোঁৰাবৰুৱাক খাৰঘৰীয়া ফুকন পাতিলে। কুঁৱৈগঞাৰ বুঢ়াগোহাঁই-ফৈদীয়া গন্ধীয়া বৰুৱা পাতিলে; তেওঁৱেই গাভৰু এজন নিছিল।

তেওঁ ককায়েককে বচা ৰাজখোৱা পাতিলে। গজপুৰীয়া হাতীবৰুৱাৰ ঘৰৰ নিবুকিয়াল ৰাজখোৱা পাতিলে। দিহিঙ্গীয়াৰ ঘৰৰ বংপুৰীয়া নিয়াইসোখা ফুকন পাতিলে। লাকুৱাক বকতিয়ালৰ ঘৰৰ গঁড়গঞা নিয়াইসোখা ফুকন পাতিলে। এইক্ৰমে ৩৭ যোগ্যানুসাৰে পূৰ্বৰ যাৰ যি বিষয় সেইকপে ঘৰে-ঘৰে থলে। আৰু পূৰ্বেৰ সলাল গোহাঁইয়ে চোলাধৰা ফুকনক মৰাণক ধৰি দিলে। পাচে ৩৭ সেই দায়তে কলীয়াবৰৰ পৰা ঘোঁৰাত তোলা দৰে বাঁহত তুলি বিতণ্ডাকৈ অনাই গোহাঁই ভাঙ্গিলে। পাচে মাদুৰিয়ালৰ ঘৰৰ তেওঁৰ বংশৰ বৰপেটাক সলালগোহাঁই পাতি পঠালে। আৰু গৰুধৰীয়া গোহাঁইক মৰাণে শদিয়াখোৱা পাতিছিল, তাকো ধৰি আনি মাৰিলে। ১৪৪ ॥

পুনৰ মৰাণ-বিদ্ৰোহ।—আৰু মৰাণে নগৰ লৈয়ে আমাৰ মানুহ হাজাৰদিয়েক কুণ্ডিলত বাহৰ এখন সাজিবলৈ দিছিল। পাচে মৰাণক মাৰি আমাৰ ৩৭ ৰাজ্য লবৰ হাতীচুঙ্গি মৰাণে শুনি সেই মানুহ ফন্দকৈ কাটিলে, কিছুমান মানুহ এৰাল। আতপাচে মৰাণে ৰণ পাতিলে পুনৰ। পাচে এৰাই অহা মানুহে বৰবৰুৱাত বাৰ্তা কলেহি। পাচে বৰবৰুৱাই শুনি শুধিলে, বোলে,—“কোনেনো মোক্ষ হৈ ৰণ উলিয়াইছে?” সিহঁতে বোলে,—“লেফেৰা, পৰমানন্দ, ওভোতামুৰীয়া, টঙ্গনাৰাম, এইহঁতেই মানুহো কাটিছে, ৰণো পাতিছে।” পাচে বৰবৰুৱাই এইকপে শুনি ৩৩ জনালে। ৩৭ শুনি বৰবৰুৱাকে ৰণলৈ মানুহ দিবলৈ আজ্ঞা কৰিলে। পাচে বৰবৰুৱাই ন-ফুকনক গা-মানুহ ছহাজাৰ সৈতে আৰু বাজুৱা কোঁৱৰৰ মূলে-দোৱালে দিলে। আৰু বকতিয়ালৰ ঘৰৰ নিয়াই-সোখা ফুকনকো দিলে। আৰু দুৱৰাৰ ঘৰৰ খৰিকটীয়া বাহৰ ভগা দুৱলীয়া ফুকনক তেওঁক আনি লাহন-বচা মানুহ হাজাৰ লগত দি ৰণলৈ দিলে। আৰু ৩৭ এই আজ্ঞা কৰিলে,—“তিনিও মিলি ৰণ কৰিবি। আৰু ৩ৰ গোলাগঞ্জ ভাঙ্গি নিছে অলক্ষাৰ, তাম, পিতল; আকো বিচাৰ কৰিবি।” এইকপে শিকাই পাঁচিলে। বৈশাখৰ ৮ দিন থকাত উজাই ৰণলৈ গ'ল। ১৪৫ ॥

প্ৰায়শ্চিত্ত।—আৰ পৰে ৩এ এই আজ্ঞা কৰিলে, বোলে,—“বহু-লোকৰ মৰাণে পূৰ্ববৰ্ণ্য নষ্ট কৰিছিল, এতেকে আউনীআটী, দক্ষিণ-পাটকে মোক্ষ কৰি ব্ৰাহ্মণীয়া ঠাকুৰীয়া সকলেও প্ৰায়শ্চিত্ত হওক।” পাচে সকলেও প্ৰায়শ্চিত্ত হ’ল। ১৪৬ ॥

নতুন বিষয়া।—আতপৰে মৰাণৰ লগত যিবোৰ বিষয়া হৈছিল ৩এ তাক বিচাৰ কৰিলে। দিহিঙ্গীয়াৰ ফিচি, হাতীমুৰৰ ৰাইডঙ্গীয়া ফুকনৰ ভতিজাক চাওডাঙ্গৰ বৰুৱাক ভাঙ্গি খেদিলে। লিক্চনৰ খুন্দামৰা বৰবৰাক ভাঙ্গি বচাৰ পামলৈ খেদিলে। কাকতী-বৰা মদনকো ভাঙ্গি ঘৰলৈ খেদিলে। সেই সময়তে দুৰৱাৰ সেনাপতি-ফুকন ভাগি গৈ চিলমাৰীত আছিল, তেওঁক আনি পূৰ্বৰ ভিতৰুৱাল ফুকন বিষয়তে ৰাখিলে। আৰু মৰাণৰ যিবোৰ বিষয়া হৈছিল, তহোঁতৰ ঘৰ লুড়ি আনিলে। মোৱামৰীয়া মহন্তৰো ঘৰ লুড়িলে। এই বস্তু আনি ৰংপুৰৰ ৩ৰ ভঁড়ালত থলে। আৰু ভণ্ডাৰ বস্তু কি আছে নাই এই বুলি পিয়ল কৰালে। আৰু কোঁৱৰালী কালত লিগিৰা খাটিছিল, নাও পিজলী, তাক খনিকৰ বৰুৱা পাতিলে, জাতত বৰাহী বেজ। কাম লিগিৰাক তিপমীয়া ফুকন পাতিলে, তাৰ মাক লিগিৰী আছিল। বাপেক মিৰি-সন্দিকৈ বৰগোহাঁই খেল ললে। বৰপাত্ৰৰ খেলৰ লাখৰ লিগিৰা আছিল, তাক শেনচোৱা বৰুৱা পাতিলে, জাতত লুখুৰাখুন। ১৪৭ ॥

উজনি ৰণৰ বাতৰি।—১৬৯২ শকৰ মাস কাৰ্ত্তিক, উজনি ৰণৰ পৰা ফুকনবোৰে কটকী ৰঘুনাথক পঠাই বৰবৰুৱাত বাৰ্ত্তা কলে। বৰবৰুৱা বোলে,—“ৰণ কোনেনো কৰে?” কটকীএ বোলে,—“আগৰ মৰাণেই ৰণ কৰিছে, ৰণো টান।” পাচে বৰবৰুৱাই ৩ত জনালে। ৩এ শুনি তিনিজন ডাঙ্গৰীয়া সৈতে সমালোচন হৈ মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াক গা-মানুহো আৰু মানুহ কিছু দি আগে যোৱা ফুকনবোৰৰ ওপৰত সেনাপতি পাতি উজনিৰ মৰাণৰ ৰণলৈ পঠালে। পাচে ডাঙ্গৰীয়া গৈ হাবিৰ ওচৰ পাই কোঁঠ বান্ধি বৈ তাৰে পৰা সৈফতৰে হাবি সোমাই কোঁৱৰকো সেনাপতি পাতি লগত ললে। ডিমকুগুৰীয়া হাজাৰৰ বিহলঙ্গি বামুণক

সেনাপতি পাতি ললে । এনেতে মৰাণে ফন্দকৈ পেটে ওলাই কিছু মানুহ কাটিলে । নিয়াইসোধ ফুকনকো কাটিলে । তথাপি ডাঙ্গৰীয়া লেফেৰা, পৰমানন্দলৈ বণ-সমুখে ব'ল । এনেতে পিচৰ মানুহেও লগ ললেগৈ । কোঁৱৰ সেনাপতিয়ে, দুৱৰাৰ দুৱলীয়া ফুকনে, এই দুই লগতে আছিল । ১৪৮ ॥

মৰাণ দমন ।—এনেতে মৰাণেৰে বণ হ'ল । সেই বণতে লেফেৰা, পৰমানন্দ দুয়ো পৰিল । মৰাণেও বলে নোৱাৰি ভাগি পলাল । ডাঙ্গৰীয়াও ছল বুজি তাতে কোঁঠ বান্ধি ব'ল । তাৰ পৰা যাই হোলোঙ্গাণ্ডৰীয়া মৰাণৰ গাওঁ মাৰিলেগৈ । বলে নোৱাৰি মৰাণ তাৰো পৰা পলাল । তাতে কোঁঠ বান্ধি বৈ তাৰে পৰা সৰুচকৰী বৰচকৰী গাওঁ ভাঙ্গি ওভোতানুমীয়াক ধৰি আনিলে । মৰাণ ভাগি হাবি সোমাল । খাবলৈ নাপাই আপুনি ওলাই বৰিলহি । পাচে ডাঙ্গৰীয়াই সেই বৰা মানুহবোৰ ৩৪ ঠাইলৈ দি পঠালে । লৰা-তিৰতা সহিত মানুহ ন হাজাৰ দহ হাজাৰমান হব । পাচে ৩এ সিহঁতক আলিকৈঁকুৰীত গড় দি ৰখা দি থলে । খেলুৱাখনিহঁত খেলে খেলে দিলে । হোলোঙ্গাণ্ডৰীয়া মৰাণখনি নি বঙ্গদৈচোঙ্গত পাতিলে । পাচে ডাঙ্গৰীয়াইও ৩৪ গোলাগঞ্জ ভাঙ্গি যি দ্ৰব্য নিছিল বিচাৰকৈ যি পালে ওভোতানোমা সৈতে লৈ আহিল । বঙ্গনাথৰ দ'লৰ চ'ৰাতে বৈ ৩লৈ জনালে । ৩এ ডাঙ্গৰীয়াকে, দুই ফুকনকে চাঙ্গলৈকে নিয়ালে । ডাঙ্গৰীয়াও সেৱা কৰিলে । বণৰ সকলো বেষুহা জনালে । ৩এ সন্তোষ পাই ডাঙ্গৰীয়াকো, ফুকন দুইজনকো যোগ্যানুসাৰে বঁটা দিলে, সাজো কৰালে । আৰু মৰাণৰ বণ মাৰি পাই আনিলে,—সোণ-ৰূপ, তাম-পিতল, কাপৰ ; এই দ্ৰব্য মজিন্দাৰে ভেঁটালে । পাচে ৩এ তপ্তাৰে তপ্তাৰে খবলৈ আঙা কৰিলে । ১৪৯ ॥

গুৱাহাটীত পানীফুকনৰ মৃত্যু ।—আতপৰে গুৱাহাটীৰ পৰা পানীফুকন মৃত্যু হবৰ কথা জনালেহি । ৩এ শুনি সন্দিকৈৰ টাঙ্গনধৰা দিহিঙ্গীয়া ফুকনক পানীফুকন পাতিলে । সন্দিকৈৰ ডেকাফুকন ভাগি আছিল, তেওঁকে দিহিঙ্গীয়া ফুকন পাতিলে । ১৫০ ॥

কলিতা-ফুকন।—আতপাচে শেন আৰু অনেক বং-ঢং কৰি আছে। একদিনা ৩৩ কাহমৰাত শেন মেলিবলৈ গৈছিল। বৰবৰুৱা কিছু পাচত গৈছিল। সেই দিনা ৰামনাথ ভঁৰালী বৰুৱাই বৰবৰুৱাৰ আগত ঘোঁৰাত উঠিল। পাচে বৰবৰুৱাই বোলে,—“ই মোৰ ঘৰ-বনুৱা মানুহ, মোৰ আগত ঘোঁৰাত উঠিব নাপায়।” এই দেখি ৩ত জনালে। ৩এ শূনি ৰামনাথৰ দুয়ো ভায়েকৰ পাঁজিকটা পুখুৰীপাৰতে চক্ষু কাঢ়িলে। সেই ৰামনাথৰে কলিতা-ফুকনেৰে সখি আছিল। কালৰ বিক্ৰমত কলিতা-ফুকনেৰে বৰবৰুৱাৰে দুয়োৰো পেটে-পেটে দন্দ, পালে দুইকো দুয়ে নেৰে। পাচে কলিতা-ফুকনে ৩ত বহস্যে বুজালে, বোলে,—“নাতি-গোসাঁই দুজনাৰে আলচি বৰবৰুৱাই ৩ক দ্ৰোহ আচৰিব খুজিছে। ইয়াক ৩এ বুজি চ’ক।” ১৫১ ॥

বিষয়াৰ নিৰ্য্যাতন।—পাচে ৩এ তিনিজন ডাঙ্গৰীয়াক অনাই বৰ-বৰুৱাক ভাঙ্গি সোধালে। কথা সত্য হেন জানি ভদ্ৰসেন ডেকা-বৰবৰুৱাকে, দদায়েক নেওগ ফুকনকে, ভায়েক চোলাধৰা ফুকনকে, দদায়েক বগা-ডেকাকে, এই চাৰিকো বংঘৰৰ ওচৰতে কাঢ়িলে। গোহাঁইদেউ এজনাকো সেই দিনাই ওঁগুৰি পোনে মাৰিলে। তিপমীয়া গোহাঁইক বচাৰ বগাৰ গাৱঁত পাতিব দিলে। এইবোৰৰ ঘৰ লুড়িলে। পাচে ৩এ সেই দিনাই তিনিজন ডাঙ্গৰীয়াত স্তম্ভিলে, বোলে,—“বৰবৰুৱানো কাক পতা যাব?” ১৬৯৩ শক, মাস শ্ৰাৱণ। পাচে ডাঙ্গৰীয়াবোৰে বোলে,—“দিহিঙ্গীয়া ফুকন, খাৰঘৰীয়া ফুকন, পানীফুকন, এই তিনিৰ ৩এ যাকে মন ভাল পায় তাকে পাতক।” পাচে ৩এ সন্দিকৈৰ আদাবৰীয়া বাহৰ দিহিঙ্গীয়া ফুকনকে বৰবৰুৱা পাতিলে। সেই কলিতা-ফুকনকে চোলাধৰা ফুকন পাতিলে। আতপাচে মাহদিয়েকৰ পাচত দুৱৰাৰ লভাবৰীয়া বাহৰ ৰাজনেওগ ফুকন পাতিলে। সেই মিৰি-সন্দিকৈৰ দিহিঙ্গীয়া ফুকনৰ পুতেক নেধাইকে দিহিঙ্গীয়া ফুকন পাতিলে। আতপাচে জয়ন্তাৰ ৰজাৰ ত’ৰ উকীল-পত্ৰ আহিছিল। ১৫২ ॥

নগা মজিন্দাৰ-বৰুৱা।—সেই সময়তে নাচিৰাহটীয়া গণক, নাম

নগা, তাকে মজিন্দাৰ-বকৰা পাতিলে। আৰু বাইলুং বৰগোহাঁয়ে ৩ত
গোচৰ দিলে, বোলে,—“মোৰ ভাই-ককাইৰ মন-বুদ্ধি ভাল নহয়। ৬ৰ
ঘৰৰ কথা মই নজনাই নোৱাৰোঁ। ইয়াকে বুজি ৩এ যেই যুক্তি তাকে
কৰক।” পাচে ৩এ বিচাৰ কৰি চাই কথা সত্য হেন জানি বৰগোহাঁইৰ দুই
ককায়েককে, মাছুৰিয়াল ভগা ন-ফুকনকে, মৰাণক মাৰি বচা ৰাজখোৱা
হৈছিল; নগা গোহাঁই ভাগি আছিল; এই চাৰিকো চফৰাইৰ মুখত
মাৰিলেনি। আৰু লেচেঙ্গিয়াল বৰপাত্ৰ-গোহাঁইকে, ভায়েককে, এই দুইকো
লেচাঙ্গাৰ ঘৰতে নি টঙ্গনিয়াই মাৰিলে। আৰু মৰাণৰ লগত আহিছিল
কোঁৱৰ বাপী, বৰমুৰা আৰু গোটাদিয়েক; এইবোৰৰ কোনোক দণ্ড
কৰিলে, কোনোক নামকপলৈকে নিলে। সেই সময়তে মগলুৰ মানুহ
৪০টামান মতাইমৰাত আছিলে। সিহঁতে ছবি মাৰি দুই নৈৰ মুখে
গ’ল। সিহঁতক ধৰি আনিবলৈ দিহিঙ্গীয়াৰ নকুয়া নিয়াসোধা ফুকনক
পঠালে। ফুকনে গৈ আনিব নোৱাৰি উলতি আহিল। ১৫৩ ॥

হৰনাথ ফুকন সেনাপতি।—সেই সময়ত কলিতা-ফুকন প্ৰধান
খাটনিয়াৰ হ’ল। সেনাপতি-ফুকনেও কলিতাতে প্ৰধান আশ্ৰয় কৰিছিল।
একদিনা ৩এ কলিতা-ফুকনকে, নগা মজিন্দাৰকে বৰবকৰাত কবলৈ
৩এ আজ্ঞা কৰিলে, বোলে,—“সেনাপতি-ফুকন ৰণলৈ যাওঁতে মানুহ,
আহিলা কিমান গৈছিল, বকৰাই বুজি আমালৈ জনাওক।” পাচে চাঙ্গলৈকে
কাকত নি বুজি বহুত মানুহ আহিলা যোৱা পাই ৩এ বোলে,—“তেও
কাৰ্য্য কৰিব নোৱাৰিলে?” পাচে এই কথা ভোৰোলাৰ ভায়েক তামুলী
লিগিৰাই ফুকনত ৰহস্যে কলে। কাৰণৰ আদি এই। কলিতা-ফুকনেও
পাতৰ-তামুলীকটাতকৈ এইকপে বিশ্বাসে কলে। আৰু একদিনা কলিতা-
ফুকনে সেনাপতি-ফুকনলৈ কৈ পঠালে, বোলে,—“তোমালৈ ৬ৰ মন
ভাল নহয়। মৰাণত বৰিবৰ কথা কৈ থাকে। ইফঁত থাকিহে কৈছোঁ।
ইয়াকে চাই ফুকনে দিনাদিয়েকলৈ অস্ত্ৰৰি থাকিলে ভাল।” সেই
দিনা সেনাপতি-ফুকনৰ পৰৰ পাল। গা বিষম বুলি বহাতে থাকি
জকয়ালৰ ডেকা নাম ডোমবিদ্যা, কাণফাইৰাগী, বহুতা লৱা এটা, এই

তিনিক লৈ সেই নিশাই পলাই গৈ কাইমনত দিলিহিয়াল বুঢ়াগোহাঁই-
 ফৈদীয়া ঢুলীয়া বৰুৱাৰ ঘৰত মিত্ৰ-সম্বন্ধে ব'লগৈ। পাচে সাদিনৰ মূৰত
 বিচাৰি পাই তাৰে পৰা আনি ন-চুৱাৰৰ মুখত হাতীশালত লোৱা লগাই
 ডিঙ্গৰাত ভৰাই থলে। পৰে ৩এ দাই ধৰি চাওডাঙ্গৰ হাতত দিব
 দিলে। এই আজ্ঞা নগা মজিন্দাৰে, বুঢ়া তামুলী-ফুকনে, কলিতা-ফুকনে
 বৰবৰুৱাত কলে, বোলে,—“ফুকনক ৩এ চাওডাঙ্গৰ হাতত দিছে।”
 চাওডাঙ্গৰ বৰুৱাতো কলে। পাচে চাওডাঙ্গে আহি ফুকনক লোৱা
 মেলি ললে। এনেতে ৰাজমাওদেৱে, পছমৰীয়া ন-গোসাঁইৰ বৰজনে,
 বৰবৰুৱা, এইসকলে ৩লৈ জনাই ৰাখিলে। ৩এ দায় ক্ষমা দিলে;
 ফুকনকো আনিব দিলে। পাচে বৰবৰুৱাই ফুকনক নলামুখৰ পৰা অনাই
 বৰবৰুৱাৰ পোনে খলাত ৰাখিলে। পাচে চাঙ্গৰ পৰা ফুকন মজিন্দাৰে
 আহি দায় ধৰি বুলিলে। ৩এ বোলে,—“মই তাক কাটিলোঁহঁতে,
 যাতো তাৰ অৰ্থে আইচুদেৱ, গোসাঁই, বৰবৰুৱা এইসকলে মাতিলে, এতে-
 কেহে প্ৰাণ ৰক্ষা কৰিছোঁ।” পাচে ফুকনে প্ৰাৰ্থনা কৰিলে, বোলে,—
 “শত্ৰুৱে কলে তোমাক ৩এ কাটিব-মাৰিব খুজিছে। ৰণলৈ গৈ অনেক
 মানুহ আহিলা হানি পেলাই ৰাঘ মৰাণত বৰিলগৈ। ইয়াকে শুনি মই
 ভয় পাই অন্তৰি গলোঁ। সম্প্ৰতি ৩এ পূৰ্ব্বীয় ভূত্যাৰ সন্তান বুলি
 মই বন্দীক ক্ষমা দিলে। আৰু মোৰ অৰ্থে ৰাজমাওদেৱো, গোসাঁইদেউ,
 বৰুৱা আপও ৩ত মাতি মোক ৰক্ষা কৰালে।” এই প্ৰাৰ্থনা ফুকনে
 জনালে। পাচে ৩এ ফুকনক বৰবৰুৱাৰ হাতত সোধাই দিলে। পাচে
 বৰবৰুৱাইও ‘মই গা কৰিছোঁ’ বুলি ৩লৈ জনালে। পাচে ফুকনৰ লগত
 যোৱা তিনি মানুহৰ নাক-কাণ কাটিলে। পাচে ফুকনকো কংকঙ্গৰ পামত
 থোৱালে। পৰে ৩লৈ প্ৰাৰ্থনা জনাই ৰংপুৰলৈ আহিল। লান্‌মাখৰ
 বন্দৰৰ ফৈদৰ তামুলী লিগিৰা শিৱনাথক ভিতৰাল ফুকন পাতিলে।

১৫৪ ॥

লক্ষ্মীসিংহৰ শিঙ্গৰিঘৰ আৰোহণ।—আৰ পূৰ্বেৰ ১৬৯৩ শকত
 লক্ষ্মীসিংহ ৩ও গড়গাৱঁত শিঙ্গৰিঘৰ উঠিল, নাম ললে হিন্দুমতে

লক্ষ্মীসিংহ । দান-দক্ষিণাও কৰিলে । তিনিজন ডাঙ্গৰীয়াক মুখ্য কৰি গড়গঞা, গুৱাহাটীয়া সকলকো বাঁটা দিলে । আৰু সকলো মহন্তক অনাই সাদিন উৎসৱ কৰিলে । মহন্তসকলক দক্ষিণা দিলে । আতপাচে গড়গঞা সন্দিকৈৰ বৰঘৰীয়াৰ ঘৰৰ বৰকুঁৱৰী পাতিলে ; চটাইঅলীয়া বৰগোহাঁইৰ ঘৰৰ খঙ্গীয়া ফুকনৰ জীয়েকক পৰ্বতীয়া কুঁৱৰী পাতিলে । শিঙ্গৰিঘৰ উঠাৰ পাচে আওবৰ কলে । তাতো খ্ৰীসকলক দান দিলে । ১৫৫ ॥

কলিতা-ফুকনৰ পয়োভৰ ।—সেই সময়ত কলিতা-ফুকনক ৩এ পিন্ধা সাজ-কাপৰেৰে বাঁটা দিলে । ৩ত অতি বল্লভ খাটনিয়াৰ হ'ল । আতপাচে জয়ন্তীয়াৰ পৰা কটকী ধনৰায় পালেহি । বৰবৰুৱাই ৩লৈ কটকী তুলিবলৈ জনালে । পাচে ৩এ বৰবৰুৱালৈ কোৱালে, বোলে,— “ধনৰায় কটকী অতি চতুৰ, মহাফন্দী, এতেকে আৰু কলিতাইহে তুলিব পাৰিব ।” পাচে বৰবৰুৱাইও ৩এ কোৱাত থাকি কলিতাকে তুলিবলৈ বুলিলে । পাচে কলিতাও বহাঘৰতে তুলিলে । পাচে কলিতা-ফুকন ৩ত বল্লভ হৈ চাঙ্গৰ পৰা আহি প্ৰধান চৌখাম কৰে । অতি প্ৰধান খাটনিয়াৰ হৈ একদিনা দিহিঙ্গৰ মৃদঙ্গীয়া বাপৰ জীয়েকৰ বিবাহত ৩ত খুজি গোটেই গাত বাখাম কৰা সোণৰ গাম-খাক মকৰ-কুণ্ডল ললে । এই বাঁটা পাই অতি প্ৰধান হ'ল । ডাঙ্গৰীয়াবোৰো পৰ মেললৈ আহোঁতে বৈ থাকি ফুকনেৰে কথা-সন্তাষা হৈহে যায় । অনেক ফুকন বৰুৱাৰ লৰাই বিষয়ত আশায়ে বহাঘৰতে খাটেগৈ । ১৫৬ ॥

কলিতা-ফুকনৰ বিৰুদ্ধে গোচৰ ।—কলিতা-ফুকনে এইকপ শ্ৰীসম্পত্তিক পাই অন্ধ হৈ বৰগোহাঁইকো বিমুখে ৩ত লগাই কয় । ইয়াকে ডাঙ্গৰীয়াও কৰ্ণাকৰ্ণিকৈ শুনি কুঁৱৈগঞা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই, মৰাণ-পাতৰৰ বৰপাত্ৰ-গোহাঁই, বাইলুং বৰগোহাঁই, এই তিনিওজন সম্মিলিত হ'ল ; দেশ-ৰাজ্যৰ কথা কব লাগিছে বুলি ৩লৈ জনালে । ৩ও আনিবলৈ বৰবৰুৱাক আজ্ঞা কৰিলে । বৰবৰুৱাও মজিন্দাৰক অনাই কটকী দিয়াই তিনিওজন ডাঙ্গৰীয়াক অনাই চৌৰাতে বহিলহি । বৰবৰুৱা,

আনো ফুকন, ৰাজখোৱা বহিছে। পাচে মজিন্দাৰে ডাঙ্গৰীয়াবোৰ আহিছে
 বুলি ৩ত জনালৈগৈ। পাচে ৩এ চাঙ্গলৈকে তিনিওজনাক নিয়ালে।
 ৩ৰ বিয়েয়েক বৰগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই ৩ত প্ৰাৰ্থনা কৰি জনালে, বোলে,—
 “৩ও, আমি পাইকবোৰ ৩ৰ এদিনীয়া পাইক নহওঁ। যি কালত চুকাফা
 ৩ও নামি আহে সেই কাল অবধি আমিও ৩ৰ ঘৰৰ পাইক। এতেকে
 আমি ৩ত মনেচোৱা জনাইছোঁ। এই কলিতা-ফুকনে আমাক অনেক
 নিন্দা-বিতণ্ডা কৰে, মাৰিবলৈকো উপায় কৰে। বিশেষতঃ ই মোৰ
 মেলৰ বিলতীয়া পাইক আছিল, আমাক নিন্দা কৰিব নাপায়। এই
 কলিতা মহা বেষ্টা,—মদপী; ই ৩ক পৰ্শিব নাপায়। তাৰ জাতি-কুল
 নাই। এনে মানুহ ৩ৰ লগত থাকিব নাপায়।” পাচে ৩এ বোলে,—
 “মই কলিতাক নিচিনোঁ, নাজানোঁ; পূৰ্বে তোমালোকেই বুলিলা,
 কলিতা ভাল মানুহ, মৰাণকো মাৰিছে; এতেকে ৩এ আক ভাল
 মানুহ পাতক। এতেকেহে মই ভাল মানুহ কৰিছোঁ। এতিয়া যদি
 ডাঙ্গৰীয়াবোৰে দুষ্ক বুলিছে মই আক স্খিম।” ১৫৭ ॥

স্বৰ্গদেৱৰ উত্তৰ।—ডাঙ্গৰীয়াবোৰে বোলে,—“এই কলিতাক চাঙ্গৰ
 পৰা নমাই ৩এ আমাৰ হাতত দিব। যদি নিদিয়ৈ আমি পাইকহঁতকে
 ভাঙ্গি খেদক।” তাতে বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়াই বুলিলে, বোলে,—“এই
 কলিতায়ে মৰাণক মাৰি সকলকো ৰাখিছে। আপ, তাক কিয় এনেকৈ
 বোলে?” পাচে বৰগোহাঁয়ে বুলিলে,—“আপ, তুমিএ বাতুল হ’লা।”
 বৰপাত্ৰে বোলে,—“আমি সমান ডাঙ্গৰীয়া, তুমি মোক এনেকৈ বুলিব
 নোপোৱা।” এই বুলি বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া থাকিল। ৩এ শুনি নামাতি
 আছিল। পাচে ৩এ বোলে,—“ডাঙ্গৰীয়াবোৰে যে ধৰিছে বাক আজিলৈ
 যাওক, কালিলৈ মই এই কথা স্খিম।” এই বুলি মজিন্দাৰক তামোল-
 পাণৰ বট্টা দিব দিলে। মজিন্দাৰে বট্টা দিয়ালে। ৩এ বিদায় দিলে।
 ডাঙ্গৰীয়াবোৰো আহি বৰচ’ৰাত ৰ’লহি। তাৰে পৰা পুনৰ মজিন্দাৰক
 মতাই আনি কলে, বোলে,—“মজিন্দাৰ, ৩ত জনাগৈ আমি আহি চ’ৰাতে
 ৰৈ আছোঁহি। ৩এ আমাক কলিতাক দিয়ক।” এইকপে মজিন্দাৰে

৩ত জনালেগৈ । সেইবেলা ৰাজমাওদেৱে ৩ত পূৰ্বাপৰ বুজাই কলে, বোলে,—“বোপাইদেউ, তিনিজন ডাঙ্গৰীয়াই ধৰাত কলিতাক দিয়াহে ভাল ।” পাচে ৩এ মজিন্দাৰত কৈ পঠালে, বোলে,—“ডাঙ্গৰীয়াবোৰ আজিলৈ বহালৈকে যাওক । মই কালিলৈ সুধিম । যদিহে কলিতাত দায় পাওঁ তাক যোগ্যানুৰূপে দণ্ড কৰা যাব ।” মজিন্দাৰে আহি এইকপে কলেহি । পুনৰ বৰচৌৰাতে তামোলপাণৰ বটা দিয়ালে । ৩ও বিদায় দিলে । পাচে ডাঙ্গৰীয়াবোৰে এই কথা শুনি বহাঘৰলৈ গ’ল । ১৫৮ ॥

কলিতাৰ ক্ষমা-ভিক্ষা ।—ডাঙ্গৰীয়াবোৰে যেতিয়া ৩ত জনাই কথা-বাৰ্ত্তা হয় তেতিয়া কলিতা সেই মেলতে আছিল । ডাঙ্গৰীয়াবোৰ যেতিয়া বহাঘৰলৈ গ’ল তেতিয়া কলিতাই বেশ-ছদ্ম কৰি দাঁৰিকা দুৱাৰৰ ভিতৰৰ পৰা ওলাই মজিন্দাৰে সৈতে বৰবকুৱাৰ পালীঘৰলৈ আহিল । পাচে বৰবকুৱাইও কলিতাক বৰবকুৱাৰ বহাঘৰলৈ পঠাই দিলে । তাতে সাদিন পলাই আছিল । পৰে মজিন্দাৰে ৩ৰ আজ্ঞাৰে বৰচৌৰালৈকে অনাই কথা শুনালে, বোলে,—“ফুকন এদিন পৰত থাকিব এদিন বহাঘৰতে থাকিব ।” পাচে আতে হিদ্ৰ পাই ডাঙ্গৰীয়াবোৰে ৬লৈ বাৰম্বাৰে জনাই আছিল । পাচে কলিতা-ফুকনে যাই ডাঙ্গৰীয়াবোৰৰ ঠাইত অফটাঙ্গে পৰিলগৈ । ডাঙ্গৰীয়াবোৰে তথাপি ক্ষমা নিদিলে । আক বৰগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ ঠাইত আপুনি গৈ অফটাঙ্গে পৰিছিল, তথাপি ক্ষমা নিদিলে । পাচে ৩এ কলিতাৰ অৰ্থে ডাঙ্গৰীয়াবোৰলৈ কোৱালে, বোলে,—“মই কলিতাৰ অৰ্থে ডাঙ্গৰীয়াবোৰক মাতিছোঁ, তাকো বিষয় ভাঙ্গি তাক তামোলবাৰীৰ ঘৰলৈকে খেদিছোঁ । উত্তৰত থাককগৈ ।” পাচে ডাঙ্গৰীয়াবোৰে বোলে,—“ভাল, ৩এ যদি ফুকন ভাঙ্গি তাক খেদিছে থাককগৈ ।” পাচে ১৬৯৪ শকত মাস বৈশাখত ৩ৰ আজ্ঞায়ে নাও-মানুহ, ৰখীয়া বাবে দোলাধৰীয়া বৰা দুটা, চাওডাঙ্গৰ বৰা দুটা দি তামোল-বাৰীত থোৱালে । পাচে বনতোম আহোমৰ কৈদৰ তামুলী-ফুকনক চোলাধৰা ফুকন পাতিলে । ফুকন হৈ তিনি দিন আছিলে । পাচে

বৰগোহাঁই পুতেক ঢেকিয়াল বৰুৱা আছিল, তেওঁকে চোলাধৰা ফুকন পাতিলে। সেই তামুলী-ফুকনক ঢেকিয়াল ফুকন পাতিলে। ১৫৯ ॥

কলিতাৰ বণোদ্যম।—আতপাচে কলিতাই খেদি থোৱা ঠাইত স্বয়ং অনেক মানুহ চপাই লৈ অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ ধৰাই বণক উদ্যমে চাৰি পালী পাতি সৈষ্ঠৰে থাকে। তাতে কোনো ভগা ফুকন, বৰুৱাৰ লৰা সোমালগৈ। পাচে টেকেলা গৈ তাৰে পৰা কোনো মানুহটো আনিব নোৱাৰে। টেকেলাকো ধৰি ৰাখে। পাচে ডাঙ্গৰীয়াবোৰে এইৰূপে কলিতাৰ অকাৰ্য্য কৰা কথা ৩লৈ জনালে। ১৬০ ॥

কলিতা-ফুকনৰ বিৰুদ্ধে বণ।—পাচে ৩এ বুজি চাই কলিতাই অনেকখনি অকাৰ্য্য কৰিছে যেন জানি বণ কৰিবলৈ জেষ্ঠ মাসত দিহিঙ্গীয়া ফুকন নেধাইকে, লাহনৰ ডেকাফুকনকে, দেওবিলীয়া ন-ফুকন, কোঁৱৰ সেনাপতি, বৰগোহাঁইৰ লড়ি গোহাঁই, এইসকলক গা-মানুহ সৈতে কলিতা-বণলৈ দিলে। ইবোৰেও বান্দৰদেৱা যাটে দিহিঙ্গ পাৰ হ'ল। আৰু মৰঙ্গিখোৱা, সলালগোহাঁই, দুয়ো লোহিতে উজাই আহি লগ ললেহি। পাচে সকলেও গৈ কলিতাক বেটি ধৰিলে। কলিতাৰ লগ যি মানুহে লৈছিল সি ভাগিল। ১৬১ ॥

কলিতা-ফুকন হত্যা।—কলিতাও পলাই গৈ দুয়ো বাপেক-পুতেক কেচামাটি পৰ্বতত সোমালগৈ। পাচে কোঞৰ সেনাপতিয়ে খেদি গৈ পৰ্বতত পাই বাপেক-পুতেক দুয়োকো ধৰি আনিলে, সাজুৰি আনিছিল। পাচে বাটতে ৰাত্ৰি চোৰে কাটিলে। পূৰ্বে ৩এ ধৰি আনিবহে দিছিল। চোৰেহে মাৰিলে। পাচে সকলো আহি আঘাতত পালেহি। সকল বাক্তা ৩ত জনালে, সেৱাও কৰিলে। পাচে, ৩এ কোঁৱৰ সেনাপতিক দায় ধৰাই সুধিলে, বোলে,—“ধৰি অনা মানুহকনো কোন চোৰে কাটিলে? সেই চোৰক ধৰি দিয়ক।” এই বুলি কোঁৱৰ সেনাপতিক জিবিৰি লোৱা দিলে। চাৰি মাহৰ মূৰতহে লোৱা মেলিছে। ১৬২ ॥

শদিয়ালৈ যাত্ৰা।—আতপাচে খাম্‌জনীয়া নৰাৰ পৰা ৰজাৰ তাপত ৰব নোৱাৰি নাখাম কিছু মানুহে সৈতে ভাগি আহি শদিয়াত ওলালহি।

পাচে শদিয়াখোৱাৰ ঘাৰাই ৩১লৈ কিছু মাটি খুজি আহিল। পাচে ৩৭ ডাঙ্গৰীয়াবোৰে সৈতে সমালোচন হৈ শদিয়াৰ ওপৰে মলুকৰ মাটিতে পাতিব দিলে। তাতে কিছুদিন থাকি লক্ষেকীয়া শদিয়াখোৱা গোহাঁইক মাৰিলেহি। এই কথা ৩৩ জনালেহি। ৩৭ শূনি মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াক কোঁৱৰ সেনাপতিক লগত দি পঠালে। পাচে ডাঙ্গৰীয়ায়ো শদিয়া পাবৰ শূনি নাখাম পলাল। পাচে ডাঙ্গৰীয়াও লক্ষেকীয়া শদিয়াখোৱাৰ পুতেককে শদিয়াখোৱা পাতিবলৈ বুলি ৩১লৈ জনাই পঠালে। পাচে ৩৩ তাকে পাতিব দিলে। পাচে ডাঙ্গৰীয়াও ৩৪ আজ্ঞায়ে লক্ষেকীয়াৰ পুতেককে শদিয়াখোৱা পাতি থৈ আহি ৩৫ক সেৱা কৰিলেহি। ১৬৩ ॥

ৰাজ-পৰিয়ালত মৃত্যু।—সেই সময়তে ৰাজমাওদেৱে আলি-কেকুৰীত পুখুৰী খনালে, উৎসৰ্গ কৰিবলৈ নাপালে। এনেতে ৰাজমাওদেউ মৃত্যু হ'ল। দানসাগৰ কৰি কৰ্ম কৰি ব্ৰাহ্মণসকলক দক্ষিণা কৰিলে। পাচে এক বছৰৰ পাচত ৩৭ সেই পুখুৰী উৎসৰ্গ কৰি দান-দক্ষিণা কৰিলে। ব্ৰাহ্মণসকলৰ এক গঁৰাল, খ্ৰীসকলৰো এক গঁৰাল, এইকপে দান-দক্ষিণা কৰিলে। এই সময়তে পৰ্বতীয়া আত্ৰিকুঁৱৰীদেৱৰ গাত বসন্ত ওলাল। জীয়েক আইদেউৰো ওলাল। দুইকো নি দেবী ঘৰত থৈছিল; দুয়ো মৃত্যু হ'ল। ১৬৪ ॥

ভিতৰুৱাল সম্বাদ।—সেই সময়তে লুখুৰাখনৰ জীয়াৰী নাম কৃষ্ণ-পুৰীয়া, তেওঁকে পৰ্বতীয়া কুঁৱৰী পাতিলে। আতপাচে ১৬৯৫ শকত আঘোণ মাসত ৩৭ ভটীয়াপাৰত পুখুৰী খানিবলৈ চাব ধৰিলে। দুই বছৰৰ পাচত সেই পুখুৰী উৎসৰ্গি দান-দক্ষিণা কৰিলে। বৰবৰুৱাৰ মাজিও তামোলকটা দাঁৰিকিয়াল হাজাৰৰ নাম মথন, সেয়েই এই পুখুৰী ওস্তাজ হৈ খনালে। পাচে ৩৭ দ'লো বন্ধালে। আতপাচে দিহিঙ্গীয়াৰ নাকুৱা নিয়াসোধা ফুকন মূৰিল। দুৱৰাৰ ঘৰৰ খৰিকটীয়া বাহৰ নিয়াসোধা ফুকন পাতিলে। সেই জ্যেষ্ঠ মাহত ৩৩ পাটঘৰ উঠিল। ১৬৯৬ শকত ডাঙ্গৰীয়া তিনিজনাক বেগেতীয়া সোণৰ কেক, সোণৰ খাক,

পাগ-জেমা, নৰা জালিচোলা, এইৰূপ বঁটা দিলে । বৰবৰুৱাক মকৰ-কুণ্ডল, সোণৰ থাক, কাৰচিপিব পাগ-জেমা ; ফুকনবোৰক বৰৈঅৰা কেক, সোণৰ থাক, পাগ-জেমা, এই ক্ৰমে গড়গঞা, গুৱাহাটীয়া সকলকো বঁটা দিলে । আৰু সকলো মহন্তক অনাই সাদিন উৎসৱ কৰি মহন্তসকলকো দক্ষিণা কৰিলে । আতপাচে ৩এ দিহিঙ্গীয়াৰ কাশী বৰফুকনক ভাঙ্গি লাহনৰ ঘৰৰ ডেকাফুকনক বৰফুকন পাতিলে । চিৰিঙ্গৰ ঘৰৰ তিবোৱালৰ বাহৰ ডেকাফুকন পাতিলে । আতপাচে জেষ্ঠ মাসত ঠাইসাৰীৰ পিঠি ফালে কাপৰৰ আঞ্চলত চাকীৰ জুইয়ে সৈতে শলাকানি লাগি আহি কাপৰত জুই লাগিল । পাচে তাই এছাৰ মাৰিলে । সেই জুই গৈ বৰঘৰৰ টুপৰ বানত পৰি চালত জুই লাগিল । ৩এ গৈ কোঁৱৰ কালত থকা বাহৰ খনিত সোমালগৈ । পৰদিনা বৰচোঁৱাৰ কাষৰতে ঘৰ কৰি ৩ তালৈকে আহি আছিল । এই জুই অদ্ভুতৰ হেতু । ১৬৫ ॥

লক্ষ্মীসিংহৰ মৃত্যু ।—আতপাচে ১৬৯৯ শকত ৩ৰ এহনী টান কৰিলে । পাচে ৩ৰ পুত্ৰক যুৱৰাজ পাতিলে । তিনিজন ডাঙ্গৰীয়া মুখ্য কৰি বৰুৱা ফুকন এইসকলক চাৰিখনীয়া সাজ কাপৰেৰে বঁটা দিলে । আতপৰে এক বছৰৰ পাচে পৌষ মাসত ৩ও স্বৰ্গী হ'ল, শক ১৭০২ । হাতীখোকৰ ঘাটতে দিখৌৰ কোষত ৩ক কাঠ-সংস্কাৰ কৰিলে । অস্থি পৰ্বৰতলৈ নিলে । লগত গৈছিল চিৰিঙ্গৰ ডেকাফুকন, মাদুৰিয়ালৰ ঘৰৰ চেটিয়া-পাতৰৰ বৰুৱা । ১৬৬ ॥

নবম অধ্যায় ।

স্বৰ্গদেৱ গৌৰীনাথ সিংহ ।

সিংহাসন আৰোহণ ।—লক্ষ্মীসিংহ ৩ৰ মৃত্যু হবৰ দিনাই সেই পাত্ৰ-মন্ত্ৰীসকলে তান পুত্ৰ যুৱৰাজক আনি বজা পাতিলে । ৩ও পিতৃ

৩ৰ দানসাগৰ মতে কৰ্ম-ধৰ্ম কৰিলে, দান-দক্ষিণাও কৰিলে। সকলো মহন্তসকল অনাই হৰি-কীৰ্ত্তন কৰালে। সেই সভাতহে বেঙ্গেনাঅটীয়া মহন্তক কুৰুয়াবাহী নামে বহালে। সেই ঠাইতে পূৰ্বে বকতিয়ালজন বৰবৰুৱাই দিহিঙ্গৰ মহন্তক বহুৱাইছিল। আতপাচে আদাবৰীয়া বৰবৰুৱা ৩ত প্ৰধান হ'ল। ৩লৈ যেইকপে জনাই ৩ও তাকে আচৰে। সেই সময়ত দুৱৰাৰ লভাবৰীয়া, ৰাজনেওগ ফুকনক ৰাইজে গোচৰ দি ভাঙ্গিলে। বৰবৰুৱাৰ পুতেকক নেওগ ফুকন পাতিলে। বৰবৰুৱাৰে, বৰগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰে, দুইৰো লক্ষ্মীসিংহ ৩ৰ দিনৰে পৰা পেটে-পেটে অসুয়া। পাচে ছিদ্ৰ পাই ৩ত ঘেষভাৱে বৰবৰুৱাই লগালে। পাচে ৩এ বুজি চাই বিষম চিত যেন জানি মাঘৰ ভীষ্মাষ্টমীৰ দিনা বাইলুং বৰগোহাঁই, পুতেক লড়ি গোহাঁই, পুং হাতী বৰুৱা, এই তিনিক ৩ৰ আজ্ঞায়ে আনি পকীঘৰ কোষতে কাটিলে। আক পুতেক ৰজাঘোৱা চোলাধৰা ফুকনক উৰণৰ চকীৰ বাজকৈ কাটিলে। ঘৰৰ বস্ত্ৰ-দ্ৰব্য লুড়ি ৩ৰ ঘৰলৈ আনিলে। পাচে বৰবৰুৱাৰ বৰপুতেকক চোলাধৰা ফুকন পাতিলে। ফুকন হৈ ৩ত বল্লভ খাটনিয়াৰ হ'ল। তেওঁৰে মোমায়েক মাছুৰিয়ালৰ বাহৰ ৰংপুৰীয়া চেটিয়া পাতৰ-বৰুৱা আছিল; তেওঁকে বৰগোহাঁই পাতিলে। আক পৰ্বতীয়া কুঁৱৰী কৃষ্ণপুৰীয়াৰ ভনীয়েকৰ লৰা এটি পুত্ৰবোধে তুলিছিল। তেওঁকে খুন কৰি আইকুঁৱৰী সহিতে বৰকলালৈ খেদিলে। এনেতে লাহনৰ বৰফুকন গুৱাহাটীত মৃত্যু হ'ল। ১৬৭ ॥

বৰবৰুৱাৰ পদচ্যুতি।—পাচে দুৱৰাৰ ঘৰৰ সেনাপতি ভগা ফুকনক বৰফুকন পাতিলে। আক তংচু আলিৰ মূৰত বৰবৰুৱা পুখুৰী এটা খনালে, কুৰি হাতমান দ হ'ল, তথাপি তাত পানী নোলাল। পাচে তাত নিসন্ধি হৈ ধান গজি ৰোৱা যেন হ'ল। এই এক অমঙ্গল। আক বৰবৰুৱাৰ ৰংপুৰৰ বহাঘৰৰ আগফালে বাৰীত জাতিবাঁহ এধাৰি ফুলিল। ইও এক অমঙ্গল। আতপাচে বৰবৰুৱাই শিঙ্গৰিঘৰ সজালে। এই মতে স্বতন্ত্ৰে দেশ-ৰাজ্য শ্ৰেষ্ঠা কৰি আছিল। পাচে ৩এ দেখে,—“মোৰ স্বতন্ত্ৰ ভাও গুচাই সকল কাৰ্য্য বৰবৰুৱাৰহে হ'ল।” এই বুলি ৩এ বৰবৰুৱাক

ভাঙ্গিলে। পুতেক চোলাধৰা ফুকন নেওগ ফুকনকো ভাঙ্গি পাঞ্চ পুত্ৰ সহিতে আদাবাৰীৰ ঘৰলৈ খেদিলে। সেই দিনাই ৩ৰ তিনিহি সন্দিকৈৰ ঘৰৰ খাৰঘৰীয়া ফুকন আছিল, তেওঁকে বৰবৰুৱা পাতিলে। পাচে ভগা বৰবৰুৱাই হোৱা বৰবৰুৱাক বুলিলে,—“ভাই, তুমি বৰবৰুৱা হৈছা, আত মোৰ কি সংশয় আছে?” এই বুলি অনেক প্ৰবোধ বচন বুলিলে। পাচে ভগা বৰবৰুৱাক বৰদুৱাৰৰ মুখৰ হাতীশালত ৰখাদি থলেনি। সেই ৰাতিয়েই ঘোঁৰাত তুলি নি পুতেকহঁতে সৈতে আদাবাৰীত থলেনি। পাচে বৰবৰুৱাৰ ৰংপুৰৰ ঘৰ লুড়ি ৩ৰ ঘৰলৈ আনিলে, শক ১৭০৩, মাস ফাগুন। সেই ফাল্গুন মাসত, পছমৰাত ঘৰ, ৰমানন্দ আচাৰ্য্য বুলিছিল। তেওঁৰে তিনিপুত্ৰ, তাৰে মাজিওজনাত ৩এ দীক্ষা ললে। পাচে ব্ৰাহ্মণ-বৰ্গত অতি বিনীত দাতা হ’ল। ১৬৮ ॥

স্বৰ্গদেৱ শিঙ্গৰিঘৰ উঠে।—আতপাচে ১৭০৪ শকৰ বৈশাখত নামতিয়াল বৰবৰুৱাই ৩ক শিঙ্গৰিঘৰ তুলিলে। তাতে হেন্দুৱান মতে গোঁৰীনাথ সিংহ নাম ললে। দান-দক্ষিণা কৰি সকল মহন্তক অনাই সাদিন উৎসৱ কৰিলে। তিনিজনা ডাঙ্গৰীয়াক মোক্ষ কৰি গড়গঞা, গুৱাহাটীয়া সকলকো যোগ্যানুসাৰে বঁটা দিলে। পাচে আওৰৰ কলে। তাতে দান-দক্ষিণা কৰিলে। সেই দিনাই ৩ৰ বায়েক বৰ-আইদেউ নামতিয়াল বৰবৰুৱালৈ দিছিল। তেওঁৰ আৰোৱানত ৰঙ্গা গিলিপ দিলে। পাচে আহোঁতে চৰাইদেওৰ ঘৰত চৈজৰি থৈ বাটবৰ ৰুই আছিল। আতো দান-দক্ষিণা কৰিলে। ১৬৯ ॥

মোৱামৰীয়াই ঘৰ পোৰে।—আতপাচে সন্দিকৈৰ এদাবৰীয়া বাহৰ জীয়াৰী এটি এদাখাতী ৰাজমাওদেৱে তুলিছিল; তেওঁকে গড়গাৱঁত বৰকুঁৱৰী পাতিলে। চটাইঅলীয়া দ’লবন্ধা বৰগোহাঁইৰ নাতিনীয়েক তেওঁক পৰ্বতীয়া কুঁৱৰী পাতিলে। আতপাচে চৈত্ৰ মাসত ৩ও গড়গ্ৰামলৈ গ’ল। পাচে ১৭০৫ শকৰ বৈশাখৰ দহ দিন যাওঁতে ৩ও বৰকলা দুৱাৰে ওলাই নাজিৰাঘাটলৈ আহি নাও খেলাইছিল। পাচে তাতে ৰাত্ৰি হ’ল। ৩ গৈ বৰদুৱাৰে নগৰ সোমাল। সেই জোৰধৰা

মানুহৰ লগত জোৰধৰি মোৰামৰীয়া সোমাই গৈ দাঁৰিকা দুৱাৰৰ ভিতৰ হৈ সেই মোৰামৰীয়াই দোলাঘৰীয়া চৌৰাত জুই লগালে। দোলাঘৰীয়া বকুৰা লেফেৰাক কপালতে ঘৈয়ালে, কথমপিহে জীলে। ঢেকিয়াল ফুকনকো ঘৈয়ালে। পাচে ৩এ জুই দেখি ভয় পাই গন্ধীয়া ভণ্ডাৰৰ শালৰ পৰা মজিন্দাৰৰ ভাগৰ মাখুন্দী হাতী সৰুকলীক অনাই পাচফালে বাহৰৰ গড় ভাঙ্গাই পুৰণি বৰঘৰত সোমালগৈ। লগত গৈছিল নগা মজিন্দাৰ-বকুৰা, সন্দিকৈৰ ঢুলীয়া বকুৰা আৰু দুই-চাৰি লা-লিগিৰা। আইকুঁৱৰীদেওবোৰৰ লগত লিগিৰী কিছু সৈতে সোমালগৈ। মোৰামৰীয়াই তৰ্কিব নোৱাৰিলে, দাঁৰিকাৰ ভিতৰতে কিছু মানুহ কাটিলে। পাচে চমক লাগি মানুহ ভাগিল। পাচে মোৰামৰীয়াই ওলাই আহি বৰচৌৰাত জুই লগালে। চ'ৰাৰ পৰা ফুকন, ৰাজখোৱা ভাগিল। বৰ-বকুৰাইও পালীঘৰৰ পৰা ওলাই গ'ল। আনো পাইকান মানুহো ভাগিল। পাচে মৰাণে তাৰ পৰা ওলাই হোলোং ঘৰত জুই লগালে। পাচে এই কথা কুঁৱৈগঞা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই পুতেক লাড়ি গোহাঁইৰ মুখে শুনি দুৱাৰৰ সেনাপতি বৰফুকনক লগত লৈ আহি মৰাণে সৈতে বৰদুৱাৰৰ মুখতে খোঁচাখুঁচি লগালে। মোৰামৰীয়া দুই-চাৰি পৰিল। আমাৰো দুই-চাৰি পৰিল। পাচে বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই, বৰফুকন দুয়ো লগৰ মানুহেৰেই মোৰামৰীয়াক হোঁহোঁকাই নগৰৰ ভিতৰ সোমাই ৩ক বিচাৰি গ'ল। ১৭০ ॥

মোৰামৰীয়াৰ উৎপাত।—৩এ মোৰামৰীয়া আহিল বুলি কিছু ভয় পালে। পাচে বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া বৰফুকন হেন জানি স্থিৰ হ'ল। পাচে ৩এ দুইবোৰ আগত অনেক দুখ-বিষাদ কৰিলে। বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া, বৰফুকন, দুয়ো ৩ক পাই অনেক খেদ-বিষাদ কৰিলে। পাচে বৰবকুৰাক বিচাৰি অনাই সেই ৰাত্ৰি পালী-পৰ নিবন্ধে দিয়াই থাকিল। “৩ও আছে, মানুহ নেভাগিব।” এই বুলি মানুহ আটপৰাই কলে। পাচে নিৰ্ভয় হৈ চাৰিও আলিয়ে পৰ ধৰিলে। আতপাচে মোৰামৰীয়াই গৈ মাছুৰিয়াল বৰগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ ঘৰত জুই লগালে। বৰগোহাঁই

ভাগিল। মিৰি সন্দিকৈৰ দিহিঙ্গীয়া ফুকনে ৩ৰ বাহৰত জুই দেখি বহাঘৰৰ পৰা আহোঁতে বাটতে মৰাণে কাটিলে। লগৰ মানুহ এৰি পলাল। এনেতে কেন্দুগুৰীয়া বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়াৰ ঘৰত জুই লগালে। ডাঙ্গৰীয়াইও চ'ৰা নাৱত উঠি গুৱাহাটীলৈ গ'ল। পাচে মোৰামৰীয়াই পানীচকীৰ বাটে ভটীয়াই ৰংপুৰলৈ গ'ল। যেন এই মোৰামৰীয়াৰ লগত আদাবৰীয়া ভগা বৰবৰুৱাৰ পুতেকহঁতো আহিছিল। পাচে ৩এ নিয়ম কৰিব নোৱাৰি দোলাঘৰীয়া বৰা এটা এদাবৰীয়া ভগা বৰবৰুৱাৰ তালৈ পঠালে, বোলে,—“যদি বৰবৰুৱা ঘৰতে আছে তই বন্দী কৰি ৰাখি থাকিবি, পুতেকহঁতক লোৱা লগাবি।” পাচে সি গৈ ঘৰতে বৰবৰুৱাক পাই যি আজ্ঞা তাকে আচৰিলে। পাচে মোৰামৰীয়াই ৰংপুৰ পাই বৰদুৱাৰৰ দুৱৰীক বোলে,—“গড়গাৱঁৰ বাহৰত জুই লাগিল, ৩ও সকলো পাত্ৰ-মন্ত্ৰী সমন্বিতে আহি পাইছেহি, তহঁতে দুৱাৰ মেলি দে।” পাচে দুৱৰীয়ে এই বাৰ্তা শুনি দুৱাৰ নিদি ফুকনত কবলৈ গ'ল। এনেতে মোৰামৰীয়া দুৱাৰ কাটি ভিতৰলৈ সোমাল। বৰচোৰাতে দুৱাৰৰ নিয়াসোধ ফুকনক পাই তেওঁক ধৰিলে। মাছুৰিয়ালৰ ঘৰফলীয়া বৰুৱা পলাল। বুঢ়া ঢেকিয়াল ফুকনৰ ঘৰৰ বাখৰ হাজৰিকীয়া দাঁৰিকা দুৱাৰত আছিল, সিও পলাল। পাচে মোৰামৰীয়াই ভিতৰত লিগিৰী নাচনীয়াৰ যি আছিল, সিহঁতক তুলি আনি দোলা-ঘৰত থলেনি। সেই ৰাত্ৰি মোৰামৰীয়া গঁড়ৰ ভিতৰতে আছিল। পাচদিনা প্ৰভাতে ওলাই গৈ ন-গোসাঁইৰ, লানমাখৰ ভিতৰলৈ ফুকনৰ, বৰফুকনৰ, এইবোৰৰ ঘৰত জুই লগালে। পৰ্বতীয়া ভট্টাচাৰ্য্য গোসাঁই জয়সাগৰৰ পুখুৰীপাৰৰ ঘৰত আছিল, তেওঁকো অনেক দুৰ্বচন বুলিলে। ১৭১ ॥

পৰ্বতীয়া গোসাঁইৰ অভিশাপ।—পাচে গোসাঁয়ে বুলিলে,—“এই মোৰামৰীয়া অগ্নিতে নষ্ট হব।” এই বুলি শাপিলে। আক মোৰামৰীয়াই আলি-বাটে-বাটে আট পাৰি কৈ ফুৰে, বোলে,—“ওপৰ চাৰিঙ্গীয়া ৰজা, আদাবৰীয়া ভগা বৰবৰুৱাই বৰবৰুৱা।” ১৭২ ॥

মোৰামৰীয়াক ভেঁটিবৰ আয়োজন।—আতপাচে গড়গাৱঁত

বুঢ়াগোহাঁই-পৰীয়া খোঁচলগা মোৰামৰীয়া এটা পাই আনি স্তুধি তাৰ মুখে সাৱশেষ মোৰামৰীয়াৰ মন্ত্ৰণা বুজিলে। পাচে ৩এ বংপুৰতে মোৰামৰীয়াক ধৰিবলৈ কুঁৱৈগঞা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া, মাছুৰিয়ালৰ বৰাগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া, দুৱৰাৰ সেনাপতি বৰফুকন, দিহিঙ্গীয়াৰ নাওবৈচা ফুকন, বুঢ়াগোহাঁই-পৰীয়া ৰাজনেওগ ফুকন, চটাইঅলীয়া বকুৱা, চেটিয়া পাতৰ-বকুৱা, এইসকলক অনেক মানুহ আহিলা দি ৰণলৈ পঠালে। সিবোৰেও চটাই-আলিৰে পৰা চহৰীয়া মানুহ যাকে যতে পাই খেদি লৈ আহিল। পাচে বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া, বৰফুকন, নেওগ ফুকন, এই তিনিজনী উৰণৰ চকীৰ বাটে গ'ল। বৰাগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া, নাওবৈচা ফুকন, চেটিয়া পাতৰ-বকুৱা, এইসকল গ'ল মেটেকাৰ আলিয়ে। ১৭৩ ॥

বংপুৰ পুনৰুদ্ধাৰ।—পাচে বৰফুকনে আগবাঢ়ি গৈ ঘোঁৰাশালৰ পোন পাওঁতে এনেতে মোৰামৰীয়াই দেখি তাৰে দুটাই খেদি আহিল। দেখি আমাৰ মানুহে হুঁইকিল। আমাৰ মানুহ হাতীয়ে ঠেলি আনিলে। পাচে ফুকনৰ লগৰ নগঞা বাকুৱতীয়ে সেই মানুহ দুটা কাটিলে। এনেতে বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া নলামুখ পাওঁতে বৰদুৱাৰৰ মুখৰ পৰা মোৰামৰীয়া তিনিটাই খেদি আহিল, তাৰে এটা ঘোঁৰাৰে আহিছিল, দুটা মাটিত। পাচে ডাঙ্গৰীয়াৰ লগৰ মানুহে দুটাক খুঁচি মাৰিলে। এটা লৰ মাৰি নগৰ সোমালগৈ। পাচে মোৰামৰীয়াই তাৰ মুখে বাৰ্তা পাই নদুৱাৰে ওলাই ভাগি গ'ল। পাচে আমাৰ লোকে মোৰামৰীয়া ভাগিবৰ শুনি সসৈন্তে নগৰ ললেগৈ। পাচে ডাঙ্গৰীয়া, ফুকন, বকুৱা, এইসকলে ঘোঁৰাৰে চিপাহী পঠাই নগৰ লোৱা বাৰ্তা বৰবকুৱাত কোৱালে। চাৰি দণ্ড নিশা যোৱাত বৰবকুৱাই শুনি হৰ্ষযুক্ত হৈ ৩ত জনালে। ৩এ শুনি অতি আনন্দ পালে। অন্য লোকেও প্ৰধান হৰ্ষযুক্ত হ'ল। সেই নিশা পালী-পৰ ধৰি নিবন্ধে ৰ'ল। পৰদিনা ডেবপৰ মৰাত বৰবকুৱা চোঁৱাত বহি ৩লৈ জনালে, বোলে,—“৩ৰ বন্দী দিহিঙ্গীয়া ফুকন, নিয়াসোখা ফুকন, এই দুই ৩ৰ কাৰ্য্যতে মৰিছে। ৩এ যেন

তাহাঁতৰ পুতেকহঁতকে সেই বাব দিবলৈ আজ্ঞা কৰিব।” ৩এ পুতেক-
হঁতক দিহিঙ্গীয়া ফুকন, নিয়াসোধা ফুকন পাতিলে। ১৭৪ ॥

মোৰামৰীয়া দমনৰ আয়োজন।—আতপাচে ৩এ নগৰৰ ওচৰৰ
মোৰামৰীয়াবোৰ মাৰিবলৈ বৰবৰুৱাক আজ্ঞা কৰিলে। পাচে বৰবৰুৱাই
যুখে-যুখে ধৰাই অনাই মৰালে। পাচে পৰদিনা ৩ও সসৈন্তে সহিতে
ভটীয়াই ৰংপুৰলৈ আহিল। তাৰ পৰদিনা ৩এ তিনিজন ডাঙ্গৰীয়া,
বৰবৰুৱা, বৰফুকন, আনো ফুকন, ৰাজখোৱা সকলকো ভিতৰলৈকে নিয়াই
৩এ স্থধিলে, বোলে,—“এই মোৰামৰীয়াবোৰে ইমান পৰাভৰ কৰিলে,
আৰু পূৰ্বেও এই মৰাণে অনেক অকাৰ্য্য কৰিছে, এতেকে আৰু সপুত্ৰ-
বান্ধৱে নষ্ট কৰিবলৈনো তোমালোকে কি বোলা?” পাচে শুনি সকলেও
মাৰিবলৈ বুলিলে। এই আলচ হৈ সেই দিনাই বৰচৌৰাত ৩ৰ আজ্ঞা
সকলতো শুনাই কলে, বোলে,—“মোৰামৰীয়াক যতে যেয়ে পায় ধৰি
ধৰি সপুত্ৰ-বান্ধৱক মাৰক।” দোলাঘৰীয়া বৰা, দাধৰা বৰা, টেকেলা
বৰা, এইহঁতক পঠাই চহৰতো কথা শুনাই দিলে। ৩ৰ এইৰূপ প্ৰচণ্ড
আজ্ঞা শুনি চহৰে চহৰে মোৰামৰীয়াক পুত্ৰ-ভাৰ্য্যা সমন্বিতে ধৰি ধৰি
মাৰিলে। কতো পলাই ডফলা, ভোট, কছাৰী, জয়ন্তা, এই দেশে
সোমাই প্ৰাণ ৰক্ষা কৰি থাকিলগৈ। ১৭৫ ॥

ভগা বৰবৰুৱাৰ পুতেকৰ শাস্তি।—সেই সময়ত তিনিজন
ডাঙ্গৰীয়া, বৰবৰুৱা, ফুকন, ৰাজখোৱা সকলেও নিতান্তে নগৰত পৰ দিছিল।
আৰু পৰদিনা ৩এ তিনিজন ডাঙ্গৰীয়া, বৰবৰুৱা, ফুকন, ৰাজখোৱা
সকলকো অনাই বৰমেল হৈ ৩এ বোলে,—“আদাবৰীয়া ভগা বৰবৰুৱাৰ
পুতেকহঁত যে মোৰামৰীয়াৰ লগত আহিছিল বুলি শুনা গৈছিল আৰু
বিচাৰ কৰি বৰবৰুৱাই মোলৈ জনাওক।” পাচে বৰবৰুৱাই এই
আজ্ঞা শুনি—“৩লৈ তিনিজন ডাঙ্গৰীয়া, বৰবৰুৱা, বৰফুকন, এইসকলেও
আহিছিল” বুলি ৩লৈ জনালে। পাচে ৩এ শুনি আদাবৰীয়া ভগা
বৰবৰুৱাৰ চাৰি পুতেকৰ চক্ষু কাঢ়িবলৈ আজ্ঞা কৰিলে। পাচে
দোলাঘৰীয়া বৰা কমলাবৰীয়াৰ চিদাএ গৈ চাৰি পুতেকৰ আদাবাৰীৰ

ঘৰতে চক্ষু কাটিলে । আতপাচে জ্যেষ্ঠ মাসত দুৰৱাৰ সেনাপতি ফুকনে
৩ক সেৱা কৰিলে । ৩৩ বৰফুকনক শিকাই-বুজাই গুৱাহাটীলৈ পাকিলে ।
১৭৬ ॥

পূৰ্ণানন্দ বুঢ়াগোহাঁই ।—আৰ আষাৰ মাসত কুঁৱৈগঞা মহামন্ত্ৰী
বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া মৃত্যু হ'ল । পুতেক লড়ি-গোহাঁইক বুঢ়াগোহাঁই
পাতিলে । আতপাচে সন্দিকৈৰ পানীফুকনৰ নাতিয়েক গেঙ্কেলাক চোলা-
ধৰা বকুৱা পাতিলে । ১৭৭ ॥

পাটঘৰ আৰোহণ ।—আতপাচে বৰবকুৱাই দোৱাল ধৰি পাটঘৰ
সজালে । পৰে বৈশাখ মাসত ৩এ ঘৰ উঠিল । তিনিজন ডাঙ্গৰীয়াক
মোক্ষ কৰি গড়গঞা, গুৱাহাটীয়া সকলকো যোগ্যানুসাৰে বঁটা দিলে ।
আৰু কাঁড়ীৰ শইয়া, বৰা, ইহঁতকো যোগ্যানুসাৰে বঁটা দিলে । আৰু দৰঙ্গিৰ
দুয়ো ৰজা আহিছিল । তেওঁবোৰকো ৩এ বঁটা-প্ৰসাদ দিলে । সকলো
মহন্তক অনাই সাদিন উৎসৱ কৰিলে । মহন্তসকলকো দখিণা কৰিলে ।
শক ১৭০৫ । ১৭৮ ॥

নগা মজিন্দাৰৰ চক্ষু উৎপাটন ।—আতপাচে নাজিৰাহাটীয়া
গণক নগা মজিন্দাৰক ৩এ দায়ে পাই গড়গাঁৱত চক্ষু কাটি ঘৰলৈ খেদিলে ।
তাৰ ঘৰ লুড়ি ৩ৰ ঘৰলৈ আনিলে । কাথৰ ঘৰৰ মজিন্দাৰ-বকুৱা
পাতিলে । সেই সময়তে মহন্ত চতমিয়াল বাহুদেৱৰ পৰিনাতি ব্ৰাহ্মচাৰীৰ
ঘৰ নগাঁৱত, জয়সাগৰৰ পুখুৰীপাৰত আছিল । তেওঁ ৩ক দ্ৰোহ চিন্তিবলৈ
মন কৰিলে । পাচে ৩এ এই কথা শুনি জয়সাগৰৰ পুখুৰীপাৰৰ বহাৰ
পৰা অনাই চক্ষু কাটি নগাঁৱৰ ঘৰলৈ খেদিলে । লগৰ মানুহ তিনটাক
তেলত ভাজি মাৰিলে । আতপাচে ফিচিহাজাৰৰ ঢেকিয়াল ফুকন মৃত্যু
হ'ল । চাংমাইৰ চাংমাই-বকুৱা আছিল । তেওঁকে ঢেকিয়াল ফুকন
পাতিলে । আতপাচে ৩৩ আদাবাৰীলৈ গৈছিল । আদাবাৰীয়া ভগা
বৰবকুৱাৰ পদূলিতে বৈ চাৰি পুতেক সৈতে বৰবকুৱাক অনাই অৱস্থা দেখি
৩ৰ অতি কৰুণা জন্মিল । অনেক দায়া-বাক্য বুলি কিছু ৰূপ-কাপৰ দিলে ।
সিবোৰেও অনেকৰূপে স্তুতি-নিবেদন কৰি সেৱা কৰিলে । ১৭৯ ॥

হৰনাথৰ মৃত্যু।—পাচে ৩৩ ৰংপুৰলৈ আহিল। পাচে নাফুকিয়াল সন্দিকৈৰ জীয়াৰী, তেওঁ ৩ৰ লড়ি মাতৃ, তেওঁকে খঙ্গীয়া মেল দি ৰাজমাও নাম প্ৰখ্যাত কৰিলে। পাচে নাফুকত পুখুৰী খনাই দৌল বন্ধালে, উৎসৰ্গ কৰিলে। আতপাচে গুৱাহাটীত সেনাপতি বৰফুকন মৃত্যু হ'ল। এই বাৰ্তা ৩ত জনালেহি। আতপাচে চৈত্ৰত অশোকাষ্টমী স্নান কৰিবলৈ বৰবৰুৱাক সোণাই নৈত বাহৰ কৰাবলৈ ৩এ আজ্ঞা কৰিলে। বৰবৰুৱাও ৩ৰ আজ্ঞাএ বাহৰ কৰালে। পাচে ৩৩ সেই বাহৰলৈ আহি ব্ৰহ্মপুত্ৰত বিধিৱতে স্নান কৰিলে। সেই বাহৰতে ১৭০৬ শকত সন্দিকৈৰ ঘৰৰ চোলাধৰা ফুকন আছিল, নাম গেফ্লেলা, তেওঁকে বৰফুকন পাতিলে। ৩ক সেৱা কৰিলে। ৩৩ ফুকনক শিকাই-বুজাই গুৱাহাটীলৈ পাকিলে। পাচে, ৩ৰ মোমায়েক সন্দিকৈৰ ভদৰিক চোলাধৰা ফুকন পাতিলে। সেই বাহৰৰ পৰা ৩৩ দক্ষিণপটীয়া গোসাঁইৰ সত্ৰলৈ গৈছিল। পছমৰাৰ ন-গোসাঁইৰ ঘৰলৈকো গৈছিল। এইমতে ৩এ ৰঙ্গ-আনন্দ কৰি পুনৰ ৰংপুৰলৈ আহিল। সেই সময়তে ন-গোসাঁইৰ পুতেকে গড়ৰ ভিতৰত পদ্মাৱতী-হৰণ ভাৱনা কৰিলে। সেই সময়তে উজিনিয়াল মানুহে বৰবৰুৱাত জনালে, বোলে,—“বাৰে হাতীচুঙ্গি মৰাণে বদল গাওঁবুঢ়াক সেনাপতি পাতি লৈ ৰণ উলিয়াইছে।” এইৰূপে শুনি বৰবৰুৱা ৩লৈ জনালে। ১৮০ ॥

বামুণীয়া মতে স্বৰ্গদেৱৰ বিয়া।—পাচে ৩এ দুৱৰাৰ ন-ফুকনক গা-মানুহ সৈতে পাঁচিলে। পাচে ফুকনে গৈ উপায়-মন্ত্ৰণাৰে মৰাণক বৰাই বদল, চৰাল, এইক লৈ আহি ৩ক সেৱা কৰিলেহি। ৩এ সিহঁত দুইক লোৱাদি থব দিলে। আতপাচে ৰংপুৰত ঘৰফলীয়া পালীৰ কোখত বজ্ৰপাত কৰিলে। আতপাচে ১৭০৭ শকত ৩৩ গড়গাৱঁলৈ গ'ল। পাচে আঁধাৰ মাসত দিহিঙ্গীয়াৰ ঘৰৰ কলীয়া ডেকাৰ জীয়েকক ব্ৰাহ্মণীয়ামতে বিধিৱৎ ৩এ বিবাহ কৰালে। তিনিজনা ডাঙ্গৰীয়া, বৰবৰুৱা, ফুকন, ৰাজখোৱা, কটকী, কাকতী, দলৈ, দেওধাই সকলকো যোগ্যানুসাৰে বঁটা দিলে। গুৱাহাটীয়া বৰফুকনক মোক্ষ কৰি সকলকো বঁটা দিলে। ১৮১ ॥

গড়মূৰত স্বৰ্গদেৱৰ মৃগয়া।—আতপাচে ৩এ বঙ্গ-তামচা কৰিবৰ নিমিত্তে বৰবৰুৱাক গড়মূৰত বাহৰ কৰিবলৈ আজ্ঞা কৰিলে। বৰবৰুৱাইও ৩ৰ আজ্ঞাএ কলীৰাম বৰাক দি বাহৰ কৰালে। পাচে ১৭০৭ শকৰ ফাল্গুন মাসত ৩ও গড়মূৰৰ বাহৰলৈ গ'ল। তাতে থাকি ৩এ হাতী, মহ, বাঘ, পহু মাৰি বঙ্গ-আনন্দ কৰি আছিল। পাচে একদিনা ৩এ লোহিত পাৰ হৈ নৰোৱা মহন্তৰ সত্ৰলৈ গ'ল। সত্ৰৰ সমীপ পাওঁতে নৰোৱা আতাই গায়ন-বায়ন স্ত্ৰী সহিতে উৎসৱ কৰি ৩ক আগ বঢ়িবলৈ আহিছিল। পাচে ৩এ দেখি বোলে,—“এইখান কাৰ বিবাহ?” এই বুলি মহন্তক অনাই বহুৱা ভুমুকৰ পুতেক ১, মঞ্জয় ১, এই দুইক ৩এ আজ্ঞা কৰিলে। পাচে ইহঁতে মহন্তক অনেক বিকৰ্ণনা কৰিলে। আগে এই মহন্তৰ সত্ৰতে বজাৰ কোঁৱৰ এটা আছে বুলি ৩এ শুনিছিল, এতেকেহে মহন্তক অনেক লাঞ্ছনা কৰালে। পাচে বিচাৰত কোঁৱৰ নহ'ল, বুঢ়াগোহাঁই-পৰীয়া ডেকাগোহাঁই এটাহে হ'ল। তাৰ তিনি দিনৰ পৰে জেঙ্গৈৰাইমুখত ম'হ মাৰিবলৈ ৩ও লোহিত পাৰ হৈ গৈছিল। আহোঁতে লোহিতত পাৰ হবলৈ নাওবৈচা কঠমীয়াৰ নাৱত উঠি আহোঁতে এনেতে অতি মহৎ বতাহ হ'ল, জলত প্ৰধান ঢৌ-উৰ্শি উঠিল। পাচে ৩ও পাৰ হব নোৱাৰি উভতি পুনৰ বালিলৈ উঠিল। তেতিয়াই কামাখ্যালৈ ম'হৰ বলি ১০০০০ টা আগ কৰিলে।

পাচে নিশা ৬ দণ্ড ৭ দণ্ড যাওঁতে নিৰ্ভয়ে পাৰ হৈ বাহৰ সোমালহি। আৰ ৪ দিনৰ পৰে উত্তৰকোলৰ খকন্দৰ গুৰিলৈ ৩ও গ'ল। পাচে খকন্দৰ গুৰি পাই হিলৈ সাত জাঁই জাঁই কৰালে। সেইবেলা সকল চহৰীয়াই আৰাওকৈ ৩লৈ জনালে, বোলে,—“আমি বন্দীহঁত ডফলা-বহতীয়াৰ উপদ্ৰৱত বন্ধা নাপাওঁ।” পাচে ৩এ সন্দিকৈৰ নামতিয়াল বৰবৰুৱাক সুধিবলৈ আজ্ঞা কৰিলে। বৰবৰুৱাইও সুধিবলৈ আহিব দি আছিল। ৩ও বঙ্গ-আনন্দ কৰি বাহৰ সোমালহি। আতপাচে সন্দিকৈৰ কীয়ৰী ৩ৰ বৈমাতৃ ৰাজমাওদেও মৃত্যু হ'ল। ব্ৰাহ্মণীয়া মতে কৰ্ম কৰি

দান-দক্ষিণা কৰিলে। পাচে ৩এ দুৱৰাৰ ন-ফুকনক উত্তৰ কোলৰ জেঙ্গা-জঞ্জাল ভাঙ্গিবলৈ আজ্ঞা কৰি পাঁচিলে। ১৮২ ॥

মোৱামৰীয়াৰ পুনৰ প্ৰতিপত্তি।—আতপাচে চৈত্ৰ মাসৰ দুই-এক দিন থকাত ৩ও গড়মূৰৰ বাহৰৰ পৰা আহি সোণাই নৈৰ বাহৰত ব'লহি। তাতে বিহু কৰি বৈশাখত ৰংপুৰলৈ আহিল। পাচে ন-ফুকন শ্ৰাৱণ মাসত “জেঙ্গা-জঞ্জাল ভাঙ্গিলোঁ” বুলি ৩ত জনালেহি। আতপাচে ডফলাৰ বৰদুৱাৰৰ চহৰীয়া বৰুৱা আহি সাগৰ বৰাৰ দ্বাৰাই বৰবৰুৱাত জনালে, বোলে,—“ৰূপৰিভিটাত মোৱামৰীয়া, ডফলা-বহতীয়া, এইহঁতে কাপৰৰ ঘৰ সাজি ৰীতীয়ামতে প্ৰবৰ্ত্তি বৰতি তুলি হাতত ম'ৰা-পাখীৰ বিচনী লৈ ফুৰি দেশ ডকা দি ভাঙ্গিছে।” এইকপে বৰবৰুৱাই শুনি ৩ত জনালে। ৩এ বোলে,—“বৰুৱাই আক ভালমতে বিচাৰ কৰক।” বৰবৰুৱাই ৩ৰ আজ্ঞা শুনি বুজিবৰ নিমিত্তে বেজবৰাক পাঁচিলে। সি গৈ মোৱামৰীয়া, ডফলা-বহতীয়া দুয়ে মিলি দেশত অনেক অনিৰ্বন্ধ কৰি দুখন চাৰিখন গাৱোঁ ভাঙ্গিছে, এনে দেখি আহি বৰবৰুৱাত জনালে। এইকপে শুনি বৰবৰুৱাইও ৩লৈ জনালে, বোলে,—“মোৱামৰীয়া, ডফলা-বহতীয়া, এই দুয়ে দেশ-ৰাজ্য ভাঙ্গিছে।” এইকপে ৩এ শুনি তিনি-জনা ডাঙ্গৰীয়া, বৰবৰুৱা, আনো ফুকন, ৰাজখোৱা, সকলকো অনাই বৰমেল হুই ৩এ বোলে,—“ৰূপৰিভিটাত ৰণ ওলাইছে বুলি শুনিছোঁ; তালৈকে ৰণ পঠোৱা ভাল নে নপঠোৱা ভাল সকলেও মোলৈ জনাওক।” ১৮৩ ॥

উত্তৰপাৰত মোৱামৰীয়া ৰণ।—পাচে সকলেও মিলি ৩লৈ জনালে, বোলে,—“৩ও গড়মূৰলৈ যাবৰে পৰা বাৰম্বাৰ উত্তৰৰ চহৰীয়া লোকে ভাগোঁ যেন বুলি ৩লৈ জনাইছে। এতেকে কিছু মানুহ সেনাপতি এটা সৈতে দি ৰাজক নিৰ্ভয় দি ৰখাহে ভাল। তথাপি ৩এ যি আজ্ঞা কৰিব সেইহে হব।” এইকপে জনালত ৩ও সলাল গোহাঁই, মৰঙ্গি-খোৱা, মিৰিসন্দিকৈৰ দিহিঙ্গীয়া ফুকন, চাওডাঙ্গৰ বৰুৱা লেফেৰা, এই সকলক গা-মানুহ সৈতে ৰণলৈ পঠালে। মৰঙ্গিখোৱাৰ লগত মাজিউ-দয়ঙ্গীয়া মানুহ দিলে। সলাল গোহাঁইৰ লগত নগঞা খৰঙ্গিক দিলে।

এই সৈন্তে সৈতে গৈ লোহিত্য পাৰ হৈ তিনিও কোঁঠ বান্ধি ব'ল। পাচে মোৰামৰীয়াই ফন্দকৈ বঢ়াই শলমাৰি বিলৰ কোষলৈ নিলে। এনেতে সলাল গোহাঞিএ জলসাৰ টান কৰিছে বুলি ৩লৈ জনাই কলীয়া-বৰলৈ গ'ল।

পাচে মোৰামৰীয়াই বৰিলোঁ বুলি মিছাকৈ মৰঙ্গিখোৱা, দিহিঙ্গীয়া ফুকনক ভেঁটিলেহি। কলে,—“ঈশ্বৰৰ প্ৰজা সংহৰিবৰ ইচ্ছা হৈছিল, এতেকে মিল-ভাব নহ'ল।” পাচে একদিনা মোৰামৰীয়াই তাৰ মানুহখনি সৈতে অস্ত্ৰ-শস্ত্ৰ লৈ বগ কৰিবৰ মনে কোঁঠলৈ আহিছিল। আমাৰবোৰে বগ হেন জানি কোঁঠৰ পৰা মানুহ উলিয়াই দিলে। মোৰামৰীয়াই দেখি খেদি ধৰিলেহি। তাতে কটাকটি লাগি দুয়ো দলৰ মানুহ দুই-চাৰি পৰিল। এনেতে মোৰামৰীয়াই পাচ-তালি মাৰি কাটিব ধৰিলে। আমাৰ মানুহ বৰ নোৱাৰি হুঁহঁকি বোকা-দোপনীত পৰিলগৈ। তাতে মৰঙ্গিখোৱা গোহাঁই, দিহিঙ্গীয়া ফুকন, এই দুইক মাৰিলে। আনো সামান্য লোক বিস্তৰ মাৰিলে। কোঁঠত যি আছিল সিও ভাগি পলাল। ১৮৪ ॥

মোৰামৰীয়াৰ বিৰুদ্ধে যাত্ৰা।—সেই বগত আহিলাপাতি বিস্তৰ পাইহে অতিৰেক বল বাঢ়িল। আৰু মোৰামৰীয়াৰ নাম,—কলীয়া ভোমোৰা ১, বিদূৰ ১, হাউহা- ১, তমাই ১, পৰ্সাদ ১, ফোফাই ১, এইবোৰ মোক্ষ কৰি আৰু অনেক আছিল। পাচে আমাৰ বগ-ভগনীয়া মানুহ আহি সকল বাৰ্তা বৰবকৰাত জনালে, বোলে,—“মৰঙ্গিখোৱা, দিহিঙ্গীয়া ফুকন, দুইকো মাৰিলে, কোঁঠো ভাঙ্গিল।” এইকপে বৰবকৰাই শুনি ৩ত জনালে। ৩ও শুনি বিবাদ পালে। আনো লোকে শুনিও বিবাদ কৰিলে। সেই সময়ত নগৰত পানী-যুদ্ধ হৈছিল, পানী খলকিছিল। বনৰীয়া হাতী এটা নগৰ সোমাই গড় দেই গ'ল। বৰদ'লৰ কেশৰাই গোসাঁই ঘামিছিল। আনো বিস্তৰ অমঙ্গল হৈছিল। এইকপ অমঙ্গল দেখি তিনিজন ডাঙ্গৰীয়া, বকৰা, ফুকন, সকলেও ঘৰৰ বস্তু-দ্ৰব্য আতৰালে। পাচে ৩এ তিনিজন ডাঙ্গৰীয়া, বৰবকৰা, ফুকন, ৰাজখোৱা সকলক চপাই বৰমেল কৰি দুৱৰাৰ ন-ফুকন, দিহিঙ্গীয়াৰ গুৱাহাটীয়া দিহিঙ্গীয়া ফুকন,

নাওবৈচা ফুকন, এই সকলক গা-মানুহ সৈতে সেই বণলৈ দিলে। ইবোৰ লোহিত পাৰহৈ গৈ ন-ফুকনে, দিহিঙ্গীয়া ফুকনে মিৰি টাঙ্গনীত ফুকনহাটত সোমদিৰি নৈৰ ওচৰকৈ কোঁঠ দি ব'ল। নাওবৈচা ফুকনে খৰাববৰীত কোঁঠ কৰি ব'ল।

সেই সময়ত আষাঢ় মাসত বৰ পানী হ'ল। ফুকনবোৰ কোঁঠৰ পৰা ওলাব নোৱাৰিলে। সেইবেলা মোৰামৰীয়াই দিহিঙ্গীয়া ফুকনৰ মুগাচুঙ্গীয়া নাম দিলে। এনেতে নাওবৈচা ফুকনৰ নপৰীয়া হ'ল। ৩লৈ জনাই আহিল। পাচে দুই ফুকনে বণ টান বুলি ৩লৈ জনাই পঠালে। ৩এ শুনি কেন্দুগুৰীয়া বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়াক গা-মানুহ সৈতে দিলে। সেই লগত কোঁৱৰ, হিলৈদাৰী, তিনি অভয়পুৰীয়াৰ দোৱাল, নামদয়ঙ্গীয়া বচাৰ দোৱাল, এই সৈন্ত সৈতে গৈ লোহিত পাৰ হৈ কোঁঠ বান্ধি ডাঙ্গৰীয়া বহিল। তাৰ পৰা খৰাববৰীত নাওবৈচা ফুকনে দি অহা কোঁঠলৈ গ'ল। সকলৰো উপৰি ডাঙ্গৰীয়া সেনাপতি, তথাপি পেটে ফুকনবোৰে ডাঙ্গৰীয়াৰ আঙুত নচলে। পাচে ক্ৰমে ডাঙ্গৰীয়া বাঢ়ি গৈ মোৰামৰীয়াৰে চমু হৈ গৰৈমাৰি বিলৰ কোখত কোঁঠ ৭ খান কৰি বৈ তাৰে পৰা বাণীদি ৰাপৰিভিটা গুলিয়ে পোৱাকৈ আছিল। ১৮৫ ॥

গড়মূৰৰ বণ।—পাচে একদিনা গুলীয়া-গুলি লাগিল। আতপাচে কাৰ্ত্তিক মাসত বণ লাগিল। সেই বণত তিনি অভয়পুৰীয়াৰ মানুহ বিস্তৰ পৰিল। ডাঙ্গৰীয়াৰ কোঁঠো ভেঁটিলে। এই বার্তা বাঁহবৰীয়াৰ কটকী ধীৰেশ্বৰতকৈ ৩লৈ জনাই পঠালে। কটকীয়ে এই বার্তা চাঙ্গতে ৩ত জনালে। পাচে ৩এ কটকীৰ মুখে বণ টান হেন জানি বুঢ়াগোহাঁই ফৈদীয়া ৰাজনেওগ ফুকনক গা-মানুহ সৈতে দিলে। পাচে ফুকনে দিহিং পাৰ হৈ গৈ গড়মূৰত কোঁঠ দি ব'ল। এনেতে পূৰ্বে যি হোলোঙ্গাগুৰীয়া মৰাণক বংদৈচোঙ্গত পাতিছিল সিহঁতে বণ উলিয়াইছে যেন শুনি ৩এ নেওগ-ফুকনক তালৈকে অনালে। পাচে লেবাৰ যুতকীয়া বৰুৱা আছিল, চাংকঙ্গৰ বৰুৱা মই আছিল। এই দুই লগে মানুহ দুহেজাৰ দি গড়মূৰত থাকিব দিলে। এনেতে গুৱাহাটীৰ পৰা ৰাণী, লুকী, টোপাগুচীয়া পালেহি।

পাচে ইহঁতক বৰবকৰাৰ বৰা লগত দি সেই ৰণলৈকে পঠালে। ইহঁত গৈ পহুমৰাত ৰহিল। এনেতে মোৰামৰীয়াই বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া, ফুকন ছুজনা, এইসকলক সি ঠাইতে এৰি আহি গড়মূৰে পাৰ হৈ মোৰামৰীয়া মহন্তৰ জীয়াৰীৰ ডেকা নাম পীতাম্বৰ, তাকে ৩এ আউনীআটীৰ নামে পাতিছিল, লগত ৰখীয়া দিছিল, তাকে নি লগত ললেগৈ। আতপাচে পুনৰ সেই মোৰামৰীয়াই লোহিত পাৰ হৈ গড়মূৰৰ সত্ৰত ধৰিলেহি। তাতে ভকতহঁতৰে প্ৰধান ৰণ হ'ল। ৰণত ভকত বিস্তৰ পৰিল। মোৰামৰীয়াও কিছু পৰিল। গড়মূৰৰ গোসাঁই কথমপি এৰাই আহি নগৰ ললেহি। সত্ৰতো জুই লগালে। পাচে ৩এ শুনি কুঁৱৈগঞা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াক গা-মানুহ সৈতে ৰণলৈ দিলে। ১৮৬ ॥

ৰজা-পোৱালিৰ পতন।—পাচে ডাঙ্গৰীয়া গৈ সোণাই নৈত কোঁঠ কৰি ৰ'ল। এনেতে বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া সসৈন্তে সহিতে হুঁহঁকি আহি লোহিত পাৰ হৈ দক্ষিণপাটৰ সত্ৰত ৰ'লহি। পাচে দক্ষিণপটীয়া গোসাঁই পৰদিনা দিহিং পাৰ হৈ ৰংপুৰলৈ আহিল। আৰ পৰদিনা পহুমৰাত যি ৰাণী, লুকী, টোপাকুটীয়া ইহঁতে মুঠ কৰি আছিল, মোৰামৰীয়াই আহি তাতে যুদ্ধ ধৰিলে। সেই ৰণত ৰাণী, লুকী, টোপাকুটীয়া পৰিল। ১৮৭ ॥

গৌৰীসাগৰৰ কোঁঠ।—যুতকীয়া বকৰা, মই বকৰা, এই দুয়ো পৰিল। তাৰে পৰা মোৰামৰীয়াৰ অতিৰেক বল বাঢ়িল। পাচে বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া দিহিং পাৰ হৈ আহি বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ লগ ললে। পাচে ৩এ শুনি বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়াক দিখৌমুখত কোঁঠ কৰি থাকিবলৈ আজ্ঞা কৰিলে। পাচে ডাঙ্গৰীয়া সেই ৰাত্ৰি তাতে থাকি পৰদিনা দিখৌমুখত কোঁঠ কৰি থাকি গৈ সেই দিনা গধূলিলৈ মোৰামৰীয়া দিহিং পাৰ হৈ ৰংদৈচোঙ্গত পতা মৰাণক নিবলৈ আহি সেই ৰাত্ৰি তাতে থাকিল। আৰু সেই দিনাই ৩এ বাঁহগুড়ীয়া বুঢ়াগোহাঁই-পৰীয়া ৰংপুৰীয়া ডেকা ফুকন পাতি বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ লগলৈ দিলে। টেপৰতলীয়া গোহাঁইৰ গাঠলু মেধিক নাওবৈচা ফুকন পাতি ডাঙ্গৰীয়াৰ লগলৈ দিলে। আৰু

সেই বেলা বৰবৰুৱাৰ পুতেক খাৰঘৰীয়া ফুকন, ভতিজাক ঢুলীয়া বৰুৱা, সন্দিকৈৰ ভদৰি চোলাধৰা ফুকন, কাঠকটীয়া বৰুৱা গঙ্গাই, ৰামনাথ, ডোমাই ডেকা, বকতিয়ালৰ বৰসাত্তোলা ৩ৰ আজ্ঞাএ এইসকলে গোৰীসাগৰত কোঁঠ দি ৰ'লগৈ।

এনেতে বসন্ত গায়ন কাৰেকৰ ঘৰত মোৰামৰীয়া আছে বুলি শুনি ইহঁতক তিনিক নগৰৰ বাজকৈ কুঠাৰেৰ ফালিলে। আৰু দোলাঘৰীয়া বৰুৱা লেফেৰাই মগলু জীয়েকৰ পুখুৰীকোষত কোঁঠ দি আছিল। আৰু এতি সময়তে ৩এ কটকী পঠাই দিখৌমুখৰ কোঁঠৰ পৰা বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়াক নিয়াই ৰংপুৰৰ বৰদুৱাৰৰ বুকুজতে ৰাখি তাতে দায় ধৰাই বুলিলে, বোলে,—“ডাঙ্গৰীয়া মোৰামৰীয়াক নেমাৰি উত্তৰ-কোলৰ পৰা কিয় আহিল? মোৰামৰীয়াকো লগতে লৈ আহিল?” ৩ৰ আজ্ঞা এইৰূপে শুনি ডাঙ্গৰীয়াই প্ৰাৰ্থনা কৰি জনালে, বোলে,—“মই পাইকে ৰণে বলে নোৱাৰিহে নেমাৰিলোঁ, কথমপিহে মোৰো শৰীল ৰক্ষা পৰি আহিল।” এইৰূপ নিবেদন ৩ত জনালতগৈ ৩এ ডাঙ্গৰীয়াক চৌৰালৈকে যাবলৈ আজ্ঞা কৰিলে। পাচে ৩এ এই আজ্ঞা কৰিলে, বোলে,—“ডাঙ্গৰীয়া পুনৰ লগৰ ফোঁজে সৈতে শীঘ্ৰে গোৰীসাগৰত যি ফুকন, বৰুৱাবোৰে কোঁঠ কৰি আছে তালৈকে যাওকগৈ। সিহঁতকো বাক্যেৰে চলাই মোৰামৰীয়াক মাৰকগৈ।” ১৮৮ ॥

শগুনমুৰী ৰণ।—পাচে ৩ৰ এইৰূপ আজ্ঞা ডাঙ্গৰীয়াই শুনি বহাঘৰলৈ গৈ ঘৰ নোসোমাই দুৱাৰ-ঘৰলৈকে মাতৃয়েকক অনাই সেৱা কৰি শীঘ্ৰে গোৰীসাগৰত কোঁঠলৈ গ'ল। আৰু পৰদিনা সোণাই নৈত মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া সৈতে শগুনমুৰী পথাৰত মোৰামৰীয়া সৈতে প্ৰধান ৰণ লাগিল। সেই ৰণত মোৰামৰীয়া কিছু পৰিল। আমাৰো ডেকা ফুকন পৰিল, টেকেলা নেওগ বগাই পৰিল। অন্য সামান্য মনুহো কিছু পৰিল, পাচে কোঁঠ নাইকিয়া, ৰণ ৰবৰ ঠাই নাইকিয়াত হুঁহঁকি আহি গোৰীসাগৰত কোঁঠত ৰ'লহি। ১৮৯ ॥

ভটীয়াপাৰৰ ৰণ।—পৰদিনা মোৰামৰীয়াই বিস্তৰ গাৱঁত জুই

গাই পুৰি বাঢ়ি আহি গোবীসাগৰৰ কোঁঠৰ সমীপতে সেই ৰাত্ৰি থাকি পৰদিনা প্ৰভাতৰে পৰা বিস্তৰ গাৱঁত জুই লগালে। সেই জুই দেখি আমাৰ লোকজনৰ মনে অতি ভীত জন্মিল। পাচে ডাঙ্গৰীয়াসকলে মানুহৰ মন বিষম দেখি হুঁহঁকি আহি ৰংপুৰত ৩ৰ লগ ললেহি। পাচে সেই ৰাত্ৰিএই মোৰামৰীয়াই গাওঁ-ভুঁই বিস্তৰ পুৰি আহি ভটীয়া-পাৰত ৰ'লহি। গাহৰিচোৱা বকুৱাৰ ঘৰত জুই লগালে। সেই ৰাত্ৰি তাতে থাকিল। পৰদিনা আমাৰ জাঁজীৰে পৰা চহৰীয়া মানুহ চপাই আনি অকা-বাইলুঙে ভটীয়াপাৰতে ৰণ কৰিলেহি। সেই ৰণত মৰাণ কিছু মৰিল। পাচে অকা-বাইলুঙকো মোৰামৰীয়াই একোকে মাৰিব নোৱাৰি সকলেও বেড়ি ধৰি খুঁচি মাৰিলে।

তাতে মোৰামৰীয়া তিন দিন আছিল। এনেতে নগৰত অতি উন্মিস্ লাগিল। পূৰ্বে ৩ৰে দিহিঙ্গীয়া ফুকন, ন-ফুকন, নেওগ-ফুকন, এই তিনিও ভাঙ্গিবলৈ আঙা কৰিলে। পাচে সেই সময়তে দুৱৰাৰ লভাবৰীয়া বাহৰ ডেকা পাঁচনি খাটিছিল, তেওঁকে নেওগ-ফুকন পাতিলে। বকতি-য়ালৰ বৰ সাত্তোলাৰ ভায়েকক ন-ফুকন পাতিলে। দিহিঙ্গীয়া ফুকনক পুনু তেওঁকে সেই বাবতে ৰাখিলে। ডেকাফুকনৰ মুৰে দিহিঙ্গীয়াৰ সৰুডেকাক ডেকাফুকন পাতিলে ৰংপুৰীয়া। আতপাচে যিদিনা মোৰামৰীয়া ভটীয়াপাৰ পালেহি সেইদিনা বৰগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াক ৩এ ওঁগুৰি চকীত থাকিব দিলে। বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়াক বৰদুৱাৰত থাকিব দিলে। বুঢ়া-গোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াক ন-দুৱাৰত থাকিব দিলে। আৰু ন-দুৱাৰত দুৱৰাৰ শ্ৰায়সোধা ফুকন, ব্ৰাহ্মণ তামুলী-ফুকন, পানীদুৱাৰত চাংকং ফুকন ; আৰু ৰণ টান হবৰ পৰা তিনিজন ডাঙ্গৰীয়াৰ পো-ভাই, আনো ফুকন বকুৱা, আহোম কেইঘৰৰ পো-ভাই, সকলো ডেকাবোৰক আনি দুৱাৰে দুৱাৰে নিবন্ধে থাকিব দিলে। পাচে ৩এ ডেকাবোৰক ৰূপ কিছুও দিলে। পাচে দিহিঙ্গৰ মহাজনে ৩লৈ জনালে, বোলে,—“মই মোৰামৰীয়াক মাৰি দিম।” ৩এ বোলে,—“ভাল, মাৰক।” ১৯০ ॥

দিহিঙ্গৰ ভকতৰ ৰণোদ্যম।—পাচে মহাজনে হাতে ঢুকি

পোৱালৈকে শিছ-ভকতক চপাই আনি সকলকো কপালত চুণেৰে চিন-ফোঁট একোটা দিলে। লৰ নামাৰিবি বুলি মহন্তৰ গাত ধৰাই শপত কৰালে। ভকতো দুহেজাৰমান চাপিছিল। পাচে আপোনাৰ ভকতখনিয়ে সৈতে মঠাডাঙ্গৰ আলিয়ে দিলে, আৰু দেওধাই বাইলুং মানুহ ছ-শ-মান, ফুকন, বকুৱা সহিতে বৰগোহাঁই পথাৰে দিলে। আৰু অকা-বাইলুং, চহৰীয়া মানুহ দুহেজাৰমান সৈতে জেঙ্গেৰাৰ পঠাৰে দি আহিল। পাচে মোৱামৰীয়াই দেখি গাৰত জুই লগাই ফুৰিছিল। সেই জুই দেখি দিহিঙ্গৰ ভকত, ন-ফুকন সহিতে আগবাঢ়ি আহিল। পাচে মোৱামৰীয়াও সমুখ হৈ খেদি গ'ল। পাচে দিহিঙ্গৰ ভকতসকলো বিভঙ্গে লৰ মাৰিলে। পাচে মোৱামৰীয়া দেওধাই, বাইলুং ফুকনৰ ফালে সমুখ হৈ খেদি গ'ল। তাতে বণ হ'ল। সেই বণত দেওধাই, বাইলুং বিস্তৰ পৰিল। ১৯১ ॥

অকা-বাইলুং।—দেওধাই ফুকন, বকুৱাও পৰিল। পাচে দেও-ধাইহঁত ভঙ্গ হুই হুঁকিল। মোৱামৰীয়াও পাচতে খেদি আহি ন-দুৱাৰৰ মুখৰ ওৰ খাটত ওলালহি। এনেতে আমাৰ মানুহে বুকুজৰ পৰা গুলিয়াব ধৰিলে। মোৱামৰীয়া উলতি জেঙ্গেৰাইৰ অকা-বাইলুঙ্গৰ ফোঁজলৈ খেদি গ'ল। অকাও খেদি আহি মোৱামৰীয়াৰ মাজতে সোমাই মানুহ গোটাচাৰেক কাটিলে। এনেতে মোৱামৰীয়া গোটাচাৰেকে অকাক সাবটি ধৰি যাঠীয়েৰে খুঁচি মাৰিলে। এনেতে অকাৰ লগৰ মানুহ বিভঙ্গে ভাগিল। সেইবেলা মোৱামৰীয়াই আমাৰ হাতীৰ বৰা মাউতক ধৰি নি হাত দুটা কাটি এৰি পঠালে। আৰ পৰদিনা ৩এ ডেকাফুকনক দিলে পথাৰৰ বাটে, দিহিঙ্গীয়া ফুকনক দিলে দুবৰিয়নি আলিৰ বাটে, বংপুৰীয়া নিয়াসোধা ফুকনক বচাৰ মানুহখানি লগত দি পঠালে ভটীয়াপাৰৰ আলিএ। এইমতে সকলো সাজু হুই বণলৈ গ'ল। পাচে অনুৰূপ বণহে হ'ল। প্ৰধান বণ কাৰো ফালে নহ'ল। ১৯২ ॥

মণিপুৰলৈ সহায়ৰ অৰ্থে কটকী প্ৰেৰণ।—গধূলি সকলো নগৰলৈ আহিল। সেই সময়ত ৩৩ দিনে-ৰাত্ৰিএ বৰচৌৰাতে আছিল।

পাচে পৰদিনা 'মোৰামৰীয়াও একোৰূপে আঁটিব নোৱাৰি হেন দেখি 'মাঘৰ বিহু খাই আহোঁ' বুলি ফোজে সহিতে হুঁইকি সোণাই নৈত বহিলগৈ । তাতে চহৰীয়া মোৰামৰীয়া বণ কৰিব পৰাবোৰ আহি বিস্তৰে লগ ললেহি । আৰু মোৰামৰীয়া মাজুলী পাওঁতেহি ৩এ গুৱাহাটীৰ পৰা বৰফুকনক আনিবলৈ বাঁহবৰীয়া কটকী ৰামদেউক পঠালে । সেই সময়তে ৩এ বাঁহবৰীয়াৰ কটকী বিয়ুৰামক মণিপুৰীয়া ৰজাৰ ঠাইলৈ পঠালে পত্ৰ-সন্দেশ দি । আৰু ৩এ মুখজৱানে শিকালে, বোলে,— “আমাৰ দেশত মোৰামৰীয়াই বিভ্ৰাট কৰিছে । পূৰ্বৰ প্ৰীতিলৈ চাই ৰজাই আহিব, নচেৎ কিছু যোদ্ধা মানুহকে দি পঠাব ।” এই বুলি পঠালে, পত্ৰতো এই ।

পাচে যেতিয়া মোৰামৰীয়া সোণাই নৈলৈ হুঁইকি গ'ল সেইবেলা মহাগম্ভী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া, বৰগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া, দিহিঙ্গীয়া ফুকন, লেফেৰাৰ দোলাঘৰীয়া বৰুৱা, এইসকল গৈ গোৰীসাগৰত কোঁঠ কৰি ব'ল । এনেতে মাঘৰ বিহু গ'ল । এনেতে মোৰামৰীয়াও পুনৰ বগলৈ জাঁজী নৈৰ কোষৰ বাটে উজাই আহিল । ১৯৩ ॥

লেফেৰা বৰুৱা ।—পাচে মাছখোৱা গড়ত মোৰামৰীয়াক ধৰিবলৈ ৩এ আমাৰ মানুহ উলিয়াই দিলে । পাচে বণ এৰি আমাৰ মানুহ ভাগিল । পাচতে মোৰামৰীয়া খেদি গৈ কাকতীপাৰত সেই ৰাত্ৰি থাকি পাচদিনা গৈ নগৰৰ দক্ষিণে পাঁজিকটাৰ পুখুৰীপাৰত ব'লগৈ । সেইদিনা জয়সাগৰত লেফেৰা বৰুৱা সৈতে বণ লাগিল গুলিয়াগুলি । আৰু পৰদিনা চেখাম গাৱঁদি আহি গাৱঁত জুই লগাই আলিকেবুৰীত ব'ল । এনেতে আমাৰ উৰণৰ চকীৰ আলিএ, বৰবৰুৱাৰ ঘৰবাৰীএ আৰু মেটেকাৰ আলিয়ে চাৰি দণ্ডমান বেলা থকাত বহু সৈন্য ঘোঁৰা সৈতে দিলে । পাচে মোৰামৰীয়াও সৈন্য দেখি খেদি আহিল । আমাৰ লোকজন বিভ্ৰঞ্জে ভাগিল । পাচ মোৰামৰীয়া আহি মেটেকাত সীমাকৈ পানী-চুৱাবলৈকে জুই লঃ ই পুৰি আহি পুখুৰীচুকৰ চৌকীএ ওলালহি । জয়ঃ ১ৰত থাকিল এবাহ, এবাহ দিবসৰ আদ দণ্ডমান বেলি থকাত

ন-দুৱাৰ ওলালহি। আৰু বৰগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া ঔণ্ডৰি চৌকীতে আছিল। ন-দুৱাৰৰ হাতীশালত মোৰামৰীয়া বৈ আমাৰ কোঁঠৰ ভাল মানুহে সৈতে কঁড়ীয়া-কঁড়ি লাগিছিল। এনেতে ৰাত্ৰি হ'ল। সেই ৰাত্ৰিয়েই মহা বাত-বৃষ্টি হৈছিল। ১৯৪ ॥

গুৱাহাটী যাত্ৰাৰ প্ৰস্তাৱ।—এনেতে ৩এ দুজন ডাঙ্গৰীয়া, বৰবৰুৱা, এই সকলে সৈতে আলচ কৰি, বোলে,—“আমি আত থকা ভাল নহয়। এতেকে আমি গুৱাহাটীলৈ যাওঁ।” ইবোৰে বোলে,—“৩ও, মানুহৰো মন-বুদ্ধি বিষম। এতেকে গুৱাহাটীলৈকে যোৱাহে যুক্তি যেন দেখি।” সেইবেলা দিহিঙ্গীয়াৰ সৰু ডেকাক বৰবৰুৱা পাতি থৈ পাচে ৩এ যাবলৈ নিশ্চয় কৰি সেই ৰাত্ৰি মধ্য নিশা ১৭০৯ শকৰ মাঘ মাসত ৮ দিন যাওঁতে শুক্ৰবাৰে পূৰ্ণিমা তিথি ৩ও পানীদুৱাৰে ওলাই গৈ আমগুড়িৰ বৰঘাটত চোলাধৰা ফুকনৰ ভাগৰ নাওবৈচা কথমীয়াৰ নাৱত উঠিল। ৩ও আৰু ৩ৰ লগত যোৱা মানুহ,—৩ৰ গুৰু ন-গোসাঁই, চোলাধৰা ফুকন ভদৰি, ককায়েক গঙ্গাই, ছুলীয়া বৰুৱা বিকাই, লানমাখৰুৰ ভিতৰুৱাল ফুকন, পুতেক টিপমীয়া ৰাজখোৱা, চিৰিঙ্গৰ চিৰিং ফুকন, দদায়েক গোপাল তামুলী লিগিৰা, ফাপৰী তামুলী লিগিৰা, চাংমাইৰ ঢেকিয়াল ফুকন, আৰু লিগিৰা গোটাৰদিয়েক, এইসকলে সৈতে ৩ও ভটীয়াই গুৱাহাটীৰ বাহৰলৈ গ'ল। আৰু সেই ৰাত্ৰিয়েই বৰজনা আইকুঁৱৰী-দেউ, পৰ্বতীয়া আইকুঁৱৰীদেউ, কিছু লা-লিগিৰী, নাচনীয়াৰ সৈতে ওলাই উজনিলৈ গ'ল। বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া, বৰবৰুৱা, এই দুই উজনিলৈ গ'ল। বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া লেচাঙ্গত নাৱত উঠি ভটীয়াই গুৱাহাটীলৈ গ'ল। বৰগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া ঔণ্ডৰি চকীৰ কোঁঠত তিন দিনলৈ আছিল। তিন দিনৰ মূৰত ৰাত্ৰি কোঁঠ এৰি ভাগি গ'ল। আৰু আন ফুকন, বৰুৱাই যাৰ মন যেই পোনে সেই সেই পোনে গ'ল। ১৯৫ ॥

গুৱাহাটীত গোঁৰীনাথ সিংহ।—সেইবেলা নাফুকিয়াল ৰাজ-মাওদেউৰ গা নপৰীয়া পৰিছিল, যাব নোৱাৰি নগৰতে থাকিল। আৰু পূৰ্বে যি কটকী বৰফুকন, পানীফুকনক উজাই আনিবলৈ গৈছিল সেই

কটকীয়ে বৰফুকন, পানীফুকন, দুইকো উজাই আন লতাশিলত চৌকী পাইছিলহি । এনেতে ৩৩ চ'ৰা নাৱেৰে ওলালগৈ । পাচে ফুকনবোৰে দেখি “কোন পালেহি” বুলি কিছু ভয় পালে । পাচে ৩৪ নাৱৰ মানুহে কাপৰ বাউলি দিলে । এনেতে ৩৪ নাৱ গৈ ওচৰ পালে । সেই-খনিতে বৰফুকন, পানীফুকন, দুয়ো গৈ ৩ক সেৱা কৰিলে । পাচে ৩৩, ফুকন দুজনা অনেক খেদ কৰিলে । পাচে সেইখনিতে বৰফুকনে চৈ-ঘৰ সজাই ৩ক সাজ কৰালে । আগে ৩৩ অশ্বান হৈ গৈছিল । পাচে দোপ্দ্ৰত বাহৰ সজাই ৩ক ঘোঁৰাৰে তুলি সেই বাহৰলৈকে নিলে । আতপাচে বৰফুকনে ৩ক ৰাজযোগ্য অলঙ্কাৰ, সাজ, দ্ৰব্য-বস্তু যুক্তি কৰি ৩ক সেৱা কৰিলে । পাচে ৩এ আইকুঁৱৰীদেউবোৰক আনিবলৈ লানুমাখকৰ কলীমন ৰাজখোৱা, ডাকৰ কটকী আনন্দিৰাম, এই দুইক চ'ৰা নাৱত তুলি পঠালে । পাচে বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া গৈ ৩৪ লগ ললে । দিনাদিয়েকৰ পাচত বৰগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াও লগ ললেগৈ । ১৯৬ ॥

গুৱাহাটীৰ কথা ।—আতপাচে ৩এ ডাঙ্গৰীয়াবোৰ আক বৰফুকনক মোক্ষ কৰি সকলো ফুকন, ৰাজখোৱা চপাই ৰাজমেল কৰি পানীফুকন, চাংমাইৰ ঢেকিয়াল ফুকন, এই দুইক উজুৱাই ৰণলৈ দিলে । লগত দিলে মানুহ, ৰাণী, লুকী, নগঞা, খৰঙ্গি ; আন মানুহ অনেক দিলে । মুঠতে মানুহ ডেৰকুৰি হাজাৰমান হব । পাচে ৩এ বুলিলে,—“মোৰ যি অৱস্থা হৈছে আক তহঁতে দেখিছ, এতেকে তহঁতে দুয়ো মিলি ৰণ কৰিব । মোৱামৰীয়া যিকপ মৰিব তাকে আচৰিব ।” এইকপ ৩৪ আজ্ঞা শুনি পানীফুকনে নিবেদন জনালে, বোলে,—“৩৩, মই বন্দীৰ পৰা কোনখান হব ? ৩৪ পূণ্য-প্ৰতাপৰ বলে যি হব সেইখানহে হব । বিশেষত গড়গঞা, গুৱাহাটীয়া, এই সকলেও যুদ্ধ কৰি মোৱামৰীয়াক ৰণে পৰা নাই । তথাপি মই বন্দীয়ে নাই মোৱামৰীয়াকে মাৰিম নতু মইয়ে মৰিম ।” এই বুলি ৩ক সেৱা কৰিলে । ৩৩ বিদায় দিলে । ফুকনেও যাত্ৰা কৰিলে । **গুৱাহাটীৰ কথা ।** ১৯৭ ॥

ৰংপুৰৰ কথা ।—আতপাচে ৰংপুৰৰ কথা । ৩৩ ভটীয়াই গ'লত

মোৰামৰীয়া ৰংপুৰ নগৰ ললে। সেইবেলা চহৰীয়া, মোৰামৰীয়া সকল-
বোৰে আহি লগ ললেহি। মানুহ পঠাই পুৰণিমটীয়া মহাজনকো নিয়ালে।
পৰে খুটীয়াপোতাৰ পৰা পৰে কিছুদিন থাকি নমটীয়া মোৰামৰীয়া সৈতে
বিবাদ লগাই নাথাকি পুৰণিমটীয়া মহন্ত ভকত সৈতে গুচি আহিল
আপোনাৰ সত্ৰলৈ। আৰু ৩৩ ভটীয়াই যাবৰ আঠ দিনৰ পাচে বৰজনা
আইকুঁৱৰীদেৱে, পৰ্ববতীয়া আইকুঁৱৰীদেৱে লেচাঙ্গত বিশ্বাসে ৰ'লগৈ।
সেইবেলা বকতিয়ালৰ ঘৰৰ নিয়াসোধা ফুকনৰ পুতেক মন্জয়ক অনাই
বৰবৰুৱা পাতিলে। খঙ্গীয়া ফুকনে কথা শুনালে। তিনি অভয়াপুৰীয়াক
লগত দি মোৰামৰীয়াক মাৰিবলৈ পঠালে। চহৰীয়া মানুহ সৈতে মানুহ
চাৰি হাজাৰমান হব; আৰু পুৰণিমেলীয়া দুলীয়া ভোগাইক আনি
সেনাপতি পাতি লগত লৈ আহি গড়গাওঁ সোমালহি। কোঁৱৰ দুহেজাৰো
আহি একেলগ হৈ পানীচকীত চালি দি ৰ'লহি। আৰু মন্জয় বৰবৰুৱা
আহিবৰ দিনাই দক্ষিণৰ পৰা মেৰকাই নামে সেনাপতি এটাই মানুহ
হাজাৰদিয়েক লৈ আহি জয়সাগৰৰ পুখুৰীৰ চুক পাইছিলেহি, পাচে
মোৰামৰীয়াই দেখি কাটিব ধৰিলেহি। ৰব নোৱাৰি সকলো দশোদিশে
ভাগি পলাল। ১৯৮ ॥

“**ভোগাই সেনাপতি।**—সেই সময়ত বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া,
ককায়েক নেওগ-ফুকন, ব্ৰাহ্মণ তামুলী-ফুকন, ভায়েক খঙ্গীয়া ফুকন, এই
সকলেও আহি মন্জয়ৰ লগ ললেহি। আৰু সেইবেলা দিহিঙ্গীয়াৰ
বৰবৰুৱাই কুৰি হাজাৰমান মানুহে সৈতে আহি দাঁৰিকা পোৱাত মোৰা-
মৰীয়া সৈতে ৰণ লাগিল। সেই ৰণত মোৰামৰীয়া কিছু পৰিল।
মোৰামৰীয়াই ৰব নোৱাৰি হুঁহঁকি নগৰ সোমাল। পাচে সিবোৰো আহি
শিৱসাগৰত ৰ'লহি, তাতে ৰণ হ'ল। মোৰামৰীয়াক ধৰি মাৰি ঠেলি আনি
দিখৌ পাৰ কৰিলেহি। সিবোৰ দিখৌৰ কোষত এক নিশা থাকিল।
পাচদিনা মোৰামৰীয়াই দিখৌৰ ইপাৰৰ পৰা গুলিয়াব ধৰিলে। সিপাৰৰ
পৰা দিহিঙ্গীয়াইতেও গুলিয়াব ধৰিলে। এনেতে মোৰামৰীয়া এবাহ
হাতীখোকৰ ঘাটে পাৰ হৈ গৈ পাচফালৰ পৰা কাটিব ধৰিলে। এবাহে

আগফালে ধৰিলে । এনেতে হতাহতিকৈ কটাকটি লাগিল । দিহিঙ্গীয়াৰ ফৌজক খচি কাটিলে । মোৰামৰীয়াও কিছু পৰিল । পাচে দিহিঙ্গীয়া ভাগিল । সেই ৰণত ভগা নাওবৈচা ফুকন পৰিল । বৰবৰুৱাও পৰিল । পাচে মনুজয় বৰবৰুৱা গড়গাৱঁত আঠ দিন আছিল । এনেতে মোৰামৰীয়াই গাৱঁত জুই লগাই গৈ আলিকেৰুৰীত ভোগাই সেনাপতিৰ কোঁঠত চতুৰ্পাশে বেঢ়ি ধৰিলে । এনেতে হতাহতিকৈ কটাকটি লাগিল । এনেতে মোৰামৰীয়াই ভোগাইৰ মানুহ পাচ ফালৰ পৰা কাটিব ধৰিলে । তথাপি পাচমুখ নকৰি মোৰামৰীয়াক অতিশ্রমে কাটিছে । এনেতে ভোগাইৰ লগৰ মানুহ ভাগিল । সেই ৰণত ভোগাইও পৰিল । ১৯৯ ॥

নতুন সেনাপতি নিয়োগ ।—পাচে মোৰামৰীয়াই জুই লগাই অগ্নিগড় কৰি আনিলে । এনেতে মনুজয় বৰবৰুৱাই গড়গ্ৰাম এৰি ভাগি বকতালৈ গ'ল । লগৰ মানুহে সোণাৰী, তাঁতীৰ পোতা ধন-বস্তু বিচাৰি খানি লৈ পলাই গ'ল । পাচে মনুজয়ে এইকপ সারশেষ বাক্তা আইকুঁৱৰীদেও দুজনাত জনালেগৈ । পাচতে মোৰামৰীয়াই নগৰখনিত জুই লগালে । আৰু দ'লগুৰি উৰণৰ চৌকী সীমাকৈ জুই লগাই পুৰিলে । তেতিয়াৰে পৰাহে মোৰামৰীয়াই গাওঁ বঢ়াব ধৰিলে । আমাৰো সামান্য লোক দুই-চাৰিকৈ বৰিব ধৰিলে । আতপাচে গুৱাহাটীয়া ফৌজ উজাই আহি কলীয়াবৰ পাইছেহি । এনেতে বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া ক্ৰমে ভটীয়াই ৩ৰ লগ লবলৈ গৈ কাজিৰঙ্গা পাইছিল । তাতে পানীফুকনে পাই নামদয়ঙ্গীয়া মানুহখনি ডাঙ্গৰীয়াৰ লগত দি উজাই লৈ আহিল । পাচে সকলো উজাই আহি দেৱৰগাওঁ পালেহি । এনেতে নামতিয়াল বৰবৰুৱা ৩ৰ লগলৈ ভটীয়াই যায় । এনেতে পানীফুকন আহিবৰ বাক্তা পালে আৰু বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াও আহিবৰ বাক্তা পালে । এনেতে পানীফুকনেও বৰবৰুৱা আহিবৰ শুনি ভাগতী বাপুৰ নামঘৰলৈকে বৰবৰুৱাক নিয়াই তাতে সন্তোষ হৈ চাৰিওজনাই দেশ-ৰাজ্যৰ বিপত্তি দেখি অনেক বিষাদ কৰিলে । পাচে বৰবৰুৱাই বুলিলে,—“এই কাঁড়ী-বাকৰতীৰেই ৩এ যুদ্ধ কৰি অনেক বাৰ বঙ্গালকো জিনিছে । তথাপি এই কাঁড়ী-বাকৰতীয়ে মোৰামৰীয়াক দেখিলে

মাত্ৰকে পৰামুখ হৈ বিভজে পলায় ! ঈশ্বৰ-ঈশ্বৰীৰ ইচ্ছাতেই এইকপ হ'ল। এতেকে কালচক্ৰ বলবন্ত বটে, বুজন নাযায়। এতেকে তুমিও বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া সৈতে দুয়ো মিলি ৰণ কৰিবা। মোৰামৰীয়াক মাৰিব পাৰিলে সন্দিকৈৰ ঘৰৰ যশ-ধৰ্ম্ম-কীৰ্ত্তি থাকিব।” এইকপে পানীফুকনে শুনি বোলে,—“আপুনি যি কৈছে উত্তম কৈছে। বিশেষতঃ ৬৩ এই মানুহ-দুৰুহ লগত দি আজ্ঞা কৰি পঠাইছে। মোৰপৰা কোন কাৰ্য্য হব ? ৬ৰ পূণ্য-প্ৰতাপৰ বলে যি কাৰ্য্য হয় সেইহে হব, আৰু ঈশ্বৰ-ঈশ্বৰীৰ কৃপাত যিকপ হয় আৰম্ভকে হব।” ২০০ ॥

মোৰামৰীয়াৰ সৈতে সংঘৰ্ষণ।—এইকপে বৰবৰুৱা তিনিওজনাক শিকালে, বোলে,—“ডাঙ্গৰীয়াৰ আজ্ঞাৰে দুয়োজনা চলিবা।” ঢেকিয়াল ফুকনৰ লগত বচা, ওপৰ-দয়ঙ্গীয়া, দাধৰা, দোলাষৰীয়া, এইখনি ঢেকিয়াল ফুকনৰ লগত ; পানীফুকনৰ লগত মাজিউ-দয়ঙ্গীয়া ; বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ লগত, নাম-দয়ঙ্গীয়া। পাচে বৰবৰুৱা থকা ঠাইলৈ আহিল। সেই ৰাত্ৰি থাকি ৬ৰ লগলৈ ভটীয়াই গ'ল। আৰু ৬৩ গুৱাহাটীলৈ ভটীয়াই গ'লত চহৰীয়া মোৰামৰীয়া গোটখাই গাওঁ-ভূই পুৰিছিলে। এনেতে লুখুৰাখনৰ কাঁড়ী, নাম মিন, সেয়ে বাৰে চহৰ চপাই সেই মোৰামৰীয়াক মাৰি পালে হাতী তিনিটা, ঘোঁৰা দুটা। সেই লগতে পূৰ্বে ৰংদৈচোঙ্গত পতা মৰাণো আহিছিল। ইহঁতে গোটখাই আগেয়ে বচাৰ দিহিঙ্গীয়া হাজাৰৰ শএক-দিয়েকৰ ঘৰ পুৰিলে।

এনেতে বচা তিনিও হাজাৰ গোটখাই আহি চৰাই-পানীখাতি নৈৰ কোষত ৰণ কৰি মোৰামৰীয়া বিস্তৰ মাৰিলে। ৰব নোৱাৰি মোৰামৰীয়া হুঁহুঁকি আহোঁতেহে মিনে বাটতে ধৰি মাৰি হাতী-ঘোঁৰা ৰাখিলে। পাচে বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই সেই মিনক মানুহ সৈতে উজাই লৈ আহিল। আৰু এনেতে পানীফুকনে ঢেকিয়াল ফুকনৰ লগৰ মানুহ কিছু “মোৰ গুৱাহাটীয়া” বুলি কাঢ়ি আনিলে। পাচে ঢেকিয়াল ফুকনে ওপৰ-দয়ঙ্গীয়াৰ বাইলুং শইকীয়াক বোলে,—“এয়েহে পানীফুকনলৈ কথা দি মানুহখনি মোৰ লগৰ পৰা নিয়ালে।” এই বুলি বাইলুঙ্গৰ নাক কাটিলে। ২০১ ॥

মিতংজানৰ কোঁঠ।—আতপাচে বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া, ঢেকিয়াল ফুকন, মিন সেনাপতি, এই তিনিয়ে জাঁজী পাৰ হৈ পৰ্বতীয়া ফুকনৰ পুখুৰীৰ পোনে মিতংজানৰ কোষত তিনিখান কোঁঠ কৰি ৰ'ল। পানীফুকন বৰ-আলিয়ে গৈ চিন্তামণি-গড়ৰ ওপৰে কপোঁখাটত কোঁঠ কৰি ৰ'ল। এনেতে সেই ৰাত্ৰি ৪ দণ্ড মান যাওঁতে মোৰামৰীয়াই আহি অসৈফত ধৰি আমাৰ মানুহ বহুত কাটিলে। ছুইছি লাগি বহুত ভাগি পলাল। পানীফুকনো কোঁঠৰ পৰা ওলাই কিছু ছুঁহঁকি তাতে বৈ সেই ৰাত্ৰিয়ে বাঁহবৰীয়াৰ কটকী বাচুৱাৰ পুতেক শ্ৰীনাৰায়ণক পঠাই বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াত এইসকল বাৰ্তা কলে। আৰু বোলে,—“নাই আমাক তালৈকে নিয়ক, নতু তালৈকে ডাঙ্গৰীয়াই আহক, তেবা ৬ৰ কাৰ্য্য সিদ্ধি হয়।”

এইৰূপে শুনি বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া বোলে,—“কটকী, ফুকনত কগৈ ইঠাইলৈকে ফুকন আহক।” পাচে ফুকনে কটকীৰ মুখে বুজি গৈ বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ কোঁঠৰ সমীপতে কোঁঠ এখনি কৰি ৰ'ল। পাচে পৰদিনা সকলো ভাগি যোৱা মানুহ ওভোটাই আনিবলৈ টেকেলা বৰা, দোলাষৰীয়া বৰা পঠালে। সিহঁতে গৈ গজপুৰ, ককিলা, দিহা, তিয়ক, এই এই ঠাইত মানুহ পাইছি ওলোটাই নিছিল। এনেতে সেইবেলা মোৰামৰীয়াক চাবলৈ সকলো কোঁঠৰ মানুহ উলিয়াই দিছিল। এনেতে কোঁঠৰ ওচৰতে ওভোটাই নিয়া মানুহ দেখি আপোনাকে ঈশ্বৰৰ ইচ্ছাত মোৰামৰীয়া বুলি ছুঁইছি-খাই গছকাত মানুহ দুই-চাৰি মৰিল আৰু বামুণ শইকীয়া ধৰা পৰি মৰিল।

সেই ছুঁহতে ঢেকিয়াল ফুকনৰ লগৰ বচাৰ মানুহে কোঁঠ এৰি ভাগি গ'ল। সেই লগে ফুকনো গ'ল। মিনৰ কোঁঠো ভাগি গাৰলৈ গ'ল। এনেতে বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই জিজ্ঞাসা কৰি চাই দেখে মোৰামৰীয়া নহয়। আমাৰ কালৰ বিক্ৰমতহে এইৰূপ হৈছে। এই বুলি সকলো লোকক স্থিৰ কৰি ৰাখিলে। ২০২ ॥

নামডাঙ্গৰ কোঁঠ।—পাচে বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া দিলিহীয়াল কটকী বেজীয়াক পঠাই জাঁজীৰ কোঁঠৰ পৰা ঢেকিয়াল ফুকনক নিয়াই আপোনাৰ

কোঁঠতে থলে। এনেতে দোলাষৰীয়া বৰা, দাধৰা বৰা, এইহঁতক পঠাই ভাগি অহা মানুহ কিছু ধৰাই নিয়ালে। সকলো মানুহ চপাই লৈ পাচে ফাল্গুন মাসত মিতঙ্গৰ পৰা কোঁঠ উজাই নামডাং নৈৰ কোষলৈ গৈ পানীফুকনে বৰআলিতে কোঁঠ কৰিলে। কুমাৰগাৱঁৰ সমীপত ৰূপচান্দ গোহাঁই খাৰ-ঘৰীয়া বৰুৱাৰ কোঁঠ, মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ কোঁঠ নামডাঙ্গৰ কোষত, পুখুৰীচুকত ঘৰফলীয়াৰ কোঁঠ, আলিকেবুৰীখনিত গুৱাহাটীয়া নেওগ-ফুকনৰ কোঁঠ, এইৰূপে গুলীয়ে পোৱাপুইকৈ পাঁচখান কোঁঠ কৰি ৰ'ল।

পাচে সকলেও আলচি নামডাঙ্গত দলং দিলে। পাচে সেই দলঙ্গেই মোৰামৰীয়া পাৰ হৈ আহি কোঁঠত ৰণ ধৰিলে। পাচে আমাৰোবোৰে ধৰিল। পাচে আমাৰ মানুহ পৰাস্ত হ'ল। লুকী ৰজা-পোৱালিয়ে কিছু ৰণ কৰিলে। আমাৰ ঘৰফলীয়া কোঁঠৰ মানুহ কিছু পৰিল। মোৰামৰীয়াও দুই-চাৰি পৰিল। ইখনি মানুহ পাচক কোঁঠত ৰ'লহি। ২০৩ ॥

কুঁৱৰীসকলৰ ৰক্ষা।—আতপাচে ৩এ যি কলীমন ৰাজখোৱাক আইকুঁৱৰীদেওবোৰক নিবলৈ পঠাইছিল সি গৈ বৰজনা আইকুঁৱৰীদেও, পৰ্বতীয়া আইকুঁৱৰীদেও, আইদেউ, এই তিনিওজনাক অভয়পুৰত পাই দাঁতিয়েদি অনেক ফন্দ কৰি মোৰামৰীয়াক ভয়েৰে পলুৱাই আনিলে, পাট-কোঁৱৰতো ভয়। পাচে কলীমন ৰাজখোৱা আহি 'আইকুঁৱৰীদেওবোৰক আনিছোঁ' বুলি মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াত বাৰ্তা কলেহি। পাচে ডাঙ্গৰীয়াই শুনি আইকুঁৱৰীদেওবোৰলৈ ভোজনৰ সামগ্ৰী দিলে। পাচে কিছু মানুহ দি সৈফটৰে আইকুঁৱৰীদেওবোৰক গুৱাহাটী ৬ৰ লগলৈ পঠাই দিলে। সেই লগে বহু ফুকন, বৰুৱা গৈ ৬ৰ লগ ললে।

এনেতে কুঁৱৈগঞা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া আগৰ ডেকাফুকনক অনাই পেপেলাঘাটত কোঁঠ দিয়ালে, চাওডাঙ্গক অনাই ঘৰফলীয়াৰ কোঁঠতে দিলে। দয়ঙ্গীয়া, মিন, এই দুখন কোঁঠ বৰআলিয়ে বঢ়াই দিয়ালে। ২০৪

পাট-কোঁৱৰ।—এতে উজনিৰ নামৰূপত খেদি খোৱা ৰাজেশ্বৰ

সিংহ ৩ৰ পুত্ৰ পাট-কোঁৱৰে লগত জপৰা গোহাঁইক মোক্ষ কৰি আৰু অনেক গোহাঁইক লৈ আৰু মন্জয় বৰবৰুৱা, লান্দাবীৰ বৰফুকন, কালুগঞাৰ বৰপাত্ৰ-গোহাঁই, ডিময়ালৰ বৰগোহাঁই, ভগা চাওডাঙ্গৰ বৰুৱাৰ নগা-মুৱাৰ পুতেক সবাতে গণ্য-মোক্ষ, এইকপে সকলো চাপি চহৰীয়া মানুহ লগত লৈ আহি পানীচকীত কোঁঠ ২০ খান দি ৰ'লহি। আৰু আঠ খেল ছত্ৰপৰাৰ পোনে জপৰা গোহাঁয়ে মানুহ কিছু সৈতে দেওবিলৰ কোখত কোঁঠ দি ৰ'লহি। মোৰামৰীয়া গৈ তাতে ৰণ ধৰিলে। পাচে জপৰা গোহাঁয়ে ওলাই হতাহতিকৈ ৰণ কৰি চপৰাদলি, ফৰমুটি, এয়েৰে মোৰামৰীয়াক ভঙ্গাই খেদি কাটিলে। মোৰামৰীয়াই পৰাস্ত হৈ নগৰলৈ আহিল। পাচে জপৰা গোহাঁই বাঢ়ি আহি খৰিকটীয়া আলিত কোঁঠ কৰি ৰ'ল, আৰু গৌৰীসাগৰৰ ওপৰে নগাআলিয়ে মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া, পানীফুকন, ঢেকিয়াল ফুকন, নেওগ-গোহাঁই ফুকন, এই সকলেও নামডাঙ্গৰ কোখে কোঁঠ ৭ খন কৰি ৰ'ল, মাস চৈত্ৰ। ২০৫ ॥

পাট-কোঁৱৰ বধ।—পাচে ১৭১০ শকত বৈশাখৰ পৰা যুদ্ধ কৰি আছে। মোৰামৰীয়াও দুই-চাৰি পৰে, আমাৰো দুই-এক পৰে। পাট-কোঁৱৰৰ ফালেও তিনি মাস যুদ্ধ কৰি আছে। এনেতে মোৰামৰীয়াই চলি-ফুৰি খাবলৈ নাপাই অতি নিৰস্ত হ'ল। পাচে পাট-কোঁৱৰে কিছু কোঁঠ পানীচকীতে থৈ শিৱসাগৰত কোঁঠ দিলেগৈ। পাচে শ্ৰাৱণ মাসত মোৰামৰীয়া গৈ পাট-কোঁৱৰৰ কোঁঠ ভাঙ্গিলে। লেচাঙ্গত মোৰামৰীয়াই খাপ দি আছিল। তাতে ধৰি পাট-কোঁৱৰক মাৰিলে সেই নিশাই। আৰ দুদিনৰ পাচত পানীচকীৰ কোঁঠ ভাঙ্গি মানুহ উজাই গ'ল। খৰিকটীয়া আলিৰ জপৰা গোহাঁইৰো কোঁঠ ভাঙিল। বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া, পানীফুকন, এইসকল নামডাঙ্গৰ কোঁঠতে পূৰ্ববৰ্তে ৰ'ল। তাতে ফাজ্জুন সীমা কৰি মোৰামৰীয়া সৈতে ৰণ কৰি আছে। এনেতে সেই ফাজ্জুন মাসত ৩এ গুৱাহাটীৰ পৰা বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া, বৰগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া, এই দুজনা ডাঙ্গৰীয়াক অনেকখনি মানুহ, আহিলা দি উজাই ৰণলৈ পঠালে। ২০৬ ॥

পহৰ সেনাপতি।—আৰ পূৰ্বতে উজনি ঘৰফলীয়াই তাৰ ভিতৰে পহৰ নামেৰে এটাক সেনাপতি সকলেও পাতিলৈ মুঠ কৰি আছে চামগুৰিত। এনেতে মোৰামৰীয়া গৈ বণ ধৰিলে। পাচে ঘৰফলীয়াহঁতে ফন্দ কৰি ধৰি মোৰামৰীয়াক বিস্তৰ মাৰি পালে হাতী তিনিটা। পাচে মোৰামৰীয়াই পৰাস্ত হৈ নগৰলৈ আহিল। আতপাচে দুজনা ডাঙ্গৰীয়া উজাই আহি নামতী নৈৰ কোখত বৰবকুৱাৰ বৰাহীবাৰীৰ সমীপত কোঁঠ পাঁচখান কৰি ৰ'ল। তাৰে পৰা পহৰ সেনাপতি সৈতে ঘৰফলীয়া মানুহ-খনি লগত ললেহি। পাচে তাৰে পৰা জেঙ্গৰাইৰ পথাৰৰ দক্ষিণে নামতী নৈৰ কোখত কোঁঠ কৰি ৰৈ তাৰ পৰা খাৰঘৰৰ চুকত কোঁঠ বাঢ়ি দিয়াবলৈ বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া সকলো মানুহখনিয়ে সৈতে গ'ল। কোঁঠবলো অল্লহে হ'ল।

এনেতে মোৰামৰীয়াই আহি তাতে ধৰিলেহি। পাচে আমাৰ মানুহ ৰব নোৱাৰি সকলো ভাগিল। 'ডাঙ্গৰীয়াও কথমপিহে এৰাই আহি কোঁঠ সোমালহি। মোৰামৰীয়াই আহি সাত দিন কোঁঠ ভেঁটি আছিল। পাচে জপৰা গোহাঁইএ ঘৰফলীয়া সৈতে মিলি ধান দাওঁতে মোৰামৰীয়াক ধৰি বহু মাৰিলে। পাচে মোৰামৰীয়া পৰাস্ত হৈ নগৰলৈ গ'ল। পাচে দুজনা ডাঙ্গৰীয়া সি কোঁঠ এৰি হুঁইকি পাঙ্গৰাৰ কোঁঠত ৰ'লহি। ২০৭ ॥

লক্ষীমপুৰীয়াৰ বণ।—এনেতে জাঁজী নৈৰ উজনিৰ বণখামত লক্ষীমপুৰীয়াৰ দুই ভায়েকে আতুৰি মতে প্ৰবৰ্ত্তি অনেক মানুহ চপাই লৈ বণ পাতিলে। আমাৰ খৰি-পাত আনিবলৈ যোৱা মানুহ পালে ধৰি নি তাৰ লগত লয়। এনেতে সেই লক্ষীমপুৰীয়া সৈতে বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া সৈতে জাঁজী কোখতে বণ হ'ল। সেইদিনা কাকো কেৰে নামাৰি হুঁইকি ৰ'ল। পাচে লক্ষীমপুৰীয়াই চহৰীয়া মানুহ অনেক চপাই অৰীতিয়া মেল পাতি মুঠ বান্ধি আছিল। এনেতে দুজনা ডাঙ্গৰীয়া আহি বালিহাটত কোঁঠ কৰিলে। সেইবেলা মোৰামৰীয়াই বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ কোঁঠ ভেঁটিছিল। সেই বালিহাটৰ কোঁঠৰ পৰা বৰগোহাঁই

ডাঙ্গৰীয়া মানুহ নিবলৈ আহি দেৱৰগাৱঁৰ দেৱালয়তে ব'লহি । এনেতে বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া, মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া সৈতে সস্তাষা হৈ উজাই গ'ল । পাচে বৰগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া দেৱৰগাৱঁৰ পৰা গৈ নামডাঙ্গৰ কোঁঠত বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ লগ ললে ।

আতপাচে মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই সেই লক্ষীমপুৰীয়াক আনিবলৈ মন্ত্ৰণা কৰি মানুহ পঠালে । পাচে লক্ষীমপুৰীয়াৰ দুই ভায়েক পলাল । তাৰ লগৰ মোক্ষ মানুহবোৰক আনি হাত-ভৰি কাটি গাতত পুতি ওপৰত শোচ কৰাই মাৰিলে । কোনোবোৰকৰ গাত খেৰ বান্ধি জুই লগালে, কোনোক কুঠাৰ-কৰতেৰে, এইমতে অনেক শাস্তি কৰি চৈত্ৰ মাসত মাৰিলে । ২০৮ ॥

আকালৰ আবিৰ্ভাব ।—আতপাচে ১৭১১ শকত বৈশাখৰ বিহু দিনা মোৰামৰীয়া আহি গৌৰীসাগৰৰ কোঁঠ বেঢ়িলে । উজনিৰ ফালে মুকলিকৈ থলে । এইমতে দুই মাস বেঢ়ি আছে । আমাৰ চাউল-সমলীয়াও যাব নোৱাৰে । এতেকে মানুহৰ নানান বিপত্তি হ'ল । চাউল টেমী-মূৰ জোখাত ৰূপ এটকা হৈছিল । আম টেঙ্গাৰ গোটত ৰূপ এটকা । কচুৰ বাৰত ৰূপ এটকা ছমহাকৈ হৈছিল । এইৰূপে অনেক ললাট হ'ল, মানুহো অনেক মৰিল । সেই ৰণত মাছুৰিয়াল বৰগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া, সন্দিকৈৰ পানীফুকন, লাহনৰ দাছ নাওবৈচা ফুকন, লিকচনৰ বচা ৰাজখোৱা, এইসকল ৰণত কোঁঠতে পৰিল । অশু মানুহো বিস্তৰ পৰিল । পাচে মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই একোৰূপ ৰক্ষা পৰিবৰ উপায় নেদেখি সকলোৰে আলচি, বোলে,—“আমি আত ৰক্ষা নপৰোঁ, এতেকে ছুঁকি যাওঁ ।” এই বুলি কোঁঠৰ পৰা ওলাই ছুঁকি আহি তৰাতলিত ব'লহি । তাতে দিনদিয়েক থাকি মানুহ কিছু চপাই লগত ললে । আৰু ৬ও ভটীয়াই গুৱাহাটীলৈ গ'লতে সকলো মানুহ অৱশ্যে এখেত হ'ল । অতি মন্ত্ৰণা কৰিহঁ তৰাতলিত মানুহ কিছু চপাই তাৰে এটাক সেনাপতি পাতি থৈ বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া ছুঁকি দিচৈলৈ আহিল । তাতে হাতে ঢুকি পোৱাৰ পৰা মানুহ চপাই আনি এখন কোঁঠ কৰি

সেই কোঠতে জপৰা গোহাঁইকে, ব্ৰাহ্মণ কাকতীয়াৰ ঘৰৰ পৰ্বতীয়া বৰুৱাকে অধিকাৰ পাতি থৈ, বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া কছাৰীহাটলৈ গৈ তাতে থাকি তিনিও দয়ঙ্গীয়াক চপাই আনি তাতে কোঁঠ কৰিলে ।

এনেতে ঘৰফলীয়াৰ বহাত চাওডাঙ্গৰ মুকুতাক ধৰি দিলেহি । পাচে মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই তাক লক্ষীমপুৰীয়াৰ লগত সোমাই বিষয়া হৈ কাকো নামানি ফুৰাত নানান শাস্তি কৰি পাচে বৰশী দি মাৰিলে । পাচে ডাঙ্গৰীয়া বচা সোমাই ৰাজন-খাটত কোঁঠ দিলেগৈ । তাৰে পৰা বচা তিনিও হাজাৰ আনিবলৈ কটকী বেজীয়াক পঠালে । পাচে বেজীয়াৰ আগত বচাহঁতে বুলিলে, বোলে,—“আমি লৰা-তিৰতা এৰি যাবও নোৱাৰোঁ, মোৱামৰীয়াৰে ৰণো নকৰোঁ । বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া যেইকপে আহিছে সেইকপে গুচি যাওকগৈ, আমি যাব নোৱাৰোঁ ।” পাচে এইকপে শুনি মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই বোলে,—“আগে বচাকে ধৰোঁ ।” এই বুলি খং হৈ কাকডঙ্গাত দলং এখন বন্ধালে । পাচে বচাহঁতে সেই দলংখন কাটি গৈ জাবৰ শইকীয়া সৈতে, সকলেও মুঠ ধৰি বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াক ধৰিবৰ চিন্ত কৰিলে । ২০৯ ॥

বচাৰ স্বাতন্ত্ৰ্য ।—এনেতে ঈশ্বৰৰ ইচ্ছাত সেই বচাৰ মানুহ এফাল আহি ডাঙ্গৰীয়াৰ লগ ললে । সেই মানুহখনিৰ ওপৰত ডাঙ্গৰীয়াৰ বংশৰ ডেকা এটাক বচা ৰাজখোৱা পাতি দিলে । তাৰ পৰা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া কাচজানৰ কোখত কোঁঠ কৰি ৰ'লহি । এনেতে বচাৰ সিখনি মানুহ গৈ পৰ্বতৰ ওচৰত মুঠ কৰি থাকি তাৰ পৰা শইকীয়া জাবৰ, টিকুটিকি, এই দুইক মোক্ষ কৰি আৰু অনেক মানুহ আহি গজপুৰতে জপৰা গোহাঁইৰ লগ ললেহি । সেই মানুহে সৈতে জপৰা গোহাঁই গৈ বচাৰ মণিপুৰীয়া সৰু নামঘৰত থাকি তাতে মানুহ-দুখুহ চপাই লৈ স্বতন্ত্ৰে প্ৰবৰ্ত্তিব ধৰিলে । বচাহঁতেও জপৰাৰ লগ ললে, আৰু দেৱগঞা বৰতী ১২০টা আনি ললে । এইকপ স্বতন্ত্ৰ হৈ আছে । ২১০ ॥

জপৰা গোহাঁই ।—পাচে মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই মন্ত্ৰণা কৰি সেই জপৰা গোহাঁই সৈতে মিল-ভাও হ'ল । পাচে জপৰা ডাঙ্গৰীয়াৰ

তালৈ অহা-যোৱা কৰিব ধৰিলে। পাচে একদিনা খৰঙ্গী আখিবঙ্গা বৰা, চাওডাঙ্গৰ বৰা, আৰু বৰা অনেক, এইহঁতৰ হাতে ধৰালে। পাচে কমলা-বৰীয়া দোলাষৰীয়াই চকু কাঢ়িলে এটা, আগৰে জপৰাৰ চকু এটা কঢ়া। আৰু জাবৰ শইকীয়াকে মোক্ষ কৰি সকলো পলাল। সেই জাবৰ শইকীয়া পৰ্বত উঠিলগৈ। পাচে কছাৰী শইকীয়া গৈ পৰ্বতত বিচাৰি পাই মাৰিলে। তাৰ লৰাহঁতক আনি বৰুণীত দিলে। সেই লগৰ টিক্‌টিকি নেওগক আনি সপুত্ৰে সৈতে শালত দিলে। জাবৰৰ ঘৰ লুড়ি আনি সকলকো বাঁটি দিলে। পাচে মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া তাৰ পৰা আহি চুঙ্গিঘাটত কোঁঠ দি ব’লহি। তাতে ঘনশ্যাম কাকতীৰ ভায়েকক মাটি বেচি খোৱা দায়ত থাকি কুঠাৰেৰে ফালি মাৰিলে। আৰু অৰীতীয়া ধৰ্ম্মত প্ৰবৰ্ত্তা গোটাচেৰেকৰো হাত-ভৰি কাটি মাৰিলে। তাতে সন্দিকৈৰ বেটীয়নীয়া ঘৰৰ নেৰায় ডেকাক ন-ফুকন নাম দি মিনৰ মুঠত সেনাপতি পাতি দিলে। ২১১ ॥

যোৰহাটত কোঁঠ।—পাচে তাৰ পৰা মাঘ মাসত আহি চৰাইবাহীত কোঁঠ কৰি ব’লহি। সেই কোঁঠতে ফাল্গুন মাসত সকলো চহৰীয়া গায়ন আনি সাত দিন সভা কৰি চৈত্ৰত দিচৈলৈ আহি যোৰহাটত কোঁঠ কৰি থাকিল।

আতপাচে ১৭১২ শকৰ বৈশাখ মাসত বচা ৰাজখোৱা, বৰগোহাঁই-পৰীয়া গজপুৰীয়া ৰাজখোৱা, টপ্টলোঁ মাজিউ-দয়ঙ্গীয়া ৰাজখোৱা, ওপৰ-দয়ঙ্গীয়া ৰাজখোৱা, এই চাৰিজন ৰাজখোৱাক গা-মানুহ সৈতে মেলেঙ্গত কোঁঠ কৰি থাকিবলৈ পঠালে। আৰু দিনাচাৰেকৰ পাচত লাহনৰ ঘৰৰ ডেকা-ফুকন পাতি সেই চাৰি ৰাজখোৱাৰ ওপৰত সেনাপতি নাম দি সেই মেলেঙ্গৰ কোঁঠলৈ পঠালে। পাচে সেই বৈশাখতে ফুকনক কোঁঠতে থৈ চাৰিও ৰাজখোৱা মেলেং পাৰ হৈ মোৱামৰীয়াক চাবলৈ গ’ল। এনেতে মোৱামৰীয়াই আহি, মেলেঙ্গৰ কোথতে ৰণ ধৰিলেহি। পাচে আমাৰ মানুহে ৰব নোৱাৰি হুঁহঁকি আহিল। পাচে মোৱামৰীয়াই খেদি আহি বচা ৰাজখোৱাকে, মাজিউ-দয়ঙ্গীয়া ৰাজখোৱাকে মাৰিলে। পাচে সকলো

ভাগি আহি দিচৈৰ কোঁঠত ব'লহি। এইকথা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই কটকী বেজীয়াক পঠাই ৩লৈ জনালে। ২১২ ॥

বৰকান্দাজ চিপাহী।—এইকপে ৩এ শুনি বৰকান্দাৰী চিপাহী বঙ্গাল চাৰি-শ দি দিহিঙ্গীয়াৰ মেধি বৰফুকনক উজাই পঠাই দিলে। পাচে বৰফুকনে সেই চিপাহী সৈতে ৩ক দিমৌৰ বাহৰত সেৱা কৰি উজাই আহি দিচৈত মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ লগ ললেহি। পাচে বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া সেই চিপাহী লগত লৈ টীয়কত কোঁঠ কৰি ব'লগৈ জেঠ মাসত। পাচে ডাঙ্গৰীয়া বৰ্ষা কাল দেখি পুনৰ উলতি দিচৈলৈ আহিল। আৰু ককিলাকোখত গজপুৰীয়াৰ কোঁঠ এখন আছিল। পাচে আহিন মাসত মোৰামৰীয়া আহি ভেঁটি ধৰিলেহি। ২১৩ ॥

মোৰামৰীয়াৰ উৎপাত।—পাচে মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া শুনি বগলৈ সেই চিপাহী পঠালে। পাচে মোৰামৰীয়াই চিপাহী যাবৰ দেখি কোঁঠ এৰি আহি চিপাহীক খেদি ধৰিলেহি। সেই বগত চিপাহী বিস্তৰ পৰিল। বৰ নোৱাৰি চিপাহী ভাগি আহি ডাঙ্গৰীয়াৰ লগ ললেহি। আৰু দিচৈ নৈৰ পছিমে বৰআলিৰ কোখত বাৰে-চহৰ চপাই তাতে চহৰীয়াৰ এটাকে সেনাপতি পাতি দি কোঁঠ এখন আছিল। পাচে সেই কোঁঠতে চাৰিঙ্গীয়া বজাকো মোক্ষ সেনাপতি হৈ আছিল। এনেতে সেই কোঁঠতে মোৰামৰীয়াই ধৰিলেহি। পাচে আমাৰ মানুহে কোঁঠৰ ভিতৰৰ পৰা গুলিয়াই মোৰামৰীয়া কিছু মাৰিলে। পাচে মোৰামৰীয়া পুনৰ বংপুৰলৈ গ'ল। এইক্ৰমে বাৰম্বাৰ আহি গাওঁ-ভূঁই লুড়ি-পুৰি ভাঙ্গি মাৰি নিয়ে, কোনো বেলি নাৱেৰে আহি কাকডঙ্গা ধনশিৰীয়ে সোমাই গাওঁ ভাঙ্গি নাও ভৰাই নিয়ে। পাচে মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই চহৰে-চহৰে মানুহ চপাই কোঁঠ দিয়ালে। মৰাণ আহিলে ঠায়ে ঠায়ে বগ হৈ, সেই বগত মোৰামৰীয়াও দুই-চাৰি মৰে, আমাৰো দুই-এক মৰে ২১৪ ॥

দেশ-বক্ষক বুঢ়াগোহাঁই।—এইকপে মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া দিচৈৰ কোঁঠতে থাকি অনেক মন্ত্ৰণা কৰি মানুহক খুৱাই-পিন্ধাই কোনোব

বঁটা-বাহন দি উৎসাহ বঢ়াই ৰণ কৰাই আৰু কুঠাৰ, কৰত, বৰশী, এইবোৰ নানাবিধ ভয়-ভ্ৰান্তি দেখাই মানুহ বশবৰ্ত্তী কৰি ৰণ কৰাই আছিল। কিকপে দেশ-ৰাজ্য সুস্থ হৈ পূৰ্ববৰ্ত্তে ৰক্ষা পৰিব আৰু ৰাত্ৰি-দিনে ভাব কৰি থাকে ৩ক চিন্তি। আৰু ভাগি যি ভাল মানুহ দেশ-দেশান্তৰে সোমাই আছিল উপায় কৰি সেইবোৰ লগত ললে। সেইবোৰে সৈতে মিলি মোৰামৰীয়াক অনেক ৰূপে ৰণ কৰি মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া দিচৈৰ কোখত কোঁঠ কৰি ব'ল। ২১৫ ॥

ঠায়ে ঠায়ে নপতা-ৰজা।—আৰু উত্তৰকোলে জাপৰীভিটাত এবাহ মোৰামৰীয়াই তাঁতী নামেৰে ৰজা এটা পাতি লৈ লোহিত সীমাকৈ ভোগ কৰিছিল। আৰু মাজুলীত এবাহে হাউহা নামেৰে এটাক ওস্তাজ লৈ দিহিং সীমাকৈ ভোগ কৰি আছিল। আৰু ৰংপুৰত পীতাম্বৰ মহাজন সৈতে এবাহ মোৰামৰীয়াই ভৰথি নামেৰে এটাক ৰজা পাতি লৈ, শুকুৰাক বৰবৰুৱা পাতি ভোগ কৰি আছিল। আৰু উজনিতে বেংমৰাত হাতীচুঙ্গী মৰাণ সকলো গোট খাই তাৰে সৰ্বানন্দ নামেৰে এটা ৰজা, গোধা নামে বৰবৰুৱা, এই দুই পাতি লৈ দিহিং সীমাকৈ ভোগ কৰিছিল। শদিয়া দেশখনি খাম্টিয়ে বুঢ়াৰজা, ডেকাৰজা বুলি দুটা পাতি লৈ ভোগ কৰিছিল। এইমতে সেই কালত ঠায়ে ঠায়ে ৰজা হৈছিল। ২১৬ ॥

বুঢ়াগোহাঁইৰ দেশ ৰক্ষাৰ চেষ্টা।—আমাৰ মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই বচা, দৈয়াঙ্গী মানুহখনি চপাই লৈ কলীয়াবৰৰ পৰা উপায়েৰে হিলৈ-খাৰ অনাই ললে। সেইএৰেই মৰাণক ৰণ কৰি আছিল। সেই সময়ত উক্ত মাজুলী, অভয়পুৰ, ৰংপুৰ, এই ঠাইৰ সমস্ত-মহন্ত, দেশস্থ প্ৰাণী মোৰামৰীয়াৰ উপদ্ৰৱত ভাগি দেশ-দেশান্তৰে গ'ল। প্ৰজাৰ মহৎ বিপত্তি হৈছিল। চাউলৰ কঠাত সোণ এটাকৈ দৰ হৈছিল। পাচে খাবলৈ নাপাই যুখে-যুখে গছৰ তলত মৰিছিল। অন্নৰ বিকলত আপোনাৰ পুত্ৰ-ভাৰ্য্যাকো এৰিছিল। মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই অত্যন্ত চেষ্টা কৰি বচা, দৈয়াং, এই থল খনি ৰাখিছিল। পাচে মহা-আৰ্ত্ত হৈ ভগনীয়া তাতে সোমাই ব'লহি। পাচে ডাঙ্গৰীয়াই সেই লোকসকলক প্ৰবৰ্ত্তিবৰ

বৃত্তি দি ৰাখে। কোনো খুৰাই-বুৰাই ৩ৰ লগলৈ পঠাই দিয়ে। সেইবেলা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া পক্ষীয়ে যেনেকৈ শিশু-চটকক পথাৰে আবৰি ৰাখে সেইকপে ডাঙ্গৰীয়াই বন্ধা কৰিছিল। অনেক ভাৱে মোৱামৰীয়াকো বণ কৰি আছিল। এনেতে যি বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া উজনিত বণ কৰিবলৈ গৈ বেঙ্গেনাবাৰীত কোঁঠ কৰি আছিল, এনেতে বেংমৰাৰ পৰা মৰাণ গৈ সেই কোঁঠত ধৰিলে। বৰ নোৱাৰি আমাৰ মানুহ কোঁঠ এৰি ভাগিল। সেই বণতে বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া পৰিল। এই বাৰ্তা দিচৈত ডাঙ্গৰীয়া শুনি ৩লৈ কটকী পঠাই জনালে। ৩ও শুনি খেদ কৰিলে। ২১৭ ॥

অসমত মণিপুৰীয়া ধৰ্ম্মাধি।—অপৰ গুৱাহাটীৰ কথা। ৩ও গুৱাহাটীত থাকিতে পূৰ্বে যি বাঁহবৰীয়াৰ কটকী বিষ্ণুৰামক মণিপুৰীয়া বজাক আনিবলৈ পঠাইছিল, সেয়ে মণিপুৰীয়া বজাৰ গুৰু ধৰ্ম্মাধিক কিছু মণিপুৰীয়া মানুহে সৈতে আনি বহাৰ চৌকী পাই মানুহে সৈতে ধৰ্ম্মাধিক চৌকীতে থৈ মণিপুৰীয়া বজাৰ উকীল গৰাঙ্গ, খগেন্দ্ৰ, অভিমন্যু, নিমাই, এই চাৰিক পত্ৰ-সন্দেশ সৈতে গুৱাহাটীৰ ৩ৰ পঠাইলৈ গ'ল। ৩এ নামতিয়াল বৰবৰুৱাক তুলিবলৈ আজ্ঞা কৰিলে। পাচে বৰবৰুৱা শুক্ৰেশ্বৰতে সেই মণিপুৰীয়া চাৰি উকীলক ধাৰাণে তুলিলে। সেই চাৰি উকীলে পাচে ৩ক দেখা-সাক্ষাত হ'ল। ৩এ সিহঁতক এই আজ্ঞা কৰিলে, বোলে,—“তাৰ মণিপুৰীয়া বজা” ইহঁতক আমাৰ শত্ৰু মোৱামৰীয়াক বণ কৰিবলৈ পঠাইছে। এতেকে ইহঁতে ধৰ্ম্মাধি সৈতে উজাই গৈ দিচৈত মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ লগ লৈ বণ কৰক।” এইকপ ৩ৰ আজ্ঞা শুনি সিহঁতে বোলে,—“৩ও, আমাৰ মণিপুৰীয়া বজা আমাক এইকপে শিকাই পঠাইছে, বোলে,—‘তহঁতে ৩লৈ জনাই বৰবৰুৱাৰ লগে প্ৰবৃত্তি বণ কৰিবি।’ এতেকেহে জনাইছোঁ।” পাচে ৩এ বোলে,—“সিহঁত উজাই বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ লগ লওকগৈ।” এই আজ্ঞা আমাৰ কটকী সৈতে আহি সিহঁতে ধৰ্ম্মাধিত কলেহি। পাচে ধৰ্ম্মাধি উজাই নাই ভটীয়াই গুৱাহাটীলৈ গ'ল। পাচে ধৰ্ম্মাধিক

বকতিয়ালৰ জয়নাথ বৰবৰুৱাই শুক্ৰেশ্বৰতে ধাৰাণে তুলিলে। পাচে ৩৩ নীলাচলত তুলিলে। সেইবেলা ধৰ্ম্মাধি ৩ৰ আগত বগা থঙ্গাত বহিছিল। পাচে ৩এ উজাই বৰ্ণলৈ আহিবলৈ আজ্ঞা কৰিলে। সি বৰবৰুৱাৰ কথা জনালে। পাচে ৩এ বৰবৰুৱাক নিদি হাতীবৰুৱাৰ ঘৰৰ নিবুকিয়াল ৰাজখোৱাক ন-ফুকন পাতি, সন্দিকৈৰ ঘৰৰ তামুলী-লিগিৰা গেন্ধেলাক ওপৰ-দয়ঙ্গীয়া ৰাজখোৱা পাতি, এই দুইৰ লগে ধৰ্ম্মাধিক উজাই বৰ্ণলৈ পঠালে। পাচে উজাই আহোঁতে বাটত আমাৰ গাওঁ বহু লুড়ি আনিছিল। ২১৮ ॥

নতুন বৰফুকন।—পাচে ৰহাৰ বাটে মণিপুৰীয়াই আমাৰ ফুকন, ৰাজখোৱাৰ লগ এৰি ছৰি মাৰি দেশলৈ গ'ল। আমাৰ ফুকন, ৰাজখোৱা উজাই আহি ডাঙ্গৰীয়াৰ লগ ললেহি। আতপাচে ১৭১১ শকৰ কাৰ্ত্তিক মাসত ৩৩ উজাই আহিবৰ নিমিত্তে ৰূপ-সোণৰ ভণ্ডাবত বাহৰ কৰি যাত্ৰা লৈ চাৰি মাস থাকি পাচে গজপুৰীয়া ৰাজখোৱাৰ ভেটি বাহৰলৈ আহিল। তাতে ৩এ বৰবৰুৱা, বৰফুকন, এই দুইক মতাই অনাই বুলিলে,—“আমি উজাই যাবলৈ হ'ল। ফুকন, তোমাৰ দেখোঁ গাটি অপাও, উজায়েো যাব নোৱাৰা? এতেকে ফুকন, তুমি অসন্তোষ নকৰিবা; তোমাৰ বৈনাই দিহিঙ্গীয়াৰ শলগুৰীয়া ৰাজখোৱাক বৰফুকন পাতিবলৈ আজ্ঞা কৰিছোঁ।” পাচে বৰফুকনে এইৰূপ শুনি উচাট্ খাই ওলাই আহি বৰদুৱাৰ ওলাই চান্দি উঠি শীঘ্ৰে বহাঘৰলৈ গৈ ৩ত অসন্তোষ কৰি সোমাই থাকিল। পাচে দিহিঙ্গীয়াৰ শলগুৰীয়া ৰাজখোৱাক বৰফুকন পাতিলে। তিপমীয়া ৰাজখোৱা, তামুলী-ফুকন, এই দুয়ে আজ্ঞা শুনালে। সেই লগত কাঠকটীয়া বৰুৱা আহিছিল বৰফুকন হৈ। ৩ক ওপৰ-নাওশালীৰ বাহৰলৈ উজাই আনিলে। তাতে ৩এ বৰবৰুৱা, বৰফুকন, দুইক আনি বুলিলে,—“কিছু বঙ্গাল চিপাহী আনি মোক বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ কোঁঠলৈ উজাই নেহঁক।” ২১৯ ॥

নতুন বৰবৰুৱা।—এইৰূপে শুনি নামতিয়াৰ বৰবৰুৱাই বুলিলে,—
“মই বন্দীয়ে বঙ্গাল আনিবও নোৱাৰোঁ, মোৱামৰীয়া জীয়াই থকাত

৩কো উজাই নিব নোৱাৰে। এতেকে ৩ক যেয়ে উজাই নিব পাৰে, তাকে ৩এ বৰবৰুৱাও পাতক।” এই বুলি বৰবৰুৱা বহাঘৰলৈ গ’ল। সেইবেলা ৩এ বকতিয়ালৰ ডেকা বৰবৰুৱাৰ পুতেক জয়নাথক বৰবৰুৱা পাতিলে। তিপমীয়া ৰাজখোৱা, তামুলী-ফুকন, কাথৰ মজিন্দাৰ, এইবোৰে কথা শুনালে। সেইবেলা সন্দিকৈৰ গগৈ, বৰফুকন ভগা ভয়-সংশয়ত থাকি বহাঘৰৰ পৰা পলাই উজাই গ’ল। ৩এ শুনি ঘৰ লুড়ি আনিব দিলে। ঘৰ লুড়ি ৩ৰ ঘৰলৈ আনিলে। পাচে ফুকন আহি জাঁজীৰ ওপৰে দোপ্গড় পালে। ২২০ ॥

নতুন বিষয়া।—এনেতে ফুকনৰ লগত বহু দ্ৰব্য-বস্তু দেখি দোপ্-গড়ীয়া চুটিয়া কাঁড়ীয়ে ফুকনক মাৰিলে। এই কথা দিচৈত বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই শুনি সেই মানুহক ধৰাই আনি দণ্ড কৰি মাৰিলে। সেইবেলা ৩এ সন্দিকৈৰ চোলাধৰা ফুকনক নাওবৈচা ফুকন পাতিলে। চিৰিং ফুকনক চোলাধৰা ফুকন পাতিলে। লান্মাথকৰ তিপমীয়া ৰাজখোৱাক খাৰ-ঘৰীয়া ফুকন পাতিলে। ভায়েকক শেনচোৱা বৰুৱা পাতিলে। পুতেকক তিপমীয়া ৰাজখোৱা পাতিলে। তামুলী-ফুকনক খেৰ-টুপী দিলে আৰু চামধৰীয়া মানুহ হাজাৰো দিলে। বৰবৰুৱাৰ ভায়েক পিজৌক ঢেকিয়াল ফুকন পাতিলে। ভায়েক বেতমেলাক হাতীবৰুৱা পাতিলে। লাহনৰ বিজৈ ৰাজখোৱাক পৰ্বতীয়া ফুকন পাতিলে। ২২১ ॥

হৰদত্ত চৌধুৰী।—আতপাচে দৰঙ্গিৰ ডেকাৰজা, ভোঁটৰ কোঁৱৰ ফটি, হৰদত্ত চৌধুৰী, এইবোৰে গোট খাই ৩ক দ্ৰোহ চিন্তিবৰ চিত কৰিলে। ৩এ মানুহ পঠাই ডেকাৰজাক ধৰাই আনি শালত দি মাৰিলে, তাৰ লগৰ ইবোৰ পলাল। পাচে ৩এ বৰবৰুৱা, বৰফুকন, সকলোৱেৰে আলচি বৰকন্দাজী বঙ্গাল চিপাহী কিছু আনি লগত লৈ উজাই দিমোৰ বাহৰলৈ আহিল। তাৰে পৰা ৩এ দিহিঙ্গীয়াৰ বৰফুকনক সেই চিপাহী-খনি লগত দি উজাই বুঢ়াগোহাঁইৰ কোঠলৈ পঠালে। ফুকনেও আহি দিচৈতে বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ লগ ললেহি। ২২২ ॥

মণিপুৰীয়া ৰজাৰ সহায়-ভিক্ষা।—পাচে ৩৩ কিছু চিপাহী

সৈতে উজাই আহি নগাৰঁৰ হাঁহচৰা বাহৰত ব’লহি । তাৰ পৰা খুটাৰমূৰৰ বাহৰলৈ আহিল । সেই বাহৰতে থাকি ৩এ বাঁহবৰীয়াৰ কটকী গোৰী, নীৰহৰ বাণেশ্বৰ, গজপুৰীয়াৰ কৃষ্ণহৰি, এই তিনিক পত্ৰ-সন্দেশ দি শ্ৰাৱণ মাসত মণিপুৰীয়া বজাক আনিবলৈ পঠালে । সিহঁত বহাৰ বাটে গৈ মণিপুৰীয়া বজাৰ ঠাই পালে । মণিপুৰীয়া বজাও ধাৰাণে তুলিলে । পত্ৰ মুখ-জাৱান বুজি চাৰি হাজাৰ লোকজন সৈতে মণিপুৰীয়া বুঢ়াবজাক লৈ আহি, সেই শকৰ পৌষ মাসত পালোহ । মণিপুৰীয়া বজাক খুটাৰমূৰ বাহৰৰ ওচৰতে ঘৰ কৰি দিলে । তাতে থাকিল । পাচে একদিনা বকতিয়ালৰ ঢেকিয়াল ফুকনে মণিপুৰীয়া বজাত কলেগৈ, বোলে,—“৩এ বজাক বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ লগলৈ উজাই যাবলৈ ৩এ আজ্ঞা কৰিছে ।” ২২৩ ॥

মণিপুৰীয়া বজা জয়সিংহৰ ঠেহ ।—এইৰূপ মণিপুৰীয়া বজা শুনি, বোলে,—“৩ক সন্তাষা নোহোৱাকৈ মই কেনেকৈ যাম ?” এই বুলি বজাঘৰৰ পৰা ওলাই ছৰি মাৰি গৈ খাগৰিজানৰ নামে হাতীপৰা পালেগৈ । পাচে ৩এ ওভোতাই আনিবলৈ আমাৰ খাৰঘৰীয়া ফুকন, তামুলী-ফুকন, ঢেকিয়াল ফুকন, এইসকলক পঠালে । ইবোৰে গৈ ওভোতাই আনিলে । ২২৪ ॥

নগাৰঁত ৰাজ-বিষয়াৰ অত্যাচাৰ ।—পাচে ৩এ বৰদুৱাৰৰ মুখতে দোলাতে থাকি মণিপুৰীয়া বজাক সন্তাষা হৈ মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁইৰ লগলৈ, উজাই পঠালে । পাচে মাঘ মাহত ৩এ ব্ৰহ্মপুত্ৰত স্নান কৰিবলৈ লেতেৰী-মুখত বাহৰ কৰি ৩ও গ’ল । সেই বেলা নগঞাহঁতে ৩ক দ্ৰোহ আচৰিবলৈ চিন্ত কৰি তাতে ৩ক এৰি আহি ৰূপহীৰ দলং কাটি নগঞা গাৰঁলৈ আহি মুঠ ধৰিলে । পৰ দিন ৩ও নগাৰঁৰ বাহৰলৈ আহিল । পাচে নগঞাহঁতে ওলাই আহি হাতত দা-যাঠী লৈ ৩ৰ বাহৰৰ চাৰিওফালে ফুকলি মাৰি বোলমাত কৰিলে, বোলে,—“৩দেও আৰ পৰা ওলাই যাওক । যদিবা ৩দেও নেযায়, বৰবকুৱা, বৰফুকন মোক্ষ কৰি ফুকন, বকুৱা ৩এ সলাই দিয়ক । আমি বন্দীহঁতে একোৰূপে বক্ষা নেপাইহে জনাইছোঁ ।” সেই

বেলা ৩ নগাৰুঁত থকাত সকলো বৰুৱা ফুকনে নগঞাৰ বাৰীৰ তামোল-পাণ আপুনি পৰাই অনাইছিল। জীয়াৰী ছোৱালী ধৰাই অনাই বিলাইছিল। প্ৰায় মাটিও লৈ খাট পাতিছিল। এই উপদ্ৰৱত থাকিহে নগঞাহঁতে বিষয়া সলাই পাতিবলৈ ৩লৈ জনালে। পাচে ৩এ বোলে,—“সিহঁতত সোধ, সিহঁতেনো কাক বৰবৰুৱা, বৰফুকন পাতিবলৈ জনাইছে?” নগঞাই পুনৰ জনালে,—“পূৰ্বাপৰে বৰবৰুৱা, বৰফুকন হোৱা অনেক ঘৰ আছে, তাৰে ৩এ যাক পাতিলে আমি বন্দীহঁত বক্ষা পাওঁ তাকে পাতক।” ২২৫ ॥

দুৱৰাৰ বৰফুকন।—পাচে ৩এ নগঞাৰ মন বুজি দুৱৰাৰ ন-ফুকনক বৰফুকন পাতিলে, সন্দিকৈৰ ভদৰিক বৰবৰুৱা পাতিলে। পুনৰ ন-দিনৰ মূৰত নগঞাই প্ৰাৰ্থনা কৰি আগৰ বৰবৰুৱা, বৰফুকনকে ৰাখিলে। সেইবেলা ৩ৰ বৰতামূলী পাতৰৰ ঘৰৰ বৰপাত্ৰ-গোহাঁই পাতিলে। ২২৬ ॥

বৰাগী ৰজা।—আতপাচে উত্তৰকূলে পানীসাগলত বাৰে-চহৰ চাপি বৰাগী এটাক ৰজা বুলি, লাহনৰ ঘৰৰ ডেকা এটাক বৰবৰুৱা পাতি, মোৱামৰীয়াক মাৰিছিল। পাচে সেই বৰবৰুৱাই মানুহ কিছু সৈতে বিশ্বনাথলৈ গৈছিল। তাৰে পৰা সলাল গোহাঁই হেলিমেলিৰ অনুমতিএ নগঞা, খৰঙ্গী সৈতেও মিলি কলীয়াবৰে পাৰ হৈ নগাৰুঁৰ বাহৰতে ৩ক ধৰিবলৈ গ'ল। এই কথা ৩এ গুনি বকতিয়ালৰ বৰবৰুৱাক ৰণলৈ মানুহ কিছু দিবলৈ আজ্ঞা কৰিলে। পাচে বৰবৰুৱাই নগঞা, খৰঙ্গী, মানুহ কিছুক শপত খুৱাই ৰণলৈ পঠালে। সিহঁতে কিছু গৈ তাতে থাকি মানুহ পঠাই মিছামুখৰ পৰা সেই বৰবৰুৱাক বৰাই সন্মাই নিলে। নগঞা, খৰঙ্গী সৈতে গৈ ৰাত্ৰি ৩ক বাহৰতে বেঢ়ি ধৰিলে। ২২৭ ॥

স্বৰ্গদেৱৰ নগাওঁ ত্যাগ।—পাচে ৩এ “সেই ৰাত্ৰি দুই দণ্ডমান থকাত বৰুৱা ফুকন সৈতে পানীদুৱাৰে ওলাই ভটীয়াই গ'ল। পাচে বৰবৰুৱা নগঞা সৈতে গৈ ৩ক আগভেঁটি ধৰিলে। পাচে ৩এ নাথুসিং জামাদাৰক বোলে,—“গুলি দে।” ভয় পাই উভতি আহি ৩ৰ বাহৰ দ্ৰব্য-বস্তু লুট কৰি নিলে। ১৭১৪ শকৰ আঘাৰৰ সংক্ৰান্তিৰ দিনা শনিবাৰে ৩ নগাৰুঁৰ পৰা ভাগি গৈ আউনীআটীৰ সত্ৰ পাই বৰজনা

ডেকা-গোসাঁইক বুলিলে, বোলে,—“ডেকা বাপু, তুমি সত্ৰতে থাকা, যদি পাৰা আমাৰ লৰা-ভিক্তাবোৰ চপাই আনি থবাহি।” এই বুলি ৩৩ আলি এৰি জলাহৰ বাটে গৈ কছাৰীৰ দক্ষিণপটীয়া গোসাঁইৰ সত্ৰ পাই তাতে দক্ষিণপটীয়া ডেকা-গোসাঁই সৈতে নাও লৈ ক্ৰমে ভটীয়াই গুৱাহাটী ৩ পালেগৈ। ২২৮ ॥

দিচৈৰ কোঁঠত জয়সিংহ।—পাচে বাচকটীয়া বৰবৰুৱাই ৩ৰ বাহৰ সোমাই লুড়ি বস্ত্ৰ-দ্রব্য লৈ পুনৰ বাচকটালৈ গ’ল। আতপাচে দিচৈৰ কোঁঠৰ কথা।—১৭১৩ শকত মণিপুৰীয়া বুঢ়াৰজা, পুতেক যুৱৰাজ মধুচন্দ্ৰ সৈতে আহি দিচৈত মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ লগ পালেহি। পাচে ডাঙ্গৰীয়া দিচৈৰ কোথতে ঘৰ সজাই দি ধাৰণে ৰোজ-বাজ দিলে। পাচে মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া মণিপুৰীয়া ৰজাক সম্ভাষণ হবৰ নিমিত্তে কোঁঠৰ ওচৰতে ডাঙ্গৰ চৈৰ ঘৰ এটা কৰাই সেই ঘৰত ভেটি বন্ধাই ওপৰত ৰজা চন্দ্ৰতাপ তৰি বহিল। মৰাঙ্গিখোৱা বৰফুকন, নাওবৈচা ফুকন, ন-ফুকন, নেওগ-ফুকন, ছুৱাৰ নিয়াইসোধ-ফুকন, এইবোৰ ফৌজ পাতি বহিল, সকলো তাৰতম্যৰূপে। এনেতে মণিপুৰীয়া ৰজাৰ লগত অহা কটকী বেজীয়া, কামদেউ, এইহঁতে মণিপুৰীয়া ৰজাক সেই ঘৰতে ভেটি ওপৰে চন্দ্ৰতাপ তৰি বহালে। আঁৰকাপৰো মেৰাইছিল। ২২৯ ॥

জয়সিংহৰ সম্ভাষণ।—এনেতে মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া মণিপুৰীয়া ৰজাক বুলিলে,—“মণিপুৰীয়া ৰজা, তুমি যেখন মণিপুৰ ৰাজ্য ছাৰি আহা, সেবেলা তোমাৰ দেশৰ গো-ব্ৰাহ্মণ, দেশস্থ প্ৰাণীসকল কুশলে আছে?” এইৰূপে শুনি ৰজা বোলে,—“ঈশ্বৰ-ঈশ্বৰীৰ কৃপাত কুশলে আছে, আপুনি মঙ্গলে থাকিব আমাৰো এইহে ইচ্ছা।” পুনৰ ডাঙ্গৰীয়াই পথৰ অন্তৰায়ন হুখিলে। ৰজাও সকল কলে। পাচে ডাঙ্গৰীয়া ৰজাক বুলিলে, বোলে,—“আমাৰ পূৰ্বীয় ৩৩ সকলে মণিপুৰৰ ওপৰ ৰজাবোৰ সৈতে মিত্ৰভাৱ হৈ গৈছে। সেই প্ৰীতিত থাকি ৩এ শত্ৰু-পৰাভৱত থাকি কটকী পঠাই ৰজাক অনাইছে। ৰজাও ৩ৰ শত্ৰু

নফট কৰিব পাৰিলে বজাৰ যশ-ধন্য-কীৰ্ত্তি বাঢ়িব আৰু পূৰ্ব-প্ৰীতিও অতিৰেক বৃদ্ধি পাব, বিশেষতঃ—

সন্ত এব সতাং নিত্যমাপদুকাৰহেতবঃ ।

গজানাং পক্ষমগ্গানাং গজ এব ধুবন্ধবঃ ॥

এইকপ শুনি মণিপুৰীয়া বজা বুলিলে,—“মহামন্ত্ৰী ডাঙ্গৰীয়া, ৩ৰ দেশ-বিভ্ৰাট তোমাৰ কটকীৰ মুখে শুনি বহু খেদ পাই শীঘ্ৰে আহি নগাৰঁতে ৩ও দেখা-সন্তাষা হলোঁ । তাত ৩এ আজ্ঞা কৰিলে, বোলে,—‘মণিপুৰীয়া বজা উজাই গৈ মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া সৈতে মিলি আমাৰ শত্ৰু মোৰামৰীয়াক মাৰকগৈ’ । এইকপে ৩ৰ আজ্ঞাত আহি আমি ডাঙ্গৰীয়া সৈতে সম্প্ৰতি দেখা-সন্তাষা হৈছোঁহি । এতেকে ডাঙ্গৰীয়া, আপুনি ব্যৱস্থা কৰি ৰণ কৰালেহে হব ।”

আতে ডাঙ্গৰীয়া বজাত স্তম্ভিলে, বোলে,—“বজাৰ লগত যোদ্ধা সৈতে মানুহ কিমান আহিছে ?” বজা বোলে,—“ঘোঁৰা সৈতে মানুহ ৪০০টা, হিলৈ সৈতে ৪০০, আৰু ভাৰী-বেগাৰী হব হাজাৰদিয়েকমান ।” পাচে এইকপে মৰজিখোৱাও কলে ; বৰফুকনেও কলে । সেইবেলা লাহনৰ নাওবৈচা ফুকনে কথা কব নোৱাৰিলে । পাচে বজাকো বিদায় দিলে ; থকা বহালৈ গ’ল । ডাঙ্গৰীয়াও কোঁঠ সোমালহি । পাচে মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া সেইবেলা মণিপুৰীয়া বজাক দিলে সোণৰ থাক সৈতে বস্ত্ৰ-অলঙ্কাৰ বজাৰ যোগ্য, আৰু এহাৰ-ব্যৱহাৰৰ সঁজুলি সৈতে ভোজনৰ সামগ্ৰীও দিলে । এইকপে পুতেক যুৱৰাজকো দিলে । ২৩০ ॥

জয়সিংহৰ ৰণ-যাত্ৰা ।—পাচে মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া মানুহ দি টীয়ক নৈৰ ওচৰত কোঁঠ দুখন কৰাই ১৭১৩ শকত মণিপুৰীয়া বজা সৈতে সেই কোঁঠলৈ গ’ল । তাতে থাকি মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই মৰজিখোৱা ন-ফুকন, সন্দিকৈৰ ওপৰ-দয়ঙ্গীয়া ৰাজখোৱা, মাজিউ-দয়ঙ্গীয়া ৰাজখোৱা, এইসকলৰ লগত বহু মানুহ দি মণিপুৰীয়া বজা সৈতে ৰংপুৰলৈ পঠালে । পাচে বজা সসৈন্তে মোৰামৰীয়াক খেদি গ’ল । গোৰীসাগৰৰ নামে ৰ’লগৈ । পাচদিনা প্ৰভাতে মধুচন্দ্ৰ যুৱৰাজ

যোদ্ধা মানুহ সৈতে বংপুৰলৈ গ'ল। পাচতে সসৈন্তে সৈতে বুঢ়াৰজাও গ'ল। ডেকাৰজা গৈ ওঁগুৰি চকী পাইছিল, এনেতে মোৰামৰীয়াই ফন্দ কৰি আলিৰ দাঁতিয়ে দাঁতিয়ে অনেক বাহ হৈ হাবিত সোমাই আছি মণিপুৰীয়াক অনেক বাহ হৈ ওলাই ধৰিলে। ২৩১ ॥

মণিপুৰীয়াৰ বণ।—পাচে মণিপুৰীয়াই কিছু বণ কৰি বব নোৱাৰি অনেক পোনে ভাগিল। পাচে মোৰামৰীয়াই বুঢ়াৰজাৰে বণ ধৰিলে। বজাও.দোলাৰ পৰা নামি হইৰাজ নামে ঘোঁৰাত উঠিল; আনো মানুহ ঘোঁৰাত উঠিল। সেইবেলা বুঢ়াৰজা পুত্ৰ সৈতে মোৰামৰীয়াক ঘোঁৰাৰে বহু বণ কৰিলে, তথাপি বব নোৱাৰি মুখ পাতি হুঁহঁকি ভাগি আহিল। সেই বণত মণিপুৰীয়া মানুহ বিস্তৰ পৰিল। বজাৰো সৰ্বস্ব সকলো মোৰামৰীয়াই ৰাখিলে। পাচে মণিপুৰীয়া বজা আহি টীয়কত মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াক লগ পাই সকল বৃত্তান্ত ডাঙ্গৰীয়াত কলে। পাচে সকলো হুঁহঁকি দিচৈ কোঁঠলৈ আহিল। পাচে মণিপুৰীয়া বজা মানুহ ১০০০ ডাঙ্গৰীয়াৰ লগত থৈ দুই নৈৰ মুখে দেশলৈ গ'ল। আতপাচে মোৰামৰীয়াই আহি দিচৈৰ সিপাৰে বণ ধৰিলেহি। সেই বণলৈ মণিপুৰীয়া মানুহখনি যাব দিলে। পাচে সিহঁত ওলাই বণলৈ নগৈ ছৰি মাৰি দুই নৈৰ মুখে দেশলৈ গ'ল। ২৩২ ॥

মোৰামৰীয়াৰ দ্বাৰা দেশ লণ্ডভণ্ড।—এইমতে মৰাণে আহি দেশ-ৰাজ্য লুড়ি-পুৰি নিয়েহি। পাচে মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই বাৰে-চহৰে চহৰীয়া মানুহ চপাই ঠায়ে ঠায়ে কোঁঠ-মুঠ কৰাই বচা দৈয়াঙ্গ থলখনি ৰাখিছিল। উত্তৰে মাজালী, বংপুৰ, অভয়পুৰ, এই ঠাইৰ সন্ত-মহন্ত দেশ-প্ৰাণীসকলকো মোৰামৰীয়াই ভাঙ্গি উছন্ন কৰি থেদিলে। পাচে অন্নৰ বিকলত বহু প্ৰাণী মৰিল। যি লোকে আহি বচা পায়হি, সেই সেইটিহঁতক ডাঙ্গৰীয়াই দি-থৈ খুৱাই-বুৱাই ৰাখি-লৈ কোনোটি ওৰ লগলৈ পঠাই দিয়ে। সেইবেলা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই পক্ষীয়ে যেনেকৈ শিশু-চটকক পথাৰে আবৰি ৰাখে সেইমতে মহাৰ্ত প্ৰাণীসকলক ৰাখিলে। হেন সময়তে উজনিত যি কেন্দুগুৰীয়া বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া

বেঙ্গেনাবাৰীত কোঁঠ কৰি আছিল, সেই কোঁঠতে বেংমৰাৰ মৰাণ গৈ ধৰি ডাঙ্গৰীয়াক মাৰিলে। সি কোঁঠো ভাগিল। এই বাৰ্তা বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই ৩লৈ কটকী পঠাই জনালে। এইবেলি মোৰামৰীয়াই ধনশিৰীয়ে সোমাই কছাৰীহাটত তিনি দয়ঙ্গীয়াই দিয়া কোঁঠ তিনিখনত ধৰিলে। আমাৰ মানুহ বৰ নোৱাৰি ভাগিল। ২৩৩ ॥

মাটিৰ গড়।—পাচে মৰাণে বহু মানুহ মাৰিলে। ৰাজখোৱা কেইজন কথমপি মাৰিলে। আতপাচে মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া ১৭১৩ শকত বচাৰ নগা পৰ্বতত লগাই দিচৈৰ কোঁঠ ভিতৰকৈ, চেউনীআলিৰ বাজে মৰঙ্গিৰ কালীয়নী পৰ্বতলৈ এটা মাটিৰ গড় বন্ধালে। তাৰ ওপৰত কাঠ-গড় মাৰি সেই গড়ত মানুহে ৰাত্ৰি-দিনে পৰ ধৰি থাকি মোৰামৰীয়াক ৰণ কৰে। সেইবেলা কাপ্তানে দেশৰ ব্যৱস্থা বুজিবৰ নিমিত্তে চোটাৰদাৰ দুটা পঠাইছিল। সিহঁতক মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া তৰাজানৰ কোখত তুলিলে। তথাপি সেই গড়কো ভাঙ্গি সোমাই দেশ ভাঙ্গি নিয়ে। এবেলি আহি ধনশিৰীয়ে সোমাঙতে সেই গড়ৰ পৰা চলিহাৰ কাকতী-বৰা আলনক ধৰি নি মাৰিলে। সেইবেলিয়ে মৰঙ্গিও মোৰামৰীয়াই ভাঙ্গিলে। ২৩৪ ॥

উত্তৰকূলৰ জেঙ্গা-জঞ্জাল।—আতপাচে উত্তৰকূলৰ বাচকটাৰ পৰা সেই বাচকটীয়া বৰবকুৱা, মিৰি, ডফলা আনো বহু মানুহ সৈতে দেৱৰ-গাৱঁত থাকি দিচৈত আহি মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াক সাক্ষাত হৈ কলে, বোলে,—“ডাঙ্গৰীয়া, আমাৰ লগত এটা সেনাপতি দিয়ক। আমাৰ যি বৰাগী সেনাপতি আছিল সিও মৰিল।” পাচে ডাঙ্গৰীয়াই সিহঁতৰ বৰবকুৱাকে, বৰসেনাপতিকে সোণৰ থাকএৰে বঁটা দি, বোলে,—“বাক, তহঁতে গৈ উত্তৰকূলৰ সকল মানুহখনি চপাই লৈ ৰংপুৰলৈ যাবলৈ সৈষ্ঠৱে থাকগৈ, মই সেনাপতি দিম।” এই বুলি সিহঁতক উত্তৰলৈ পঠালে। সিহঁতৰ কিছু দিনৰ পাচতে চাৰিঙ্গীয়া ৰজা দিচৈৰ উজনি পাৰে স্বয়ং কোঁঠ এখনি কৰি আছিল। সেই চাৰিঙ্গীয়া ৰজাৰ লগত কিছু মানুহ দি উত্তৰকূলৰ বৰবকুৱাৰ কোঁঠলৈ পঠালে।

পাচে চাৰিং-ৰজা গৈ উত্তৰ পালত সেই বাচকটীয়াহঁতে নামানিলে, লগে নললে দেখি পুনৰ দিচৈৰ কোঁঠলৈ গুচি আহিল। পাচে চাৰিং-ৰজাই সকল উত্তৰকূলৰ বাৰ্তা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াত কলে। আতপাচে মোৰামৰীয়াই আহি দেৱৰগাৱঁৰ জোৰবাৰীয়ে গড় ভাঙ্গি সোমাই সেই গড়তে হাতীবক্ৰাৰ ন-ফুকনক মাৰিলে। লাহনৰ শলগুৰীয়া ৰাজখোৱাকো মাৰিলে। টেকেলা নেওগ, গোবিন্দ মাহৰীয়া সেনাপতি, এই দুয়ো পৰিল। অন্য মানুহ বিস্তৰ পৰিল। ২৩৫ ॥

মোৰামৰীয়াৰ দেশ নাশ।—পাচে মোৰামৰীয়াই সোমাই গৈ বচা দৈয়াং ভাঙ্গি নগা হাবিতো বিচাৰি মানুহ মাৰি আহি ১৭১৪ শকৰ চৈত্ৰ মাসত দিচৈত আটকৈ কোঁঠ ভেঁটিলে। সেইবেলা তিনি পক্ষ ভেঁটি আছিল। এনেতে বৈশাখতে দিচৈত ঢল এটা আহিল। সেই পানীত খৰি, ওঁটেঙ্গা বিস্তৰ আহিছিল। সেইবেলা ৰণলৈ কোঁঠৰ মানুহ উলিয়াই দিয়ে। দুই-চাৰি মোৰামৰীয়াও পৰে, দুই-এক আমাৰো মৰে। পাচে মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া মন্ত্ৰণা কৰি একদিন প্ৰভাতে মানুহ কিছু উলিয়াই দিলে। সিহঁত গৈ টোকোলাইৰ মুখতে মোৰামৰীয়াক ধৰিলেগৈ। সেই ৰণত মৰাণ বহু পৰিল। এই ভয়তে মোৰামৰীয়া বচা দৈয়াংৰ লুড়ি গৰু, ম'হ লৈ ৰংপুৰলৈ গ'ল। এইমতে মোৰামৰীয়াক মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াই নানা ছন্দে ৰণ কৰি মৰাণক মাৰি-ধৰি লাদৈ-গড় সীমাকৈ দেশ ৰক্ষা কৰি আছিল। ২৩৬ ॥

কোম্পানিৰ সহায় ভিক্ষা।—নগাৱঁৰ পৰা ৩৩ গৈ গুৱাহাটী পাই কিছুদিন আছিল। এনেতে পাকড়ীগুৰীয়া, চেলেংহাটীয়া ডোম শ-দিয়েকে গোটখাই লুখুৰাখনৰ হৈধন সৈতে বৰাগী এটাক ৰজা পাতি লৈ ভটীয়াই গুৱাহাটীলৈ গৈ ৩ৰ বাহৰৰ বৰদুৱাৰ ঘৰত জুই লগালে। পাচে ৩এ ৰণ বুলি ভয় পাই গড় দেই ওলাই নাৱত উঠি লোহিতে ভটীয়াই গৈ নগৰবেৰা পালে। পূৰ্বেৰ ৰোষ চাহাব বঙ্গালহাটত আছিল। তালৈ কৈ কলিকতাৰ পৰা চিপাহী কিছু আনিবলৈ বুলি ৩এ গুৱাহাটীয়া মজিন্দাৰ বিকা কটকী ভৰ এই দুইক পঠাইছিল। সিহঁতে গৈ

বৰচাহাবত কৈ কাপ্তান সৈতে চিপাহী সাত কোম্পানি লৈ আহি সেই নগৰবেৰা পাইছিলহি। তাতে ৩৭ পাই চাহাব এটা সৈতে চিপাহী দুই কোম্পানি পঠাই দিলে। সেই লগত খাৰঘৰীয়া ফুকন, কাথবকুৱা, এই দুইকো দিছিল। সেইবেলা বৰাগীয়ে নগৰৰ চাৰিওফালে মিছাকৈ কয়, বোলে,—“মই ৩ৰ ভতিজাক, ৰাজ নেভাগিবি।” এইকপে সাত দিন নগৰ লৈ আছিল। এনেতে আহি চাহাবে চিপাহী সৈতে পালেহি। ২৩৭ ॥

বৰাগীৰ লগত কোম্পানিৰ চিপাহীৰ যুদ্ধ।—পাচে সেই বৈৰাগীয়ে খেদি ৰণ ধৰিলে। এনেতে চিপাহীয়ে হিলৈ দিলে। সেই ৰণত ডোম কিছু পৰিল। পাচে বৰাগী ৰব নোৱাৰি ভাগিল। হৈধনকে সৈতে ডোম কুৰিদিয়েক ধৰিলে। ইবোৰ ভাগি পলাল। এই বাৰ্তা ৩লৈ জনাই পঠালে। ৩৭ শূনি কাপ্তান সৈতে উজাই আহি গুৱাহাটী ললেহি। সেই ধৰা ডোমবোৰ মাৰিলে। হৈধনক বৰশী দিলে। বৰাগীকো কাটি ত্ৰিশূলত দিলে। তাতে ৩৩ মাসদিয়েক আছিল। সকলো দেৱালয় ফুৰি সেৱা কৰিলে। সেইবেলা কাপ্তানৰ মুদিয়ে গৰু কাটি বিকিছিলে। ২৩৮ ॥

অসমত কাপ্তান।—পাচে ৩৭ শূনি গৰু মাৰিবলৈ বাধা কৰিলে, তেহে নেমাৰিলে। সেইবেলা কাপ্তানে বকতিয়ালৰ বৰবকুৱা জয়নাথ, চিৰিঙ্গৰ চোলাধৰা ফুকন, এই দুইক ধৰি কলিকতালৈ দি পঠালে। ৩লৈ জনালে, বোলে,—“দুষ্ট মন্ত্ৰী কিয় লগত লয়?” বুলি। আতপাচে কাপ্তানে ৩লৈ জনালে, বোলে,—“বৰফুকন পাতিবলৈ বুদ্ধ মানুহ এজনা লাগে।” ৩৭ শূনি দিহিঙ্গীয়াৰ মেধি বৰফুকনক ভাঙ্গি দুৱৰাৰ ন-ফুকন, নগাঁওত বৰফুকন হৈ তিনি দিন আছিল, ভাগি আছিল, তেওঁকে বৰফুকন পাতিলে। তেওঁৰ নাম হলিৰাম। ফুকন হৈ এক বৎসৰ থাকি মৃত্যু হ’ল। চেটিয়া ফুকন আছিল, সেয়ে পূৰ্বত কছাৰী-কুমাৰ, নাও ললে চেটিয়া। সেয়ে কাপ্তানত খাটিছিল। পাচে তাকে বৰফুকন পাতিবলৈ কাপ্তানে ৩লৈ জনালে। ৩৩ কাপ্তানৰ কথা পেলাব নোৱাৰি তাকে বৰফুকন পাতিলে। ২৩৯ ॥

মিহুগড় চাহাব।—পাচে ৩৩ নাৱেৰে কাপ্তান সৈতে ১৭১৬ শকত উজাই আহি কলীয়াবৰ পালেহি। পাচে ৩এ তাৰে পৰা মিহুগড়, চোট, এই দুই চাহাবক চিপাহী কিছু সৈতে উজনিলৈ পঠালে। কুঁৱৈগঞা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া দিচৈত মোৰামৰীয়াক বণ কৰি সাত বছৰ আছিল। সেইবেলা ডাঙ্গৰীয়া দুৰ্গোৎসৱ, ফল্গুৎসৱ ইত্যাদি কৰ্ম সকলো প্ৰবৰ্ত্তিছিল। অন্যত্ৰতো প্ৰবৰ্ত্তাই আছিল। সেইবেলা মোৰামৰীয়াই আহি ডাঙ্গৰীয়াৰ কোঁঠত ধৰিছিলহি। এনেতে দুই চাহাবে চিপাহী সৈতে আহি দিচৈত মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁইৰ লগ পালেহি। পাচে ডাঙ্গৰীয়া সেই চিপাহীকে দি বণ কৰালে। বণো জয় হ'ল। এইকথা মিহুগড় চাহাবে, চোট চাহাবে কাপ্তানলৈ কৈ পঠালে। ডাঙ্গৰীয়াই ৩লৈ মানুহ পঠাই জনালে। পাচে ডাঙ্গৰীয়া দুই চাহাবক ৰোজ-বাজ দি নিবন্ধে ৰাখিলে। ২৪০ ॥

কাপ্তানৰ লগত বুঢ়াগোহাঁইৰ সাক্ষাৎ।—৩৩ কলীয়াবৰত থাকোঁতে মাদুৰিয়ালৰ ভগা বৰগোহাঁইক বৰগোহাঁই পাতিলে। সেইবেলা চেটিয়া বৰফুকনে সলাল গোহাঁই হেলিমেলিয়ে সৈতে মিলি ৩ক অন্ত্ৰচিত্ত কৰিবলৈ নিশেষ কোঁৱৰবোৰ জাক পাতি চপাই আনিছিল। এই কথা কাপ্তানে শুনি দোচমন বুলি বাধা কৰিলে। সেইবেলা কাপ্তানে ৰূপ ১০০০ টকাৰ চাউল কিনি কলীয়াবৰত ভণ্ডাৰ দুটা সজাই থলে। এনেতে দিচৈৰ ডাঙ্গৰীয়াৰ বাৰ্তা পাই ৩৩ কাপ্তান সৈতে শীঘ্ৰে নাৱেৰে উজাই আহি দিচৈৰ মুখত ব'লহি। তালৈকে মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া গ'ল। সেইবেলা ৩এ বহস্য ডাঙ্গৰীয়ালৈ কলে, বোলে,—“ডাঙ্গৰীয়া, আগে কাপ্তানৰ তলৈ য'ক।” এইৰূপ শুনি ডাঙ্গৰীয়া কাপ্তানৰ তলৈ আগে গ'ল। কাপ্তানেও ডাঙ্গৰীয়াক দেখি আনন্দযুক্ত হৈ বহিবলৈ চকী-পীৰা দিলে। পাচে কাপ্তানে বোলে,—“বুঢ়াগোহাঁইক বুঢ়া বুলিহে জানিছিলোঁ, এতিয়া দেখোঁ ডেকাহে।” পুনৰ চাহাবে বুলিলে,—“বুঢ়াগোহাঁই, বৰচাহাবৰ ছকুমেৰে আমি স্বৰ্গদেৱক ৰংপুৰ কিল্লা উঠাই লৈ দিবলৈ স্বৰ্গদেৱ সৈতে আহিছোঁ।” পাচে ডাঙ্গৰীয়া

বোলে,—“কাপ্তান চাহাব, আপুনি বহু চিপাহী সৈতে আহিছা, এতেকে
 ৰংপুৰ লব পাৰিবা।” এই বুলি ডাঙ্গৰীয়া আহি ৩ক সেৱা কৰিলেহি।
 পাচে ৩এ ডাঙ্গৰীয়াক দেখি বহু খেদ কৰিলে। ডাঙ্গৰীয়াও অস-
 স্তোষ কৰিলে। পাচে ডাঙ্গৰীয়া ৩ত বিদায় মাগি কোঁঠলৈ আহিল।
 ২৪১ ॥

কাপ্তানৰ ৰংপুৰ উদ্ধাৰ।—পৰদিনা সোণাই নৈত ৩ৰ লগ
 ললেগৈ। তাতে থাকি ৩এ ৰংপুৰ লবলৈ চিপাহী ৫০টা লগত দি
 চাহাব দুটা পঠালে। আমাৰ মানুহো সেই লগে কিছু দিলে। ইবোৰ
 গৈ মগলুজীয়েকৰ পুখুৰী পাওঁতেই মোৰামৰীয়াই ৰণ ধৰিলেহি। পাচে
 মোৰামৰীয়া পৰাস্ত হ’ল। এই বাৰ্তা ৩লৈ জনাই পঠালে। এই বাৰ্তা
 কাপ্তানে শুনি চিপাহী বাবেটা লগত লৈ সেই চিপাহীৰ লগ ললেগৈ।
 ভটীয়াপাৰৰ সেইখনিতো কিছু ৰণ হ’ল। সেই ৰণতো মোৰামৰীয়া
 পৰাস্ত হৈ ৰংপুৰ এৰি উজাই ভাগি গ’ল। কাপ্তানে ৰংপুৰ ললে।
 এই বাৰ্তা কাপ্তানে ৩লৈ জনাই পঠালে। মোৰামৰীয়াও ভাগি গৈ
 দিখৌ পৰ হৈ ৰ’লগৈ। মোৰামৰীয়া ভগা কথা শুনি ৩এ আনন্দক
 লভিলে। আনো লোকজন সকলেও আনন্দক পালে। ২৪২ ॥

স্বৰ্গদেৱৰ ৰংপুৰ প্ৰবেশ।—পাচে ৩ও শীঘ্ৰে গৈ ৰংপুৰৰ নগৰ
 ললে, শক ১৭১৫, মাস চৈত্ৰৰ ২২ দিন যাওঁতে। কেন্দুগুৰীয়া বৰপাত্ৰ,
 মাদুৰীয়া বৰগোহাঁই, এই দুজনা ডাঙ্গৰীয়া বামে গৈ দিনাদিয়েকৰ
 পাচত ৩ৰ লগ ললে। আৰু বাচকটীয়া সকলো মানুহখনি সৈতে লাহনৰ
 বৰবৰুৱাই আহি সোণাই নৈতে ৩ৰ লগ ললে। ৩ও বাচকটীয়াৰ পূৰ্ব
 দায়-অপৰাধ ক্ষমা কৰি তাকে বৰবৰুৱা পাতিলে। মোৰামৰীয়াও ভাগি
 গৈ লেচাঙ্গৰ কোখত আছিলে। তাৰে পৰা বেংমৰীয়াবোৰক অনাই পুনৰ
 ৰংপুৰলৈ ৰণলৈ আহি উৰিকা পালেহি। পাচে কাপ্তান, চোট চাহাব,
 এই দুই চিপাহী সহিতে গৈ ধৰিলে। মোৰামৰীয়া মৰাণ ইহঁতে খেদি
 আহি চিপাহীক চাৰিওফালে বেঢ়ি ধৰিলেহি। পাচে চিপাহীয়ে মাজৰ
 পৰা গুলিয়াৰ ধৰিলে। মোৰামৰীয়া বিস্তৰ পৰিল। ৰব নোৱাৰি

মোৰামৰীয়া ভাগি উজাই গ'ল। চোটচাহাবে চিপাহী সৈতে আহি ৬ৰ
লগ ললেহি। ২৪৩ ॥

কাপ্তানৰ অসম ত্যাগ।—এনেতে কলিকতাৰ পৰা বৰচাহাবে
“তাত নেথাকিব” বুলি ডাকতকৈ লিখা এখন দি পঠালে। সেই লিখাত
আক অনেক লিখিছিল। পাচে কাপ্তানে সেই লিখা পাই যাবলৈ যুক্তি
হ'ল। সেইবেলা ৬ৰ ৰংপুৰ বাহৰত যি দ্ৰব্য-বস্তু আছিল, তাক বঙ্গালে
নাৱত তুলি ললে। বস্তুৰ লেখা,—সোণৰ অলঙ্কাৰ ৪০০০০০ টা, ৰূপৰ
৪০০০০০ টা, সোণ ২০০০০০০০ টকা। আক তাম, কাঁহ, পিত্তল, বস্ত্ৰ-
অলঙ্কাৰ যিমান নিলে তাক লেখি কোনে অস্ত পাব? নাও ২০০০ খন,
দঁস্তাল হাতী ১টা, মাখুন্দী ১টা, হিলৈ ৪০০০টা, এইবোৰ লৈ ১৭১৬ শকৰ
জ্যৈষ্ঠ মাস সকল চাহাব চিপাহী সৈতে ভটীয়াই কলিকতালৈ গ'ল। আৰ
পূৰ্বতে ৬এ চেটিয়া বৰফুকনক, দিলিহিয়াৰ কটকী কামদেৱক লগত দি
গুৱাহাটীলৈ পঠালে। কুঁৱৈগঞা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া মন্ত্ৰণা
কৰি কাপ্তানৰ লগৰ চিপাহী দিনা আৰ ফকিৰচন্দ এই দুইক ৰাখিলে।
২৪৪ ॥

দিচৈত স্বৰ্গদেৱ।—পাচে সেই জ্যৈষ্ঠ মাসত ৬ও দিচৈলৈ আহিল।
ৰংপুৰৰ বাহৰত থৈ আহিল কেন্দুগুৰীয়া বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া, মাছুৰিয়াল
বৰগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া, লাহনৰ বাচকটীয়া বৰবক্ৰা, বুঢ়াগোহাঁই-ফৈদীয়া
ডেকাফুকন, গুৱাহাটীয়া ডেকাফুকন জাতত বৰপাত্ৰ খেলৰ লুখুৰাখুন,
চয়নীয়া গোহাঁইৰ দিহিঙ্গীয়া ফুকন, বকতিয়ালৰ মঞ্জয় নাওবৈচা ফুকন,
বুঢ়াগোহাঁই-ফৈদীয়া ৰাজনেওগ-ফুকন, ওকণিমৰীয়া চেটিয়াৰ চাঙ্গকন ফুকন,
এইবোৰক থৈ আহি দিচৈ পালে। পাচে ডাঙ্গৰীয়া বাহৰ এখনি কৰাই
দিলে। সেই বাহৰতে ৬ও থাকিল। এনেতে ৰণ-ভগনীয়া মোৰামৰীয়া
হাজাৰদিয়েকে গোট খাই আহি ৰংপুৰত ধৰিলে। পাচে আমাৰবোৰে জুৰি
নোৱাৰোঁ যেন দেখি ওলাই গুচি আহি দিচৈত ৬ৰ লগ ললে। ২৪৫ ॥

কোম্পানিৰ চানেকিৰে অসমীয়া সৈন্যৰ শিক্ষা।—সেই-
বেলা দিচৈত বহুত বাঘে মানুহ খাইছিল। পাচে ডাঙ্গৰীয়া বাঁহৰ চিলিঙ্গি

জেওৰাৰে ভেঁটি বাঘ মাৰি বনৰীয়া ম'হ অনাই ও মৰাই ৩ক বং দেখাইছিল। সেই সময়তে কাপ্তানে গৈ কলিকতা পাই বকতিয়ালৰ বৰবকৰা, চিৰিঙ্গৰ চোলাধৰা ফুকন, এই দুইক ৩ৰ লগলৈ পঠাই দিলে। তেওঁবোৰো আহি দিচৈতে ৩ৰ লগ ললেহি। সেইবেলা ৩এ দুৰ্গোৎসৱ, ফল্গুৎসৱ কৰিলে। দেশ-ৰাজ্য চাবলৈ তিতাবৰৰ হাটলৈ গৈছিল। এইকপে বং-আনন্দ কৰাই দিচৈৰ বাহৰতে আছিল। সেইবেলা কুঁৱৈগঞা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া বচা-দৈয়াঙ্গ আৰ মানুহ দি সেই দুই চিপাহীৰ হতুৱাই পাথৰকলাই হিলৈৰ কেৰাজ শিকালে। হিলৈ নাইকিয়াত টাঙ্গন, কানমাৰি হাতত দি শিকালে। হিলৈ-খাৰ আনিবৰ নিমিত্তে ধন কিছু দি কটকী বেজীয়া, বৰাগী দত্ত এইহঁতক ৩এ কলিকতালৈ পঠালে। পৰ্বতীয়া আইকুঁৱৰীদেও আইদেউতি সৈতে গুৱাহাটীতে আছিল। সেইবেলাৰ পৰাহে আমাৰ দেশত পাথৰকলাই হিলৈ প্ৰবৰ্ত্তিল। চেটিয়া বৰফুকনক ৩এ সোণৰ জাপি-চুলা, চন্দ্ৰতাপ, ডাঙ্গৰীয়াবোৰৰ শাৰীত বহিবলৈ এতৰপীয়া তলচা এই মৰ্যাদা দিলে। ২৪৬ ॥

চেটিয়া বৰফুকনৰ জোহ।—এই মৰ্যাদা পাই অন্ধভাও হৈ গুৱাহাটী পাই কিছুদিন থাকি ৩ক বিদ্বেষ কৰিবলৈ চিন্তা কৰি জামাদাৰ হাজাৰাটিং বঙ্গালক কিছু চিপাহী সৈতে আনি লগত ললে। পাচে মন্ত্ৰভাও হৈ তুংখুঙ্গীয়া বাহৰ বাপী গোহাঁইৰ পুতেকক, দিলিহিয়ালৰ কটকী কামদেউ, মাদুৰিয়ালৰ সলাল গোহাঁই হেলিমেলি, বদল ৰাজখোৱা, এইবোৰে মন্ত্ৰণা কৰি অনাই গুৱাহাটীত ৰজা পাতিলে। সেইবেলা সন্দিকৈৰ পানীফুকন, লান্‌মাখক ফুকন, আনো গুৱাহাটীয়া ফুকন ৰাজখোৱা কেৱে ৰজা নললে। পাচে চেটিয়া বৰফুকনে ৩ৰ গুৰু পতুমৰীয়া ন-গোসাঁই মাজিউজনাৰ ডাঁৰি ধন কিছু ললে। পাচে গোসাঁয়ে, গুৱাহাটীয়াবোৰে এই সকলো বৃত্তান্ত ৩লৈ জনাই পঠালে। পাচে ৩এ শুনি ডাঙ্গৰীয়াবোৰে সৈতে সমালোচন হৈ চেটিয়া বৰফুকনক ধৰিবলৈ লুখুৰাখুনৰ ডেকাফুকন, লান্‌মাখকৰ খাৰঘৰীয়া ফুকন, ব্ৰাহ্মণ তামুলী-ফুকন, এই তিনিক আনি ৩এ বহস্যে বুলিলে, বোলে,—“তহঁতে গৈ

গুৱাহাটী পাই ফন্দে-ফন্দে ফুকনক যেনেকৈ পাৰ ধৰি মোৰ ঠাইলৈ আনিবি ।” ২৪৭ ॥

চেটিয়া বৰফুকনক ধৰাৰ চেষ্টা ।—আক বুঢ়াগোহাঁই-ফৈদীয়া ডেকাফুকনক আনি ৬এ বুলিলে, বোলে,—“ফুকনে গা-মানুহখনি লৈ কলীয়াবৰলৈ গৈ ছল-ছন্দ কৰি সলাল গোহাঁইক ধৰি আনিবা ।”—এইবুলি ৬এ চাৰিকো পাঁচিলে । ডেকাফুকন কলীয়াবৰত থাকিল । ই তিনিজন গৈ গুৱাহাটী পালে । পাচে বৰফুকনে—“মোক ধৰিবলৈকে আহিছে” বুলি জানিলে ; “এতেকে ইহঁতক মই আগে ধৰোঁ ।” এই কথা শুনি ফুকন দুজন পলাল । তামুলী-ফুকনক ধৰিলে । ব্ৰাহ্মণ দেখি নেমাৰি বন্দীকৈ ৰাখিলে । ডেকাফুকনকো কলীয়াবৰৰ পৰা সলাল গোহাঁয়ে খেদি পঠালে । পাচে এই কথা ৬এ শুনি বাৰ্তা অনা ভাৱে বাঁহবৰীয়াৰ কটকী ধীৰেশ্বৰক পঠাই চেটিয়া ফুকনক ধৰি দিবলৈ গুৱাহাটীয়া সকলো ফুকন ৰাজখোৱাত কোৱালে; সিবোৰেও গাত ললে । ২৪৮ ॥

হাজাৰাসিং বঙ্গাল ।—এনেতে ন-গোসাঁই মাজিউজনে বুঢ়াগোহাঁই-ফৈদীয়া জাতি ৰাজখোৱাত মানুহ পঠাই কলে, বোলে,—“বৰফুকনক ধৰিব লাগিলে হাজাৰাচিং বঙ্গালক ৰূপ কিছু দিম বুলি তুমি গাত লবা । ধন-লোভী বঙ্গাল, এতেকেহে ফুকনক সেয়ে ধৰি দিব ।” পাচে ৰাজখোৱাই বঙ্গালেৰে ৰূপ ১০০০০ টকা দিম বুলি কথা হৈ সেই বঙ্গালেৰে হতুৱাই বৰ-ফুকনক ধৰাই বন্দী কৰালে । সেই জাতি ৰাজখোৱাকে সকলেও বৰফুকন পাতিলে । ফুকন হৈ তিনি দিন আছিল । এতেকে দুৱৰাৰ সেনাপতি বৰ-ফুকনৰ পুতেকে সেই হাজাৰাচিং বঙ্গালক ৰূপ তিনিকুৰি হাজাৰ দিম বুলিলে । পাচে বঙ্গালে সেনাপতি ফুকনৰ পুতেকক বৰফুকন পাতিলে । বৰফুকন হৈ গুৱাহাটীয়া সকলো ফুকন ৰাজখোৱাৰে কথা হৈ চেটিয়া বৰ-ফুকনৰ চক্ষু কাঢ়িলে । পাচে বঙ্গালে দিম বোলা ধনলৈ ধৰিলে । পাচে বৰফুকনে দিবলৈ নাইকিয়াত উপায় নেপাই কামাঙ্গা, মাধৱ আদি কৰি দেৱালয়লৈ গৈ গোসাঁইৰ সোণৰ কোষা-অৰ্ঘা আদি কৰি সোণৰ ৰূপৰ পাত্ৰ-সকল আনি তাকে ভঙ্গাই বঙ্গালক ৰূপ ৬০০০০ হাজাৰ টকা দিলে । -২৪৯ ॥

চেটিয়া ফুকনৰ বিচাৰ।—এনেতে গুৱাহাটীয়া সকল ফুকন ৰাজ-খোৱাই কটকী পঠাই ৩লৈ জনালে, বোলে,—“আমি বন্দীহঁতে চেটিয়া ফুকন আৰু কোঁৱৰটি, এই দুইক ধৰি ৰখা দি থৈছোঁ, ৩ৰ যি আজ্ঞা তাকে কৰা যাব।” পাচে কটকীয়ে দিন-ৰাত্ৰি শীঘ্ৰে আহি ৩ত জনালে। ৩এ শুনি আনন্দ হৈল। আনো ডাঙ্গৰীয়া, বৰুৱা, ফুকন, এইসকলেও অতি হৰ্ষযুক্ত হ’ল। পাচে ৩এ চেটিয়া ফুকনক আনিবলৈ লাহিনৰ দোলাষৰীয়া বৰুৱা লম্বোক পঠালে। পাচে দোলাষৰীয়া বৰুৱা গৈ গুৱাহাটী পাই ৩ৰ আজ্ঞায়ে কটকী কামদেৱৰ চক্ষু কাটি হাড়ী-অঙ্ক দিলে, লুখুৰাখনৰ ধোঁৱা-খোৱা ধৰাটোক কচি কাটিলে। বৰফুকন, বদল, পাঁচনি, কোঁৱৰ, এইবোৰক উজাই আনিলে। দিচৈ পাই দোলাষৰীয়া বৰুৱাই বৰফুকনকে মোক্ষ কৰি সকলকো ৩ক ভেঁটালে। সেই লগত লান্মাখৰ দিহিঙ্গীয়া ফুকনো আহিছিল। পাচে ৩এ কুঁৱৈগঞা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া বিদ্যমানে দোলাষৰীয়া চোঁৱাৰ মূৰতে ফুকনক দায় ধৰি স্তম্ভিৱ দিলে। পাচে আহি ৩ৰ আজ্ঞায়ে ফুকনক অনাই ডাঙ্গৰীয়া বিদ্যমানে স্তম্ভিলে, বোলে,—“৩এ ফুকনত স্তম্ভিৱ দিছে, বোলে,—‘মই তাক কি কৰিলোঁ? বিশেষতঃ ফুকন কছাৰী-কুমাৰ, তাক ফুকন পাতিবই নেপাওঁ। যিহেতু তাৰ অৰ্থে কাপ্তানে মোত অত্যন্তৰূপে জনালে এতেকেহে ফুকন পাতিলোঁ। সম্প্ৰতি তই কি নিমিত্তে ৰজা পাতিলি ‘আকনো তই কি হব খুজিলি’?” এইকপ শুনি বৰফুকনে সকল দায় গাত ললে। ২৫০ ॥

চেটিয়া ফুকনৰ দণ্ড।—পাচে ৩এ অনেক বিকৰ্ণনা কৰি তাক গালি পৰালে। পাচে কোৰেৰ কুৰি-কাটি মুণ্ডটো পিঙ্গ দিলে। পাঁচনিটোৰ চক্ষু, ঘিলা কাটি পথাৰত পেলাই থলে, দিনাদিয়েকৰ মূৰত মৰিল। কোঁৱৰটিকো দণ্ড কৰি থৈদিলে। কামদেউ কটকীক হাড়ীৰ পুৰোহিত কৈ কৰ্ম কৰাবলৈ দিলে। ২৫১ ॥

জোগানগিৰিৰ গুৱাহাটী অধিকাৰ।—আতপাচে জোগান-গিৰি নামেৰে বঙ্গাল এটা কিছু চিপাহী সৈতে আহি গুৱাহাটী ললে।

বৰফুকনো বৰ নোৱাৰি হুঁহঁকি আহি কাজলীত ৰ'লহি। পাচে এই কথা ৩এ শুনি বুঢ়াগোহাঁই-ফৈদীয়া মৰঙ্গিখোৱা গোহাঁই, সন্ধিকৈৰ ওপৰ-দৈয়ঙ্গীয়া ৰাজখোৱা ভোমোৰাকলীয়া, এই দুইক গা-মানুহখনি সৈতে ভটীয়াই পঠালে। আৰু ৩এ এই আজ্ঞা কৰিলে, বোলে,—“সলাল গোহাঁয়ে বাৰম্বাৰ আমাক দ্ৰোহ চিন্তিবৰ মন কৰি আছে, ডেকাফুকনকো আজ্ঞা নামানি খেদি পঠালে। এতেকে তহঁতে যাওঁতে উপায় মন্ত্ৰণাৰে সলাল গোহাঁইক ধৰিহে গুৱাহাটী যাবি।” পাচে মৰঙ্গিখোৱা, ওপৰ-দৈয়ঙ্গীয়া ৰাজখোৱা, দুয়ো ৩ক সেৱা কৰি গৈ কলীয়াবৰ পাই আক্ৰুহি ভট্টাচাৰ্য্যৰ বালিতে থাকি কটকী পঠাই সলাল গোহাঁইক তালৈকে অনালে।

পাচে বাঁহবৰীয়াৰ কটকী গোৰীয়ে সলাল গোহাঁইক ভেণ্ডেৰে আজ্ঞা কলে, বোলে,—“৩এ মৰঙ্গিখোৱা, ৰাজখোৱা, এই দুইক গুৱাহাটীৰ বজালৰ ৰণলৈ পঠাইছে। তুমি সলাল গোহাঁই কলীয়াবৰতে থাকি এওঁবোৰৰ লগত মানুহ, খাৰ, আহিলা, চাউল, এইবোৰ চেৰটাকৈ দিবলৈ ৩এ আজ্ঞা কৰিছে।” এইৰূপ শুনি ‘ভাল’ বুলি সলাল গোহাঁই হেলি-মেলিয়ে গাত ললে। পাচে গোহাঁই থকা বহালৈ গ’ল। পাচদিনা মৰঙ্গি-খোৱা, ৰাজখোৱা ইবোৰো ভটীয়াই মিছামুখলৈ গ’ল। তাতে তিনি দিন থাকি পাচে বাঁহবৰীয়াৰ কটকী ৰামেশ্বৰক পঠাই সলাল গোহাঁইক সোভাগী মাধৱলৈ অনালে। সেইদিনা আহোঁতে সলাল গোহাঁইৰ বাটত আৰোয়ানৰ নাল ছিগিল। আহি, মাধৱ পালে, এনেতে মৰঙ্গিখোৱা, ৰাজখোৱা ইবোৰো সেই মাধৱলৈকে গ’ল। সেইবেলা ৩ৰ আজ্ঞাৰে বাঁহবৰীয়াৰ কটকী গোৰীয়ে আজ্ঞা শুনাই গোহাঁইক ভাজি ধৰিব দিলে। দোলাষৰীয়া বৰা, চাওডাঙ্গৰ বৰা, দা-ধৰা বৰা, এইহঁতে গোহাঁইক ধৰিলে। লগৰ মানুহো ধৰিব লগা গোটাচাৰেক ধৰিলে। ২৫২ ॥

হেলিমেলি সলাল গোহাঁইৰ দণ্ড।—পাচে মিছামুখলৈ আনি গোহাঁইক লোৱা দি গঁৰালত থলে। পাচদিনা গোহাঁইৰ চক্ষু কাটিলে। লগৰ মানুহ গোটাচাৰেক কাটিলে। এনেতে লাহনৰ দোলাষৰীয়া বকৰা লম্বো পালেগৈ। বকৰাৰ হাতত গোহাঁইক শোধাই দি ক্ৰমে ইবোৰ

ভটীয়াই গ'ল। বৰুৱাও গোহাঁইক কিছু উজাই আনি দেৱৰ সত্ৰৰ ওচৰত ৩ৰ আজ্ঞাৰে গোহাঁইক টঙ্গনিয়াই মাৰিলে। ঘৰ লুড়ি ৩ৰ ঘৰলৈ আনিলে। পাচে মৰঙ্গিখোৱা, ৰাজখোৱা নগাওঁ পাই মাদুৰিয়ালৰ দুৱলীয়া গোহাঁইক কছাৰীপাৰৰ পৰা অনাই আউনৌআটীৰ বালিতে ৩ৰ আজ্ঞাৰে সলাল গোহাঁই পাতিলে। বাঁহবৰীয়াৰ কটকী গোৰীয়ে আজ্ঞা শুনালে। পাচে গোহাঁই পাতি বাঁহবৰীয়াৰ কটকী ধীৰেশ্বৰক লগত দি গোহাঁইক কলীয়াবৰলৈ উজাই পঠালে। পাচে ইবোৰ ভটীয়াই গৈ কাজলীমুখ পালে। তাতে কোঁঠ কৰি আছিল। ২৫৩ ॥

নিয়ম৭-উল্লাৰ গুৱাহাটী অধিকাৰ।—এনেতে পূৰ্বে কলিকতা-লৈ যোৱা কটকী বেজীয়া, বৰাগী দত্ত এইহঁতে নিয়ম৭-উল্লা চুপাদাৰক কিছু চিপাহী সৈতে লৈ আহি সেই চিপাহীয়ে গুৱাহাটী ললে। সেই ৰণত হাজাৰাচিং বঙ্গাল পৰিল। আনো বঙ্গাল বিস্তৰ মৰিল। বৰ-ফুকনো কাজলীৰ পৰা গুৱাহাটীলৈ গ'ল। মৰঙ্গিখোৱা, ওপৰ-দৈয়ঙ্গীয়া ৰাজখোৱা, উজাই আহি দিচৈত ৩ক সেৱা কৰিলেহি। পাচে কটকী বেজীয়া, বৰাগী দত্ত এই দুয়ে নিয়ম৭-উল্লা চুপাদাৰক চিপাহী সৈতে গুৱাহাটীত বৰফুকনৰ লগত থলে। হিলৈ খাৰখনি লৈ আহি দিচৈত ৩ৰ লগ ললে। পাচে মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া সেই হিলৈ খাৰ বচা-দৈয়ঙ্গীয়াৰ শিকোৱা চিপাহীক দি কুৰ্তি টুপী দি চিপাহী পাতিলে। ২৫৪ ॥

গৌৰীনাথ সিংহৰ মৃত্যু।—আতপাচে ১৭১৭ শকৰ শ্ৰাৱণ মাসত ৩ৰ গ্ৰহণী নৰিয়া টান কৰিলে। পাচে ৩এ কুঁৱৈগঞা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াক অনাই বুলিলে, বোলে,—“ডাঙ্গৰীয়া, ইবাৰ মোৰ গাৰ ধাৰণ ভাল পোৱা নাই, এতেকে তুমি মোৰ দেশ-ৰাজ্যখনি প্ৰতিপাল কৰি থাকিবা। আৰু মোক বাচকটীয়া বৰবৰুৱাই অনেক অকথা কৰিলে, এতেকে যদি পাৰা তাক মাৰি মোৰ মনৰ খেদ গুচাবা।” পাচে ডাঙ্গৰীয়া সেই দিনাই বৰবৰুৱাক অনাই ভিতৰলৈ নি ৩ৰ আজ্ঞায়ে ধৰি বন্দী কৰিলে। পৰদিনা গৌৰীনাথ সিংহ ৩ও স্বৰ্গী হ'ল, শক ১৭১৭,

মাস শ্ৰাৱণ । ভগা সৈতে ৰাজ্য ভোগ ১৬ বৎসৰ । পাচে দিচৈৰ বাহৰৰ নামে নৈৰ সনিত ৩ক কাঠ-সংস্কাৰ কৰিলে । অস্থি পৰ্বতলৈ নি মৈদাম কৰিলে । অস্থিৰ লগত মিৰি-সন্দিকৈৰ দিহিঙ্গীয়া ফুকন, চেটিয়া-পাতৰ বকুৰা গৈছিল । ২৫৫ ॥

তিনিৰতীয়া মোহৰ ।—গৌৰীনাথ স্বৰ্গদেৱো দিচৈতে থকাত কড়ি নাইকিয়া দেখি দান-দক্ষিণা দিবলৈ তিনিৰতীয়া মৰালে । সেই সময়ৰে পৰা তিনিৰতীয়া হ'ল । পাচে ব্ৰাহ্মণীয়া মতে কৰ্ম কৰি দান-দক্ষিণা কৰি মহন্তসকলক আনি সভা কৰিলে । ২৫৬ ॥

দশম অধ্যায় ।

স্বৰ্গদেৱ কমলেশ্বৰ সিংহ ।

সিংহাসন আৰোহণ ।—গৌৰীনাথ সিংহ ৩ৰ মৃত্যুৰ পাচত কুঁৱৈগঞা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া, মাছুৰিয়াল বৰগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া, কেন্দুগুৰীয়া বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া, আনো বকুৰা ফুকন সকলেও সমালোচন হৈ ৰুদ্ৰসিংহ ৩ৰ ভাতৃ লেচাই নামকপীয়া ৰজাৰ নাতিয়েক চাৰিঙ্গীয়া ৰজাৰ পুত্ৰ কমলেশ্বৰ সিংহ ৰজাক আনি সেই শকে মাসে দিচৈৰ বাহৰত ৰজা পাতিলে । কলিকতালৈ ছাব দিবৰ নিমিত্তে নাম দিলে কমলেশ্বৰ সিংহ । ২৫৭ ॥

নতুন বৰবকুৰা ।—৩দেৱ দিচৈৰ বাহৰত ৰজা হৈ ডাঙ্গৰীয়াবোৰ বিদ্যমানে সেই পানীশলীয়া বৰবকুৰাত দায় ধৰাই সোধালে । পাচে সোধত বৰবকুৰা ঘাটি দায় গাত ললে । পাচে সেই শ্ৰাৱণ মাসতে বৰবকুৰাক টঙ্গনীয়াই মাৰিলে । শটো পোতালে । ঘৰফলীয়াৰ হাতে মৈদামটি কৰালে । পাচে সেই শকৰ আশ্বিন মাসত সন্দিকৈৰ ভদৰি ভগা বৰবকুৰাকে বৰবকুৰা ৩এ পাতিলে । সেইদিনাই দুৱৰাৰ নিয়াসোধা ফুকনক ভিতকুৱাল ফুকন পাতিলে । নৰা-কোঁৱৰ চাৰিঙ্গীয়া বাহৰ পুৰণা ঢুলীয়া বকুৰা ভাগি আছিল, তেওঁকে ন-ফুকন পাতিলে । ২৫৮ ॥

কলীয়াভোমোৰা বৰফুকন।—আতপাচে সন্দিকৈৰ ভোমোৰা-কলীয়া ওপৰ-দৈয়ঙ্গীয়া ৰাজখোৱা আছিল। তেৱেঁ বঙ্গালৰ শেহ-মহীয়া ধন দিবলৈ গাত ললে। পাচে ৩এ তেওঁকে বৰফুকন পাতিলে। সেই প্ৰস্তাৱত উত্তৰকূলে ওফলাই গাওঁ ভাঙ্গিছিল, আৰু দেশভগনত মানুহো ভাগি গৈ দেশে-দেশে সোমাই আছিল। পাচে ৩এ কুঁৱৈগঞা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া সৈতে সমালোচন হৈ সেই শকৰ কাৰ্ত্তিক মাসত ৩এ সন্দিকৈ বৰবৰুৱা, ভতিজাক বৰফুকন, এই দুইক দেশৰ জঞ্জাল ভাঙ্গিবৰ নিমিত্তে ৩এ আজ্ঞা কৰিলে। সেই লগে ব্ৰাহ্মণ তামুলী-ফুকনকো দিলে। পাচে বৰবৰুৱা, বৰফুকনে ৩ক সেৱা কৰি কিছু চিপাহী লগত লৈ নাৱৰে ভটীয়াই গ'ল। পাচে কলীয়াবৰ পাই বৰবৰুৱা চিলাবন্ধা বিলৰ কোখত কোঁঠ কৰি ব'ল। তাৰ পৰা বৰফুকন গুৱাহাটীলৈ গ'ল। সেই সময়তে বাপাৰ কৰাত ফিৰিঙ্গি ৰোষ চাহাবক দৰঙ্গত দুন্দীয়া নাঙ্গটা বঙ্গালে মাৰি তাৰ নাও লুট কৰি নিলে। পাচে বৰফুকনে গুৱাহাটীত থাকি হৰদত্ত চৌধাৰীক ধৰি মাৰিলে। তাৰ পুতেক, ভায়েকৰ চক্ষু কাঢ়ি ৩ৰ ঠাইলৈ দি পঠালে। ২৫৯ ॥

দুন্দীয়া দমন।—পাচে বৰবৰুৱা বাঁহবৰীয়াৰ কটকী ৰামদেউক পঠাই গুৱাহাটীৰ পৰা বৰফুকনত কোৱাই নিয়মৎ-উল্লা চুপাদাৰক চিপাহী সৈতে অনাই বৰবৰুৱা লগত ললে। সেই সময়তে দুন্দীয়া বঙ্গাল আহি গুৱাহাটীৰ উত্তৰপাৰ ললে। পাচে বৰফুকনে বজুচিং, আলোচিং, এই দুই জামাদাৰ সৈতে ধৰি পাৰ হৈ দক্ষিণপাৰ উঠাত কামাখ্যাৰ ঘাটত সেই দুন্দীয়াক জিনিলে। সেই বণত বঙ্গাল বিস্তৰ পৰিল। এই কথা ৩এ শূনি আনন্দ হৈ বৰফুকনক সোণৰ জাপি-চুলা দি প্ৰতাপবল্লভ নাম দিলে। সেইবেলা সন্দিকৈৰ পানীফুকনক ভাঙ্গি ৩এ দল চেটিয়াৰ ডেকাফুকনৰ গাত জাপি দিলে। ২৬০ ॥

কছাৰী বজালৈ দিয়া চিঠি।—আতপাচে বৰবৰুৱা চিলাবন্ধাত থাকোঁতে ৩এ কছাৰীৰ ৰজা কৃষ্ণচন্দ্ৰ নাৰাণৰ ঠাইলৈ শীতলিয়ালৰ কটকী

ফেদেলা, কটকী-বৰা লখীৰাম, এই দুইক পত্ৰ-সন্দেশ দি পঠালে।
পত্ৰো এই,—

স্বস্তি শ্ৰীমৎ-পুৰন্দৰাদি-দিব্যধ্বন্দ-বনিত-নগেন্দ্ৰ-নন্দিনী-চৰণ-দম্ভাৰবিন্দ-
মকৰন্দামোদানন্দিত-স্বাস্থ্যবালম্ব-হেড়েশ্বৰ-শ্ৰীশ্ৰীকৃষ্ণচন্দ্ৰ-নৃপবৰেষু লিপি-
ৰিয়ং বিৰাজতেতৰাং। চিৰমস্মাকং ভবন্তব্যং সমীহামহে।

বিশেষ সমাচাৰ এহি, আমাৰ দেশ-বিভাট কালে শত্ৰু-পৰাভৱত থাকি
দেশস্থ প্ৰাণীসকল ভাগি গৈয়া বৰমুৰা এবং ভগনীয়া প্ৰজা ও মোৰামৰীয়া
আপনে দেশতে সোমাই আছিল। সম্প্ৰতি ঈশ্বৰৰ কৃপাত সেই শত্ৰু
দমন কৰিয়া দেশ পাইছি; এবং আপনে দেশত ভাগি গৈ সোমাই
থকা জনসকল পূৰ্ব-ধৰ্ম্ম কবুল চাইয়া শীঘ্ৰে আমাৰ কটকী ফেদেলা ও
বৰা লখীৰাম ইহাৰ সঙ্গতে ছাৰি দিতে হয়। তেবেতো পূৰ্ব পিতা-পুত্ৰ
সম্বন্ধ ৰক্ষা হয়, সকল ধৰ্ম্মো ৰক্ষা পায়। যদিহা সেই বৰমুৰা
এবং ভগনীয়া ও মোৰামৰীয়া ছাৰি দেয় না তবে যি হবে তাহা আপনে
চাক্ষু দেখিবেন। আৰ পত্ৰ-চিহ্ন দিতেছি, পশ্চিবেন। হাতীদাঁতৰ ডাবেৰে
সোণৰ মলমা কৰা কটাৰী দুখান, কপৰ মলমা কৰা দুখান, পিত্তলুৰা ৪ খান,
মহৰ শিঙৰ ডাবেৰে উকা ২০ খান, ৰঙ্গা পাটৰ ধুতি ৪ খান। ইতি,
শক ১৭১৭, মাস আশ্বিন, তেৰিখ ৫। ২৬১ ॥

ডফলা ৰণ।—এই পত্ৰ-সন্দেশ লৈ কটকী বৰবৰুৱাৰ লগাই খাচ-
পুৰলৈ গ'ল। আঁতপাচে বৰবৰুৱা সেই চিলাবন্ধা কোঁঠত থকাতে এনেতে
উত্তৰকূলৰ ডফলা-বহতীয়া, ভগনীয়া এঠাই হৈ আহি দুইমুনিশিলৰ ঘাটে
লোহিত পাৰ হৈ ৰণ ধৰিলেহি। পাচে বৰবৰুৱা শুনি সেই ৰণলৈ
তিনি কোম্পানি চিপাহী উলিয়াই দিলে। ইহঁতে গৈ নৈৰ ঘাটতে
পাই গুলিয়াব ধৰিলে। পাচে ডফলা ৰব নোৱাৰি ভাগি গৈ নাৱত উঠিবলৈ
ধৰাত আন্দোলা-আন্দুলি লাগি পানীত পৰি পৰি বিস্তৰ ডফলা মৰিল।
শুলীতো কিছু পৰিল। মানুহ গোটাচাবেক জীয়াই ধৰি আনিলে। পাচে

বৰবৰুৱা সেই কেইটা কাটি তাৰ মুণ্ড দুইমুনিশিলৰ কোষত পিং দি থলে । পাচে বৰবৰুৱাই এই ৰণ জয় হোৱা বাৰ্তা ৩লৈ জনাই পঠালে । ২৬২ ॥

মহন্তৰ পৰা বৰঙ্গণি ।—আক সেই কটকীতে কৈ জনাই আহিছিল, বোলে,—“বঙ্গালক মহীয়া ধন দিবলৈ নাই ।” কটকীয়ে আহি বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াত কলে । পাচে ডাঙ্গৰীয়া ৩ত জনালে । ৩এ শুনি আনন্দ লভিলে । পাচে ৩এ মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া সৈতে আলচি মহন্ত-সকলৰে ধন তুলি বঙ্গালক দিবলৈ আশ্ৰিত কৰিলে । পাচে বৰবৰুৱা চাৰিসত্ৰকে মোক্ষ কৰি সকল মহন্তৰ খাটনিয়াৰ মহন্তক অনাই ললে ৰূপ বৰসত্ৰত ৪০০০ টকা, মজলীয়াত ৪০০ টকা, সৰুত ১০০ টকা, তাতকৈ সৰুবোৰত ৫০ টকা, এই দৰে লৈ চিপাহীক মহীয়া ধন দিলে । ২৬৩ ॥

কছাৰী ৰজাৰ চিঠি ।—পাচে ৩এ দিহিঙ্গীয়া ফুকনক বৰবৰুৱাৰ লগলৈ পঠালে । ফুকনে গৈ কলীয়াবৰতে বৰবৰুৱাৰ লগ ললে । আত-পাচে বৰবৰুৱা, সলাল গোহাঁই, দিহিঙ্গীয়া ফুকন, তামুলী-ফুকন, এইসকলে আলচি কলীয়াবৰে লোহিত পাৰ হৈ উত্তৰে তুলিঙ্গিয়ালৰ বালিত কোঁঠ কৰি ব'ল । সেই কোঁঠতে নছৰৰীয়া, ছয়ছৰৰীয়া এই দুয়ো খেলৰ ডফলা আহি বৰিলহি । আক আমাৰ কটকী ফেদেলা ও কছাৰী ৰজা কৃষ্ণচন্দ্ৰ নাৰাণৰ কটকী সাগৰফা, ফেলা এই দুই উকীল সৈতে আহি সেই কোঁঠ পালেহি । পাচে বৰবৰুৱা কছাৰীৰ ৰজাৰ দুই উকীলক ৰোজবাজ দি নিবন্ধে থৈ পাচে সেই কটকীক বৰবৰুৱা ধাৰণে তুলিলে । পত্ৰো শুনিলে । কছাৰী ৰজাৰ ঠাইৰ সাগৰফা, ফেলায়ে অনা এই পত্ৰ :—

৬ স্বস্তি শ্ৰীমদ্বন্দাবন-ৰাস-স্থানাধিষ্ঠিত-শ্ৰীশ্ৰীমদ্রাধা-গোবিন্দামল-চৰণাৰ-বিন্দয়োঃ গলগ্নকৰন্দ-নিপ্পন্দমান-পানানন্দিত-মন্ত-মধুৰতানুমানস শ্ৰীযুক্ত-ভদ্ৰকান্ত-বৰবৰুৱা-ৰাজধৰ্ম্মানুশালি-নিয়ম-সুৰত-সচিববৰেষু । ভবন্তুদ্রো-ন্নতীঃ ৩দ্বাৰা সমনিশং ভবেয়মহত্ৰ ক্ষেমমাস্তেত্তৰাং ।

বিশেষঃ যখন গাৰ শত্ৰু মধ্য হৈতে শ্ৰীকদ্রসিংহ ৩এ ৰাজা তাম্রধ্বজক উদ্ধাৰ কৰিয়া শ্ৰীশ্ৰীবিশ্বনাথ ক্ষেত্ৰে দক্ষিণ উকতে শ্ৰীশিৱসিংহ মহাৰাজক

বৈসায়া ও ৰাজা তাম্রধ্বজক বাম উৰতে বৈসায়া পিতা-পুত্ৰ সম্বন্ধ সত্যধৰ্ম্য কৰিয়াছিল, তদবধি-উভয়দেশ-অভেদানুবৎচিহ্ন প্ৰীতিপূৰ্বকমতে গঙ্গাপ্ৰোত চলি গৈছেন। তদনুৰূপ ভাব-ভাবনা অন্তৰ্ভবণেতে আছে, কিন্তু দেশ-কাল সম্যতাকপে নাচলেন। অতএব পূৰ্বব্যৱহাৰাদি বিপৰ্য্যয় কিঞ্চিৎ হৈয়া থাকিবে। তত্ৰাপি মমাস্তৰ্ভবণীয় পত্ৰী দ্বাৰা বেদ্য হৈয়া কালাকালক্ষণ কৰিয়া প্ৰসাদ হৈতে হই। অতএব মম ধৰ্ম্মপুৰ দেশীয় কিয়ৎলোক শ্ৰীমদাক্ষ হৈয়া অকাৰ্য্য কৰিল। মমাজ্ঞা প্ৰবলকাৰণ আত্মপিতা-পুত্ৰ সমন্ধোভয়-দেশ এক হৈল। ভদ্ৰাভদ্ৰ জ্ঞাপন কৰিতে মমাভিমান চিত্তে নাই। মদীয় পত্ৰী প্ৰেৰণা কৰিতেছি। আপনে ওক জ্ঞাপন কৰিয়া মদীয় কিয়ৎ নৰকীট-শ্ৰীমদাক্ষজ্ঞান পূৰ্ণ দূৰ কৰিয়া দিবেক, বিজ্ঞোত্তমেয়। ২৬৪ ॥

বৰবৰুৱাৰ উত্তৰ।—এই পত্ৰ শুনি বৰবৰুৱা বোলে,—“তাত ক, ৰাজা পত্ৰত লেখি যি জনাইছে তাক বুজি, মুখ-জৱানে কি জনাইছে তাক কক।” এইৰূপ শুনি সিহঁতে বোলে,—“আমাৰ ৰজা কৃষ্ণচন্দ্ৰ নাৰাণে পূৰ্ব-প্ৰীতিতে আছোঁ বুলি জনাই আহিছে।” পাচে বৰবৰুৱা বোলে,—“তহঁতে যাই ৰাজাত কৰি ৰাজাই যি পূৰ্ব-ধৰ্ম্মতে আছোঁ বুলি জনাইছে যদি এয়েই সত্য হয়, এতেকে আমাৰ দেশস্থ প্ৰাণী ভাগি গৈ সোমাই থাকা সকল জনখনি ৰাজা বিচাৰকৈ শীঘ্ৰে ছাৰি দিব।” এই বুলি সিহঁতক বিদায় দি দেশলৈ পঠালে। শক ১৭১৭, মাস ফাল্গুন, তেৰিখ ১০।

আতপাচে বৰবৰুৱা ক্ৰমে উজাই বিশ্বনাথলৈ আহিল। তাৰেপৰা নিয়মতুল্লা চুপাদাৰ লগৰ চিপাহীখনি সৈতে ভাটীয়াই গুৱাহাটীলৈ গ’ল। পাচে বৰবৰুৱা উজাই আহি সেলেমৰ মুখত কোঁঠ দি ব’ল। পাচে ওএ কুঁৱৈগঞা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াক দক্ষিণে যাবলৈ আজ্ঞা কৰিলে। পাচে ওৰ আজ্ঞায়ে ডাঙ্গৰীয়া গৈ কুৰুৱাবাহীত কোঁঠ কৰি ব’ল। এনেতে বৰ্ষা হ’ল। ডফলাৰে বণো নহ’ল। বৰবৰুৱাও দক্ষিণলৈ পাৰ হৈ আহিল। পাচে মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া বৰবৰুৱা সৈতে আহি দিচৈত ওক সেৱা কৰিলেহি। ২৬৫ ॥

ফোফাই সেনাপতি।—আতপাচে ১৭১৮ শকত দিচৈৰ বাহৰৰ বৰদুৱাৰৰ মুখৰ পৰা বচালৈ আলি এটা বান্ধিলে। আতপাচে উত্তৰকূলে বাচকটাত ডফলা-বহতীয়া, ভগনীয়া, এইবোৰে গোটখাই তাৰে বহতীয়াৰে ফোফাই নামে এটাক সেনাপতি পাতি লৈ মুঠ বান্ধি থাকি তাৰে পৰা মধুৰাম বৈৰাগীক বঙ্গাললৈ পঠাই বৰকান্দাৰী বঙ্গাল চিপাহী কিছু অনাই লগত লৈ অৱশতাও হৈ গাওঁ ভাঙ্গিছিল। পাচে ৩২ৰে শুনি কটকী পঠাই গুৱাহাটীৰ পৰা গুৱাহাটীয়া ডেকাফুকনক কিছু চিপাহী সৈতে উজাই অনালে। ফুকনেও আহি উত্তৰে ভড়লী পাওঁতে এনেতে বাচকটীয়া চিপাহী সৈতে ভটীয়াই গৈ ভড়ৰী কোষতে ফুকনক ৰণ ধৰিলে। পাচে ফুকনেও চিপাহী উলিয়াই দিলে। সেই চিপাহীয়ে গুলিয়াব ধৰিলে। তাতে প্ৰধান ৰণ হ'ল। পাচে বাচকটীয়াবোৰ ৰব নোৱাৰি ভাগিল। তাৰ পৰা আহি বাচকটাত মুঠ ধৰিলেহি। ৩৪ৰ আজ্ঞায়ে তাৰেপৰা ফুকন ভটীয়াই গুৱাহাটীলৈ গ'ল।

পাচে ৩৭ কুঁৱৈগঞা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াক উত্তৰকোলৰ জঞ্জাল ভাঙ্গিবলৈ আজ্ঞা কৰিলে। পাচে ডাঙ্গৰীয়া দিহিং পাৰ হৈ গড়মুৰত কোঁঠ দি থাকি তাৰেপৰা মানুহ পঠাই উত্তৰকুলীয়া বৰসেনাপতি ফোফাইকে মোক্ষ কৰি ৰণ নকৰিবলৈ সকলতো কলে। পাচে সিহঁতে এই আজ্ঞা নুশুনিলে। পাচে ডাঙ্গৰীয়া লোহিত পাৰ হৈ গ'ল। এনেতে ফোফাই সেনাপতিয়ে মানুহ কিছু লগত লৈ ৰণক মনে হাবি সোমাল। বাচকটীয়া বৰবৰুৱাৰ ককাএক ঢেকিয়াল ফুকন পলাল। পাচে ডাঙ্গৰীয়া উত্তৰকুল পাই অৰীতিয়ামতে প্ৰবৰ্ত্তা লক্ষীমপুৰীয়া লাহৰকে তাৰ ভতিজাককে ধৰি লোৱা লগাই ডিঙ্গৰাত ভৰাই ৩৪ৰ ঠাইলৈ দি পঠালে। পাচে ৩৭ সিহঁতত সুধি দায় পাই সাত ডোখৰকৈ কটাই যুগু পিং দি থলে। ২৬৬ ॥

ফোফাইৰ জোহ দমন।—পাচে ডাঙ্গৰীয়া ফোপাই সেনাপতিক ধৰিবলৈ মানুহ কিছু চিপাহী ২ কুম্পানি সৈতে পঠালে। ইবোৰে গৈ হাবিত লগ পালে। ফোপায়ে দেখি খেদি আহি খাওঁ বুলি ধৰিলেহি।

পাচে চিপাহীয়ে গুলী দিলে, গুলী লাগি পৰিল। তাৰ লগৰ মানুহবোৰ পলাল। কোনোক পাই চিপাহীয়ে ধৰি আনি ডাঙ্গৰীয়াক দিলেহি। ডাঙ্গৰীয়াই সুধি দায় পাই বৰশী-শালত দি মাৰিলে। পাচে ঢেকিয়াল ফুকনক পাই আনিছিল, বাটতে বিহ খাই মৰিল। অন্য মানুহ সকলো আহি ডাঙ্গৰীয়াত বৰিল। বৰসেনাপতি ঢেকিয়াল ফুকনৰ ঘৰ লুড়িলে। সেইবেলা মানুহ, ম'হ, গৰু, আনো বিস্তৰ ৩ৰ অলঙ্কাৰ পালে। পাচে ডাঙ্গৰীয়া উত্তৰকুল সুস্থিৰ কৰি আহি ৩ক সেৱা কৰিলে। পাই অহা সকলো দ্ৰব্য ৩ৰ ঘৰলৈ দিলে। ২৬৭ ॥

চকীহাটত মোৰামৰীয়া বণ।—আতপাচে মোৰামৰীয়া কেতবোৰ ভাগি উজাই গৈ চকীহাট শোৱালগুৰীত মুঠ বান্ধি আছিল। পাচে ৩এ কুঁৱৈগুণ্ণ মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াক সিহঁতৰ লগত বণ কৰিবলৈ আজ্ঞা কৰিলে। পাচে ডাঙ্গৰীয়াই মানুহ-আহিলা সৈষ্ঠৱে লৈ ৩ক সেৱা কৰি নাৱে-তৰে জুৰি গৈ চকীহাটতে মোৰামৰীয়াক খেদি ধৰিলে। পাচে মোৰামৰীয়া সৈতে কিছু বণ হ'ল। পাচে মোৰামৰীয়া বব নোৱাৰি নাৱে-তৰে ভাগি উজাই গ'ল। সেই বণত মোৰামৰীয়াৰ পীতাম্বৰ ঠাকুৰক ধৰি আনিলে। খাবলৈ নেপাই আহি মোৰামৰীয়া বিস্তৰ ডাঙ্গৰীয়াত বৰিল। সেই বৰা মোৰামৰীয়াবোৰ খুঁটিয়াপোতাত পাতিলে। কিছু মানুহ সৈতে ভৰথি বজা উজাই গ'ল, তাক মাত্ৰ নেপালে। ২৬৮ ॥

খাম্টিৰ বণ।—সেইবেলা খাম্টিৰ বুঢ়াৰজা বহু সৈন্য সৈতে বণক মনে আহি উত্তৰে নিবোকত কৌঠ কৰি আছিল। পাচে ডাঙ্গৰীয়া চিপাহী পঠাই সেই খাম্টিৰ বুঢ়াৰজাক বণে জিনি ধৰি সসৈন্তে সৈতে আনিলে। সেই মোৰামৰীয়াক জিনি ডাঙ্গৰীয়া বিস্তৰ দ্ৰব্য পালে। ২৬৯ ॥

মুনকাঙ্গৰ কটকী তোলা।—সেইবেলা মুনকাঙ্গৰ বজা পত্ৰ-সন্দেশ সৈতে কটকী পঞ্চামুক পঠাইছিল। সি আহি মহঙ্গৰ বাটে ওলাই দিচৈৰ বাহৰ পালেহি। সেই কটকীক ৰোজবাজ দি নিবন্ধে থৈছিল। পাচে ৩এ ৰংঘৰতে সেই কটকীক ধাৰাণে তুলিলে। সেইবেলা ৩এ পাগ-জোমা পিন্ধি ৰংঘৰত বহিছিল। তাতে ৩ৰ পিতৃ চাৰিং-ৰজাও

বহিছিল। দুফালে দুখন চাং কৰি এখন চাঙ্গত দুজনা ডাঙ্গৰীয়া বহিছিল। এখন চাঙ্গত বৰবকৰা, ফুকনবোৰ বহিছিল। কটকী, কাকতী, দলৈ, দেওধাই, বাইলুং আনো লোকজন চিপাহী, এইবোৰে সৈতে প্ৰধান প্ৰধান ফৌজ কৰি ৩৩ বহি গধূলি বেলা মুন্কাঙ্গৰ কটকী পঞ্চামুক আনি পত্ৰ-সন্দেশ সৈতে চিৰিঙ্গৰ চোলাধৰা ফুকনে ভেঁটালে। পাচে ৩৭ চোলাধৰা ফুকনক তাত সুধিব দিলে। পাচে ফুকনে ৩ৰ আঙঠায়ে তাত বজাৰ দেশৰ কুশল-মঙ্গলাদি, অহাৰ কাৰণ সুধিলে। সি কুশল-মঙ্গল জনালে। পাচে ৩৭ পত্ৰ শুনি বোলে,—“ৰাজা যি জনাইছে আৰু সমাচাৰ সি বিদায় কালে পাব, সম্প্ৰতি থকা বহাতে থাওক গৈ।” পাচে সি বহি বহি থকা বহালৈ গ'ল। ৩৩ বাহৰলৈ আহিল। সেই কটকীয়ে অনা সন্দেশ,—ঘোঁৰা ১টা, বানত হালধীয়া ১খান, বঙ্গা ১, ক'লা ১। পাচে ৩৭ পত্ৰ-সন্দেশ দি সেই কটকীক আমাৰ কটকী ঘৰপোৰাৰ ৰামদেও সৈতে বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ তলৈ দি পঠালে। পাচে ডাঙ্গৰীয়া সেই কটকীক সম্ভাষা হৈ উজাই মুন্কাঙ্গলৈ পঠালে। ২৭০ ॥

পূৰ্ণানন্দৰ দ্বাৰা দেশত শান্তি-স্থাপন।—পাচে মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া উজনি দেশ স্বস্থ কৰি আহি ৩ক সেৱা কৰিলে। পাই অহা সকল দ্ৰব্য কাকতেৰে বুজাই ৩ৰ ঘৰলৈ দিলে। পাচে ডাঙ্গৰীয়া সেই ধৰি অনা মোৰাম্বীয়াবোৰ, খুঁটিয়াপোতা, ধলী, জানখনা, উত্তৰ গহপুৰ, এই ঠায়ে ঠায়ে পাতিলে। খাম্টিৰ বুঢ়াৰজাক কোঁঠৰ ওচৰতে দিচৈৰ পূৰ্বপাৰে ৰখাদি থলে। তাৰ লগৰ খাম্টিবোৰ বাহৰৰ দক্ষিণ দিশে টোকোলাই হাবিত পাতিলে। পাচে ৩৭ সেই খাম্টিবোৰক বুঢ়াগোহাঁই-খেলৰ লেবাং, লালিম এই দুই হাতীমুৰত দিলে। সেইবেলা ৩৭ ডাঙ্গৰীয়াক দিলে মৰ্য্যদা, ৰূপৰ কাঁহী-বেৰা, সোণৰ চিৰী দিয়া ৰূপৰ বাটি ৩টা। ২৭১ ॥

পাইকৰ বিষয়া ভঙ্গ।—আতপাচে মাদুৰিয়াল বৰগোহাঁইক সকলো বিলতীয়াই গোচৰ দি ভাঙ্গিলে। পাচে ৩৭ মাদুৰিয়ালৰ ভাগিথকা জনাকে বৰগোহাঁই পাতিলে। ভঙ্গা বৰগোহাঁইক দোলাঘৰীয়া বৰা এটা

সৈতে দোলাঘৰীয়া একুৰি লগত ৰখাদি কাকদঙ্গা কোখত থলে ।
আতপাচে কেন্দুগুৰীয়া বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়াকো খেলুৱাসকলেও ৬ত গোচৰ
দি ভাঙ্গিলে । তেওঁকো কাকদঙ্গাৰ কোখতে থাকিব দিলে । কেন্দুগুৰীয়া
উজনিত হানি পোৱা জনাৰ পুতেককে ৬এ বৰপাত্ৰ পাতিলে । বকতিয়ালৰ
মঞ্জয় নাওবৈচা ফুকন আছিল । সেবেলা ৬ৰ গোলা ভঙ্গা দায়ত ধন
কিছু ললে, বিষয়ো ভাঙ্গিলে । ভগা বৰপাত্ৰৰ পুতেকক নাওবৈচা ফুকন
পাতিলে । ২৭২ ॥

বঙ্গালৰ তিক্ততা বাজিকৰ ।—আতপাচে ৬এ বঙ্গালৰ পৰা তিব্বত
বাজিকৰ এযোৰা অনালে । পাচে ৬এ ৰংঘৰলৈ ওলাই সেই বাজিকৰক
বাজি কৰালে । বাজিও এই,—মানুহ এটাৰ মাথাৰ ওপৰত কলহ এটা দি
তাৰ ওপৰত খাল এখন, তাৰ ওপৰত খুটা চাইটা দি চাং এখন পাতি
তাৰ ওপৰত খাল এখন দিয়ে । তাৰ ওপৰত ঢাল-বাক লৈ তিব্বত
মানুহ এজনী উঠে । পাচে তলৰ মানুহটোৱে টাকুৰীৰ মতে বহল হৈ
ঘূৰি ফুৰে । আৰু এজনীয়ে ঢাল-বাক লৈ বাঁহ এটা পুতি তাৰ ওপৰত
ঘূৰি ফুৰি তাৰ পৰা দেও মাৰে । তলৰ এটাই হাত পাতি ধৰে । পাচে
৬এ আনন্দ পাই সিহঁতক দিলে ৰূপ চাৰি-শ টকা । পাচে সিহঁতক
অনাই ভিতৰতো বাজি কৰাইছিল । ২৭৩ ॥

কদমদীঘলাৰ মৃত্যু ।—আতপাচে ১৭২১ শকৰ ভাদ্ৰ মাসত,
চাৰিঙ্গীয়া ৰজাৰ মাতৃ মূৰৰ দেৱতা বুলিছিল, তেওঁ মৃত্যু হ'ল । তেওঁৰ
মাসান্ত শুদ্ধিৰ দিনা ৬ৰ পিতৃ চাৰিং-ৰাজা আশ্বিন মাসত ২০ দিন যাওঁতে
মৃত্যু হ'ল । ব্ৰাহ্মণীয়া মতে কৰ্ম কৰি দান-দক্ষিণা দি মহন্তসকলক
অনাই সভা কৰালে । আতপাচে অস্থি পৰ্বতলৈ নিলে, লগত দিহিঙ্গীয়া
ফুকন দৈজনীয়া বৰগোহাঁই-ফৈদীয়া চেটিয়া পাতৰ বকুৱা । ২৭৪ ॥

দৰঙ্গী ৰজাৰ ৰজাসেৱা ।—চাৰিঙ্গীয়া ৰজা মৃত্যু হোৱাৰ আগেই
৬ও জগতৰ মূৰত ভৰি দিলে । দৰঙ্গী ৰাজাবোৰ আহি ৬ক সেৱা
কৰিব পায় । পূৰ্ব-নিৰ্ব্বন্ধে সেইবেলা দৰঙ্গী ৰাজা কৃষ্ণনাৰাণ, সৰুৰাজা
হয়নাৰাণ, এই দুইজনা ৰাজা আহি ফল্গুসৰত ৬ক সেৱা কৰিলে ।

সেৱা কৰাৰ নিয়ম,—সেইবেলা ৩৩ বহাত তিনিজন ডাঙ্গৰীয়া উজনি ফালে খুঁটাত বহিছিল। ৰাজাবোৰ আহি ডাঙ্গৰীয়াবোৰ বহাৰ কিছু নামে চোঁৱাৰ মাজতে ডাঙ্গৰীয়া মৰ্য্যদাৰে বহিল। পাচে সন্দি কৈৰ ভদৰি বৰবৰুৱা বহা ঠাইৰে পৰা ৰাজাবোৰক ভেঁটালে। সিবোৰেও ৬ক সাতসেৱা কৰি বহিল। ভগাৰজা 'ঠঙ্গা পাৰি বহিল। সেৱা কৰা ভেঁটিৰ লেখা দুই ৰাজাৰ,—সোণা ৪০ টকা, ঘোঁৰা ২টা, চামৰ ৮০ টা, সাৰ কাপৰ ৮০ খান, ঠঙ্গা ৮০ খান, দহাতী ৮০, বাৰেহাতী ৮০, পচৰঙ্গী ৮০। পাচে সভা বিসৰ্জনত ৩এ বটাৰে তামোল-পাণ দিয়ালে। ৰাজাবোৰ থকা বহালৈ গ'ল। ২৭৫ ॥

দুৱৰাৰ শ্ৰীনাথ বৰবৰুৱা।—আতপাচে ১৭২২ শকত সন্দি কৈৰ বৰবৰুৱা মৃত্যু হ'ল। সেইবেলা দুৱৰাৰ ভিতৰুৱাল ফুকন আছিল, ৩এ তেওঁকে বৰবৰুৱা পাতিলে। বকতিয়ালৰ ভিতৰুৱাল ন-ফুকন পাতিলে। ২৭৬ ॥

মৰাণ-চিংফোৰ ৰণ।—আতপাচে ১৭২৩ শকত ৩এ বুঢ়াগোহাঁই-ফৈদীয়া ডেকাফুকনক উজনিৰ জঞ্জাল ভাঙ্গিবৰ নিমিত্তে আজ্ঞা কৰিলে। পাচে ফুকনে পাঁচ কোম্পানি চিপাহী লগত লৈ ৬ক সেৱা কৰি গৈ বেংমৰাতে মোৱামৰীয়াক খেদি ধৰিলে। তাতে মোৱামৰীয়া সৈতে কিছু ৰণ হ'ল। পাচে মৰাণে ঠাৱৰিব নোৱাৰি ভাগি উজাই গৈ নামৰূপত ৰৈ মটকত চিংফো সৈতে মিলি ৰ'ল। পাচে আমাৰবোৰে পুনৰ তাতে খেদি ধৰিলে। তাতে মৰাণ-চিংফো সৈতে প্ৰধান ৰণ হ'ল। আমাৰ চিপাহী পোন্ধৰটা পৰিল। পাচে আমাৰবোৰে টানকৈ ধৰিলে। পাচে মৰাণ-চিংফো দুই দুফোজ হৈ দুফাললৈ ভাগিল। সেই ৰণত পালে মানুহ, আহিলা, ম'হ, গৰু, তাম, পিতুল, কাপৰ। সেইবেলা চিংফো বৰাতাও হ'ল। পাচে ফুকন আহি ৬ক সেৱা কৰিলে। পাই অহা বস্ত্ৰবোৰ ৬ৰ ঘৰলৈ দিলে। ২৭৭ ॥

ভৰথি ৰজাৰ মৃত্যু।—আতপাচে ৩এ সেই ডেকাফুকনক উজনি ৰণলৈ আজ্ঞা কৰিলে। পাচে ফুকনে ছয় কোম্পানি চিপাহী সৈতে গৈ

ডাঙ্গৰীকোথতে মৰাণক খেদি ধৰিলে, পাচে মৰাণে ঘৰ-বাৰী এৰি হাবি সোমাল । আমাৰ মানুহে বিচাৰি সেই হাবিতে লগ পালেগৈ । পাচে আমাৰ চিপাহীয়ে মৰাণক বেড়ি ধৰিলে । পাচে মৰাণৰ বজা ভৰথিয়ে পাঁচোটো মৰাণ লগত লৈ নচিপসিঙ্গৰ কোম্পানিত হাউহি মাৰি ধৰি চিপাহী এটা যাঠীএৰে খুঁচিলে । এনেতে যোগীসিং চিপাহীয়ে গুলী দিলে । ভৰথিৰ কৰঙ্গনত লাগিল । তথাপি পাঁচমুখ নকৰি আহি হিলৈত খামোচ্ মাৰি ধৰিলে । এনেতে দুই চিপাহীয়ে চঙ্গিনেৰে খুঁচি মাৰিলে ।

পাচে ভৰথিক পৰিবৰ দেখি মৰাণ ভাগি হাবি সোমাল । আমাৰবোৰ ওলাই আহি ডাঙ্গৰীকোথত ফুকনৰ লগ ললে । সেই বণত মৰাণ পৰিল ৩০টা । পাচে ফুকনে সেই ভৰথিৰ শৰটো নাৱত তুলি বাঁহবৰীয়াৰ তৰ কটকীক দি ৩ৰ ঠাইলৈ দি পঠালে । পাচে ৩ এ শৰটো খুঁটীয়া-পোতাত পতা মোৱামৰীয়া গাৱঁৰ মাজত পিং দি থব দিলে । ফুকনো ডাঙ্গৰীকোথতে কোঁঠ কৰি ব'ল । ২৭৮ ॥

‘ভোগদৈ’ নামৰ উৎপত্তি ।—পাচে সেই কোঁঠতে খাবলৈ মেপাই সকল মৰাণ বৰিলহি । মানুহ, ম'হ, গৰু, তাম, পিতুল কিছু পালে । সেই বেলা ৩এ কুঁৱৈগঞা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ ভায়েক শিৱনাথ নামদৈয়ঙ্গীয়া ৰাজখোৱা আছিল । তেওঁকে কছাৰীৰ মানুহ উলিয়াবৰ নিমিত্তে আজ্ঞা কৰিলে, কিছু চিপাহীও লগত দিলে । পাচে ৰাজখোৱা ৩ক সেৱা কৰি নাৱে ভটীয়াই গৈ ৰহাৰ চৌকীত কোঁঠ কৰি ব'ল । সেইবেলা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া দিচৈৰ পৰা কলিয়নীলৈ ভোগদৈ নামে নৈ এখন খনালে । সেই নৈ খনাত অধিকাৰবোৰে খেলে খেলে ৰাজক চাউল-পিঠা খুৱাইছিল । ৩ও, ডাঙ্গৰীয়া, বৰবৰুৱায়ে ৰাজক জলপান দিছিল । এতেকেহে নৈৰ নাম ভোগদৈ হ'ল । পাচে সেই নৈ চাবলৈ ৩ও গৈছিল । ৩ক তাওবানত কিছু শৰাই কৰি ভেঁটিলে । ৰাজ-মাওদেও গৈছিল । সেইদিনা বাটত স্ত্ৰীসকলক দান কৰিলে । ২৭৯ ॥

ভোট-ৰজা দেৱাধৰ্ম্মাৰ কটকী ।—পাচে ১৭২৩ শকত ভোটৰ ৰজা দেৱাধৰ্ম্মাৰ ঠাইলৈ সন্দিকৈৰ বৰফুকনে পূৰ্বপৰীয়া চৌধাৰী ব্ৰাহ্মণ

পঙ্কজ, খৰাজৰ লেখাক কাগছিগা এই দুইক পঠাইছিল। পাচে ৰাজা দেৱাধৰ্ম্মাই সেই লগে পত্ৰ-সন্দেশ দি জীৱ, দিন্দু, খুপা, বুকুৰদেৱা এই চাৰি জিহ্বাপক পঠালে। পাচে বৰফুকনে সেই চাৰি জিহ্বাপক ৩ৰ ঠাইলৈ দি পঠালে। পাচে সিহঁতক সৰ্ববাইবন্ধাতে থৈছিল।

একদিনা কুঁৱৈগঞা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া তৰাজানৰ নামে ডোমজানৰ চৰাইচোঙ্গৰ চৰাই মেলিছোঁতে সেইবেলা হাতী, ঘোঁৰা, মানুহ, চিপাহী প্ৰধান ফৌজ কৰি হাতীত উঠি সেই চাৰি জিহ্বাপক তুলিলে। ডাঙ্গৰীয়াৰ মেলৰ জকাইচুকীয়া টেকেলা বৰাই ভেঁটালে। পাচে ডাঙ্গৰীয়া বাঁহবৰীয়াৰ কটকী বিশ্বস্তৰক চোঁথামে স্তম্ভিৱ দিলে। “কটকী! জীৱ, দিন্দু, খুপা, বুকুৰদেৱা, তাহাঁতত সোধ, সিহঁত যেখন আহে তেখন ৰাজা দেৱাধৰ্ম্মা, লেমা, যোংপুং, জাছুং, টংচুৰ-চুভা, গেলান, এইবোৰ সমন্বিতে খল-পৰ্বতী লোকজন প্ৰতিপাল কৰি কুশলে আছে?”

এইৰূপে শুনি সিহঁতে বোলে,—“আমি যেখন আহোঁ, তেখন ৰাজা দেৱাধৰ্ম্মা কালী-ঠাকুৰাণীৰ কৃপাত কুশলে আছে। পৰে কোনখন হৈছে তাক কব পৰা নাই।” পাচে ডাঙ্গৰীয়া বোলে,—“ৰাজা দেৱাধৰ্ম্মা কুশলে থাকিব, আমাৰ এইহে ইচ্ছা।” “তাহাঁতত সোধ, আহিল কোন মাসে? গুৱাহাটী পালেহি কোন মাসে? ইঠাই পাবৰ হ’ল কত দিন? পথত বা ভয়-ভ্ৰান্তি কি পাই আহিল?” এইৰূপে শুনি সিহঁতে বোলে,—“আমি দেশ ছাৰি আসিলোঁ পৌষ মাসে, চৈত্ৰ মাসে ইঠাই পাইলাম। পথে কিছু ভয় পাইলাম না।” পাচে পত্ৰ শুনি বুলিলে,—“ৰাজা দেৱাধৰ্ম্মা পত্ৰত লেখি যি জনাইছে তাক বুজিছোঁ। মুখ-জেরানে কি জনাইছে তাক ক।” “সিহঁতে বোলে,—“ৰাজা দেৱাধৰ্ম্মাই জনাই আহিছে,—পূৰ্বে ৩লৈ জনাই সাত শ গেলানে, তামোল-পাণ খাবলৈ গোহাঁইকমলা আলি সীমাকৈ ঠাই খুজি লৈ প্ৰবৰ্ত্তি গ’ল। সম্প্ৰতি সেই সীমনা ভাঙ্গি ইঠাইৰ মানুহে সেই আলি পাৰ হৈ মানুহ ধৰি ভাঙ্গি আনিছে। এতেকে ৰাজা পূৰ্ব সীমনাকে ৰাখিবৰ

নিমিত্তে জনাই আহিছে।” পাচে ডাঙ্গৰীয়া বোলে,—“ভাল, ৰাজা যি লেখন মুখ-জাৱানে জনাইছে আৰ সিদ্ধান্ত সিহঁতে বিদায় কালে পাব। যদি ভাগ্য আছে ৩ৰ চৰণো কি সেৱা কৰিবলৈ পায়। সম্প্ৰতি থকা বহাতে থাককগৈ।” এই বুলি ফুল-চন্দন দি বহালৈ বিদায় দিলে। ডাঙ্গৰীয়াও কোঁঠলৈ আহিল। ডাঙ্গৰীয়ালৈ অনা সন্দেশ,—গোমচেঙ্গৰ খান ১টা, কিলিজিৰ খান ১টা, দ্বাৰকা কাপৰ ৪ খান, জাতি কাঠ ১, ৰঙ্গা কাঠ ১, গান্ধ চামৰ ৪টা। ২৮০ ॥

স্বৰ্গদেৱৰ সভাত ভোটৰ কটকী।—পাচে দুৰ্গোৎসৱত সেই চাৰি জিহ্মাপক ৩ক চিৰিঙ্গৰ চোলাধৰা ফুকনে বৰচোৰাৰ আগটুপে ভেঁটালে। পাচে ৩এ গণক মজিন্দাৰক চৌখামে স্মৃধিব দিলে। “৩ও জীৱ, দিন্দু, খুপা, বুকুদেৱা, তহঁতত স্মৃধিব দিছে,—‘সিহঁত যে কালে দেশ ছাৰি আহে, তাৰ ৰাজা দেৱাধৰ্ম্মা, লেমা, যোংপুং, জাছুং, টংচুৰ-চুভা, গেলান, এইবোৰ সমন্বিতে দেশস্থ প্ৰাণীসকলক প্ৰতিপাল কৰি কুশলে আছে’?” এইকপ শুনি সিহঁতে বোলে,—“আমি যেখন আহোঁ, তেখন ৰাজা দেৱাধৰ্ম্মা কালী-ঠাকুৰাণীৰ কৃপাত কুশলে আছে। পৰে কোন-খানা হৈছে তাক কব পৰা নাই।” ৩এ বোলে,—“ৰাজা দেৱাধৰ্ম্মা কুশলে থাকিব আমাৰো ইচ্ছা এইহে।” পুনু স্মৃধিব দিলে,—“সিহঁত আহিল বা কোন মাসে? গুৱাহাটী পালে কোন মাসে? ইঠাই পাবৰ বা কত দিন হৈল?” এইকপ শুনি সিহঁতে বোলে,—“আমি দেশ ছাৰি পৌষ মাসে আহিলোঁ। ফাল্গুন মাসে গুৱাহাটীৰ বৰপানী ৰাজাৰ ঠাই পালোঁ। চৈত্ৰ মাসে ইঠাই পালোঁ। অহাত পথতো কিছু ভয় নেপালোঁ।” পাচে মজিন্দাৰে পত্ৰ মাতিলে। পত্ৰ শুনি ৩এ বোলে,—“ৰাজা পত্ৰত লেখি যি জনাইছে তাক বুজিছোঁ। মুখ-জোৱানে যি জনাইছে তাক কক।” এইকপে শুনি সিহঁতে বোলে,—“পত্ৰত লেখি ৰাজা যি জনাইছে কথা সেইহে। কিন্তু এইকপে জনাই আহিছে,—‘পূৰ্ব কালে সাত শ গেলানে নাম গাই তামোল-পাণ খাবলৈ বৰপানীৰ ৰাজাৰ দ্বাৰাই ৩লৈ জনাই গোহাঁইকমলা আলি সীমা কৰি

খুজি লৈ প্ৰবৰ্ত্তি আছিল। সম্প্ৰতি ইঠাইৰ লোকে সেই সীমনা ভাঙ্গি গাওঁ লুড়ি আনে, অনেক উপদ্ৰৱ কৰিছে।’ এতেকে সেই সীমনাকে ৰাখিবৰ নিমিত্তে ৰাজা নিবেদন জনাই আহিছে।” জনালত ৩এ বোলে,—“ভাল, যি জনাইছে তাৰ সমাচাৰ তাহেঁতৰ বিদায় কালে মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ দ্বাৰাই পাব। সম্প্ৰতি থকা বহাতে থাওঁকগৈ।” এই বুলি ফুল-চন্দন দি পঠালে। সিহঁতো বহি বহালৈ গ’ল। ২৮১ ॥

ভোটৰ ৰজাৰ পৰা ৩লৈ সন্দেশ।—ৰাজা দেৱাধৰ্ম্মা এইহঁতৰ লগে ৩লৈ দিয়া সন্দেশ-প্ৰসাদী বস্ত্ৰৰ লেখা,—ৰূপৰ কাণ্ড টেমা ১টা; লৌহৰ পেচচেং ১ খন; আৰে ফাক ১, এফালে ৰূপৰ ৰেৱাৰ বাখৰাম মাজে মাজে সোণৰহা; কাপোৰ কোটাৰ কমৰবন্ধ ১; কুচিৰ লালৰ ৰঙ্গা জেমা ১; ৰঙ্গা গোমচেং মেচি থানি ১; গাত উৰিব পৰা দ্বাৰকা লাল ৩; চফেদ ২; লাল গোমচেং ১ থান; কলা গোমচেং ১; জৰদ গোমচেং ১; ফিৰিঙ্গি জৰদৰঙ্গী গোমচেং ১ থান; সত্ৰধৰ কাপৰ ১; নামডাঙ্গ চাৰি পটাৰে ১; কিলিজ কাপৰ ১; দিঙ্গা কামলি ১ পটা; খুলু কামলি ১২; লাল কামলি ১৫; পিপৰঙ্গা কামলি ৯; কৰীয়াপাৰৰ চামৰ ৬০টা; কলা মেঠন গৰু ১টা; টোকা গৰু গুমুনী ২; ঘোঁৰা ১; ৰঙ্গা টাঙ্গোন ঘোঁৰা ১; জিন, জিনপোচ, লেগাম, চৰমজান সহিত ভদৰা পখৰা ঘোঁৰা ১। টংচুৰ-চুভাৰ,—পখৰা ঘোঁৰা ১; কাপৰ সোণাৱলী লাল গোমচেং ১ ডোং; লাল দ্বাৰকা ২; কমলি ১; ৰঙ্গা মিহি ঠঙ্গা ১; কঁথা ঠঙ্গা ১; ডিঙ্গাখেহ ঠঙ্গা ১; নোমাল নোম নাইকিয়া বাঘনেজী ঠঙ্গা ১; চামৰ ৩ শালিখেৰীয়া। জাদুঙ্গৰ,—টঙ্গনা ঘোঁৰা ১টা; কাপৰ নামডাং ১ খন। জীৱ, দিন্দু দুই কটকীৰ,—গোমচেং সোণৰজা ২ খন; ঠঙ্গা ৯ পটা; লাল দ্বাৰকা ১। খুপা, বুকুদেৱাৰ,—নামডাঙ্গ ৩ পটা; ঠঙ্গা ৪ খন। সেইবেলা ভোটৰ কটকীক দেখাই বঙ্গালৰ বানপ্ৰস্থী এযোৰাই পিঠিত বৰা লগাই আকাশত ঘূৰিছিল। আৰু এযোৰাই লাখুটিত ম’হৰ শিং বান্ধি লেজুত বগাইছিল। আৰু অনেক ৰং-তাম্ৰা কৰিছিল। ২৮২ ॥

সন্মিলিত ৰণ।—পাচে ৰাজখোৱা ৰহাৰ চৌকীত থাকি সেইবেলা

কছাৰীৰ শৰণামতিকে সৈতে লক্ষবোৰক আনি “মানুহ উলিয়াই দে” বুলি ৰখা দি থলে । এতিমধ্যে কছাৰী, মোৰামৰীয়া, ভগনীয়া, এইসকলেও মিলি ৰজাৰ কোঁৱৰ বুলি এটাক লগত লৈ ৰণক মনে মুঠ ধৰিলে । পাচে ৰাজখোৱা একদিনা লগৰ চিপাহী মানুহ কিছু কলং পাৰকৈ পঠাই যমুনামুখৰ পৰা মুঠ ভাঙ্গি সেই ৰজাৰ কোঁৱৰটিকে, দিহিঙ্গীয়াৰ ফৈদৰ বৰবৰাকৈ, কিছু ভগনীয়া মানুহ সৈতে ধৰি আনি কোঁৱৰটিকে, বৰ-বৰাকৈ, শৰণামতিকে, বাঁহবৰীয়াৰ দুৰ্গা কটকী, টেকেলা বৰা কন্ধাৰৰ গুণাই, এই দুই চিপাহী গোটাডিয়েক লগত দি ৬ৰ ঠাইলৈ উজাই দি পঠালে । এনেতে দুদিনৰ বাট আহি বৰালি গাৱঁৰ পৰা ৰাত্ৰি বৰবৰাটো পলাল । কোঁৱৰটিক শৰণামতি সৈতে দিচৈৰ বাহৰত ৬ক ভেঁটালে । বিচাৰত কোঁৱৰ নহ’লত মাৰিলে । শৰণামতিক ৰখা দি থলে । পাচে কছাৰী, মোৰামৰীয়া, ভগনীয়া, এইবোৰে পুনৰ বৰমুৰা গোহাঁইৰ পুতেক এটি লগত লৈ মুঠ ধৰিলে । পাচে ৰাজখোৱা ৰণ হব যেন জানি ৬লৈ জনাই পঠালে । ৬এ শুনি কিছু চিপাহীয়ে সৈতে গুৱাহাটীয়া ডেকাফুকনক ৰহাৰ চৌকীলৈ আহিবলৈ আজ্ঞা কৰিলে । ফুকনেও আহি ৰহাৰ চৌকী পাই মানুহ চপাই মুঠ ধৰিলে । এনেতে মোৰামৰীয়া পোতনীৰ বাটে ওলাই নগঞাৰ গাওঁ কিছু পুৰিলে । পাচে নগঞাহঁতক কিছু চিপাহী লগত দি পোতনীত কোঁঠ এখন দিলে । সেই কোঁঠত মৰাণে ধৰিলে । নগঞাও ওলাই গৈ মোৰামৰীয়াৰ লগ ললে, চিপাহীও গোটাচাৰেক কাটিলে । সিমুঠো ভাগি আহি ফুকন, ৰাজখোৱাৰ লগ ললেহি । পাচে মোৰামৰীয়া প্ৰধান হ’ল । পাচে একদিনা আমাৰ ফুকন, ৰাজখোৱা, ৰহিয়াল বৰুৱা, সকল ফৌজ সমন্বিতে ওলাই কলং, কপিলী, এই দুই নৈ পাৰ হৈ গৈ সেই মোৰামৰীয়াক ধৰিলেগৈ । পাচে মোৰামৰীয়াও ধৰিলে । তাতে প্ৰধান ৰণ হ’ল । পাচে কোঁঠ নাইকিয়াত ৰব নোৱাৰি ভাগিল । ২৮৩ ॥

শত্ৰুৰ জয় ।—সেই ৰণত আমাৰ পৰিল সন্দিকৈৰ দুৱলীয়া ঘিলা-ধৰীয়া ৰাজখোৱা, দুৱৰাৰ ৰহিয়াল বৰুৱা, নগঞা হাজৰিকা ৰণজয়, খৰঙ্গি

হাজৰিকীয়া চেংকলী, বাঁহবৰীয়া কটকী গোৰী, চিপাহী ২৪০ টা, অনা মানুহ ৩০০ টা। বণ পৰাস্ত হৈ ডেকাফুকন গুৱাহাটী পালেগৈ। ৰাজখোৱাও আহি ৩ৰ লগ ললেহি। পাচতে মোৰামৰীয়াই ওলাই আহি কাজলী, ব্ৰহ্মপুত্ৰ, মিছামুখ সীমা কৰি দেশ বৰালে। সেই বণ লগা প্ৰস্তাৱতে বাঁহবৰীয়াৰ কটকী ধীৰেশ্বৰে আহি উজনিৰ পৰা বাৰ্তা ৩ত জনাইছিলহি। ২৮৪ ॥

কছাৰীক দমাবলৈ পুনৰ সৈন্য-যাত্ৰা।—এনেতে কছাৰী বণৰ আমাৰ পৰাস্ত হোৱা বাৰ্তা শুনি সেই কটকী ধীৰেশ্বৰক পঠাই শীঘ্ৰে উজনিৰ পৰা ডেকাফুকন কাপ্তানক আহিবলৈ আজ্ঞা কৰিলে। পাচে কটকী নাৱেৰে ৰাত্ৰি-দিনে গৈ তিনি কোম্পানি চিপাহী সৈতে কাপ্তান গোহাঁইক আনিলে। কাপ্তান নো পাওঁতেই ৩এ বুঢ়াগোহাঁই-পৰীয়া বচা-ৰাজখোৱাক চিপাহী তিনি কোম্পানি লগত দি ভটীয়াই বণলৈ পঠালে। সেই লগত টেকেলা নেওগকো দিলে। পাচে বচা-ৰাজখোৱা গৈ মিছাৰ মুখত কোঁঠ কৰি ব'ল। এনেতে কাপ্তান গোহাঁই আহি ৩ৰ লগ পালে। পাচে ৩এ সেই কাপ্তান গোহাঁই তিনি কোম্পানি চিপাহী লগত দি বণলৈ পঠালে। সেই লগে বাচকটীয়া মানুহ ৪০০ টা লগত দি হাউসাগৰ বৰাক পঠালে। সেই বাচকটীয়াৰ অস্ত্ৰ, দা, বচ্ছা, ধেনু, কাঁড়। সেই লগে কটকী ধীৰেশ্বৰকো দিলে। ২৮৫ ॥

ভোগদৈ।—পাচে কাপ্তানে নাৱে ভটীয়াই গৈ নগাঁৱত বচা-ৰাজখোৱাৰ লগ ললে। এনেতে উজনিত নামচাঙ্গতে তিনি অভয়পুৰীয়াৰে মুঠ এখনি কৰি চিপাহী ৩০ টা সৈতে থৈ ডেকাফুকন আহি ৩ক সেৱা কৰিলে। পাই অহা বস্ত্ৰবোৰ কাকতেৰে বুজাই ৩লৈ দিলে। সেইবেলা কুঁৱৈগঞা বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া দিচৈৰ পৰা কলিয়নীলৈ নৈ এখন খনালে। সেই নৈ খনাত সকলো অধিকাৰবোৰে মানুহক জলপান কৰাইছিল। এতেকে সেই নৈৰ নাম ভোগদৈ হ'ল। ২৮৬ ॥

মোৰামৰীয়াৰ সৈতে পুনৰ বণ।—পাচে কাপ্তান, বচা-ৰাজখোৱা গৈ খাগৰিজানৰ ওপৰে কলঙ্গৰ উত্তৰপাৰে কোঁঠ কৰি ব'ল। সেই

কোঁঠতে কোঁৱৰটি, কছাৰী, নগঞা, ভগনীয়া, মোৰামৰীয়া সকল ফোজ সমন্বিতে আহি দেখা দিলে । পাচে মোৰামৰীয়াই কলং পাৰ হৈ আহি গাৱঁত জুই লগাই আহিল । পাচে আমাৰবোৰেও চিপাহী বাচকটীয়া সৈতে ওলাই গৈ মোৰামৰীয়াক ধৰিলে । বজালৰ লগত কটকী ধীৰেশ্বৰ, বৰাগী জগন্নাথ ; বাচকটীয়াৰ লগত সাগৰ বৰা হাউ । এনেতে মোৰামৰীয়া সৈতে প্ৰধান বণ লাগিল । ২৮৭ ॥

বজাঘৰীয়াৰ জয় ।—সেইবেলা বজুপুৰী বজালে অগ্নিবাণ এটা মাৰিলে । সেই বাণ দেখি মোৰামৰীয়া ভয় হৈ ভাগিল । বাচকটীয়াই খেদি কাটিলে । ভাগি গৈ সকল ফোজ পুনৰ কছাৰী সোমাল । পাচে আমাৰবোৰ গৈ বহাৰ চৌকীত কোঁঠ কৰি ব'ল । এই বণত মোৰামৰীয়াৰ পৰিল বৰযোগধাৰী হনুমন্ত, অন্ত্ৰ মানুহ ১২০ টা । এই বণ জয় হোৱা বাৰ্ত্তা বাঁহবৰীয়াৰ কটকী ধীৰেশ্বৰক পঠাই ৩লৈ জনালে । কটকীও আহি চাঙ্গতে ৩ত জনালে । ৩এ শুনি আনন্দ হৈ কটকীক বঁটা দিলে । ২৮৮ ॥

যুদ্ধৰ আয়োজন ।—সেইবেলা ৩এ টেকেলা বৰা হাঁহচোৱাক লগত দি শৰণামতিক বহাৰ চৌকীলৈ দি পঠালে । আতপাচে ৩এ বুঢ়াগোহাঁই-পৰীয়া ডেকাফুকনক পাঁচ কোম্পানি চিপাহী লগত দি সেই কছাৰী-মোৰামৰীয়া বণলৈ আজ্ঞা কৰিলে । পাচে ফুকনে ৩ক সেৱা কৰি নাৱে-তৰে ভটীয়াই গৈ বহাৰ চৌকীত কাপ্তান, বচা-ৰাজখোৱাৰ লগ লৈ তাতে প্ৰধান কোঁঠ কৰি ব'ল । আৰু ৩এ বণ টান হয় বুলি গুৱাহাটীয়া ফোজ কিছু আনিবলৈ আজ্ঞা কৰিলে । পাচে কটকী গৈ আনিলে । দৰঙ্গিৰ দুই বজা, সেই লগে চুটিয়া-কোঁৱৰ দুহাজাৰ, চিপাহী পাঁচ কোম্পানি সৈতে ডটীয়া ব্ৰহ্মচাৰী, আগে ভাগি যোৱা ডেকাফুকন, বৰফুকনৰ বৰ তামোলকটা, এইবোৰ উজাই আহি জাগীৰ চৌকীত কোঁঠ কৰি ব'ল । সেইবেলা কলীয়াবৰত সলালগোহাঁই মৃত্যু হ'ল । গোহাঁই নহয়মানে সলালৰ মানুহখনি ডেকাফুকনকে চলাব দিলে । পাচে ফুকনে ৩ৰ আজ্ঞায়ে সলাল, চাইদুৱৰীয়া, দেউৰী, ঘিলাধৰীয়া, চামধৰীয়া,

নগঞা, খৰঙ্গী, পাঁচৰঙ্গীয়া, সাতৰঙ্গীয়া, এই সকলোবোৰ চপাই প্ৰধান মুঠ কৰি ব'ল। ২৮৯ ॥

জয়ন্তাৰ কটকী তোলা।—এনেতে নামডঙ্গীয়া ৰাজখোৱাই ৩ৰ আঙাৰে যি জয়ন্তাৰ কটকী ৰামচন্দ্ৰক পূৰ্বে জয়ন্তা ৰজা ৰামসিংহৰ ঠাইলৈ পঠাইছিল সেয়ে জয়ন্তা ৰজাৰ পত্ৰ-সন্দেশ সৈতে পালেহি। পাচে ফুকনে সেই কটকী ৰামচন্দ্ৰক ৩ৰ ঠাইলৈ দি পঠালে। সেই কটকীক সৰ্ববাইবন্ধাৰ নামে ৰোজ-বাজ দি থৈছিল। পাচে সেই কটকীক দুৰৱা বৰবকুৱা বহাঘৰতে কটকী, কাকতী, দলৈ, দেওধাই, বৰা-বকু, চিপাহী, হাতী, ঘোঁৰা এইবোৰ সমন্বিতে প্ৰধান ফৌজ কৰি পাগ-জেমা পিন্ধি ভেঁটি কৰি বহি গধূলিবেলা ধাৰাণে তুলিলে। নামডঙ্গীয়া বৰা নৰ্ত্তমে ভেঁটালে। শৰাইত পত্ৰ থৈ চৰাৰ টুপত পাত এখনিত বহিল। সি প্ৰধানৰূপে ধৰাত ব্ৰাহ্মণ দেখিহে পাত দিলে। পাচে বৰবকুৱা বাঁহবৰীয়াৰ কটকী জয়দেৱক স্মৃতিব দিলে,—“কটকী! ৰামচন্দ্ৰত সোধ, সি যেখন আহে তেখন তাৰ ৰাজা ৰামসিংহ, গো-ব্ৰাহ্মণ, বৰা-বকু, থল-পৰ্বতী লোকজনক প্ৰতিপালন কৰি কুশলে আছে?” এইৰূপে শুনি সি বোলে,—“আমি যেখন জয়ন্তীপুৰ ছাৰি আহোঁ, তেখন ৰাজা দেশ-ৰাজ্য প্ৰতিপাল কৰি কুশলে আছে। পৰে কোনখন হৈছে তাক কব নোৱাৰি।”

পাচে বৰবকুৱা বোলে,—“ৰাজা যে কুশলে থাকিব আমাৰো এইহে ইচ্ছা।” পুনৰ তাত স্মৃতিব দিলে,—“সি আহিল কোন মাসে? জাগীৰ চৌকী পালেহি কোন মাসে? ইঠাই পাবৰ বা কত দিন? পথত বা ভয়-ভ্ৰান্তি কি পালে?” এইৰূপ শুনি সি বোলে,—“আমি জয়ন্তীপুৰ ছাৰি ফাল্গুন মাসে আসিলোঁ; বৈশাখ মাসে জাগীৰ চৌকী পাইলোঁ; জ্যৈষ্ঠ মাসতে ইঠাই পশিলাম; পথতো কিছু ভয়-সংশয় পাইলোঁ না।” পাচে মজিন্দাৰ বকুৱাই পত্ৰ মাতিলে। পত্ৰ শুনি বৰবকুৱা বোলে,—“ৰাজা পত্ৰত লেখি যি জনাইছে তাক বুজিছোঁ; ৰাজা মুখ-জাৱানে কি জনাই আহিছে তাক কক।” পাচে সি বোলে,—“ৰাজা পত্ৰত যি জনাইছে কথা সেইহে। তথাপি ৰজা জনাইছে

বোলে,—‘পূৰ্বকালতে যি প্ৰীতি হৈ আছে, আমাৰ মনে সেই প্ৰীতি-ভাৱতে আছোঁ ; তাক চিন্তে বিস্মৰণ হোৱা নাই’।” পাচে বৰবৰুৱা বোলে,—“ৰাজা যি জনাইছে পূৰ্ব-প্ৰীতি যিকপ ইতৰোত্তৰে বৃদ্ধি হব, আমাৰো ইচ্ছা এয়েহে। কিন্তু আৰু সমাচাৰ সি বিদায় কালে পাব। যদি আৰু ভাগ্য আছে ৩ৰ চৰণো কি দেখা পায়। সম্প্ৰতি থকা বহাতে থাককগৈ।” এই বুলি ফুল-চন্দন দি বিদায় দিলে। বহি বহি বহালৈ গ’ল। পাচে বৰবৰুৱা সভাৰ কটকী, কাকতীকো চকৰেৰে তামোল-পাণ দিয়ালে। বহিবলৈকো পাত দিছিল। সেই দিনা জয়ন্তাৰ কটকীলৈকো কিছু খাদ্য-দ্রব্য দিলে। ২৯০ ॥

জয়ন্তা বজাৰ পৰা ৩দেৱলৈ চিঠি।—সেই জয়ন্তাৰ কটকী ৰামচন্দ্ৰে অনা এই পত্ৰ :—

স্বস্তি চৰ্তুৰুখ-শতমখ-প্ৰমুখ-বহিমুখ-মৌলি-মন্দাৰ-মাণিকা-মণি-দ্যুতিততি-ব্যতিকৰ-ভাস্কৰ-নীৰাজিত-নিজেষ্টদেৱতা-চৰণ-সৰোকহ-দ্বন্দ্বনিঃসান্দামন্দ-মকৰন্দ-বিন্দু-নিকৰ-ভ্ৰমৰায়মান-শ্ৰীশ্ৰীযুক্ত-স্বৰ্গদেৱ-মহাৰাজাধিৰাজেশ্ব নিজেষ্ঠ-চৰণৈক-তান-মান মাদিত-প্ৰভূত-ভূতি-বৈভৱ-বিপুকুল-কুমুদ-দিবাকৰায়মান-সুবল-কমল-বিকাশমান-দীন-দৈন্য-দমন-শ্ৰীশ্ৰীযুক্ত-জয়ন্তী-পুৰ-পুৰন্দৰস্য প্ৰেৰিত-পত্ৰিকেয়ং বিৰাজতেতৰাং নাম এতৎ-তুভ্যং ভব্যমব্যাহতং সমীহে।

পৰং সমাচাৰ সম্প্ৰতি গুপ্তপত্ৰী-দ্বাৰাতে জানিলাম ; পূৰ্বেৰ প্ৰীতি সম্বন্ধীয় যেসকল লেখিয়াছ তাহা উপযুক্ত হয়। তোমাদেৰ সুপ্ৰতুল শত্ৰু-দমন শ্ৰবণমাত্ৰে বহু আনন্দতাক পাই। অপৰঞ্চ আপনি লিখিয়াছ জয়ন্তীপুৰে ৰংপুৰ, ৰংপুৰে জয়ন্তীপুৰ একতাপপ্তি প্ৰীতেৰ অভেদতা এবং আমিহ বিস্মৃত নাই। সময়ৰ গতিক ঈশ্বৰী ইহাতে ৰাহা-বিৰোধ হেতু উকীল-পত্ৰ, গতায়ত হৈতে নাপাৰে। মদ্ভৃত্য গাৰো কতগোটা স্নেহে কুমন্ত্ৰণা কৰিয়া ৰাহা-বিৰোধ কৰিয়াছে। দাঁতিৰ ৰাজাসকলে তন্ত-বাৰ্ত্তা নাপাই সম্প্ৰতিকত সুপ্ৰতুল হৈয়াছে, অল্লশেষ আছে, ঈশ্বৰীৰ কৃপাতে অল্ল দিবসেই সুপ্ৰতুল হবে। হয় নয় একপ্ৰকাৰ বিৰোধেৰ

শেষ দেখিবাম। আপনাতে অভেদতা কাৰণ জনাইলাম। আৰ ভগনীয়া
 প্ৰজাৰ কাৰণ লেখিয়াছ, ইহাৰ যথোচিত সদৃশ কৰিবাম। সম্প্ৰতি মদীয়
 বিৰোধ-নিবৃত্তি-বাট মুক্ত কৰণার্থে চেষ্টিত আছি। আৰ পূৰ্বেৰ অন্য অন্য
 দ্বাৰাতে শুনিয়াছি সীমা ভাঙ্গিয়া মদেশাশ্রিত প্ৰজা নিয়াছ, তথাচ পূৰ্বেৰ
 ধৰ্ম্মাবলে কোন কৰিয়াছি? এমন বীতি ভাল নহয়। পুনশ্চ লেখি
 যদিপি ঈশ্বৰীৰ কৃপাবলে কে নহয়? পূৰ্ব-ধাৰাণুসাৰে উকীল-পত্ৰ
 গতায়ত হয়, তবহি প্ৰণয়েৰ বৃদ্ধিতা হয়। অতঃ পৰং শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ ভূদেৱ
 সবিশেষ বাচনিতো জ্ঞাত হৈবাই। ইতি, শক ১৭২৩, মাস মাঘ। কোল-
 পত্ৰমিতি। কিঞ্চিৎ পত্ৰচিহ্ন,—বক্তাবৰ্ণ শাৰী ১ খান, সাধা খান ১,
 জাতিফল ৪ গোট, লবঙ্গ কিঞ্চিৎ।

সেইবেলা ৩লৈ এক পত্ৰহে আহিছিল। আৰু বৰবকুৱাই দিলে
 তাওঁ ২ খান, বানত ২; এইয়ে সৈতে ৩ক সম্ভাষা কৰালে। ২৯১ ॥

মোৱামৰীয়াৰ পৰাজয়।—পাচে ডেকাফুকনে সেই কছাৰী, মোৱা-
 মৰীয়াক ধৰিবৰ মনে কলং পাৰ হৈ কছাৰী গাওঁ সোমাই কোঁঠ কৰি ব'ল।
 এনেতে বাঁহবৰীয়াৰ কটকী ধীৰেশ্বৰক পঠাই জাগীৰ বাটে গুৱাহাটীয়া ফৌজ
 সন্মাই দি ক্ৰমে বাঢ়ি গ'ল। এনেতে কছাৰীয়ে ভগনীয়া মানুহ দিবলৈ
 আজ্ঞমন কৰিলে। মোৱামৰীয়া প্ৰধান হৈ নিদি ৰাখিলে। পাচে ফুকনে
 চাং-চকী পাওঁতে মোৱামৰীয়াই ৰণ ধৰিলে। সেই ৰণত মোৱামৰীয়া
 পৰাস্ত হ'ল; কিছু মানুহো পৰিল। এই ৰণৰ বাৰ্তা বাঁহবৰীয়াৰ কটকী
 ধীৰেশ্বৰক পঠাই ৩লৈ জনালে। কটকী আহি বৰবকুৱাত কলে। পাচে
 ৩এ কটকীক চাঙ্গলৈকে নি সন্মিলে। ৩এ শূনি হৰ্ষযুক্ত হ'ল। পাচে
 ফুকনে বৰখল পৰ্য্যন্তে মোৱামৰীয়া বিচাৰিলে, গাওঁ জুই লগাই পুৰি
 কছাৰীৰ লক্ষৰ, কছাৰী, মোৱামৰীয়া, ভগনীয়া, এনে মানুহ কিছু পাই
 উলিয়াই আনি পুনৰ ৰহাৰ চৌকীৰ কোঁঠতে ব'ল। জাগীয়ে সোমোৱা
 ফৌজো দাঁতিৰ চাৰি ৰজা-পোৱালিক ধৰি লৈ ওলাই জাগীৰ চৌকীত ব'ল।
 কেতবোৰ মোৱামৰীয়া, ভগনীয়া ভাগি খাচপুৰ, জয়ন্তীপুৰ সোমাল।
 বৰমুৰা গোহাঁইকো নেপালে। ২৯২ ॥

ৰাজদ্রোহী নগঞাৰ দণ্ড।—সেইবেলা ফুকনে মোৰামৰীয়াৰ লগ লোৱা দায়ত নগঞাৰ শইকীয়া ৭টা, সাতৰজীয়া-পাঁচৰজীয়া ৰজা-পোৱালি ৪টা, এইহঁতক শালত দি বৰশী দি মাৰিলে। তাতে হাতী কিছু ধৰিলে। এনেতে জয়ন্তাৰ ৰজা ৰামসিংহৰ ঠাইৰ পৰা উকীল দলৈ ৰূপাই, লিগিৰা হৰি, এই আহি পালেহি। পাচে ফুকনে সিহঁতক ৩ৰ ঠাইলৈ পঠাই দিলে। সিহঁতো আহি দিচৈৰ বাহৰ পালে। সিহঁতক সৰ্ব্বাইবন্ধাতে ৰোজ-বাজ দি নিবন্ধে থৈছিল। ইহঁত নোপাওঁতেহি এই কটকী ৰামচন্দ্ৰক এইখান বুলি দুৱৰা বৰবৰুৱা বহাঘৰলৈ নি বিদায় দিলে। ২৯৩ ॥

বৰবৰুৱাৰ জয়ন্তালৈ সমিধান।—বৰবৰুৱা বোলে,—“জয়দেউ, ৰামচন্দ্ৰত ক, তাক আজি দেশলৈ বিদায় দিলোঁ। আজি বহাতে জিৰাই থাকি কালি সি জয়ন্তীপুৰে যাব। ৰাজা যি পত্ৰত লেখি জনাই আহিছিল সেই পত্ৰৰ সমাচাৰ পত্ৰত লেখি দিয়া হৈছে। কিন্তু ৰাজা পত্ৰ চাই পাব আৰু ই যাই ৰাজাত মুখ-জেরানে এইৰূপ কব,—ৰাজা যি পূৰ্ব-প্ৰীতিত আছোঁ বুলি জনাই আহিছিল। ইতিপূৰ্বে মোৰামৰীয়াই ৩ৰ শিঙ্গৰি-ঘৰত জুই লগাই দ্ৰোহ কৰিবৰ চিন্ত কৰিলে। পাচে ৩এ দেশে দেশে সেই মোৰামৰীয়াক মাৰিবলৈ আজ্ঞা কৰিলে। পাচে মোৰামৰীয়া মৰণ ভয়ে ৩ৰ গোলাগঞ্জৰ অনেকখনি ধন লৈ ভাগি গৈ সে দেশত সোমাওঁতে আমাৰ চৌকীৰ লোকে সেই দেশৰ লোকক বুলিলে,—‘এই মোৰামৰীয়াক তহঁতে ঠাই নিদিব; ই ৩ৰ শত্ৰু, গোলা ভাঙ্গি ৩ৰ অনেকখনি দ্ৰব্য আনিছে।’ এইৰূপ বাধাকো নুশুনি কোনো লোকে দ্ৰব্যভিলাষে ঠাই দি ৰাখিলে। এনেও বুলিলে,—‘যদি আৰ পৰা জঞ্জাল হয় আমাতে বুজিব।’ এই বুলি ৰাখিলে। এতিয়া দেশ-বিভাটত অন্নৰ বিকলত ভগনীয়া প্ৰজাও সেই দেশে বিস্তৰ সোমালগৈ। পাচে সেই মোৰামৰীয়া, ভগনীয়া, কছাৰী, এইবোৰে মিলি বহাৰ দুৱাৰে বণ পাতি ৩ৰ বিস্তৰ মানুহ আহিলা নষ্ট কৰিলে। সেই বণ জিনাত কছাৰীৰ যি অৱস্থা হৈছে তাক ৰাজা শুনিব পায়; ইহঁতেও দেখিছে। এতেকে ৰাজা যদি পূৰ্ব-প্ৰীতিক ইত্তৰোত্তৰে বৃদ্ধিক ইচ্ছা আছে, তেবে সেই সোমাই থকা মোৰামৰীয়া, ভগনীয়া প্ৰজা,

এই সকলোখনি ৰাজা মানুহ দি এই আমাৰ কটকী জয়দেউ, বৰা জয়, এইহঁতৰ লগে জাগীৰ চৌকীত উলিয়াই দিয়াব ।”

এইকপে শুনি কটকী ৰামচন্দ্ৰই বোলে,—“ভাল, আমাক যি আজ্ঞা কৰিছে আমি গৈ সকলোখনি ৰাজাত কম ; ৰাজা যি বোলে সেয়েহে হব । কিন্তু দাঁতিৰ চাৰি ৰজা-পোৱালিক আনি ৰহাৰ চৌকীত কইদ কৰি ৰাখি থৈছে, যেন সেই ৰজা-পোৱালি কেইটাক আমাৰ হাততে এৰি দিব ।” এইকপে জনালত বৰবৰুৱা বোলে,—“ভাল, তাৰ লগতে ৰজা-পোৱালি কেইটাক দিছোঁ ; আৰু তাৰ লগতে আমাৰ কটকী জয়দেউ, বৰা জয়, এইহঁতক পত্ৰ-সন্দেশ দি তাৰ সঙ্গত ৰজাৰ ঠাইলৈ পঠোৱা গৈছে ; ই যাই ৰজাক সন্তোষ কৰাই শীঘ্ৰে বিদায় দিয়াব ।” এই বুলি বহাঘৰলৈ বিদায় দিলে । ২৯৪ ॥

বৰবৰুৱাই জয়ন্তা ৰজালৈ দিয়া চিঠি ।—সেই কটকী জয়দেউ, বৰা জয়, এইহঁতে নিয়ে জয়ন্তাৰ ৰজা ৰামসিংহলৈ আমাৰ দুৱৰাৰ বৰবৰুৱা দিয়া পত্ৰ এই :—

স্বস্তি শ্ৰীমদিন্দ্ৰাদি-বৃন্দাৰক-বৃন্দ-বন্দিত-পদাৰবিন্দ-শ্ৰীগোবিন্দ-পদ-কমলা-মন্দ-মেতুৰ - মকৰন্দ-ইন্দিবৰ-সান্দ্ৰানন্দ-মন্দিৰ-নীতি-সুন্দৰী-পৰিবস্তিত-কলেবৰ-দ্রবিণ-বিতৰণ-তৃণীকৃত-গীৰ্বাণ-দ্রুমক্ষীৰ-হিণ্ডীৰ-সোদৰ-কীৰ্ত্তি-পুৰ-জয়ন্তীপুৰ শ্ৰীমদ্রামসিংহ-নৃপেশু । স্বস্তি শ্ৰীমদ্বিশ্বেশ্বৰ-চৰণ-শ্ৰী-পূৰ্ণ-পৰায়ণান্তঃকৰণ ধিষণাধিকৃতধিষণ-নীতি-সেতু-ৰক্ষক-শ্ৰীমদবৰবৰুৱা-মন্ত্ৰি-শৃঙ্গস্য লিপিব্ৰিয়ং বিৰাজতেতৰাং । অনুদিনং ভবন্তব্যম্-ঐহমানানাম্-অব্যাহতং ভদ্রং নঃ ।

বিশেষ সমাচাৰ এহি,—শ্ৰীশ্ৰী৭দেৱৰ স্থানে আপনে শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ কটকীৰ যোগে যে পত্ৰ প্ৰেৰণ কৰিয়াছিল সে পহুছিল । তাহাৰ বাচনিত শ্ৰীশ্ৰী৭ৰ সকল সমাচাৰ জ্ঞাত হৈয়া পৰমাপ্যায়িত হৈল । তাৰ পৰ শ্ৰীশ্ৰী৭ও আপনাৰ কটকী মজকুৰকে সাক্ষাত কৰালেন । সে সময়ে যে কথোপকথন হৈয়াছিল তাহা সকল কটকী মজকুৰ জ্ঞাত হৈয়াছে । আৰ

পত্ৰে লেখিয়াছিলেন পূৰ্বেৰ প্ৰীতি-সম্বন্ধীয় উপযুক্ত হয় । এইকপ কিয়ৎকাল হৈতে কখন মাত্ৰ প্ৰবৰ্ত্তনাভাব হৈয়াছেন । সম্প্ৰতি যেমতে পূৰ্বৰ ৩ৰ প্ৰীতি ৰক্ষা পৰা যায় তাহা কৰণেসে উচিত হয় । আৰ বুলিয়াছেন সুপ্ৰতুল শত্ৰু-দমন শ্ৰবণ মাত্ৰকে বহু আনন্দতাক পাই । আপুজন হৈলে আপুজনে শুভাকাঙ্ক্ষী হৰনেসে উচিত । আৰ যে বুলিয়াছ উভয় দেশেৰ প্ৰীতি-পদ্ধি বিস্মৃত নাই, এবাক্য আপনাৰ সত্য বটেন । তাহাতে লেখিয়াছেন,—“শ্ৰীশ্ৰী ৩৩ৰ ইচ্ছাতে নৰ্থঙ্গেৰ কতগোটা গাৰো পথবিবোধ কৰিয়াছিল । তাহা সম্প্ৰতি সুপ্ৰতুল হৈয়াছে, অল্প শেষ আছে । তাহাও অল্প দিবসেই সুপ্ৰতুল হয় নহয় এক প্ৰকাৰ বিবোধৰ শেষ দেখিবাম । আপনাতে অভেদতা কাৰণ জনাইলাম ।” আমৰাও এই-সকল জ্ঞাত আছি । কিন্তু বাহা-বিবোধ যে শেষ আছে তাহা চেষ্টিত কৰিয়া পথ খোলাচা কৰি পূৰ্বেৰ ৩তে থাকিয়া পূৰ্বধাৰণমতে উকীল গতায়ত হৈলে উভয়েৰ এবং উভয়ত ৰক্ষা পাই এবং প্ৰীতো জিয়াদা হয় । অভেদতা বাক্যো তেবেসে উচিত হয় । ‘আৰ ভগনীয়া প্ৰজাৰ কাৰণ যথোচিত সত্ৰস্থ কৰিবাম’ এমত যে লিখিয়াছেন এবাক্য ৰক্ষা কৰণেসে উচিত । তথাচ কাজেৰ দ্বাৰা বুজিতে না । যেকালে এদেশেৰ শত্ৰু মায়া-মৰীয়াক দমন কৰা গেল, সেকালেতে মৰণ ভয়ে বহুলোক গিয়া সেখানেৰ দাঁতি সোমাইল । সে সময়ে আমাদেৰ লোকে সেখানেৰ লোকক বুলিয়াছিল,—“আমাদেৰ শত্ৰুকে তোমাসকলে ৰাখিবেক না, এবং সংস্থানো, দিবেক না ; শত্ৰু হৈতে পশ্চাৎ জঞ্জাল বৃদ্ধি হৈবে এবং উভয়েৰ প্ৰীতো নষ্ট হৈবে । অতএব ৰাখিবেক না ।” তথাচ সেখানেৰ ৰাজা-পোৱালি ও দাঁতিয়াল ও গাৰো এইসকলে দ্ৰব্যভিলাষে “কোনোকপ অন্যথা নাই, যদিহা অন্যথা হবে আমাতে বুজিবেক” এমত বলি জিন্মা কৰি ৰাখিলেক । সম্প্ৰতি সে দাঁতিৰ ৰাজা-পোৱালি ও গাৰো ও কছাৰী এসকলেই মায়ামৰীয়া সহিত সন্মিলিত হৈয়া যেকপ মন্দ কাৰ্য্য কৰিয়াছে, তাহাসকলে এমত মন্দ কাৰ্য্য কৰিতে শক্য নাই, এমত বুজা যায় । ইহাতে আশ্চৰ্য্য বোধ হৈয়াছি । কোনো প্ৰধান জনেৰ ঈপ্সিতত নাইহলে এমত সামান্য লোকে

গুৰুতৰ কাৰ্য্য কৰিতে পাৰে না । যাহাৰ ঙ্গিপ্সিতত এমত অকাৰ্য্য হৈয়াছে শ্ৰীশ্ৰী৩এ যে কৰাবে, তাহা আৰম্ভ হৈবেক । অতএব পূৰ্ব-প্ৰীতিত থাকিয়া আমাদেৰ ভগনীয়া প্ৰজা এবং মায়ামৰীয়া সেখানে যে আছে সকল ছাৰি দিবাৰ জন্ম সে লোককে হুকুম দিবেক । সেকপ নাকৰি পূৰ্ব-ধৰ্ম্ম-নিৰ্বন্ধ-ছাড়া হৈলে এবং প্ৰীত-বাক্যো নাচৰিলে ইহাতে যেকপ হবে তাহা আপনে জানিল । পশ্চাত সে প্ৰজা এবং মায়ামৰীয়া ৰাখিতে পাৰিবেক না ; অতএব লেখিতেছি । আৰ লেখিয়াছেন,—‘পূৰ্বৰ অন্তোন্তেৰ দ্বাৰা শুনিয়াছি সীমনা ভাঙ্গিয়া মদেশাশ্ৰিত প্ৰজা নিয়াছ, তথাচ পূৰ্ব ৩ৰ বাৰণ কেন কৰিয়াছি, এমত ৰীতি ভাল নাই ।’ যে বলিয়াছেন সম্প্ৰতি উপযুক্ত নয় । নিশ্চয় বুজিবেক আমি পূৰ্ব ৩তে আছি, যদিহা তাহাকে আমি ছাৰণ হৈবাম আমাদেৰ অত প্ৰজা অত দিবস সেখানে ৰাখিতে পাৰা হৈতে না । কিন্তু সেখানেৰ আপনাৰ আঙা-মুসাৰে পাত্ৰ আসিয়া যে কিছু মায়ামৰীয়া এবং ভগনীয়া উলিয়াই দিয়াছে তাহাকে পায়ছি, আৰ বাকী যে আছে তাহা সকলকো দিতে কবুল কৰিয়া পাতৰ এবং ৰাজা-পোৱালি সেখানে গিয়াছে । সম্প্ৰতি দেই না, তথাচ আমৰাও সীমনা ভাঙ্গিয়া-আনিতো না, এবং তোমৰাও দুৰ্ঘলোকেৰ বাক্য শুনিবে না । সম্প্ৰতি সে প্ৰজা যেকপ তাকিদ পাৰা যায় তাহা কৰিবেন । যদিহা দুৰ্ঘলোকেৰ মন্ত্ৰণাত থাকিয়া ছাৰিয়া দেয় না পশ্চাত যে হবে স্বৰ্গদেৱে জানিল আমি জনা যাই না । কিঞ্চিৎ পত্ৰচিহ্ন পঠাই-তেছি, পহুঁছিবেক । বাকী সমাচাৰ ওখানেৰ শ্ৰীজয়দেউ কটকী, ও টেকেলা বৰা শ্ৰীজয়দাস, সেখানেৰ শ্ৰীৰামচন্দ্ৰ কটকী ও গাইবহ, ইহাসকলেৰ মুখ-জেরানিতে সকল সমাচাৰ জ্ঞাত হইয়া আপনাৰ নিজ মঙ্গলাদি লিখিয়া পৰিতোষ কৰিবেন । ইতি, শক ১৭২৫, তেৰিখ ২৮, মাস মাঘ । ২৯৫ ॥

জয়ন্তা ৰজালৈ দিয়া সন্দেশ ।—সন্দেশ,—তালুত সোণৰ ফুল দিয়া হাঁচটি ১ ; আচুৰ আছলে-পাৰিয়ে গুণাকটা, গাৰি ফুলাম পাৰি দিয়া কাপৰ ১ যোৰ ; বদলা দিয়া ছেলেং ১ খন ; গছৰে কমৰবন্ধা ১ ;

চাধা বানত ১ ; চাটনৰ চোলা ১ ; পাতৰ ধুতি ১ ; সোণৰ মলমা-
কৰা কটাৰী ৪ খন, পিতলুৱা ৬, উকা ৬ খান । ২৯৬ ॥

কটকীক দিয়া বাঁটা ।—এই কটকীক দিয়া বাঁটা,—কটকী ৰামচন্দ্ৰৰ
কুহুমবুলীয়া পাগ, আতলচৰ জেমা, যুৰীয়া কাপৰ, পটুকা, কৰম-ফুলা,
তিনি ঠাইত সোণ-খটোৱা থাকে । খৰচৰ ৰূপ ৩০ টকা, সোণ ১ টকা ।
তাৰ লগৰ পালী-কটকী দুটাৰ কপাহীৰ জেমা-পাগ, খনীয়া কাপৰ,
কমৰবন্ধা, অস্তি ; গাৰো এটাৰো । এবং খৰচ-ৰূপ এই তিনিত ৩৬
টকা । আমাৰ কটকী জয়দেৱৰ বাঁটা কুহুমবুলীয়া পাগ, ঢেকেৰি দৰাৰ
জেমা, কুহুমবুলীয়া যুৰীয়া কাপৰ, কপাহী পটুকা, উকা থাকে, কৰম-
ফুলা ; খৰচ-ৰূপ ২৪ টকা, সোণ ১ টকা । সৰু কটকী দুটাৰ ভুনি
ছেলেং, পাণ্ডুৰি, অস্তি । খৰচ-ৰূপ ২৪ টকা । টেকেলা বৰাৰ জৰখীয়া
পাগ, খনীয়া কাপোৰ, কপাহীৰ জেমা, কেৰু ; খৰচৰ ৰূপ ২০ টকা ।
বৰটেকেলাৰ ভুনি, ছেলেং, পাণ্ডুৰি, অস্তি । খৰচ-ৰূপ সকল টেকেলাক
২৪ টকা । চকীয়া বন্ধাক ৰূপ ৮ টকা । এইৰূপে বাঁটা-খৰচ দি এইহঁতক
জয়ন্তাৰ ৰাজা ৰামসিংহৰ ঠাইলৈ পঠালে । ২৯৭ ॥

জয়ন্তা কটকীৰ বিদায় ।—ধৰি আনি ৰখা দি থোৱা দাঁতিৰ
ৰজা-পোৱালি খলা, গোভা, নলী, চহৰী, এই চাৰিকো ৰহাৰ পৰা লৈ
গ'ল । এনেতে এই ৰামচন্দ্ৰ কটকীৰ গালৈ জয়ন্তাৰ ৰজাই দলৈ ৰূপাই,
লিগিৰা হৰি, এই দুই পত্ৰ-সন্দেশ দি পঠাইছিল । সিহঁত পালেহি
ৰোজ-বাজ দি পাচে দুৱৰা বৰবৰুৱা বহাঘৰত ধাৰাণে তুলি পাচে বিদাই
দিলে । এইহঁতো শীঘ্ৰে গৈ সেই কটকী ৰামচন্দ্ৰে সৈতে জয়ন্তা
দেশলৈ গ'ল । ২৯৮ ॥

ভোটৰ কটকীৰ বিদায় ।—আতপাচে ডেকাফুকন ৰহাৰ চৌকীতে
থাকিল । কাপ্তান, বচা-ৰাজখোৱা আহি ৩ৰ লগ ললে । এনেতে
কুঁৱৈগঞা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া চ'ৰা নাৱে ভোগদৈ নৈয়ে গৈ
ভোটৰ কটকীক অনাই এইখান বুলি বিদাই দিলে,—“জীৱ, দিন্দু, খুপা,
বুকুদেৱা, তহঁতক আজি বিদাই দিছোঁ । আজি বহাঘৰত থাকি

কালিলৈ দেশলৈ যাবি। ৰাজা দেৱাধৰ্ম্মাই যি পত্ৰত লেখি জনাই আহিছিল তাৰ সমাচাৰ পত্ৰতে লেখি দিয়া হৈছে। ৰাজা পত্ৰ চাই পাব আৰু যি মুখ-জেরানে জনাইছিল সেই কাৰ্য্য সুধিবৰ নিমিত্তে গুৱাহাটীৰ বৰপানীৰ নেবাবকে আজ্ঞা কৰা হৈছে। তাইঁতৰ লগে বৰফুকনত কবৰ নিমিত্তে হৰমীয়াৰ কটকী আনৈক দিছোঁ। এই সৈতে গুৱাহাটীক যাব। বৰফুকনৰ ঠাইত দেখা কৰি বিদাই হৈ পাচে দেশলৈ যাব।” এই বুলি বিদায় দি মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙৰীয়া বহাঘৰলৈ আহিল। ২৯৯ ॥

ভোটৰ কটকীক দিয়া বাঁটা।—এইহঁতক দিয়া বাঁটা,—জীৱক কুহুমবুলীয়া পাগ, ধলপটুকাৰ জেমা, কুহুমবুলীয়া যুৰীয়া কাপৰ, কমৰবন্ধা, ২॥ সোণৰ কৰমফুলা, ১২\ টকা ৰূপৰ তিনি ঠাইত সোণখটা থাকু। এইদৰে দিন্দুকো দিলে। খুপা, বুকুদেৱাক দিয়া বাঁটা কুহুমবুলীয়া পাগ, কপাহীৰ জেমা, কুহুমবুলীয়া খনীয়া কাপৰ, কপাহীৰ পটুকা, ১॥ সোণৰ কৰমফুলা, ১০\ টকা ৰূপৰ থাক। এইদৰে বুকুদেৱাকো দিলে। খৰচ-ৰূপ জীৱক ৩০\ টকা, সোণ ২ টকা; এই দৰে দিন্দুৰো। খুপাক ৰূপ ২০\ টকা, সোণ ১ টকা; এইদৰে বুকুদেৱাকো। ৰাজা দেৱাধৰ্ম্মালৈকো এইহঁতৰ হাতত পত্ৰ-সন্দেশ দিলে। ১৭২৪ শকৰ শ্ৰাবণত এই ভোটৰ কটকী দিচৈ-বাহৰৰ পৰা গ’ল। গুৱাহাটীলৈকে লগত হৰমীয়াৰ কটকী আনৈক দিলে। ৩০০ ॥

দেৱাধৰ্ম্মালৈ দিয়া সন্দেশ।—স্বৰ্গদেৱে ৰাজা দেৱাধৰ্ম্মালৈ দিয়া সন্দেশ,—পাঁচ-টকা সোণৰ বাখৰাম টেমি ১টা, চাৰি-টকা ধোঁৱাপাতৰ টেমি ১টা, তিন-টকা জাপিৰ চুলা ১টা জাপি সৈতে; ৰূপৰ আহোম জৰা এযোৰ ১০৬॥০, ৭২।০ টকাৰ তামোলৰ টেমি ১টা, ৩৪\ টকাৰ খদাবান ১টা, ২৭\ টকাৰ খুৰী-বাটি ১টা, তামৰ ৰূপখটা শৰাই ১ খন, পিতলৰ উকা বেলা ১, বাখৰপতা কটাৰী ১ খন, হাতীদাঁতৰ ডাবেৰে পিতলখটা ১৫ খন, ম’হৰ শিঙ্গৰ ডাবেৰে ৰূপখটা ১৫ খন, ম’ৰাপাখীৰ বিছনি ২ খন হাতীদাঁতৰ পেৰা ১টা পোমৰখাৰ ২ হাতীদাঁতৰ মেলা

৪ ধাৰা । কাপোৰ,—১০ সূতাৰ চিকণ পাগ ১, আঁচলে-পাৰি বদলা ছেলেং ১, লালজৰ্দৰ কুঁহিয়াৰপতীয়া চাটনৰ জেমা ১, গুণাৰ পেচেৰে কপাহী কমৰবন্ধা ১, চিকণ পাতৰ চুৰিয়া ১, সোণৰ চূলাৰে বনকৰা জাপি ১টা । আৰু এসাজত সূতাৰ হাঁচটি গুণাকটা পটদিং ১, আঁচলে-পাৰিয়ে গুণাকটা বৰকাপোৰ এযোৰ, বচোৱাল ১, গুণকটা টঙ্গালি ১, পাতৰ চুৰিয়া ১, কুঁহিয়াৰপতীয়া চাটনৰ চোলা ১, কপাহী ফুলাম গামোচা ১ । আৰু বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ বাবে দিয়া,—বাৰঅনীয়া সূতাৰ ১৬ হতীয়া পাগুৰি ১, গাঁৰিয়লী আঁচল-পাৰি গুণাকটা বৰকাপৰ ১, বচোৱাল ১, গুণাকটা টঙ্গালি ১, ফুটুকী দিয়া গামোচা ১, পাতৰ চুৰিয়া ১, বুঢ়াদাৰ চাটনৰ চোলা ১, দাঁতৰ ডাবেৰে পিতুলখটা কটাৰী তিনিখন । উকা শিঙ্গৰ ডাবেৰে চাৰিখন, কপৰ চূলা বনকৰা জৰিয়েৰে টকৌপতীয়া জাপি ১টা, দাঁতৰ মালা দুধাৰ, দাঁতৰ পোফঁথাৰ ২, দাঁতৰ পেৰা ১ । ৩০১ ॥

পানীমূৱাৰ খবৰ ।—আৰ ১৭২৪ শকৰ ফাগুন মাসত লক্ষীমপুৰীয়াৰ জাবৰে ৰীতিয়ামতে প্ৰবৰ্ত্তি মানুহ কিছু সৈতে ৩ক দ্ৰোহ চিন্তিব খুজিলে । সেই লালচৰ মানুহ,—মিৰি-সন্দিকৈৰ দোলাষৰীয়া বকুৰা ১, চাওডাঙ্গৰ খেলৰে লেফেৰাৰ ঘৰৰ চাওডাঙ্গৰ বকুৰা ১, মৰাণ বকুৰাৰ ঘৰৰ টিপমীয়া ফুকন ১, ভায়েক ওজালিগিৰা ১, জৰাধৰা খেলৰে জৰাধৰা বকুৰা বাকলি ১, চাংমাই খেলৰ চাংমাই খুটিখোৱা ১, তাৰে পুতেক ১, হৰগৌৰীৰ দেৱলীয়া ওজালিগিৰা হালোৱা ১, কলিতা হাজৰিকীয়া ১, মলখুবচাৰ লিগিৰা লুটুম ১, খামনৰ হাজৰিকীয়া ১, লেবাং হাতীমূৰীয়া ১, কটকী বৰা ১, বৰবকুৰাৰ মেলৰ লিক্চন বৰা কৃষ্ণাই ১, আৰু অন্য মানুহ পাঁচ-শমান । গজপুৰীয়াৰ খেলৰ পানীমূৱা বোলে ; সেয়ে বাতুলভাৰ হৈ ৩ৰ বাহৰত জুই লগাবলৈ আহিছিল, তাক ধৰি সুধিলত সৈ কাটিলে । আলচ কৰা লেখাও এখন সেয়ে দিলে । সেই লেখা বুজি ধৰাই ধৰাই আনি এই মানুহবোৰ কাটি শালত বৰনী দি মাৰিলে । কোনোক দোষ বুজি চক্কু নাক কাণ দণ্ড কৰি এৰিলে, সেই ৰীতিয়া মতে প্ৰবৰ্ত্তা কাটনিপাৰৰ মহন্ত ব্ৰাহ্মণ সুনন্দক গাধত তুলি মদ ঢালি খেদিলে । সেই প্ৰস্তাৱতে

৩এ বীতিয়া নপ্ৰবৰ্ত্তিবৰ নিমিত্তে সকল মহন্তৰ গাওঁপৰীয়া মেধিবোৰক অনাই স্তুধিবলৈ দুৱৰাৰ বৰবৰুৱাক আজ্ঞা কৰিলে। পাচে বৰবৰুৱা সকলো মেধিবোৰ অনাই তাহেঁতত “বীতিয়ামতে প্ৰবৰ্ত্তা মানুহ ধৰি দিবি” বুলি আজ্ঞা কলে। “যদি তহঁতৰ ভিতৰত আগলৈ বীতিয়া ওলায় ৰূপ ১০০ টকা দিবি।” মেধিবোৰেও গাত ললে। সকলো মেধিবোৰৰ নাও লেখি থলে। ৩০২ ॥

কছাৰী ৰজাৰ কটকী।—আতপাচে ডেকাফুকন ৰহাত থাকিতে ১৭২৪ বৈশাখ মাসত কছাৰী ৰাজা কৃষ্ণচন্দ্ৰনাৰাণৰ ঠাইৰ উকীল চেনাখুমডাং পত্ৰ-সন্দেশ সৈতে পালেহি। পাচে ফুকনে সেই উকীলক ৰহাৰ চৌকীতে ডাঙ্গৰ ঘৰ এটা কৰাই সেই ঘৰতে প্ৰধান ফৌজ কৰি বহি ধাৰাণে তুলি ফুকনৰ নামে দিয়া পত্ৰ শুনিলে। পাচে জেষ্ঠ মাসত ফুকনে উজাই আহি দিচৈৰ বাহৰত ৩ক সেৱা কৰিলে। ৰণত পাই অনা বস্তুবোৰ কাকতেৰে বুজাই ৩ৰ ঘৰলৈ দিলে। চেনাখুমডাং উকীলকো আনিছিল। ৰণত জিনি ধৰি আনিছিল,—বৰাগী ৰজা বুলি ১টা, কছাৰীৰ বৰফেঁটীয়া খুমডাং, তাৰ পুতেক চাৰি লক্ষৰ; এইবোৰক সৰ্ববাইবন্ধাতে থৈছিল। চেনাখুমডাং উকীলকো ৰোজ-বাজ দি সৰ্ববাইবন্ধাতে থৈছিল। ৩০৩ ॥

কছাৰী কটকী তোলা।—পাচে ১৭২৫ শকত দুৱৰা বৰবৰুৱা বহাঘৰত চৌৰাত কটকী, কাকতী, দলৈ, দেওধাই, মজিন্দাৰ বৰুৱা, তিনি কুম্পানি চিপাহী, হাতী-ঘোঁৰা প্ৰধান ফৌজ কৰি ভেঁটি কৰাই পাগ-জেমা পিন্ধি বহি সেই কছাৰী উকীল চেনাখুমডাঙক নি হাঁহচোৱা বৰাই ভেঁটালে। কটকীয়েও শৰাইত পত্ৰ থৈ মাটিত বহিল। পাচে বৰবৰুৱা দিলিহিয়ালৰ কটকী নাৰায়ণক স্তুধিব দিলে। “কটকী, চেনাখুমডাঙত সোধ, সি যেখন খাচপুৰ ছাৰি আহে তেখন ৰাজা কৃষ্ণচন্দ্ৰনাৰাণ গো-ব্ৰাহ্মণ বৰা-বৰুক খল-পৰ্বতী লোকজনক প্ৰতিপালন কৰি কুশলে আছে?” পাচে কটকী বহি গৈ এইৰূপে স্তুধিলত সি বোলে,—“আমি অহাত ৰাজা দেশ প্ৰতিপালন কৰি কুশলে আছে।” এইৰূপ জনালত বৰবৰুৱা বোলে,—“ৰাজা যে কুশলে

থাকিব আমাৰো ইচ্ছা এইহে। কিন্তু সিহঁত আহিল বা কোন মাসে ?
বহাৰ চৌকী পালে কোন মহিনা ? ইঠাই পাবৰ বা কত দিন ? অহাত
পথত বা কি ভয়-ভ্ৰান্তি পাই আহিল ?”

এইকপ শুনি সি বোলে,—“ ’২৪ শকৰ ফাগুন মাসত দেশ ছাৰি
আহিলোঁ। সেই শকৰ চৈত্ৰত বহাৰ চৌকী পালোঁহি। তাতে কিছুদিন
থাকি ডেকাফুকন সৈতে দেখা-সন্তাষা হৈ সেই লগে উজাই আহি ’২৫ শকৰ
জৈষ্ঠত ইঠাই পালোঁহি। পথতো কিছু ভয় নেপালোঁ।” এইকপ জনালত
পাচে মজিন্দাৰ বৰুৱাই পত্ৰ শুনালে। পত্ৰ শুনি বৰবৰুৱা বোলে,—“কটকী,
চেনাখুমডাঙত সোধ, ৰাজা পত্ৰত লেখি যি জনাই আহিছে তাক বুজিছোঁ,
কিন্তু ৰাজা মুখ-জেরানে কি জনাই আহিছে তাক কক। এইকপ শুনি সি
বোলে,—“ৰাজা পত্ৰত লেখি যি জনাইছে কথা সেইহে, তথাপি ৰাজা
জনোৱাত পূৰ্ব-প্ৰীতি ভাও বিস্মৰণ হোৱা নাই বুলি জনাইছে, আৰু ৰণ
জিনি ধৰি অনা বৰফেঁটীয়া খুমডাং, চাৰি লক্ষৰ এইহঁতক আমাৰ সঙ্গ
ছাৰি দিবৰ কাৰণে জনাই আহিছে।” এইকপ জনালত বৰবৰুৱা বোলে,—
“ভাল, ৰাজা যি জনাইছে তাৰ সমাচাৰ তাৰ বিদায় কালে পাব। যদি
তাৰ ভাগ্য আছে কি ৬ৰ চৰণো দেখা পায়। সম্প্ৰতি থকা বহাতে থাকক
যাই। এইবুলি ফুল-চন্দন তামোল-পাণ দিয়ালে। সেইবেলা ৰণে জিনি ধৰি
অনা বৰফেঁটীয়া খুমডাং, চাৰি লক্ষৰ এইহঁতকো দায় ধৰাই বুলিলে,—
“ৰাজা জনোৱাত পূৰ্ব-প্ৰীতিতে আছোঁ বুলি জনাইছে। এতেকে ইহঁতেনো
কাৰ অনুমতিয়েৰে ৰণ কৰে ? ভাগি গৈ সোমাই থকা মানুহ উলিয়াই
কিয় নিদিয় ? আৰু সিহঁতে কওঁক।” এইকপ সুধিলত সিহঁতে দায়
গাত ললে। তাহঁতক চেনাখুমডাং সৈতে বহাঘৰলৈ পঠালে। পাচে
বৰবৰুৱা, কটকী, কাকতী এইবোৰক চক্ৰেৰে তামোল-পাণ দিয়ালে। ৩০৪ ॥

কুছাৰী ৰজাই বৰবৰুৱালৈ দিয়া চিঠি।—সেই চেনাখুমডাঙে
অনা দুৱৰাৰ ডেকা-বৰবৰুৱাৰ নামে পত্ৰো এই :—

স্বস্তি শ্ৰীমন্নগেন্দ্ৰ-নন্দিনী-চৰণাৰবিন্দ-দন্দ-পৰিষ্যন্দ-মকৰন্দ-ধাৰ-পানা-

নন্দিতাস্তঃকৰণ-ষট্চৰণামিত্ৰ-দ্বিৰদ-গণ-বিদ্বেষণ-পঞ্চানন-ভূ-বৃন্দাৰকাশীৰ্বৰাণ-
ভিন্নাদিকেতন-শ্ৰীযুত-বৰবৰুৱা-সদুদাৰ-চৰিত্ৰেষু। ভবদ্-কাৰুণ্যং সৰ্বদৈব
চিন্ত্যং তেনাস্মৎ সাময়িকং কুশলমাস্তেতবাং।

পৰং বিশেষ, স্থিতিমান্ শ্ৰীশৰ্ণামতি যোগে আপনে যে পত্ৰ পঠায়াছিলাম
তাহা সবিশেষ জ্ঞাত হইলাম। আপনে বৰমুৰীয়া গোহাঁই ও ভগনীয়াৰ
বিষয় পত্ৰেতে লিখেন,—যখন ৩ৰ দেশ-বিভাট কালে ৩ৰ সন্ততি বুলি
পৰিচয় দিলেন, সত্যাসত্য পৰিচয় নাপাই, তথাপি জীবিিকাৰ সংযোগ
কৰিয়া ৰাখি। তদুপশ্চাৎ জয়সিংহ ৩ মণিপুৰেশ্বৰে যখন আপনাৰ
দেশে গিয়াছিলেন, উহান পুত্ৰ অনুপানন্দ যুৱৰাজেৰ সঙ্গ মিলতা
কৰিয়াছিল। সেই সম্বন্ধানুসাৰে পত্ৰ দিয়াতেই নিলেন। অকস্মাৎ
কেমতৰূপে যায়া এতদেশীয় ও পুৰণীয়া ভকত ও সামান্য লোকেৰ
সঙ্গে কুমল্লণা কৰিয়া ৩ক যুদ্ধ কৰিল। তাহা শুনি আমাদেৰ শ্ৰীফেৰ্গা-
খুংলাঙ্গকে ওহাকে পাণ্ডুৰি আনিতে পাঠাইলাম। একথা শুনি আমাৰ
শ্ৰীফেৰ্গাখুংলাঙ্গকে অমৰ্য্যাদা কৰিয়া নটুৱা লক্ষৰ প্ৰভৃতি কতকলোক
কাটিলেন এবং ৰণে ভঙ্গ দিয়া অন্তে পীড়িত হৈয়া দেশান্তৰী হৈল।
ইতি, শক ১৭২৫, মাস জৈষ্ঠ। ৩০৫॥

* * * * *

বৰবৰুৱাৰ-সমিধান।—(এইখিনিতে এটা পাত নাই। তলত
যি কথাখিনি আছে সি দুৱৰা বৰবৰুৱাই কছাৰী কটকীৰ জৰিয়তে
কৃষ্ণচন্দ্ৰ ৰজালৈ মুখেৰে দিয়া সমিধানৰ শেষ অংশ)। “.....যত চিপাহী
ফৌজ মাৰি আহিলা নিয়া অন্যথা কৰিয়া যত উন হইয়াছিল চেনাখুমডাঙ্গৰ
চিন্তেই জ্ঞাত। পৰে ৩৩ৰ কুপাত সেই ৰণকে ভঙ্গ কৰি বৰমুৰাক
খেদা দিয়া গ’ল। অ,’ ৰাজা মানুহ দিয়াই বৰমুৰাক পলুৱাই নিয়াই
দেশে ৰাখি আছে, তথাপি দেশান্তৰী হ’ল বুলি আমালৈ কপট বাক্য
লেখিয়াছে। তথাপি ইমান অন্যথা অকাৰ্য্য কৰি ব্যাজ কথা কোৱাতো

তাৰ প্ৰতিকাৰ কৰিব পৰাতো আমি পূৰ্ববধৰ্ম কবুলত থাকি কৰা নাই। সম্প্ৰতি লক্ষৰ কেইটা যি ধৰি অনা গৈছে দোষানুকূপ দণ্ড সেইহঁতকো কৰা নাই। তথাচ ৰাজা সকল কথা চিত্তে ৰাখি আমাৰ এই কটকীৰ হাতত সপুত্ৰ-বান্ধৱে বৰমুৰা, ভগনীয়া প্ৰজা, মোৰামৰীয়া, এইবোৰ লগে মানুহ দি ৰহাৰ চৌকীত উলিয়াই দিয়ে। এতেকে ধৰি অনা লক্ষবকো ছাৰি দিয়া যাব ; পূৰ্ববপ্ৰীতিও ৰক্ষা পাব। যদি এইকপ নাচৰি এনে বঞ্ছনা কথাহে কৈ থাকিব, ইহাৰ প্ৰতিকাৰ ৩৩ৰ যে কৰাব তাকে দেখিব।” এইকপ শিকাই বিদায় দিলে। ৰণ জিনি ধৰি অনা লক্ষববোৰকো ৰহাৰ চৌকীতে ৰখা দি থবলৈ এই লগে দি পঠালে। ৩০৬ ॥

দুৱৰা বৰবৰুৱাই ৰজা কৃষ্ণচন্দ্ৰলৈ দিয়া পত্ৰ।—এই লগে আমাৰ দুৱৰাৰ ডেকাজনা বৰবৰুৱাই দিয়া কছাৰী ৰজা কৃষ্ণচন্দ্ৰ নাৰাণলৈ বাঁহবৰীয়াৰ কটকী ধীৰেশ্বৰে নিয়া পত্ৰো এই :—

স্বস্তি শ্ৰীচতুৰ্মুখ-প্ৰমুখ-বৃন্দাৰক-বৃন্দ-বন্দিত-শ্ৰীমদীশ্বৰী-চৰণ-মহোৎপল-পৰাগ-ৰাগীকৃত-চিত্ত-মধুভ্ৰত-শ্ৰীশ্ৰীকৃষ্ণচন্দ্ৰনৃপেশু। স্বস্তি শ্ৰীগোপালচৰণ-নখ-পূৰ্ণ-চন্দ্ৰিকাস্বাদ-চতুৰ-চিত্ত-চকোৰ-সকল-সদৃগুণাৰ্ণব-দুৱৰা-বংশোদ্ভব-শ্ৰীশ্ৰীবৰবৰুৱাখ্য-মন্ত্ৰি-প্ৰবৰস্য পত্ৰমিদং বিৰাজতেতৰাং।

পৰং সমাচাৰ এহি,—শ্ৰীচেনাখুমডাঙ্গৰ মাৰ্ফৎ আপনাৰ পত্ৰ পাইয়া সমাচাৰ জ্ঞাত হইলাম। আৰ শ্ৰীশ্ৰী৩ৰ স্থানে পালসেৱাৰ হস্তী-ঘোঁৰা সমেত যে পত্ৰ প্ৰেৰণ কৰিতেছিল শ্ৰীশ্ৰী৩ৰ চৰণাবিন্দিত শ্ৰীচেনাখুমডাং সহিত সাক্ষাত কৰা গেল। সে সময়ে যে কথোপকথন হইয়াছিল শ্ৰীচেনাখুমডাঙ্গৰ মুখ-জাৱানে জ্ঞাত হইবেন। আৰ পত্ৰতে লেখিয়াছিল,—বৰমুৰা গোহাঁই এবং ভগনীয়াৰ বিষয় পহিলে এহি সম্বাদ পত্ৰে লেখিয়া ইঠানেৰ শ্ৰীফেদেলা কটকীক সেখানে পঠাইয়াছিলাম। সে সময়ে আপনে পত্ৰসমেত শ্ৰীফেলাই, শ্ৰীসাগৰফা, শ্ৰীফেদেলা কটকীৰ সঙ্গ পঠোৱা পত্ৰও মুখ-জেরানীয়েও এমত বলিয়াছিল,—“যখন ৩ৰ

দেশ-বিভাট ছিল, তখন বৰমুৰা গোহাঁই ইখানে আসিছিল, সত্যাসত্য পৰিচয় নাপাই জীৱিকা সংযোগ কৰি ৰাখিয়াছিল। ইতিমধ্যে শ্ৰীমণিপুৰী ৰাজাৰ পুত্ৰ অনুপানন্দে মিত্ৰতা সম্বন্ধানুসাৰে লেখা দিয়া মণিপুৰে নিলেক। যদিস্যোং পুনৰ খাচপুৰে আসে তবে ধৰিয়া দিয়া যাব।” এইৰূপ পত্ৰে ও মুখ-জাৱাৰো কহিয়াছিল। সম্প্ৰতি সেকপ বাক্য ছাৰা হৈয়া পত্ৰে লেখিয়াছেন,—“বৰমুৰা গোহাঁই মণিপুৰ হৈতে আসিয়া এতদেশীয় পুৰণীয়া ভকত সামান্য লোকেৰ সঙ্গ কুমল্লণা কৰিয়া ওকে যুদ্ধ কৰিল।” তা শুনি আমাদেৰ শ্ৰীফেৰ্গাখুমডাঙ্গকে উহাকে পাকুৰি আনাইতে পাঠাইলাম। একথা শুনি ফেৰ্গাখুমডাঙ্গকে অমৰ্য্যদা কৰি নটুৱা লক্ষৰ প্ৰভৃতি কতটি লোক কাটিলেন; এবং ৰণে ভঙ্গ দিয়া অগ্নে পীড়িত হৈয়া দেশান্তৰী হৈল।” এইৰূপ আত্মদোষ গুণ কৰিয়া যে লিখিয়াছেন অনুপযুক্ত। নটুৱা লক্ষৰ আদি যেমত কাটিয়াছে এবং বৰমুৰা পুত্ৰসমেত ৰণে ভঙ্গ দিয়া পলাই গৈই আছিল, তাহা সমস্ত জানিয়াছি। সম্প্ৰতি আপনে পূৰ্ববাক্য বিস্মৰণ হৈয়া, পিতা-পুত্ৰ সম্বন্ধ, ওত ধৰ্ম্ম-কবুল বিচ্ছেদ কৰিয়া দাসীসুত বৰমুৰাকে, মোৰামৰীয়া, ভগনীয়া প্ৰজা এবং কছাৰী সকলকে সন্মিলিত কৰাইয়া আমাদেৰ ফৌজ সহিত যুদ্ধ কৰাইয়া ওৰ যত অন্যথা কাৰ্য্য কৰিয়াছেন, পত্ৰে লেখিতে পাৰি না। তথাচ পূৰ্ববধৰ্ম্ম-কবুল পিতা-পুত্ৰ সম্বন্ধেত থাকিয়া আমৰা তাহাৰ প্ৰতিকাৰ কৰিবাৰ মনস্থ নাই। অতএব পূৰ্ববপ্ৰীতি-ধৰ্ম্ম-কবুল ৰক্ষা কৰিবাৰ যদি আপনাৰ মনযোগ আছে, যেকপ পুত্ৰ-ভাৰ্য্যা সহিত বৰমুৰা এবং ভগনীয়া প্ৰজা ও মোৰামৰীয়া এসকল শীঘ্ৰে পাৱা যাই তাহা কৰিবেন। যদিস্যোং একপ বাক্যতে মনযোগ না কৰেন ওও এ যি কৰাৰে তাহা আৱশ্য হৈবেক, নিশ্চয় বুজিবেক। “আৰ কলিকতাৰ শ্ৰীযুত বৰচাহাবৰ পৰামৰ্শ কৰিলাই ভালমতে তদন্ত কৰি বুজিবেক। দৈবচক্ৰ বলৱন্ত বটে, ইহাতে কেও বাৰণা কৰিতে নাপাৰে। একপ যে বলিয়াছেন শৰীৰী মাত্ৰকে দৈবাধীন। দৈবে যাহাকে যেহি কৰাৰে সেহিসে হয়; ইহাতে মনুষ্যেৰ কৰ্ত্তব্যতা নাই। তথাচ ধৰ্ম্ম প্ৰবৰ্ত্তাজনক কদাচ ও ধৰ্ম্ম ছাৰে না। আৰ এই দোষ গ্ৰহণ

কৰ, তৰে পূৰ্ব ৩৩এ ধৰ্ম্মক্ষেত্ৰেতে পিতা-পুত্ৰ সম্বন্ধ নিৰ্বন্ধ ৰক্ষা হৈল না। অতএব ৩ আমাদেৱ পিতৃ হৈল। “পিতৃতে পুত্ৰৰ যদি অপৰাধ হয় তথাপি পিতৃয়ে অপৰাধ ক্ষমা কৰিতে উপযুক্ত।” একপ যে লেখিয়াছেন, আত্মা সেকপ দোষ গ্ৰহণ কৰি নাই। যদিহে গ্ৰহণীয় কৰিত সেইক্ষণে তাহাৰ প্ৰতিকাৰ ৩৩ৰ কৃপাত যে হবে তাহা হৈত। অতএব পূৰ্ব ৩ৰ ধৰ্ম্ম-কবুল পিতা-পুত্ৰ সম্বন্ধেতে থাকিয়া আত্মা ৩ৰ ধৰ্ম্ম-ছাৰা কাম কৰি নাই। আপনেও ৩ৰ ধৰ্ম্ম-ছাৰা হৈলে ৩ ধৰ্ম্মে ৰক্ষা কৰিবে না। অতএব যেকপ পূৰ্বপ্ৰীতি ৰক্ষা পায় আপনে তাহা কৰণেসে উচিত। ইতি, সন ১৭২৬, তাৰিখ ১৪ চৈত্ৰ। ৩০৭॥

কছাৰী ৰজাৰ ওচৰলৈ যোৱা কটকীক দিয়া সন্দেশ।—

সন্দেশ,—পাতৰ ধুতি ২ যোৰ, সোণখটা কটাৰী ২ খন, ৰূপখটা ২ খন। এইহঁতৰ হাতে শ্ৰীকুঁৱৈগঞা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া দিয়া পত্ৰো এইহে। সন্দেশ,—চিকণ কপাহীৰ পাগ এটা, আঁচল-পাৰিয়েৰে গুণাকটা গাঁৰি-ফুলাম-যুৰীয়া কাপৰ ১ যোৰ, মলমলৰ জেমা ১টা, গুণাৰ গছদিয়া কমৰবন্ধা ১, পাতৰ ধুতি ১ খন। এইহঁতক দিয়া বাঁটা-খৰছ,—চেনা-খুমডাঙ্গক সোণ ১ টকা, ৰূপ ৩২ টকা। দুই মজলীয়া কটকীক ৰূপ ৩২ টকা, চৰকাৰ, ঘোঁৰাচোৱা, হাতী-মাউত, পত্ৰ-ভাৰী, এই চাৰিত ১০ টকীয়া দৰে ৪০ টকা; আৰু লগৰ মানুহ ১৩ টাত ৪ টকীয়া দৰে ৫২ টকা। আমাৰ বৰকটকী ধীৰেশ্বৰক সোণ ১ টকা, ৰূপ ২৮ টকা; দুই মজলীয়া কটকীক ১২ টকীয়া দৰে ২৪ টকা; হাঁহচোৱা বৰাৰ ১৬ টকা, ৪ টেকেলাত ৪ টকীয়া দৰে ১৬ টকা, চকীয়ালৰ বৰা ১ টাক ৬ টকা, বৰটেকেলাত ৭ টকা। বাঁটা,—চেনাখুমৰ ২ টকা সোণৰ কৰমফুলা ১ যোৰ, সোণখটা ১২ টকা ৰূপৰ খাক ১ যোৰ, গুণাপৰা যুৰীয়া কাপৰ ১, চিকণ কপাহীৰ পাগ ১, চিৰপটুকা ১, আতলচৰ জেমা ১, কমৰবন্ধা ১; দুই মজলীয়া কটকীৰ ২ টকা সোণৰ অস্তি ২ যোৰ, বৰপাগ ২টা, কলীয়া বৰকাপৰ ২ খন, মৰঙ্গিয়াল তাৰৰ জেমা ২ট। চৰকাৰ,

হাতী-মাউত, ঘোঁৰাচোৱা, পত্ৰ-ভাৰী এই চাৰিক ৫০ তিনি মহা টং সোণৰ
অস্তি ৪ যোৰ, পাণ্ডুৰি ৪ গছ, টেংছোল ৪ খন, জেমা ৪টা, টঙ্গালি ৪ গছ;
ভাৰী ১৩ টাত পাণ্ডুৰি ১৩ গছ, ছেলেং ১৩ খন; টেকেলাবৰা হাঁহচোৱাক
সোণৰ কেৰু ১ যোৰ, পাগ ১টা, জেমা ১, পাটুকা ১, ফলীয়া বৰকাপৰ
১ খন; টেকেলা ৪টাৰ পাণ্ডুৰি ৪ গছ, ছেলেং ৪ খন; চকীয়াল বৰা ১টাৰ
ফলীয়া বৰকাপৰ ১ খন, পাণ্ডুৰি ১ গছ, ফোঁটা ১ খন; আমাৰ বৰ-
কটকী ধীৰেশ্বৰক ১০ টং সোণৰ কৰমফুলা ১ যোৰ, ১২ টং ৰূপৰ খাৰু
১ যোৰ, গুণাপৰা জুয়ায় কাপৰ ১ খন, বোলোৱা পাগ ১টা, ঢেকেৰী
দৰাৰ জেমা ১টা, কপাহীৰ পাটুকা ১ গছ। মজলীয়া কটকী দুটাৰ বোলোৱা
হালধীয়া খনীয়া কাপোৰ ২ খন, বোলোৱা পাণ্ডুৰি ২ গছ, ভুনি ২ খন;
বৰ টেকেলাক ৫০ সোণৰ অস্তি ১ যোৰ, ফলীয়া বৰকাপৰ ১ খন,
ফোঁটা ১ খন, বোলোৱা পাণ্ডুৰি ১ গছ। ৩০৮ ॥

কনকসিংহৰ দণ্ড।—এই সময়তে কণকচিং বঙ্গালক দুৱৰা বৰ-
বৰুৱা সভাতে স্থিতি পূৰ্বেৰ দুন্দী হৈ গাওঁ ভঙ্গা পালে। সিও দায়
গাত ললে। পাচে সেই কনকচিঙ্গক বৰহিলৈৰ গুলী দি মৰালে।
তাৰ লগৰ দুই বঙ্গালক কাকত কৰি আমগুৰি-খাটত দিলে। ৩০৯ ॥

আউনীআটীত কমলেশ্বৰ সিংহ।—আতপাচে ১৭২৬ শকৰ
চৈত্ৰ মাসৰ ১৬ দিন যাওঁতে বৃহস্পতিবাৰে ৩৩ আউনীআটীলৈ গোবিন্দ
ঠাকুৰ সেৱা কৰিবলৈ গৈছিল। সেইবেলা ৩ৰ লগত কুঁৱৈগঞা মহা-
মন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া, বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া, দুৱৰা বৰবৰুৱা, আনো
ফুকন ৰাজখোৱা গৈছিল। সেইবেলা বৰগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া চকুৱে নেদেখা
গা অভাৱত যাব নোৱাৰিলে। সেইবেলা গোঁসাঁয়ে ৩ক দিলে তাম-পিতল
২ সাজ, শৰাইৰে সজাই কাঁপৰ ৩ সাজ, ৰূপ ১২ টকা, সোণ ২ টকা।
এই দ্ৰব্য ওভোতাই গোঁসাঁইক দিলে। ৩এ দিলে সোণ ২ টকা, ৰূপ
৩০ টকা; বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া ৰূপ ১২ টকা; বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া ৰূপ
১০ টকা; বৰবৰুৱা ৰূপ ৮ টকা; এইৰূপে তাৰতম্যৰূপে দিলে। গোঁসাঁয়ে
সকল লোকক জলপান কৰালে। ৩ৰ সাজৰ দ্ৰব্য দিছিল। ৩১০ ॥

বৰবৰুৱাৰ ৩৪ৰ অভ্যর্থনা।—পাচে আহি গধূলি বাহৰ সোমালহি।
আতপাচে সেই চৈত্ৰৰ ২৪ দিন যাওঁতে ৩৩ দক্ষিণপাটলৈ গৈছিল।
সেইদিনা দুৱৰা বৰবৰুৱা তিলক নামে হাতী এটি সন্মুখিত কৰি দাঁৰিকা
দুৱাৰৰ মুখতে ৩ক তুলিলে। হাতীৰ অলঙ্কাৰৰ লেখা,—দাঁতত সোণৰ
মলমা কৰা ৰূপৰ খাৰুৱা ৬ যোৰ, বানতৰ মুখচানি তাতে ৰূপৰ দাঁও
৮৯ খান, দাপোন ৬৬ খান, ৰূপৰ নাললগা শ্বেত চামৰ ৩ টা, ৰূপৰ
চইজৰী ১ গছ, ৰূপৰ ৰিকাপী ১ যোৰ, ৰূপৰে ৪ ঠাইত বন্ধা বানত
সিয়া অঁকুশ ১ গছ, কাঁহৰ নূপুৰ ১ যোৰ, চালঘুণ্ডৰা দুটা, যোৰ তলচা,
আৰে কিংখাপৰ ভোগেৰে কেপকৰা ১ খন। সেইদিনা ৩৭ বৰবৰুৱাক
যোগ্যানুৰূপে বঁটা দিলে। ৩১১ ॥

দক্ষিণপাটত স্বৰ্গদেৱ।—পাচে ৩৭ দিহিং পাৰ হৈ যাদৱৰায়
গোসাঁই সেৱা কৰিলে। সেইবেলা গোসাঁয়ে দিলে ৩ক তাম-পিতল
২ সাজ, শৰাইৰে সজাই কাপৰ ৩ সাজ, ৰূপ ১২ টকা, সোণ ২ টকা।
৩৭ এই দ্ৰব্যবোৰ ওভোতাই গোসাঁইক দিলে সোণ ২ টকা, ৰূপ
৬০ টকা; বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া ৰূপ ১২ টকা; বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া
১০ টকা; বৰবৰুৱা ৮ টকা; এইদৰে তাৰতম্যৰূপে সকলোও দিলে।
পাচে আহি ৩৩ খাজিখোৱা সোমাল। সাজৰ দ্ৰব্য সকলো গোসাঁয়ে
দিছিল। আৰু ৩ৰ লগত যোৱা সকলো লোকবোৰক প্ৰধানৰূপে জলপান
কৰালে। আউনীআটীতকৈ দক্ষিণপাটত খুৱান-ধুৱান, ৰং-ঢং সকলো
কিছু বাঢ়িল। পাচে ৩৩ আহি গধূলি বাহৰ সোমালহি। ৩১২ ॥

ডেকাফুকনৰ মৰাণ বিজয়।—সেই ২৬ শকৰ মাঘত উজনিৰ
মোৱামৰীয়া ৰণলৈ বুঢ়াগোহাঁই-ফৈদীয়া ডেকাফুকনক পঠালে। সেই
লগে ভিতৰাল ফুকন, কাপ্তান গোহাঁই, বচা-ৰাজখোৱা, মেচাঘৰীয়া ভিতৰ
হাউসাগৰ বৰা, চিপাহী ৫ কুম্পানি, মানুহ তিনিও দৈয়ঙ্গীয়া, তিনিও
অভয়পুৰীয়া, দুইয়ে ফুকনৰ গা-দাগী 'চুটিয়া-কাঁড়ী ১ হাজাৰ, কমলাবৰীয়া
১ হাজাৰ, মৰাণ কাঁড়ী এক হাজাৰ, চেকেৰাতলীয়া ১ হাং, ভিতৰাল
ঘৰবন্দী ১ হাং, খাৰঘৰীয়া ১ হাং। পাচে ফুকনে ৩ক সেৱা কৰি গৈ

ডিব্ৰু পাৰ হৈ ভূটীয়াটিঙ্গত মৰাণক খেদি ধৰিলে । পাচে মৰাণ ভাগি গৈ হোলোঙ্গাগুৰিত সোমাল । এনেতে প্ৰধান বৰ্ষা হ'ল । খাবৰ আটকত জ্বৰ-গ্ৰহণীএ ধৰি মৰিল মানুহ ১০০০টা । পাচে খাবলৈ নাপাই আহি মৰাণো বৰিলহি । সেই মৰাণবোৰ ডিব্ৰু পাৰ কৈ আহি ঘিলামৰাত পাতি চিপাহী ১ কুম্পানি বখীয়া দি থৈ ফুকনে ১৭২৭ শকৰ ভাদ্ৰত ৩ক সেৱা কৰিলেহি । পাই অনা বস্তুবোৰ কাকতেৰে বুজাই ৩ৰ ঘৰলৈ দিলে । ৩১৩ ॥

জয়ন্তালৈ যোৱা কটকীৰ ওভোতনি ।—সেই ১৭২৭ শকৰ আশ্বিন মাসত ২৯ দিন যাওঁতে জয়ন্তাৰ পৰা আমাৰ বাঁহবৰীয়া কটকী জয়দেউ, জয় বৰা পালেহি । সেইলগে জয়ন্তাৰ কটকী ৰামচন্দ্ৰ, চৰকাৰ, হৰি, এইহঁতক লৈ আহিল । এই কটকী ৰামচন্দ্ৰক ৰোজবাজ দি সৰ্ব্বাইবন্ধাত থৈছিল । সেই জয়দেউ কটকীক জয়ন্তা ৰজাই দিয়া বঁটা,—সোণৰ খাৰু, ২ ডল কৰ্ণফুলা ; মজলীয়া কটকী ২ টাক ৰূপৰ খাৰু, সোণৰ কুৰল ; বৰা জয়ক সোণৰ কেক, ৰূপৰ খাৰু ; কটকীক জেমা, পাগ, যুৰীয়া কাপৰ, কমৰবন্ধা ; মজলীয়া কটকীক ভুনি, ছেলেং, পাগুৰি ; বৰাক জেমা, পাগ, খনীয়া কাপৰ । এইৰূপে বৰটেকেলা, চকীয়াল বৰা, টেকেলা, এইবোৰক তাৰতম্যৰূপে দিলে । খৰচ,—সোণ ১ টকা, ৰূপ ৪০ টকা ; মজলীয়া কটকী ২ টাক ৰূপ ৪০ টকা ; বৰাক ৰূপ ৩০ টকা । এই দৰে তাৰতম্যৰূপে বৰটেকেলা, চকীয়াল বৰা, টেকেলা ইহঁতকো দিলে । ৩১৪ ॥

চন্দ্ৰ-চিলিমি ঘোঁৰাৰে ৩৪ক অভ্যর্থনা ।—সেই '২৭ শকৰ আশ্বিন মাসৰ ২২ দিন যাওঁতে সোমবাৰে বিজয় দশমীত দুৱৰা বৰবৰুৱা চন্দ্ৰ-চিলিমি ঘোঁৰা এটি সন্মণ্ডিত কৰি দোলাঘৰীয়া চোঁৱাৰ মূৰতে ৩ক তুলিলে । সেই ঘোঁৰাতে উঠি ৩ও যাত্ৰা কৰি বৰচোঁৱালৈকে আহিল । ৩১৫ ॥

দৰঙ্গী ৰজাৰ দণ্ড ।—সেই '২৭ শকৰ কাৰ্ত্তিক মাসৰ ২ দিন যাওঁতে বৃহস্পতিবাৰে বিয়লী-মেলত ৩ৰ আজ্ঞাৰে মজিন্দাৰ বৰুৱা আহি দুৱৰা বৰবৰুৱাত কলে,—“৩এ দৰঙ্গী বৰৰজা কৃষ্ণনাৰাণ, সৰুৰজা হইনাৰাণ,

এই দুই ৰাজাক ৩এ দায় ধৰি ভাঙ্গিছে; দোলা-হাৰোৱানো কাটি আনি হাতীশালত থব দিছে।” পাচে বৰবৰুৱা বিদ্যামানে বাঁহবৰীয়াৰ কটকী ৰামদেউক এইৰূপে শিকাই পাতিলে। কটকীৰ লগত কুকুৰাচোৱা-বৰা মিঠা, টেকেলা বৰা হৰিপদ এই দুইকো দিলে। পাচে কটকী গৈ কলীয়নী ভগাৰ মুখতে বহাঘৰত দুয়ো ৰজাক একেঠাই কৰি এইৰূপ দায় ধৰি কঠত বহুৱাই ভাঙ্গিলে,—“৩ৰ আজ্ঞা দেৱতা ঈশ্বৰে দৰঙ্গীৰ দুয়ো ৰজাত এইৰূপে দায় ধৰি কব দিছে,—‘অ’, যি কালত দৰঙ্গীৰ ৰাজা বলীনাৰাণ আহি ৩ত শৰণাপন্ন হ’ল, ৩এ সেই বলীনাৰাণক দৰং দেশত ৰাজা পাতি থলে। পুত্ৰ-পৌত্ৰাদি ক্ৰমে আজিলৈকে ৰাজা হৈ আছে। আমাৰ দেশ-বিভাটত আপো দেশ গুৱাহাটীলৈ গৈ আপোন সম্বন্ধে নিচাওদেউ থকাত ৰাজা হংসনাৰাণে দ্ৰোহ আচৰিব খুজিলে। ৩এ ক্ষমা দি পুতেককে ৰাজা পাতিলে। পুতেকেও বৰাগীৰ লগ লৈ অনিবন্ধে ফুৰিছিল। কছাৰী ৰণলৈ যি অনোৱা হ’ল তাতে ৰণ নকৰি বৰমুৰাৰে মিলভাৱ হৈ দেশলৈ গুচি গ’ল।’ এতেকে ৩এ দুয়ো ৰাজাক ভাঙ্গিছে।” এই বুলি ভাঙ্গি ওলগনি ললে ৰূপ ১২০ টকা। পাচে কুকুৰাচোৱা বৰা, টেকেলা বৰাই দোলা-আৰোৱান, ৰাজ-অলঙ্কাৰ, মানুহ, এইবোৰ আনি নতুৱাৰৰ মুখত হাতীশালত থলে। তাতপাচে সেই কাৰ্ত্তিক মাসৰ ৫ দিন বাওঁতে ৰবিবাৰে বিয়লী-মেলত ৩ৰ আজ্ঞায়ে মজিন্দাৰ বৰুৱা, তামুলী-ফুকন, খাৰঘৰীয়া ফুকন, নাওশলীয়া ফুকন, এইবোৰ আহি কটকী পঠাই দৰঙ্গীৰ কোঁৱৰ সমুদ্ৰনাৰাণক সৰ্ববাইবন্ধাৰ পৰা আনি বৰচোৰাৰ আগটুপে কিছু পছিম ফালে দুয়োভাগে সেই সমুদ্ৰ-নাৰাণক ৰজা পাতিলে। ৩১৬॥

দৰঙ্গী ৰজাক দিয়া উপদেশ।—পাচে ৰাজা হৈ কাপৰ এখনত বহিল। মজিন্দাৰ ফুকনবোৰো নিবন্ধে বহি মজিন্দাৰে ৰাজাত এইৰূপে কলে,—“৩এ ৰাজাত কব দিছে, বোলে,—‘ৰাজাৰ মণ্ডি আধুনিক কোনো আপাহ পাই এই ধূলা-মৰ্যাদা দিয়া হৈছে এনে নহয়। আপোন সম্বন্ধে পুখাও ৰাজাবোৰৰ দিনত ৰাজাৰ পূৰ্বীয় ৰাজাবোৰে অত্যাশ্ৰুৰূপে ভাবি

সেৱা কৰি গৈছে। সেই শুদ্ধ-সেৱকৰ সম্ভাৱন জানি এইকপ মৰ্যাদা দিয়া হৈছে। আকৈ ৰাজা শুদ্ধভাৱে আচৰিলে পুত্ৰ-পৌত্ৰাদিক্ৰমে বৃদ্ধি পাব। অৱহেলা ভাৱ হলে যিকপ অৱস্থা হয়, তাক ৰজা দেখিছে, শুনিবও পায়। আৰু যি দেশত ৰজা পতা হৈছে, সেই দেশৰ মোৰ বন্দী-বেটা লোকসকলৰ খোৱা-লোৱাত মতি নিদি দুখ-সুখ বিচাৰিব। আৰু দেশ-বিভ্ৰাটত ভাগি কোনো মানুহ স্থানান্তৰ হৈছে, ভোটেও সীমা ভাঙ্গি কিছু দেশ লৈছে বুলি শুনিলে, এতেকে ৰাজা গৈ দেশ পাই সেই সেইবোৰ পূৰ্বৰ নিবন্ধে পাতিব। যদি কোনোখন নোৱাৰে বৰফুকন, বৰবৰুৱাৰ দ্বাৰাই জনাই কৰিব।” ৩১৭ ॥

দৰ্শনী ৰজাৰ উত্তৰ।—এইকপ শূনি ৰজাই বোলে,—“৩এ যিকপ শিকাই ধূলা দিছে আৰু শুদ্ধৰূপে আচৰিব পাৰিলে আমাৰ কোনো-খান নহব? তথাপি আমি জড়, ৩ও বায়ু, যিকপ চলায় সেইকপ প্ৰবৰ্ত্তিব লাগে। তথাপি অনেক অপৰাধ ক্ষমা কৰি শিকাই-বুজাই ললেহে কোনো কাৰ্য্যত পাব।” এইকপ নিবেদন কৰি গৈ বচা-ৰাজখোৱা বহা খুটাৰ ওপৰখনিত কেপকৰা-তলচাত বহিল। সেইবেলা কটকীকে আদি কৰি সকললৈ বৰবৰুৱাৰ হাতত বাঁটি দিবলৈ দিলে ৰূপ ৩০০ টকা। পাচে ৰাজা বহাঘৰলৈ গ’ল, শালৰ ঘোঁৰাৰে নি থলে। ৩১৮ ॥

বুঢ়াগোহাঁয়ে মুনকাঙ্গৰ কটকী তোলা।—আতপাচে ’২৭ শকৰ কাৰ্ত্তিক মাসৰ ১৪ দিন যাওঁতে মঙ্গলবাৰে ৰঙ্গঘৰৰ কোষত ডাঙ্গৰ চৈ-ঘৰ এটা কৰাই সেই ঘৰতে ভেঁটি বান্ধি, পাৰ্চী, তাৰ ওপৰত বানত, তাৰ ওপৰত নৰাপীৰা, তাৰ ওপৰত কেপকৰা-তলচা-গাঁক, খুটাত হালধীয়া বালি-চৰী, ওপৰত দুখলপীয়া শ্বেত-চন্দ্রতাপ। পাগ-জেমা পিন্ধি গধূলিবেলা বহিল। কটকী, কাকতী, দলৈ, দেওধাই, বাইলুং, চমুৱা, বৰুৱা, ফুকন, বৰা-বৰুৱা, কাঁড়ী, বাকৰতী, পাঁচ কুম্পানি চিপাহী, হাতী-ঘোঁৰা, বৰহিলৈ, এইবোৰো নিবন্ধে বহিল।

এনেতে আহোম কটকীয়ে আনি মুনকাঙ্গৰ নাতি-ৰাজা কুঁৱৰীয়ে পঠোৱা কটকী হিংমুঙক, হিংলিপমুংহ, হিংহ, এই তিনিওক পত্ৰ-সন্দেশ সৈতে

ভেঁটালে। পাচে সিহঁতে ডিঙ্গিৰ পৰা পত্ৰ নমাই শৰাইত থৈ টুপতে পাতত বহিল। পাচে কুঁৱৈগঞা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া আহোম কটকীক চোঁখামে সূধিব দিলে। কটকীয়ে বহি গৈ সূধিলে। শ্ৰীমহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া হিংমুঙক, হিংলিপমুংহ, হিংহ, তহঁতত সূধিব দিছে, বোলে,—“সিহঁত যেখন আহে মুনকাঙ্গৰ নাতি ৰাজা-কুঁৱৰী পাত্ৰমন্ত্ৰী-সমন্বিতে দেশৰাজ্য প্ৰতিপালন কৰি কুশলে আছে?” এইকপ শুনি সিটো বোলে,—“কুশলে আছে, পৰে কোনখান হৈছে তাক নেজানি।” এইকপে জনালত ডাঙ্গৰীয়া বোলে,—“ৰাজা যে কুশলে থাকিব আমাৰো ইচ্ছা এইহে। কিন্তু সিহঁত আহিল বা কোন মাসে? শদিয়া পালেহি কোন মাসে? ইঠাই পাবৰ বা হ’ল কত দিন? পথে ঘাটে বা কি ভয়-ভ্ৰান্তি পাই আহিল?” এইকপ শুনি সিহঁতে বোলে,—“আমি ’২৬ শকৰ ফাগুন মাসত আহিলোঁ, ’২৭ শকৰ বৈশাখ মাসত শদিয়া পালোঁ। তাৰে পৰা ইঠাই আহোম কটকীৰ লগে আহি আঘাৰ মাসত ইঠাই পালোঁহি। ৩ৰ কুপাত পথত কিছু ভয় নেপালোঁ।” ৩১৯ ॥

মুনকাঙ্গৰ বাতৰি।—পাচে চিৰিং-ফুকনে পত্ৰ মাতিলে। পত্ৰ শুনি ডাঙ্গৰীয়া বোলে,—“ৰাজা পত্ৰত লেখি যি জনাইছে তাক বুজিছোঁ, মুখ-জেরানে কি কৈছে তাক কক।” এইকপ শুনি সিহঁতে বোলে,—“ৰাজা পত্ৰত যি লেখিছে কথা সেইহে। তথাপি জনাইছে বোলে,—আমাক মানতৰা ৰাজা ৰণে জিনি ধৰি আনি মানতৰা দেশত ৰখা দি থৈছে। শুনাত ৰাজাও ভাগি গৈ খেহৰাজ্যত আছে বুলি শুনিছোঁ। শুনাত মুংলুঙ্গিয়াৰ দেশত প্ৰধান মন্ত্ৰী এজনাই বহু বঙ্গাল চিপাহী আনি দেশ-ৰাজ্য প্ৰধানকৰ্ণে প্ৰবৰ্ত্তাই আছে। এতেকে পূৰ্ব সমন্ধত থাকি যদি পাৰে কিছু বগুৱা মানুহ দি সেই মুনকাঙ্গ দেশখনিক লৈ দিয়ক।” এইকপ জনালত বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া বোলে,—“ভাল, ৰাজা যি জনাইছে, তাৰ সমাচাৰ ইহঁতৰ বিদায় কালে পাব। যদি ভাগ্য আছে কি ৩কো সেৱা কৰিবলৈ পায়। সম্প্ৰতি থকা বহাতে থাওঁক গৈ। এই বুলি ফুল-চন্দন দি বিদায় দিলে। ডাঙ্গৰীয়াও কোঁঠলৈ আহিল।

আতপাচে সেই কাৰ্ত্তিক মাসৰ ২৬ দিন যাওঁতে সেই মুন্কাঙ্গৰ কটকীক বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া বহাঘৰৰ চৌৰাতে এই ধাৰণে তুলিলে। সেই কটকীক ডাঙ্গৰীয়া দিলে,—চাউল ২ ভাৰ, কুকুৰা ৪টা, গাহৰি ১টা, লোণ-তেল কিছু। আতপাচে সেই মুন্কাঙ্গৰ কটকীক মাছৰীয়াৰ বৰগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া বহাঘৰ ভিতৰ চৌৰাতে এই ধাৰণে তুলিলে। সিহঁতক দিলে,—চাউল ২ ভাৰ, কুকুৰা ৪টা, গাহৰি ১টা, লোণ-তেল কিছু। সেইবেলা বৰগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া চকুৰে নেদেখে, এতেকেহে ভিতৰ চৌৰাত তুলিলে। ৩২০ ॥

মাজিও আইদেউৰ বিয়া।—আতপাচে এই শকৰ আঘোণ মাসৰ ১৯ দিন যাওঁতে মঙ্গলবাৰে ৩ৰ ভনী আইদেউক কুঁঞগঞা বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ মাজিও পুতেকলৈ চকলং মতে বিবাহ দিলে। সেই বিবাহত ন-দিন পানী তুলিছিল। সকল সত্ৰ-চহৰীয়া গায়ন-বায়ন আনিছিল। ছোৱালী উলিয়াই দিবৰ দিনা ডাঙ্গৰীয়াবোৰ চৌৰাত বহিছিলহি; বৰবৰুৱা ফুকনবোৰো বহিছিল। সেই বিবাহত বুঢ়াগোহাঁই-ডাঙ্গৰীয়া চমুৱা, বৰুৱা, ফুকন, কোনো কটকী, কাকতী, বিলতীয়া, এই-বোৰক বঁটা দিলে। ৩২১ ॥

স্বৰ্গদেৱৰ ম'হ চিকাৰ।—আতপাচে সেই শকৰ পৌষ মাসৰ ৪ দিন যাওঁতে ৩৩ দিলশিৰিৰ মুখত ম'হ মাৰিবলৈ গৈছিল। সেইদিনা ম'হ এটা হাতীয়ে দলি মাৰি গড়ৰ বাজ কৰিলে। সেই ম'হে মানুহ তিনিটা মাৰি গুচি গ'ল। ম'হ মৰাই ৩৩ গধূলি বাহৰলৈ আহিল। ৩২২ ॥

স্বৰ্গদেৱে মুন্কাঙ্গৰ কটকী তোলা।—আতপাতে সেই পৌষ-মাসৰ ১৪ দিন যাওঁতে শুক্ৰবাৰে গধূলি বেলা বংঘৰত ৩এ সেই মুন্কাঙ্গীয়াৰ কটকীক তুলিলে। বংঘৰৰ ওচৰত দুখন চালি কৰিছিল। তাকো কাপৰেৰে চাইছিল। এখন চাঙ্গত ডাঙ্গৰীয়া দুজনা বহিছিল। এখনত বৰবৰুৱা ফুকনবোৰ, ৰাজখোৱা, কটকী, কাকতী, দলৈ, দেওধাই, বাইলুং, এই সকল বহিছিল। খলাতে চালি এখনত মুন্কাঙ্গীয়া কটকী বহিবলৈ দিছিল। পাচে চিৰিং-ফুকনে ভেঁটালে। পত্ৰ খবলৈ ৰূপৰ শৰাই

দিলে । টেমাত ভৰি ডিঙ্গিত বান্ধি পত্ৰ আনিছিল । শৰাইত থৈ সাত-সেৱা কৰি সেই চালিতে বহিল । পাচে ৩এ চিৰিং-ফুকনক চৌখামে স্নানলৈ আজ্ঞা কৰিলে । পাচে ফুকনে সিহঁতৰ বাজাৰ কুশল স্নান জনালে । চিৰিং-ফুকনে পত্ৰ মাতি ৩ত শুনালে । পত্ৰ শুনি ৩এ বোলে,—“তাহেঁতত ক, ৰাজা যি জনাই আহিছে আৰু সমাচাৰ বিদায় কালে পাব । সম্প্ৰতি থকা বহাতে থাকক ।” এই বুলি ফুল-চন্দন দিলে । সিহঁতেও বহি বহি বহালৈ গ’ল । ৩ও বাহৰলৈ আহিল । সেই কটকী তোলাত ৰংঘৰটো কাপৰে চাইছিল । দাঁতিত ৰূপৰ বৰৈ আৰিছিল । চাংখনত বানত পাৰিছিল । সেই ঘৰতে ৩ও চাঙ্গতে চন্দোৱাৰ তৰি পাগ-জেমা পিন্ধি বহিল । আনেও পাগ-জেমা পিন্ধিছিল । প্ৰধান ফৌজ কৰিছিল । ৩২৩ ॥

বাজী-তাম্‌চা ।—সেইবেলা মুন্‌কঙ্গীয়া কটকীক দেখাই অনেক বাজী কৰাইছিল । বাজীও এই,—ম’তা লগাইছিল, চক্ৰবাণ মাৰিছিল । চেঙ্গা-হিলৈ মাৰিছিল । আতচবাজী কৰিছিল । মেৰছাগ ওলাই খুন্দা মাৰিছিল । অপৰাজিতাও ওলাইছিল । বাঘ এটাও হাতীয়েৰে মৰাইছিল । হাতীয়ে পুৰ দিওঁতে বাঘ হাতী দুয়ো বাজলৈ জাল ফালি ওলাল । ওলাই বাঘে চিপাহী এটা কামুৰিলে । পাচে সকল চিপাহীয়ে চাপি চঙ্গিনে-তৰোৱালে খুঁচি-কাটি সেই বাঘ মাৰিলে । সেই বাঘৰ ডাটি পুৰিবলৈ জোঁৰ আনোঁতে হামখুৰি খাই পৰিয়েই দৈয়ঙ্গীয়াৰ নেওগ এটা মৰিল । ৩২৪ ॥

মুন্‌কাজৰ সন্দেশ ।—সেই মুন্‌কাজৰ কটকীয়ে ৩লৈ অনা সন্দেশ,—
৭৯ টকা সোণৰ বাখৰাম খাৰু ২ যোৰ ; ১৬ টং সোণৰ জৰাপতা ১০ জাপ ; গুণাৰ বনকৰা কলা বানতৰ পইজাৰ ২ যোৰ, আতে ৰঙ্গা বাখৰ ১২ খন খতা । সোঁজ-ধল-ৰাং তিনি-বৰণীয়া দীঘে গোটা গুণা সি দিয়া এফালে ছিঙ্গা ১৮ হতীয়া পাট কাপৰ ১ খান ; ৰঙ্গা-বগা দুই বনকীয়া দীঘে গুণাসিয়া ১৭ হতীয়া পাতৰ কাপৰ ১ খান ; ৰঙ্গা-বগা-সোঁজ তিনি-বনকীয়া দীঘে গুণাসিয়া ৬ হতীয়া ১ খান ; ৰঙ্গা-বগা-কমলপতীয়া মাজে কলাআজি দিয়া ৪ বনকীয়া দীঘে গুণাসিয়া ৬ হতীয়া ১ খান ; ক’লা

মখমল ১৩ হতীয়া ১ খান, ১১ হতীয়া ১ খান ; কপাহী তাও ৩০ হতীয়া ১ খান, ২৭ হতীয়া ১ খান ; কাঁচৰ কলকবান ৪টা ; জাংফাইৰ কেৰ ২ যোৰ, ডুখৰিয়া ১ ডোখৰ, এফালে ভঙ্গা এডোখৰ ; গান্ধ ২টা ; হিঙ্গুল ১ ডখৰি ; ২টা কাকৰ চুঙ্গাত তিখাৰ বেজী ৮ টুপ ; বঙ্গা চামৰ সৰু ১টা ; বগা চামৰ ১টা ; সোণৰ মলমাকৰা বৰকাঁহ ২ খন ; মাটিৰ ভাবুকিৰে আহোম-এঠা ১ ভাবুকি, বাঁহৰ চুঙ্গাৰে ১ চুঙ্গা ; তুলাপাত ২০০টা ; কাপৰ ভৰাই অনা আহোম-এঠাৰে এঠোৱা বেতৰ কোক ২টা ; জিম-ৰিকাৰি সৈতে ঘোঁৰা ২টা । ৩২৫ ॥

স্বৰ্গদেৱৰ মৃগয়া।—আতপাচে বচাৰ মানুহে গৈ পানী-বেবেজীয়াত ভাল হাতী এটা ভেঁটিছিল। তাকে চাবলৈ সেই পৌষৰ ২৫ দিন যাওঁতে মঙ্গলবাৰে ৩৩ গৈছিল। সেইদিনা ৬ৰ লগত বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া, বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া, ছুৰৰা বৰবৰুৱা, মৰঙ্গিখোৱা, ভিতৰুৱাল ফুকন, দিহিঙ্গীয়া ফুকন এইসকল গৈছিল। বৰগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া চক্ষুয়ে নেদেখাত বহা-ঘৰত আছিল। গধূলি ৩৩ বাহৰলৈ আহিল। সেই পৌষৰ ২৭ দিন যাওঁতে ৬৩ খুঁটিয়াপোতাত ম'হ মাৰিবলৈ গৈছিল। সেইদিনা মোৱা-মৰীয়াই ম'হৰ পোৱালি ১২ টা জয়াই ধৰি দিলে। ৩৩ গধূলি বাহৰলৈ আহিল। ৩২৬ ॥

দৰঙ্গী বজাৰ মৃত্যু।—সেই শকৰ ফাগুন মাসৰ ১ দিন যাওঁতে মঙ্গলবাৰে কলীয়নীৰ ভগাৰ মুখৰ বহা-ঘৰত দৰঙ্গীৰ ভগা বৰৰাজা কৃষ্ণনাৰাণ মৃত্যু হ'ল। ৰাজাৰ শৱ নি ব্ৰহ্মপুত্ৰৰ তীৰত কাঠ-সংস্কাৰ কৰিলে। ৩২৭ ॥

বচাত ৰজাৰ বাহৰ।—সেই শকৰ মাঘৰ ২৮ দিন যাওঁতে ৩৩ আমগুৰি-খাটলৈ গৈছিল। তাতে ম'হ যুঁজাই শেন মেলি গধূলি বাহৰলৈ গ'ল। সেই শকৰ ফাগুন মাসৰ ২০ দিন যাওঁতে শনিবাৰে ৩৩ বচাৰ জাবৰৰ সৰু বাহৰলৈ গৈছিল। পূৰ্বে ৩৩ কোঁৱৰ কালত সেই ঠাইত আছিল। পাচে জগতৰ মূৰত ভৰি দি সেই ঠাইতে বাহৰ এখনি কৰালে, তালৈকে গৈছিল। সেইদিনা ৩এ ডাঙ্গৰীয়াবোৰ মোক্ষ কৰি বৰুৱা, ফুকন

সকলকো সাজ কৰালে । গধূলি বাহৰলৈ আহিল । আৰ পূৰ্বেও ১৭২৩ শকতো একবাৰ ৩৩ সেই বাহৰ চাবলৈ গৈছিল । ৩২৮ ॥

কক্সিগীহৰণ ভাৱনা ।—আতপাচে ১৭২৭ শকৰ ফাগুন মাসৰ ১৮ দিন যাওঁতে ৩ৰ আজ্ঞাৰে বাৰেঘৰীয়া মহন্তে দোলাঘৰীয়া চৌবাৰ কোষত চাৰি-দিনীয়াকৈ কক্সিগীহৰণ ভাৱনা কৰিলে, অন্ধৰ মতে । মহন্তৰ ছয়ো ভায়েক সেইবেলা উজনিফালে কলাপাতত বহিছিল । কালীসৰ্প ১টা, ভালুক ১টা, হাতী ১ যোৰ উলিয়াইছিল । আনো ছো-ভাৱৰ দৰে ওলাইছিল । সেইবেলা ৩এ দিলে ৰূপ ৪০ টকা, বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া ৩০ টং, বৰবৰুৱা ৮ টং, আনো ফুকন, ৰাজখোৱাও তাৰতম্যৰূপে দিলে । পাচে মহন্তে উঠি ৩ক আশীৰ্বাদ কৰিলে । বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া, বৰবৰুৱা, এইসকলকো কৰিলে । ৩২৯ ॥

সমুদ্ৰনাৰায়ণলৈ দিয়া বাঁটা-প্ৰসাদ ।—আতপাচে '২৭ শকৰ, ২৮ দিন যাওঁতে ৩ৰ আজ্ঞাৰে দিলিহিয়ালৰ কটকী নাৰায়ণ, বৰবৰুৱাৰ বৰা অগ্নি, এইহঁতক পঠাই দৰঙ্গিৰ ৰজা সমুদ্ৰনাৰায়ণক সৰ্ববাইবন্ধাৰ বহাঘৰতে বাঁটা দিয়ালে । বাঁটাও এই,—২৥ টং সোণৰ কেৰ ১ যোৰ, ১২ টং খাৰু এযোৰ, ৩ টং টেমী ১টা, ২ টং খৰিকাচুঙ্গা এটা, ২ টং তামোল এটা, হাঁচটি, ৰজা পাগজেমা, কমৰ, সোণোৱালী পটি ১ টা, বৰ ফুলাম কাপৰ ১ খান । সেইবেলা ৰাজা বাঁটা নিয়া কটকীক দিলে ৰূপ ১০ টং, ঠঙ্গা ২ খন । মজলীয়া কটকীক দিলে ৰূপ ৫ টং, ঠঙ্গা ২ খন । বৰাক ৰূপ ৫ টং, ঠঙ্গা ২ খন । পাচে কটকী নাৰায়ণে ৩ৰ আজ্ঞায়ে পাচদিনা ৩ক সেৱা কৰিবলৈ মাতি আহিল । ৩৩০ ॥

দৰঙ্গী ৰজালৈ উপদেশ ।—পৰদিনা ৩৩ ফগুনসৰ 'চৌৰাত বহি উৎসৱ সময়ত সেই দৰঙ্গিৰ ৰজা সমুদ্ৰনাৰায়ণক কটকী নাৰায়ণে আনি ডাঙ্গৰীয়াবোৰ বহাৰ কিছু নামকৈ মুখৰ মাণ্ডলিৰ পোনে ৩ক সেৱা কৰি ডাঙ্গৰীয়া মৰ্যাদাৰে বহিল । পাচে কটকী নাৰায়ণে থালেৰে ফুল-চন্দন নি ৰজাক দিলে । ৩ৰ নিম্নালি জালভাৰী ফুকনে কোঁচতকৈ নি বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া, বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া, বৰবৰুৱা, দৰঙ্গী ৰজা, ফুকনবোৰ এই ক্ৰমে

দিলে। পাচে দুৰৱা বৰবৰুৱাই ভেঁটালে,—“৩ৰ চৰণত দৰঙ্গী ৰাজা সমুদ্ৰনাৰাণে ভেঁটি সেৱা কৰিছে। বানতৰ শৰাই ১ খন, তাও ২ খন, সোণে-ৰূপে বন্ধা চামৰ ১ খন, চন্দনৰ ১ খন, লঙ্গৰ ১ খন, ঠঙ্গা ২০ খন, লঠা চামৰ ২০ টা।” পাচে ৰাজা উঠি উঠি ৩ক সাতসেৱা কৰি বহিল। পাচে ৩ৰ আজ্ঞায়ে মজিন্দাৰে চোঁখামেৰে ৰজাত কলে,—“৩ও ঈশ্বৰে দৰঙ্গী ৰজাক দৰং দেশলৈ বিদায় দিছে, আৰু ৩এ ৰাজাত কব দিছে, বোলে,—‘ৰাজাক পাতিবৰ দিনাই সকল কথা শিকোৱাই গৈছে। সেই কথাকে ৰাজা বিস্মৰণ নহৈ প্ৰবৰ্ত্তিলে ৰাজাৰ পুত্ৰ-পৌত্ৰাদিক্ৰমে এইকপ মান-মৰ্য্যদা বাঢ়িব। আমাৰ আজ্ঞাত নপ্ৰবৰ্ত্তাসকলৰ যিকপ অৱস্থা হৈছে তাক ৰাজা আপুনি চাক্ষুস দেখিছে।’ আৰু ৩এ কব দিছে, বোলে,—‘শুনাত মোৰ দৰং দেশৰ বন্দী-বেটাটো ভাগি গৈ দেশ-দেশান্তৰে সোমাইছে; আৰু ভোটেও পূৰ্বৰ সীমনা ছাৰি কিছু দেশ লৈছে। তাকে বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া, বৰবৰুৱা মানুহ দি বিচাৰি অনাই দৰং দেশতে কিছু মানুহ পাতিছে। এতেকে ৰাজাও গৈ দেশ পাই বিচাৰ কৰি পূৰ্বৰ স্থানে স্থানে পাতিব। ভোটৰো পূৰ্বৰ সীমাতে ৰাখিব। যদি ৰাজা কোনো কথা আচৰিব নোৱাৰে থলাধিকাৰ ফুকনৰ দ্বাৰাই ৰাজমন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া, বৰবৰুৱা এইসকললৈ জনাও কৰিব’।”

এইকপ আজ্ঞা শুনি ৰাজা নিবেদন জনালে,—“মজিন্দাৰ, ৩ৰে যি আজ্ঞা কৰিছে তাকে আচৰিব পাৰিলে আমাৰ কোনখান নহৈ থাকিব? তথাপি আমাৰ পৰা কোনখান হব? ৩ও শিকাই-বুজাই ললেহে কোনো কাৰ্য্যত পাব।” ৰাজাৰ এইকপ নিবেদন মজিন্দাৰে ৩ত জনালে। আৰু এইকপে ৰাজাক মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াও, বৰবৰুৱাও শিকালে। পাচে কটকী নাৰায়ণে ৰাজাক বঁটাৰে তামোল-পাণ দিলে। পাচে ৰাজা ৩ক সেৱা কৰি উঠি বহাঘৰলৈ গ’ল। ৩৩১ ॥

অক্ৰুৰাগমন ভাৱনা।—আতপাচে সেই শকৰ চৈত্ৰ মাসৰ তিনি দিন যাওঁতে দিহিঙ্গৰ নমটীয়া মহন্তে ৩ৰ আজ্ঞায়ে দোলাঘৰীয়া চোঁৰাৰ কোষত তিনিদিনীয়াকৈ অক্ৰুৰাগমন ভাৱনা কৰিলে। মহন্ত পাতত

বহিছিল। বহুৱা নাই, ভাৱ ঠিক নহৈছিল। সেইবেলা ৩এ দিলে
ৰূপ ৪০ টকা, বুঢ়াগোহাই ডাঙ্গৰীয়াই ৩০ টকা, বৰবৰুৱা ১০ টং, অন্ত-
বোৰেও ১০ টং, ৮ টং, এইৰূপে তাৰতম্যৰূপে দিলে। ৩৩২ ॥

স্বৰ্গদেৱৰ সমীপত জয়ন্তাৰ কটকী।—সেই '২৭ শকৰ ফাগুন
মাসৰ ১৪ দিন যাওঁতে সোমবাৰে গধূলি বেলা ছুৱাৰ ডেকাজনা
বৰবৰুৱা বহাঘৰৰ চোঁৱাত পাগ-জেমা পিন্ধি বহিছিল। কটকী, কাকতী,
দলৈ, দেওধাই, সভাপণ্ডিত, বৰাগী, আনো বৰা-বুৰুক, হাতী-ঘোঁৰা তিনি
কুম্পানি চিপাহী, এইয়ে সৈতে প্ৰধান ফৌজ কৰি সেইবেলা জয়ন্তা
ৰাজা ৰামসিংহৰ ঠাইৰ কটকী ৰামচন্দ্ৰ, চৰকাৰ, হৰি, এইহঁতক আনি
নামডঙ্গীয়াৰ জয় বৰাই পত্ৰ-সন্দেশ সৈতে ভেঁটালে। কটকী ৰামচন্দ্ৰে
শৰাইত পত্ৰ থৈ বহিল। পাচে বৰবৰুৱা বাঁহবৰীয়াৰ কটকী বিশ্বস্তৰক
চোঁখামে স্মৃধিব দিলে,—“বিশ্বস্তৰ, কটকী ৰামচন্দ্ৰত সোধ, সিহঁত যেখন
আহে, তেখন ৰাজা ৰামসিংহ গো-ব্ৰাহ্মণ বৰা-বৰুক সমন্বিতে থল-পৰ্বতী
লোকজনক প্ৰতিপালন কৰি কুশলে আছে?” পাচে কটকী বহি গৈ
এইৰূপ স্মৃধিলে। সিহঁতে বোলে,—“আমি যেখন আহোঁ তেখন ৰাজা
কুশলে আছে।” এই জনালত বৰবৰুৱা বোলে,—“তাহেঁতত ক, ৰাজা যে
কুশলে থাকিব আমাৰো ইচ্ছা এইহে। কিন্তু সিহঁত আহিল বা কোন
মাসে? জাগীৰ চোঁকী পালেহি কোন মাস? ইঠাই পাবৰ বা হৈল কত-
দিন? পথত বা কি ভয়-ভ্ৰান্তি পাই আহিল?” পাচে কটকী গৈ এইৰূপ
স্মৃধিলত সিহঁতে বোলে,—“আমি '২৬ শকৰ বৈশাখ মাসে জয়ন্তীপুৰ
ছাৰি আসিলোঁ। সেই শকৰ শ্ৰাৱণ মাসত জাগীৰ চোঁকী পালোঁ। তাৰ
পৰা ভাদ্ৰমাসে উজাই আহি আশ্বিন মাসৰ ২৮ দিন যাওঁতে ইঠাই
পালোঁহি। জয়ন্তী ঠাকুৰাণীৰ কৃপাত পথতো কিছু ভয় নেপালোঁ।”

কটকী আহি এইৰূপ জনালত বৰবৰুৱা বোলে,—“কটকী, তাহেঁতত
ক, ৰাজা পত্ৰত লেখি যি জনাইছে তাক বুজা যাব, কিন্তু ৰাজা মুখ-
জেরানে কি জনাইছিল তাক কওঁক।” • কটকীয়ে এইৰূপ স্মৃধিলত সিহঁতে
বোলে,—“ৰাজা পত্ৰত লেখি যি জনাইছে কথা সেইহে। তথাপি ৰাজা

মুখ-জেরানেও পূৰ্ব-প্ৰীতি-ধৰ্ম্য-কবুলতে আছে। বুলি জনাই আহিছে।” কটকীয়ে এইকপ জনালত পুনৰ বৰবৰুৱা বোলে,—“কটকী, তাহেঁতত ক, ৰাজা যি পূৰ্ব-প্ৰীতিত আছে বুলি যি সিহঁতে বচনে জনাইছে আক কেনেকৈ বুজা যাব? বিশেষত সিবাৰ আহি এই ৰামচন্দ্ৰ কটকীএই ‘ৰাজাৰ অভিমতে মোৰামৰীয়া, ভগনীয়া প্ৰজা যি আছে আমি যাওঁতেই উলিয়াই দি যাম, জয়ন্তাপুৰত যি আছে তাকো এই কটকী বৰাৰ হাতে উলিয়াই দিয়া যাব’ এই বুলি গাকৈ গ’ল। তাৰ লগে ইঠাইৰ কটকী জয়দেউ, বৰা জয়, এইহঁতক পত্ৰ-সন্দেশ দি পঠোৱা গ’ল। আৰু ধৰি আনি কয়দ কৰি থোৱা ৰজা-পোৱালি কেইটাকো গা কৰি লৈ গ’ল। পাচে কাৰ্য্য থাওঁক, জয়ন্তীপুৰ পাই আমাৰ কটকী বৰা এইহঁতক তোলাত পূৰ্ব নিবন্ধ ছাৰি যি অনিবন্ধে বহাই ৰাজা সন্তোষা হ’ল, এয়েৰেই ৰাজা পূৰ্ব-প্ৰীতি স্মৰণ হৈয়াছে যেন কাৰ্য্যেৰে আমাক বুজাব পাৰিছেনে? এইৰেই বুজিলোঁ,—ৰাজাৰ সভাত পূৰ্বাপৰ বুজা-দেখা মানুহেই নাই।” এতেকেহে কটকী বিশ্বস্তৰে গৈ এইকপে স্মৃতিত সিহঁতে বোলে,—“পূৰ্ব গাত লৈ যোৱা কথা আটৰিব নোৱাৰাত আমাত দায় হৈছে” বুলিলে। কটকী আহি জনালত পাচে বৰবৰুৱা মজিন্দাৰক পত্ৰ মাতিব দিলে। পত্ৰৰ মোনা ফাৰি বিয়োগ চালে, দেখে পত্ৰ জয়ন্তা ৰজাৰ সেনাপতিয়ে এই পত্ৰ কুঁৱৈগঞা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোঁহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ নামে লেখিছে। ৩৩৩ ॥

জয়ন্তা কটকীৰ অপৰাধ।—পাচে মজিন্দাৰে পত্ৰ নেমাতি এই কথা বৰবৰুৱাত জনালে। বৰবৰুৱা এই কথা কটকী পঠাই কটকী ৰামচন্দ্ৰত কলে, বোলে,—“এই পত্ৰত দেখোঁ, মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোঁহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ শ্ৰীনামা লেখিছে। এনে পত্ৰ অনিবন্ধে কিয় আনিলে?” এইকপ শুনি সি বোলে,—“নহয়, বৰবৰুৱা নামেহে হ’ব।” আৰু এইকপে জনালত বৰবৰুৱা কটকীক শ্ৰীনামা দেখালে। কটকী ৰামচন্দ্ৰে দেখি দায় গাত লৈ বোলে,—“এই পত্ৰ মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোঁহাঁই ডাঙ্গৰীয়ালৈহে দিছিল। আমি নিচিন্দিহে দিলোঁ। বৰবৰুৱাৰ পত্ৰ আমাৰ বহাতে আছে।

কালিলৈ আমি কটকী জয়দেৱৰ হাতত দিম। ই পত্ৰ আমাক ওভোতাই দিয়ক।” পাচে পত্ৰ ওভোতাই নিদি বৰবৰুৱা বোলে,—“কটকী বিশ্বস্তৰ, কটকী ৰামচন্দ্ৰক দায় ধৰি ক, তাৰ ৰাজা ৰামসিংহে পূৰ্ব-প্ৰীতিত থাকি অপৰ প্ৰীতিক ইত্তৰোত্তৰে বুদ্ধিক ইচ্ছা কৰে। এনে মানুহৰ সঙ্গত কেনে প্ৰীতি বাঢ়িব? অঁ, যি মানুহে কাৰ পত্ৰ ক’ত দিব লাগে তাকে নেজানে সেই মানুহেৰে সঙ্গ কৰি ৰাজা-ৰাজাৰ প্ৰীতিক ইচ্ছা কৰে! এতেকে বুজিলোঁ, ৰাজাৰ লগত এনে মানুহ থকাতহে আমাৰ কটকী বৰাই পূৰ্ব-ধাৰণ মৰ্যাদা নেপাই আহিল।” এইকপ দায় ধৰি সুধিলত সি বোলে,—“আমি ব্ৰাহ্মণ মানুহ। পূৰ্বাপৰ ৰাজা-ৰাজাৰ প্ৰীতি-অনুবন্ধ একো নুবুজোঁ। ইঠাইৰ যেনেকৈ পূৰ্ব কালত শিকাই-বুজাই পাতি লোৱা কটকী আছে, আমি তেনে নহওঁ। এতেকে আমাত দায় হৈছে” বুলি দায় গাত ললে।

এইকপ জনালত বৰবৰুৱা বোলে,—“কটকী, ৰামচন্দ্ৰত ক, সি যিকপ অনিৰ্বন্ধে প্ৰবৰ্ত্তিলে তাক প্ৰধান দণ্ড কৰিব লগা, তথাপি ব্ৰাহ্মণ দেখিহে বোল-মাত কৰিএ ক্ষমা দিয়া হৈছে আৰু বোল-মাত কৰিব লগাও আছে। এতেকে সি গৈ থকা বহাতে থাওঁকগৈ।” এই বুলি ফুল-চন্দন দি বিদায় দিলে। কটকী বিশ্বস্তৰে এইকপ দায় ধৰি বহাঘৰলৈ পঠালে। সি বোলে,—“কালিলৈ এইখান পত্ৰ ফিৰাই দিব, বৰবৰুৱাৰ নামে পত্ৰ আছে, আমি দি পঠাম।” এই বুলি বহাঘৰলৈ গ’ল। আৰ পাচদিনা বৰবৰুৱা এই পত্ৰ ফিৰাই কটকী জয়দেউক পঠাই তাৰ বহাৰ পৰা বৰবৰুৱাৰ নামে পত্ৰ অনাই চালে। সিও পত্ৰ বিধাৰণ পালে, ওভো জনালে। পাচে ওএ কটকী ৰামচন্দ্ৰক পত্ৰ-সন্দেশ সৈতে ফিৰাই চৌকীৰ বাজকৈ খেদিব দিলে। পাচে কটকী বিশ্বস্তৰে গৈ ওৰ আজ্ঞায়ে তাক বহাঘৰৰ পৰা উলিয়াই চৌকী পাৰকৈ খেদিবলৈ বৰা জয়ৰ হাতত দিলে। বৰাও লৈ গ’ল। পাচে সি নিবেদন কৰি বাটৰ পৰা জনালে, বোলে,—“আমাক দেশলৈ নেখেদি চৌকীতে” ৰাখক। আমি তাতে থাকি ৰাজাৰ ঠাইলৈ মানুহ পঠাই পূৰ্ব ধাৰণে পত্ৰ-সন্দেশ আনি দিম।” এইকপ জনালত

শুনি ৩এ বোলে,—“ভাল, সিহঁতে যে জনাইছে এতেকে সিহঁতক বৰুৱা
লগৰ বৰা এটা দি চৌকীতে ৰাখক ।” পাচে বৰবৰুৱা সেই জয়
বৰাকে দি সিহঁতক জাগীৰ চৌকীত ৰখা দি থলে । ৩৩৪ ॥

বীৰবৰ কুশাই ।—সেই সময়তে গোবীনাথ সিংহ ৩ৰ ঘৈণী পৰ্বতীয়া
আইকুঁৱৰীদেৱে পাঁচ-ৰজীয়াৰ ভিতৰৰ দলৈ ৰামনাথ, সি জাতত চুটিয়া,
তাৰে জীয়েক কেতেকীক লিগিৰীকৈ লৈছিল । পাচে সেই লিগিৰীতে
খঙ্গীয়াৰ দুলীয়া বৰুৱা বাঁহজেঙ্গনিয়ে লৰা এটি কৰিলে । সেই লৰাটিক
আইকুঁৱৰীদেৱে পুত্ৰৰূপে দায়া কৰিছিল । পাচে কমলেশ্বৰ সিংহ ৩ৰ
দিনত আইকুঁৱৰীদেৱে ৩ত জনাই সেই লৰাটিক লাহনৰ খেলত দিলে ।
লৰাৰ নাম বীৰবৰ কুশাই বুলিছিল । এই আজ্ঞা মজিন্দাৰ বৰুৱা সভাতে
দুৱৰা বৰবৰুৱাত কলে । ৩৩৫ ॥

কমলেশ্বৰ সিংহ ৩ৰ দিনৰ বিষয়াসকল ।—কমলেশ্বৰ সিংহ
৩ৰ দিনৰ পাত্ৰ-মন্ত্ৰী,—কুঁৱৈগঞা ৰাজমন্ত্ৰী বুঢ়াগোঁহাই ডাঙ্গৰীয়া ; ভায়েক
দোলাঘৰীয়া বৰুৱা ; ভতিজাক মৰঙ্গিখোৱা ; নিচায়েকৰ পুতেক ৰাজনেওগ
ফুকন ; পুখাও বেলেগতীয়া পানীফুকন ; বচা ৰাজখোৱা ; নামডঙ্গীয়া
ৰাজখোৱা ; মো গোহাঁইৰ কাপ্তান গোহাঁই ; দিলিহিয়াল ভিতৰুৱাল ফুকন ;
জবকিয়াল চেটিয়া-পাতৰ বৰুৱা ; ঘৰফলীয়া বৰুৱা ; লংকেকীয়া ৰংপুৰীয়া
নিয়াসোধা ফুকন ; কুঁৱৈগঞা ডেকাফুকন ; কেন্দুগুৰীয়া বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া ;
নাওবৈচা ফুকন । মাদুৰিয়াল সলাল গোহাঁইৰ ভতিজাক বৰগোহাঁই
ডাঙ্গৰীয়া ; ঘৰফলীয়া বৰুৱা ; দৈজনীয়া চেটিয়া-পাতৰ বৰুৱা ; বাককীয়া
সলাল গোহাঁই পঙ্গুৱাধৰাত খেল । খৰিকটীয়া বাহৰ দুৱৰাৰ নিয়াসোধা
ফুকন আছিল, পাচে ভিতৰুৱাল ফুকন হ’ল, তেওঁকে বৰবৰুৱা পাতিলে ।
হাঁইচৰীয়া মূলত তৰুৱা দিহিঙ্গীয়া ৰাজখোৱা ; দোৱাবজীয়া ৰাজখোৱা ।
সন্দিকৈৰ এদাবৰীয়া বাহৰ বৰফুকন ; বেতিয়নীয়া বাহৰ নিয়াসোধা
ফুকন ; উপৰ-দৈয়ঙ্গীয়া ৰাজখোৱা ; মাজিউ-দৈয়ঙ্গীয়া ৰাজখোৱা ;
নাফুকীয়া বাহৰ দুলীয়া বৰুৱা ; ঘিলাধৰীয়া ৰাজখোৱা ; ৰাইডঙ্গীয়া
ফুকন ; দিহিঙ্গীয়াৰ ন-ফুকন ; পানীদিহিঙ্গীয়া ৰাজখোৱা ; লাহনৰ

ঢেকিয়াল ফুকন ; শলগুৰীয়া ৰাজখোৱা ; চেটিয়া ফুকন ; দিহিঙ্গীয়া ফুকন জাতত মিৰিসন্দিকৈ ; নিৰুকিয়াল ৰাজখোৱা জাতত কুকুৰাচোৱা ; ডেকাফুকন বুঢ়াগোহাঁই-পৰীয়া ; গন্ধীয়া বকুৱা । লান্‌মখুৰ খাৰঘৰীয়া ফুকন ; শেনচোৱা বকুৱা ; পানী-অভয়পুৰীয়া ৰাজখোৱা ; টিপমীয়া ফুকন খেল চেটিয়া-পাতৰত ; গুৱাহাটীয়া দিহিঙ্গীয়া ফুকন । চিৰিঙ্গৰ চোলাধৰা ফুকন ; চিৰিং-ফুকন ; নাওশলীয়া ফুকন ; ঘোঁৰা-বকুৱা ; বকতিয়ালৰ তৰ শলগুৰীয়া ৰাজখোৱা ; কাঠকটীয়া বকুৱা ; পাতৰৰ বৰফুকনৰ সৰু অভয়পুৰীয়া ৰাজখোৱা ; মৰাণ বকুৱাৰ টিপমীয়া ৰাজখোৱা ; কামন্তানৰ দোলাধৰীয়া বকুৱা । চাওডাঙ্গৰ বকুৱা জাতত চাওডাং ; চাওডাঙ্গৰ বকুৱা জাতত ফিচি ; ৰাইডঙ্গীয়া বকুৱা জাতত সোণোৱাল কছাৰী ; ভায়েক মাজিউ-মেলীয়া ভগুৰী বকুৱা । ব্ৰাহ্মণ কাকতীয়াৰ ঘৰৰ তামুলী-ফুকন ; ভায়েক জালভাৰী ফুকন ; পুতেক মলীয়া বকুৱা ; ভতিজাক খঙ্গীয়া ফুকন ; ভতিজাক পৰ্বতীয়া ফুকন । শূলপাণিৰ পুতেক বৰভগুৰী বকুৱা ; দলৈ নাতিয়েক ভগুৰী বকুৱা ব্ৰাহ্মণ । দেৱৰগঞা খঙ্গীয়া বকুৱা ; বেজ গাভৰু-মেলীয়া বকুৱা । বসেন্দ্ৰৰ ঘৰৰ পুৰণি-মেলীয়া বকুৱা ; কলীচেঙ্গৰ মেলৰ বকুৱা ; গজপুৰীয়া ৰাজখোৱা জাতত পাখীমৰীয়া ; দিখৌমুখীয়া ৰাজখোৱা জাতত তংচু ; ন-মেলীয়া বকুৱা জাতত গায়ন ; খনিকৰ বকুৱা জাতত বৰাহী ; চাংকন ফুকন জাতত ওকণীমৰীয়া চেটিয়া ; টিপমীয়া বকুৱা জাতত হেন্দু-সলাল ; মজিন্দাৰ-বকুৱা জাতত গুণক ; ভায়েক গজপুৰীয়া বকুৱা ; গুৱাহাটীয়া ডেকাফুকন জাতত লুখুৰাখুন । ৩৩৬ ॥

স্বৰ্গদেৱৰ ৰংপুৰ যাত্ৰা ।—১৭২৮ অক্ষত শ্ৰাৱণ মাসৰ ১৪ দিন যাওঁতে মঙ্গলবাৰে দিচৈৰ বাহৰৰ পৰা ৩৩ ৰংপুৰলৈ গ'ল । সেই দিনা ৩৩ ওলাই গৈ ভোগদৈ নৈতে নাৱত উঠি কলীপাঠাৰে খাহে গৈ শুকটিপোটাৰে চিতামণি-গড় ছিগাই মিতুঙে গৈ গোৰীসাগৰত নাৱৰ পৰা উঠি গৈ ৰংপুৰ পালে । ৩৩ থাকিবলৈ বৰচোঁৰাৰ কোখতে বাহৰ কৰিছিল । সেই বাহৰতে থাকি পৰদিনা ৩৩ ওলাই গৈ ৰংপুৰৰ বাহৰ চালে । পাচে গৈ ৰঙ্গনাথৰ দৌল, জয়সাগৰৰ বৰদৌল, মাজুদৌল, দেৱীঘৰ সেৱা কৰি নাৱেৰে

গৈ কালুগাৱঁত ম'হ মাৰি গধূলি বাহৰ সোমালহি। ৰুদ্ৰসাগৰৰ দৌল, গোৰীসাগৰৰ দৌললৈকো ৩৩ গৈছিল; শিৱসাগৰলৈকো গৈছিল। একদিনা কুঁৱৈগাঞেদি গৈ চকলা-পঠাৰত ম'হ মাৰিলে; ভটীয়াপাৰতো ম'হ মাৰিলে। দুৱাৰত চিপাহীয়ে পৰ দিছিল। ৩ৰ লগত যোৱা বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া, বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া, দুৱৰাৰ বৰবৰুৱা, ভিতৰুৱাল ফুকন, আনো চমুৱা, বৰুৱা, ফুকন, কটকী, কাকতী, দলৈ, দেওধাই, বাইলুং সকলো গৈছিল। এপলীয়া দিচৈৰ বাহৰতো আছিল। পাচে ৩এ ম'হ পছ মাৰি ৰং-আনন্দ কৰি বাৰ দিন থাকি পুনৰ নাৱেৰে আইলামুখেদি খাহে দিচৈৰ বাহৰলৈ আহিল। ৩৩৭ ॥

আবেথা চলিহাৰ দণ্ড।—আতপাচে সেই শ্ৰাৱণতে কাকতী-চলিহাৰ ঘৰৰ খঙ্গীয়া কাকতী, নাম আবেথা। সেএ ৰাত্ৰিপুৱাই বহাঘৰৰ পৰা গৈ দোলাঘৰ সোমাই দোলাঘৰতে ৰাজমাওদেৱৰ কেঁকোৰা-দোলাত উঠি বহি আছিল। পাচে পৰীয়া মানুহে দেখি বন্দী কৰি ৩৩ক জনালে। ৩এ লোৱা দি থব দিলে। পাচে দুৱৰাৰ বৰবৰুৱাক স্মৃধিব দিলে। বৰবৰুৱাই সভাতে দায় ধৰি স্মৃধিলে। পাচে সি বোলে,—“মই কি জনাম? কিন্তু যি কৰ্ম কৰিলোঁ লোভ-মোহ-কাম-ক্ৰোধ চাৰিৰো বাহিৰ, তথাপি বন্দীৰ দুৰ্দিশাহে ইকপ কৰিলে।” পাচে তাৰ কাণ, নাক, চক্ষু গুচাই বহাঘৰলৈ খেদিলে। ৩৩৮ ॥

বৰগোহাঁই ভগন।—আতপাচে সেই শকৰ কাৰ্ত্তিক মাসৰ পাঁচ দিন যাওঁতে ৩এ চটাই-অলীয়া বৰগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াক চক্ষুএ নেদেখা দাইত বহাঘৰতে ভাঙ্গিব দিলে। পাচে মজিন্দাৰ বৰুৱাই আহি দুৱৰা বৰবৰুৱা বিদ্যমানে সভাতে বাঁহবৰীয়াৰ কটকী বিশ্বস্তৰক শিকাই দিলে। সেই লগে দোলা-আৰোৱান আনিবৰ নিমিত্তে কুকুৰাচোৱা বৰা মিঠাকো দিলে। পাচে কটকীয়ে গৈ গোহাঁইক তামুলী-চোৰালৈ উলিয়াই কঠ এখনিত বহুৱাই ভাঙ্গিলে; ওলগনি ললে ৰূপ ১০০ এশ টকা। কুকুৰাচোৱা বৰাই দোলা-আৰোৱান অনা বাবে ওলগনি চাৰি হাজৰিকীয়াত খালে। সেই-দিনাই লাইথেপেনা বৰগোহাঁইৰ নাতি মাদুৰিয়ালৰ চেটিয়া-পাতৰৰ বৰুৱা

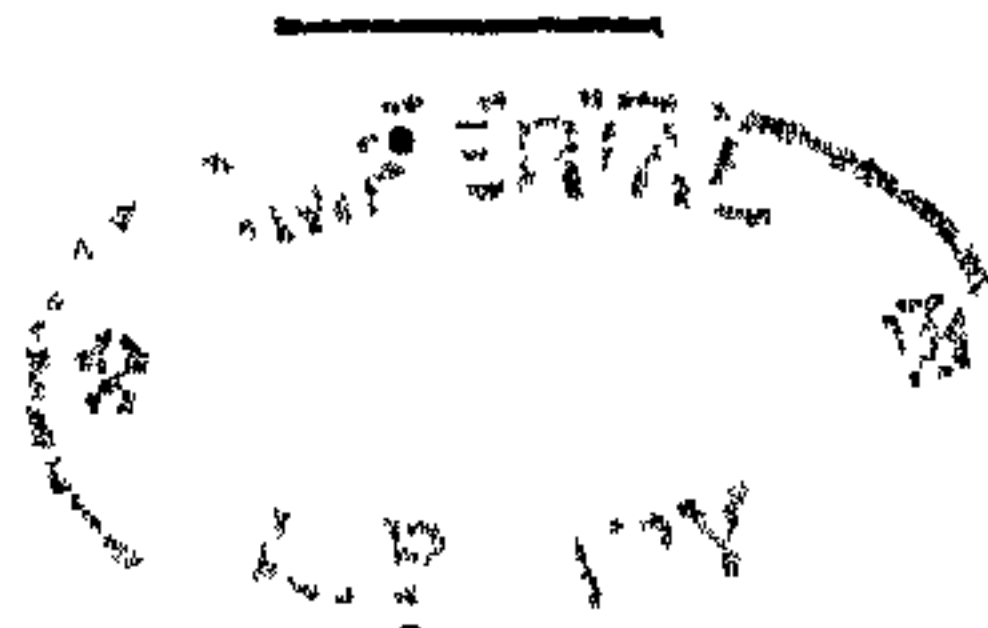
ভাগি আছিল, তেওঁকে বৰচোঁৱাৰ ভিতৰ-টুপে উজনিফালকৈ বৰগোহাঁই পাতিলে। মজিন্দাৰ-বৰুৱাই থিয়ৈ ৩ৰ আজ্ঞা শুনালে। পাচে বহিবলৈ কাপৰ এখন দিলে। তাতে বহিলত বিবেচনা কলে। পাচে আহি নিবন্ধে বহা ঠাইত বহিলহি। সেই দিনা বৰপাত্ৰ ডাঙ্গৰীয়া, বৰবৰুৱা, ফুকনবোৰ সভাত বহিছিল। পাচে বৰগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া সারলোকলৈ দিলে ৰূপ ১০০ এশ টকা। সেই ৰূপ বৰবৰুৱা সকলকে বাঁটি দিয়ালে। কটকী-বোৰক দিলে ২৪ টকা, সভা-পণ্ডিতক ১২ টকা; এইৰূপে তাৰতম্যৰূপে বাঁটি দিলে। ৩৩৯ ॥

ধীৰেশ্বৰ কটকীৰ ওভোতনি।—আতপাচে সেই কাৰ্ত্তিক মাসত বাহবৰীয়াৰ কটকী ধীৰেশ্বৰ কছাৰী দেশৰ পৰা পত্ৰ-সন্দেশ সৈতে পালেহি। সেই কটকীৰ হাতৰ কছাৰীৰ ৰাজা বৰবৰুৱাৰ নামে পত্ৰ নিদিলে। এক পত্ৰ বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়াৰ নামে দিলে, ৩লৈ এক পত্ৰ দিলে; এই দুই পত্ৰহে দি আছিল। কছাৰীৰ ৰাজা কটকী ধীৰেশ্বৰক দিয়া বাঁটা,—সোণৰ গামখাক, কেক, তাণ্ডৰ জেমা-পাগ, কমৰবন্ধা, যুৰীয়া বৰকাপৰ, খৰচ ৰূপ ৪০ টকা, সোণ ১ টকা। টেকেলা বৰা কিনাৰামক ৰূপৰ খাক, সোণৰ কেক, পাগ-জেমা, কমৰবন্ধা, খনীয়াকাপৰ, খৰচ ৰূপ ২০ বিশ টকা, সোণ ১০ অনা, দুই মজলীয়া কটকীক খাক, অস্তী, ভুনি, চেলোং; এইদৰে বৰটেকেলাকো দিলে। খৰচ ৰূপ তিনিও ৩০ টকা, সোণ ৫০ অনা; আৰু চকীয়ালৰ বৰাইতক চেলোং, পাণ্ডুৰি, কেক, দিলে। খৰচ ৰূপ ২০ টকা দিলে। ৩৪০ ॥

নতুন দিহিঙ্গীয়া ফুকন।—আতপাচে লান্‌মাখৰ গুৱাহাটীয়া দিহিঙ্গীয়া ফুকনে বৰফুকনেৰে দ্বন্দ্ব-ভাৱ হৈ আছিল। পাচে সেই ফুকনে মাহ-পোহাৰী এজনী আনিও ত্ৰিকতাকৈ ললে। পাচে ৩এ শুনি ফুকনক কটকী পঠাই অনাই এই দায়তে ভাঙ্গি বহাঘৰলৈ পঠালে। পাচে তেওঁৰ ভায়েক বৰতামূলী খাটিছিল, তেওঁকে দিহিঙ্গীয়াৰ ডাগিত ফুকন পাতি গুৱাহাটীলৈ পঠালে। ৩৪১ ॥

পূব-সীমান্তলৈ যুদ্ধযাত্ৰা।—আতপাচে ১৭২৮ শকৰ আশ্বিন মাসৰ

৫ দিন যাওঁতে ৩৭ তিনিজন ডাঙ্গৰীয়া, বৰবৰুৱা, ফুকন সকল সৈতে সমালোচন হৈ উজনিৰ শদিয়া লবলৈ খামটি, চিংফৌ, মোৰামৰীয়াৰ মাৰি দেশ-ৰাজ্য পাতিবৰ নিমিত্তে আজ্ঞা কৰিলে। সেই বৰলৈ যাবৰ নিমিত্তে দুৱৰাৰ ডেকাজনা বৰবৰুৱাই ৩ৰ আজ্ঞাৰে তিনি জনা ডাঙ্গৰীয়া, বৰুৱা, ফুকন, মেলডগীয়া বৰুৱা, ফুকন, আউনীআটী, দক্ষিণপাট মোক্ষ কৰি সকলো মহন্তৰ এইসকলৰ ডাঙ্গৰ নাও এখনীয়া, দুখনীয়া, তিনিখনীয়া এইদৰে তাৰতম্যৰূপে লৈ দিলে। বৰলৈ যোৱা বুঢ়াগোহাঁই-পৰীয়া মৰঙ্গিখোৱা; কাপ্তান বচা ৰাজখোৱা; দিহিঙ্গীয়াৰ ন-ফুকন; সন্দিকৈৰ ওপৰ-দয়ঙ্গীয়া ৰাজখোৱা, মাজিও-দয়ঙ্গীয়া ৰাজখোৱা; খিম-পাতৰৰ সৰু-অভয়-পুৰীয়া ৰাজখোৱা; লান্‌মাথকৰ পানী-অভয়পুৰীয়া ৰাজখোৱা; মেঢ়াগড়ীয়াৰ হাও বৰা; এইসকলক কাঁৰী, বাকুৱতী, ৫ কুম্পানি চিপাহী, কটকী, কাকতী, দলৈ, দেওধাই, বাইলুং, দোলাঘৰীয়া বৰা এইবোৰ সকলো গৈ পচলাখোৱাৰ মুখতে বালিতে ৰ'লগৈ। পাচে কুঁৱৈগঞা মহামন্ত্ৰী বুঢ়াগোহাঁই ডাঙ্গৰীয়া সেই পচলাখোৱাৰ মুখলৈ সেই আঘোণৰ ১৬ দিন যাওঁতে গৈ তাতে দুই-একদিন থাকি শিকাই-বুজাই তিনটা ফৌজ কৰি উত্তৰে-দক্ষিণে নৈয়ে জুৰি পঠাই ডাঙ্গৰীয়া ৩ৰ লগলৈ আহিল। উত্তৰে গ'ল বচা ৰাজখোৱা, হাও বৰা; দক্ষিণে মৰঙ্গিখোৱা; লোহিতে ন-ফুকন কাপ্তান; এইৰূপে উঝাই গৈ শিলনিৰ মূৰতে উত্তৰৰ ফৌজ আহি ন-ফুকন কাপ্তানৰ লগে নাৱেৰে উঝাই গৈ শদিয়াৰ ওচৰ পাই খামন্তিক সমুখে মুঠ পাতি ৰ'ল। মৰঙ্গিখোৱাও ডিবুৰু পাৰ হৈ মুঠ ধৰি ৰ'ল। সকলৰে ওপৰে ন-ফুকন সেনাপতি। পাচে সেনাপতি ফুকনে কাপ্তান বচা ৰাজখোৱা সৈতে মিলি আবৰ মিৰিক আনি লগত ললে। পাচে সেই আবৰক পঠাই কুণ্ডিল..... (এই খিনিতে শ্ৰীনাথ দুৱৰা বৰবৰুৱাৰ বুৰঞ্জীৰ বৰ্ত্তমান পুথিৰ পাত অন্ত পৰিছে)। ৩৪২।

ভুল-শুদ্ধৰণি ।

পিঠি	শাৰী	অশুদ্ধ	শুদ্ধ
২৩	২৫	দিচৈয়াল	দিবৈয়াল
২৫	২৩	এইখানে	এইথান
৩২	৬	মৰঙ্গিখোৱা বাঁহবৰীয়া পঠালে ।	মৰঙ্গিখোৱা বাঁহবৰীয়া বৰচেটিয়া । গোহাঞিক দিলে চাউল কঢ়িওৱা- কৈ । দিহিঙ্গীয়া আলুন বৰবৰুৱাৰ পুতেক ডেকা-বৰবৰুৱা ছুইক মুখ্য কৰি আনো ফুকন, ৰাজখোৱা সকলকো পঠালে ।
৪৬	১	তিনিজনা ডাঙ্গৰীয়াক মুখ্য কৰি	আৰু তিনিজনা ডাঙ্গৰীয়াক মুখ্য কৰি
৪৭	৪	ওস্তাজ	ওস্তাজ
৫৩	৮	খাচম্পুৰৰ	খাচম্পুৰৰ
৫৪	১৫	৮ৰ পুণ্য-প্ৰতাপৰ বলে	৮ৰ পুণ্য-প্ৰতাপৰ বলে
৫৯	৮	মাজুজনা গোহাঁই,	মাজুজনা গোহাঁইকো,
৬১	১০	ঘোঁৰাৰ বৰবৰুৱা,	ঘোঁৰাৰ বৰবৰা,
৭০	৭	ৰাজ্যত	ৰাউতে
৭২	১৩	খোল-বাদ্য	ঢোল-বাদ্য
৭৪	১১	তহৌতৰ	তাহৌতৰ
৭৮	১২-১৫	আহি দায় ধৰি বুলিলে । ... কৰিছোঁ । ”	আহি দায় ধৰি বুলিলে,—“৮এ বোলে,—‘মই তাক কাটিলোঁহঁতে, যাতো তাৰ অৰ্থে আইচুদেৱ, গোসাঁই, বৰবৰুৱা এইসকলে মাতিলে, এতেকেহে প্ৰাণ ৰক্ষা কৰিছোঁ’ । ”
৮১	৩	মজিন্দাৰত	মজিন্দাৰতকৈ
”	২১	তাক	তাৰ
৮৪	১০	টুপৰ	টুপৰ
”	১৭	কাঠ-সংস্কাৰ	কাঠ-সংস্কাৰ
৮৫	১২	ৰজাযোৱা	ৰজাজোৱা
৮৮	১	দিহিঙ্গীয়া	দিহিঙ্গীয়া
”	১৪	মোৱামৰীয়া	মোৱামৰীয়াই
”	”	ছৰাৰৰ	ছৰাৰ

পিঠি	শাৰী	অশুদ্ধ	শুদ্ধ
৯০	২৪-২৫	আজ্ঞা শুনি—“৬লৈ তিনিজনা ডাঙ্গৰীয়া, বৰবৰুৱা, বৰফুকন, এইসকলেও আহিছিল” বুলি ৬লৈ জনালে।	আজ্ঞা শুনি ৬লৈ তিনিজনা ডাঙ্গৰীয়া, বৰবৰুৱা, বৰফুকন, এইসকলেও “আহিছিল” বুলি ৬লৈ জনালে।
৯৮	১৯	শগুনমূৰীৰ বণ।—	শগুনমূৰীৰ বণ।—
১০১	৮	পূৰ্ব প্ৰীতিলৈ চাই	পূৰ্ব প্ৰীতিক লৈ নাই
”	২৫	পাচে	পাচতে
১০৩	১	লতানিলত	লতানিলৰ
১০৩	২২	পুণ্য-প্ৰতাপৰ বলে	পুণ্য-প্ৰতাপৰ বলে
১০৫	৫	কোঠত	মুঠত
”	১৬	বঢ়াব	বৰাব
১০৬	৭	পুণ্য-প্ৰতাপৰ বলে	পুণ্য-প্ৰতাপৰ বলে
১১১	২৩	তৰাতলিত	তৰাতলীত
১১৫	১৪	মৰাণ সকলো	মৰাণ সকলোবোৰ
১১৭	১৫	উজাই যাবলৈ	উজাই যাবলগা
”	২২	বৰুৱা আহিছিল বৰফুকন হৈ	বৰুৱা আহিছিল। বৰফুকন হৈ
১১৮	৫	সন্দিকৈৰ গগৈ, বৰফুকন	সন্দিকৈৰ গগৈ বৰফুকন
১২১	১৪	নিয়াইসোধ-	নিয়াইসোধা
১২৭	২৪	চকী-পীৰা	চৌকী-পীৰা
১৩৯	২০	নিয়মতুল্লা	নিয়মতুল্লা
১৪১	১০	শোৱালগুৰীত	শোৱালুগুৰীত
১৪৭	২৭	কৰি	কৰি
১৫২	৩	নামডঙ্গীয়া	নামডয়ঙ্গীয়া
১৫৪	৬	যদ্যপি ঈশ্বৰীৰ কৃপাবলে	যদ্যপি ঈশ্বৰ-ঈশ্বৰীৰ কৃপাবলে
১৫৭	২৭	ঈপ্সিত	ঈপ্সিত
১৬৭	২-৩	অতএব ৬ আমাদেৰ পিতৃ হৈল। “পিতৃতে পুত্ৰৰ যদি অপৰাধ উপযুক্ত।”	“অতএব ৬ আমাদেৰ পিতৃ হৈল। পিতৃতে পুত্ৰৰ যদি অপৰাধ উপযুক্ত।”
১৬৭	২৭	কলীয়া	ফলীয়া
১৭০	২১-২২	চন্দ্ৰ-চিলিমি	চন্দ্ৰা-চিলিমি
১৭২	২৭	হিংমুঙক,	হিংমুঙক
১৭৩	৪	”	”
”	৫	নাতি ৰাজা-কুঁৱৰী	নাতি-ৰাজা কুঁৱৰী
১৭৪	৮	এই	সেই

GOVERNMENT OF ASSAM.

DEPARTMENT OF HISTORICAL AND ANTIQUARIAN STUDIES.

Honorary Provincial Director :

Mr. A. H. W. Bentinck, C.I.E., I.C.S., M.A. (Oxon), F.R.G.S., Commissioner of the Assam Valley Division, Gauhati.

Honorary Assistant Directors :

(1) For the Surma Valley Division : Mr. J. P. Mills, I.C.S., M.A. (Oxon), Honorary Provincial Director of Ethnography, Assam ; and Deputy Commissioner, Naga Hills, Kohima.

(2) For the Brahmaputra Valley Division : Mr. S. K. Bhuyan, M.A., B.L., Professor, Cotton College, Gauhati ; and Corresponding Member of the Indian Historical Records Commission.

Opinions.

Sir George Abraham Grierson, O.M..—I am much obliged to you for the Bulletin No. 1 of the Department of Historical and Antiquarian Studies in Assam. I have read it with the greatest pleasure and much instruction, and am happy to see the interest that is being taken in the history and antiquities of the province. Certainly your Bulletin shows that far greater progress has been made in these researches than I was previously aware of.—April 5, 1932.

Lt.-Col. Sir Wolsely Haig, K.O.I.E., C.M.G., C.S.I., Editor of 'Cambridge History of India', Vol. II, 'Turks and Afghans'.—I am very grateful to you for sending me the first Bulletin of the Department of Historical and Antiquarian Studies of Assam, which I have read with much interest, and which I hope to find time to review in the Bulletin of the School of Oriental Studies of the University of London. The promotion and encouragement of such studies by the Government of an Indian province, and the careful preservation and classification of historical records are a great service to students of Indian history.—April 4, 1932.

I have sent a review of the admirable publication, the first Bulletin of the Department of Historical and Antiquarian Studies, Assam, a

copy of which you so kindly sent me, to the Bulletin of the School of Oriental Studies of the University of London, and I hope that it will be published in the next number of that Bulletin.—April 17, 1932.

Professor Dr. Max Walleser, Goethestrasse, 12, Heidelberg, Germany.—I beg to acknowledge having received a copy of Bulletin No. 1 of the Department of Historical and Antiquarian Studies, Assam, India, and I am specially glad as to the study of Ahom language and literature by which a lamented gap in the study of Tibeto-Chinese culture will probably be filled.—April 4, 1932.

M. Louis Finot, Chev. de la Legion d'honneur, Professor College de France, Toulon, Var, France.—I have perused with much interest the first number of your Bulletin, which you have so kindly sent me. I was delighted to hear of this new departure in the field of Assamese studies, taken with an excellent programme and the best hopes of substantial results. It requires a true courage to launch a scientific series in these unhappy days. May the success reward your gallant enterprise.—April 6, 1932.

Lt.-Col. L. A. Waddell.—I thank you for the copy of the Bulletin No. 1 of your Department of Historical and Antiquarian Studies in Assam which you have so kindly sent me. I find it very interesting in recording the little known historical manuscripts of Assamese of the past few centuries. I hope you will be able to find archæological remains of two or three thousand years ago of the prehistoric period of the Ahoms in caves or shrines or elsewhere. Should you do so I trust you will kindly send me particulars.—April 16, 1932.

Mr. E. J. Rapson, Professor of Sanskrit, Cambridge, Editor of the 'Cambridge History of India,' Vol. I, 'Ancient India.'—Please accept my best thanks for your kindness in sending me a copy of Bulletin No. 1 of the Department of Historical and Antiquarian Studies. This first number of a publication, which will place on record the progress of research in the history and anthropology of a most interesting province, is most welcome. Sincerely wishing the Department all possible success in its efforts.—April 6, 1932.

Mr. C. E. A. W. Oldham, C.S.I., Joint-Editor of the 'Indian Antiquary.'—I have to acknowledge with thanks the receipt of a complimentary copy of Bulletin No. 1 of your Department. It is indeed gratifying to read the record of steady work that is being carried out in your province in furtherance of the scheme so wisely inaugurated by Sir Charles Lyall and Sir Edward Gait. With all good wishes for the work ahead.—April 9, 1932.

Sir William Foster, C.I.E.—I am obliged by your courtesy in sending me a copy of the first Bulletin issued by the Department of Historical Studies, Assam. I have perused it with much interest. I wish the Department all success in its praiseworthy efforts to elucidate the history of the province, and should any opportunity occur of making its work known, I shall gladly take it.—April 6, 1932.

Mr. J. R. Cunningham, C.I.E., Lately Director of Public Instruction, Assam.—I have been very much interested by the perusal of the first Bulletin of your Department—an impressive record—and appreciate the friendly spirit which led you to credit me with so prominent a part in its establishment; the fact is of course that had it not been for

one S. K. Bhuyan, the Department would never have come into being, and were it not for the abilities and devotion of the same S. K. Bhuyan it would have had but little to record in the way of accomplishment.—April 5, 1932.

Srijut Hiteswar Barbarua.—I am much delighted to have a copy of the first Bulletin of the Department of Historical and Antiquarian Studies. Here runs my heartfelt gratitude to you for the uncommon contribution you have been making to the Department. Being in the midst of academical drudgeries it is almost a wonder to me how you manage all these. The future of a country is built more or less on the plinth of the past; I am so happy to feel that in you there are makings of a good builder of our poor province.—March 7, 1932.

Srijut Benudhar Sarma.—Words fail to give out my admiration at the receipt of the Bulletin of the D.H.A.S. It is unique and historic. You must deserve all the congratulations for your laudable attempts and indefatigable work. The concluding paragraph of your report is unparallelly illuminating; as a matter of fact, these lines prove your fervent desire for turning the lazy and cheerless Assamese into an energetic and historical race.—March 9, 1932.

Lt.-Col. P. R. T. Gurdon, C.S.I., I.A. (Retd.), sometime Officiating Chief Commissioner of Assam.—I write to acknowledge, with very many thanks, receipt of your interesting Bulletin, of the Assam Department of Historical and Antiquarian Studies, from which it is evident that you and your Department are not letting the grass grow under your feet. That the Governor, Sir Laurie Hammond, has been good enough to contribute a Foreword is a specially gratifying feature. It seems that the Governor has taken a great personal interest in historical and antiquarian research work, so it is all the more to be regretted that he is so soon to leave the province. We must hope that the next Governor will be equally interested in the work.—March 21, 1932.

J. P. Mills, I.C.S., M.A.—The first Bulletin of the Department of Historical and Antiquarian Studies reached me on tour, and is of great interest. You have accomplished a lot and your foundations are well laid. Your programme fills me with anticipation. May I wish you all good fortune for the future and a swift emergence from the financial clouds that now engulf us.—March 23, 1932.

Sir Wolseley Haig's review in the 'Bulletin of the School of Oriental Studies', London Institution, University of London, Vol. VI, Part 4, p. 1085.—In the preface to this admirable publication it is modestly admitted that Assam has not hitherto been classed, in popular estimation, among the most progressive of the provinces of India. Other provinces would, however, do well to follow in its footsteps in pursuing the objects, with which the Government Department which publishes this, its first *Bulletin*, is concerned. The origin and objects of the Department are set forth at length in Part I of the *Bulletin*, and may be briefly epitomized as the preservation of what is perishable and the careful classification and study of everything perishable or imperishable, which can throw any light on the history, the archæology, and the anthropology of a most interesting and certainly no longer "benighted" province. The report in this section of the *Bulletin*

covers the period from July, 1929, to December, 1931. It is excellent and encouraging reading, for it recounts what valuable work the Department has already done, and makes it clear that it is but at the beginning of its labours. Much that is perishable and has too often in the past been regarded as negligible has been preserved, and much material for the history of Assam has been collected, and the efforts of the Local Government in this direction will be gratefully appreciated by all scholars and students.

The Department is organized on the most economical principles. The work of those who conduct its activities is a labour of love, and it has a list of distinguished honorary correspondents, ex-officials, and others, many of whom are known far beyond the limits of Assam for their scholarship.

The *Bulletin* has been compiled by Prof. S. K. Bhuyan, M.A., B.L., Honorary Assistant Director of the Department, whose illuminating preface throws much light on the antecedents and origin of the Department, and is preceded by a foreword contributed by the Governor of the Province, Sir Laurie Hammond, K.C.S.I., C.B.E., whose hope, that this first *Bulletin* will be followed by many more, all interested in the history of India will share.

আৱাহন।—চ'ত, ১৮৫৩ শক, ৭৪০ পূৰ্ণ।—ভূঞাদেৱৰ অক্লান্ত পৰিশ্ৰমৰ গুণত আজি প্ৰায় আঢ়ৈ বছৰৰ ভিতৰতে ৰাজনীতি, ভূগোল, বেহা-বেপাৰ, জ্যোতিষ, ইতিহাস আদি বিষয়ে অশেষ মূল্যবান পুথি বহুতো উদ্ধাৰ কৰা হৈছে, আৰু বুলেটিনত এই বিভাগৰ কাৰ্য্যৱলী বিশদৰূপে বৰ্ণাই ৰাইজৰ আগত প্ৰকাশ কৰি ভূঞাদেৱৰ আমাৰ ধন্যবাদৰ পাত্ৰ হৈছে। অসমৰ অতুলনীয় বুৰঞ্জী-সম্পদৰ তুলনাত যিখিনি এতিয়ালৈকে এই বিভাগে সংগ্ৰহ কৰিবলৈ সমৰ্থ হৈছে, সি অতি সামান্য অংশ মাত্ৰ। কিন্তু এই সামান্য অংশও কেনে সম্পদশালী, তাক চাই অনুসন্ধিৎসুসকলে ভবিষ্যত গবেষণাৰ বাবে উৎসাহ লভিব যে তাত কোনো সন্দেহ নাই। অসমত সুকীয়া বিশ্ববিদ্যালয় নোহোৱালৈকে এই প্ৰাচীন সম্পদ-বোৰৰ সম্পৰ্কে আশাজনক ৰূপে গবেষণা কৰাৰ সুবিধা নাই। কিন্তু এই অনুবিধাৰ মাজতো চৰকাৰৰ পৃষ্ঠপোষকতাত শ্ৰীযুত ভূঞাদেৱে যি বতৰবাজি উদ্ধাৰ কৰিছে, তাৰ বাবে তেওঁ কেবল অসমীয়াৰ নহয়, ভাৰতবাসীৰো প্ৰশংসাৰ যোগ্য। অসমীয়া ৰাইজে তেওঁৰ কাৰ্য্যত সকলো প্ৰকাৰে সাহায্য দান কৰি এই বিভাগৰ কাৰ্য্যৰ পৰিসৰ বহুদূৰলৈ চেষ্টা কৰা উচিত। এই বিভাগেই অসমৰ ভবিষ্যত বিশ্ববিদ্যালয়ৰ কেন্দ্ৰৰূপে বিবেচিত হ'ব বুলি আমাৰ বিশ্বাস।

DEPARTMENT OF HISTORICAL AND ANTI- QUARIAN STUDIES, ASSAM.

PUBLICATIONS FOR SALE.

*Edited by Prof. S. K. Bhuyan, M.A., B.L., Honorary Assistant
Director, D.H.A.S.*

1. **Assam Buranji** :—Or a history of Assam, from the commencement of Ahom rule to the British occupation of Assam in 1826, being an enlarged version of the chronicle of Kasinath Tamuli-Phukan, by the late Srijut Harakanta Sarma-Barua Chaudhuri, Sadar-Amin, pp. xxii+152. With prefaces in English and Assamese. Prescribed as a text-book in Assamese Vernacular for the Intermediate Examinations in Art and Science of the Calcutta University. Cloth bound, with gilt letters on front and back, Rs. 2-8 per copy; and paper bound, Re. 1 per copy.

2. **Kamrupar Buranji** :—Or a history of Kamarupa, from the earliest times to the cessation of hostilities with the Moguls in 1682 A.D. The book contains a detailed contemporary account of the conflicts with the Moguls and of the early relations of the Moguls with Assam and Cooch Behar. The appendices to the book contain valuable accounts of Kamarupa compiled from the manuscript records of Buchanan-Hamilton, etc. With a contemporary portrait of Nawab Mir Jumla, and prefaces in English and Assamese, pp. xvii+152. Prescribed as a text-book in Assamese Vernacular for the B.A. Examination of the Calcutta University. Cloth bound, with gilt letters on front and back, Rs. 2-8 per copy; and paper bound, Re. 1 per copy.

Opinions.

Srijut Lakshminath Bezbaroa writes,—I am delighted to go through a copy of Assam Buranji by late Harakanta Barua, Sadar-Amin, and a copy of Kamrupar Buranji compiled from old Assamese manuscript chronicles, both so ably edited by Professor S. K. Bhuyan, Honorary Assistant Director, and published by the Department of Historical and Antiquarian Studies, Assam. They are scholarly editions. I am sure they will be very useful to students of Assam history as well as the history of the Moghul Empire.

Sir Jadunath Sarkar, Kt., writes,—Kamrupar Buranji of which you have published a scholarly edition, will be very useful to students of Assam history, and to a limited extent, to those of the history of the Mughal Empire. I shall use your *Kamrupar Buranji* when I have occasion to prepare the next edition (4th) of my *History of Aurangzeb*, Vol. 3, which deals with Assam.

3. **Asamar Padya-Buranji** :—Or a metrical chronicle of Assam, comprising,—1st. Dutiram Hazarika's *Kali-bharat*, or a history of Assam from the accession of Sulikpha Ratnadhvaj Singha Lora Raja in 1679, to the transfer of the territories of the East India Company to the Crown in 1858; and 2nd. Bisweswar Vaidyadhupa's *Belimarar Buranji*, from Captain Welsh's expedition to Assam in 1792 to the victory of the Burman forces at Khagarijan or Nowgong in 1819. Assamese text with marginalia, pp. 1–278; Synopsis in English, pp. 279–308; Preface and Introduction in English; Introduction in Assamese. With four-coloured contemporary portraits of King Siva Singha and his Queen regnant Maharani Amvika Devi. Cloth bound, price Rs. 2 per copy.

4. **Tungkhungia Buranji**. ASSAMESE VERSION :—A chronicle of the Ahom Kings of Assam of the Tungkhungia Dynasty, being the chronicle of Srinath Duara Barbarua with prefatory chapters collated by the editor. From the accession of Gadadhar Singha to the eleventh year of the reign of Kamaleswar Singha, 1681 to 1806; with an account of the period of disruption, 1671 to 1681. Contains a valuable account of the reigns of Gadadhar Singha, Rudra Singha, Siva Singha, Pramatta Singha, Rajeswar Singha, Lakshmi Singha, Gaurinath Singha, and Kamaleswar Singha. Assamese text with marginalia, pp. 1 to 186; Preface and Introduction in English, pp. iii to xxvii; Introduction in Assamese, pp. xxxv to xlvii. With four-coloured contemporary portraits of King Siva Singha and his Queen regnant Maharani Amvika Devi. Cloth bound, Rs. 2 per copy.

5. **Deodhai Asam Buranji** :—Or a history of Assam from the earliest times to the accession of Jayadhwaj Singha in 1648 A.D., written in conformity with Ahom traditions, being the translation of an old Ahom Buranji; with a number of shorter chronicles :—*Bahgaria Buragohain's Buranji*, compiled by Atan Buragohain Rajmantri Dangaria, Prime Minister of Assam, 1662 to 1679;

Datiyalia Buranji or an account of the Ahom relations with neighbouring chieftains; accounts of the ceremonies of Ahom marriages, Hawk-flights and burials; an account of the official functions of Daivajnas or astrologers; early history and traditions about the Koches, Kacharis, Jayantias, Chutias, Naras; conflicts between the Nara and Mantara; the first Ahom sovereign Swarganarayan; and the Mikirs; with a complete list of Ahom Kings and a table for converting *laknis* or years of the Shan Aijepi calendar to their corresponding Hindu *sakas*. Text with marginalia, pp. 1 to 222; Preface and Introduction in English; Introduction in Assamese. Cloth bound, price Rs. 2 per copy.

6. **Tungkhungia Buranji.** ENGLISH VERSION,—being a literal English translation of the Assamese version of the *Tungkhungia Buranji*, by Prof. S. K. Bhuyan. With a critical and historical survey of the period. *In the press*.

7. **Bulletin No. 1 of the Department of Historical and Antiquarian Studies, Assam** :—Report on the work of the Department with a handlist of manuscripts and transcripts, with a Foreword by His Excellency Sir Laurie Hammond, Governor of Assam, 1917–1932. Price Re. 1 per copy.

To be had of:

BASUDEV MISRA, B.A.,
Assistant, D.H.A.S., Gauhati, Assam.